

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
L'INSTITUT DE LA LANGUE MACÉDONIENNE „KRSTE MISIRKOV“ – SKOPJE

Посебни изданија, кн. 78 * Éditions spéciales, livre 78

Гоце Цветановски,
Убавка Гајдова, Светлана Давкова-Ѓоргиева,
Веселинка Лаброска, Еленка Стоевска-Денчова,
Јованка Денкова

БАНСКИОТ ГОВОР

Скопје
2014

Рецензенти:

проф. д-р Стојка Бојковска

проф. д-р Димитар Пандев

Главен редактор и раководител на проектот:

д-р Гоце Цветановски, н. сов.

Редакциски одбор:

д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева, н. сов.,

д-р Веселинка Лаброска, н. сов.,

д-р Еленка Стоевска-Денчова н. сов.

Автори:

Гоце Цветановски, Убавка Гајдова, Светлана Давкова-Ѓоргиева,

Веселинка Лаброска, Еленка Стоевска-Денчова,

Јованка Денкова

Ова издание е финансирано од Министерството за култура на Република Македонија и е дел од проектот *Македонскиите дијалекти надвор од границите на Република Македонија*, одобрен од Министерството за образование и наука на Република Македонија

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3'282.2(497.742)

БАНСКИОТ говор /Гоце Цветановски, ... [и др.]. - Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2014. - 297 стр. : табели ; 24 см. - (Посебни изданија / Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ ; кн. 78 = Éditions spéciales / L' Institut de la langue macédonienne „Krste Misirkov“ ; livre 78)

Библиографија: стр.285-297. - Содржи и: Додаток

ISBN 978-608-220-029-3

1. Цветановски, Гоце [автор] 2. Гајдова, Убавка [автор]

3. Давкова-Ѓоргиева, Светлана [автор] 4. Лаброска, Веселинка [автор]

5. Стоевска-Денчова, Еленка [автор], 6. Денкова, Јованка [автор]

а) Македонски јазик - Дијалекти - Банско

COBISS.MK-ID 97209866

Изданиево е финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	9
ВОВЕД	12
ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА	16
Воведни белешки	16
Инвентар на фонемите	17
Вокализам	18
Консонантизам	19
Алофонија и дистрибуција	20
Дистрибуција на вокалите	20
Дистрибуција на консонантите	29
Дистрибуција на одделни сонанти	29
Дистрибуција на одделни опструенти	32
Од историскиот извод	36
Вокализам	36
Консонантизам	39
Прозодија	41
МОРФОЛОГИЈА	46
Воведни белешки	46
Зборовни групи и нивните категоријални парадигми	47
Именки	47

Граматички категории кај именките	47
Заменки	52
Броеви	55
Придавки	56
Граматички категории кај придавките	56
Глаголи	58
Повратни глаголи	58
Глаголски групи	59
Морфолошки форми на глаголите	59
Категорија вид	60
Категории начин и време	61
Индикативни конструкции	61
Модално маркирани конструкции	69
Категории лице, род и број	73
Непредикативни глаголски форми	73
Прилози	75
Предлози	76
Сврзници	76
СИНТАКСА	77
Именска синтагма	77
Воведни белешки	77

Референцијална карактеристика на именската синтагма	91
Количествена информација во именската синтагма	97
Реченица	102
Воведни белешки	102
Основна реченична конструкција	103
Синтаксичка и семантичка структура на реченицата	103
Граматички категории: вид, начин и време.....	107
Категорија вид	107
Категорија начин	109
Категорија време	109
Индикативни / фактивни настани	110
Модални / нефактивни настани	124
Валенција	134
Изразување на падежни односи.....	134
Комплементарни реченици	153
Сложена реченица	155
Конструкции конституирани од сврзнички предикати	155
Асоцијативна релација	156
Адверсативна релација	158
Алтернативна релација	160
Темпорална релација	160

Каузална релација	162
Сврзнички показатели на споредба	166
Реченични трансформи	166
ЛЕКСИКА	169
Туѓи зборови	205
ФОЛКОЛОРНО-ЛИТЕРАРНА АНАЛИЗА	209
ЗАКЛУЧОК	225
ТЕКСТОВИ	230
ДОДАТОК	255
ЛИТЕРАТУРА	285

ПРЕДГОВОР

„Банскиот говор“ е монографија финапсирана од Министерството за култура, а претставува дел од проектот „Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија“, проект од национален интерес со финансиска поддршка на Министерството за образование и наука.

Во досегашната работа на Институтот за македонски јазик, во рамките на Одделението за дијалектологија на македонскиот јазик, според концепцијата беше предвидено монографско покривање на одделни говорни целини, на некои од соработниците магистрираа и докторираа на теми кои директно се поврзани со истражувањата на говорите надвор од границите на Република Македонија (Коста Псев: *Кукушкиот говор*; Васил Дрвошанов: *Кајларскиот говор*; Стојка Бојковска: *Меѓленскиот говор*; Максим Каранфиловски: *Еницевардарскиот говор*; Светлана Давкова-Ѓоргиева: *Лексикала на говорот на селото Чифлицик - Демирхисарско (со крајок граматички опис)*; Веселинка Лаброска: *Говорот на селото Кула - Серско*; Гоце Цветановски: *Говорот на Македоније во Мала Преспа*). Освен тоа, во меѓународни и домашни списанија се објавени и голем број статии кои ја третираат односнава проблематика.

Проектот *Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија* е замислен како постапен проект кој ќе се одвива во три фази: 1. *Македонските дијалекти во Република Бугарија*, 2. *Македонските дијалекти во Република Грција* и 3. *Македонските дијалекти во областа Гора (Косово) и во Република Албанија*. Проектот има двојна цел: собирање теренски материјал од

пунктовите предвидени во МДА; изработка на монографски студии за одделни говорни комплекси. Концепцијата за овој значаен проект ја изработи д-р Гоце Цветановски како главен истражувач, а слаботот беше доставен до Советот на ИМЈ и откако беше прифатен едногласно, беше доставен до Министерството за образование и наука каде што беше и одобрен. Во првата фаза од овој проект се вклучени соработниците на Одделението за дијалектологија: д-р Убавка Гајдова, д-р Светлана Давкова-Ѓорѓисва д-р Веселинка Лаброска и д-р Еленка Стоевска-Денчова. Во дел од теренската работа беше вклучен и Дарко Томовски (кој имаше специјална обука за методите и техниките на теренското истражување), а подоцна како волонтери на проектот беа вклучени Мери Тодорова-Младеновска и Ивана Главичиќ, кои учествуваа во ексцерпцијата на собраниот дијалектен материјал од Банско.

Според планот за работа беа предвидени теренски истражувања во повсекојдневни пунктови, но од финансиски причини досега е реализирано теренско истражување во Банско од каде е собран целокупниот материјал според Прашалникот за собирање дијалектен материјал од акад. Видоески, по истовремено со техниката интервју, се собрани голем број текстови од овој пункт.

Ексцерпцијата е целосно завршена, а во оваа фаза учествуваа и волонтерите на проектот Мери Тодорова-Младеновска и Ивана Главичиќ, кои истовремено се обучуваат и за самостојна обработка на дијалектниот материјал.

Во финалната обработка на овој колективен монографски труд учествуваа соработниците: д-р Гоце Цветановски (главен истражувач и редактор), д-р Убавка Гајдова, д-р Светлана Давкова-Ѓорѓиева, д-р Веселинка Лаброска и д-р Еленка Стоевска-Денчова. Анализата на собраните текстови од литературно-фолклорен аспект ја направи д-р Јованка Денкова.

Во формувањето и изгледот на книгата учествуваше целиот авторски тим. Голема благодарност и до рецензентите на трудот за сугестиите во врската со анализата на материјалот. Се разбира, овој труд немаше да го има овој изглед ако во него не беа вградени резул-

татите на дијалектните истражувања од академик Божидар Видоески во сите негови трудови.

Огромна благодарност до информаторот Елена Велјанова Кадева и до нејзиното семејство без чијашто помош не ќе можевме да ги собереме сите потребни податоци за јазичната анализа, истовремено топло им се заблагодарувам за овозможениот престој во нивниот дом и срдечниот прием.

Во оваа пригода упатуваме посебна благодарност до Министерството за култура и особено до министерката д-р Елизабета Капческа-Милевска што одобри средства за печатење на овој значаен труд за македонската дијалектолошка наука.

Главен редактор
д-р Гоце Цветановски, н. сов.

ВОВЕД

„Банскиот говор“ е резултат од истражувањата врз материјалот што беше собран во текот на 2010 година (првото терепско истражување од страна на главниот истражувач д-р Гоце Цветановски во космтото учествување и Дарко Томовски, кој има не специјална обука за теренските истражувања) и во текот на 2013 година (второто теренско истражување во космтото учествуваше главниот истражувач и соработниците) во рамките на проектот *Македонскиите дијалекти надвор од границите на Република Македонија*, одобрен и поддржан од Министерството за образование и наука.

Една од основните задачи на Одделението за дијалектологија е и работата на проектот *Македонски дијалектен атлас*, каде е предвидено да се изработи комплетен атлас на цела етничка Македонија. Тука, освен говорите во Република Македонија, треба да се вклучат и говорите во областа Гора (Косово), во Република Албанија, Република Грција и Република Бугарија, а потоа собраното лексичко богатство треба да се претстави во обемен дијалектен речник. За таа цел е изработен комплетен теренски прашалник со список на предвидени пупктови за обработка. Откако соработниците почнаа да го внесуваат собраниот материјал за Атласот, се открија голем број проблеми поради непокрисноста на етничката територија надвор од границите на Република Македонија и се дојде до констатација дека под итно мора да се пристапи кон нов проект, кој ќе ја забрза работата на Одделението во поглед на изработка на Македонскиот дијалектен атлас.

Проектот *Македонскиите дијалектни надвор од границите на Република Македонија* има поставено неколку задачи од кои се оческуваат следниве резултати:

- собраниот јазичен материјал ќе даде јасна слика на состојбата со македонските дијалекти надвор од границите на Р Македонија;

- покриеност на целокупната јазична територија претставена преку МДА;

- изработка на монографски описи на оние говорни комплекси кои не биле предмет на истражување;

- изработка на синтетски студии на сите јазични рамништа: фонетско-фонолошко, морфолошко, зборообразувачко, лексичко и синтаксичко;

- комплетирање на дијалектниот атлас со избрани репрезентативни нунктови од соодветните теренски истражувања;

- збогатување на лексичкиот фонд за дијалектниот речник.

Со оглед на тоа што Министерството за култура објавува конкурс за издавачка дејност секоја година, одлучивме да се јавиме на Конкурсот што беше објавен во 2013 година и да ги претставиме резултатите од собраниот материјал, а научната обработка од овој нункт да ја објавиме во една монографија во којашто комплетно ќе биде претставен овој говор.

Работата се состоеше од неколку фази. Првата фаза беше теренското истражување, односно собирање свеж материјал од теренот, како во аудио, така и во пишана форма, материјал кој би ја отсликал денешната состојба на овој говор. Втората фаза од работата врз проектот беше внесувањето на снимениот материјал во компјутер, односно неговото запишување со дијалектна транскрипција. Третата и завршна фаза е анализа и обработка на дијалектниот материјал на сите јазични рамништа (фонолошко, морфолошко, лексичко, синтаксичко итн). Со тоа се доби конкретен пишан резултат од работата врз проектот и прв комплетен лингвистички запис на банскиот говор.

Дел од теренската работа претставува и собирањето дијалектен материјал со дијалектниот Прашалник за собирање материјал за

Македонскиот дијалектен атлас од академик Божидар Видоески. Овој прашалник се состои од неколку делови, но носечки е теренскиот дел од прашалникот бидејќи тој е наша основна алатка во собирањето на дијалектниот материјал. Со ваков прашалник е собран целокупниот материјал од банскиот говор, а информатор беше Ѓлена Велјанова Кадева. Овој материјал ќе послужи за дополнување на деловите што недостасуваат во Македонскиот дијалектен атлас за пунктовите предвидени во Пирипска Македонија.

Банско е старо паселено место, сместено на двата брега од реката Глазне во Разлошката котлина, во подножјето на планината Пирин. Некои археолошки испитувања потврдуваат дека ова место е населено уште пред појавата на христијанството. Поради местоположбата и изолираноста Банско е слабо подложен на процесот на романизација.

Пред доаѓањето на Турците на Балканскиот Полуостров, животот во Банско се одвива во маала: Палигодец, Шипоцко, Рупчовец, Карагонско, Калјата и други. По доаѓањето на Турците, на територијата на денешното населено место имало три маала: Долна, Буга и Дрварова махала.

Говорот на Банско според своите особености, му припаѓа на југоисточното македонско паречје. Според Видоески, банскиот говор е дел од разлошкиот говор и претставува еден вид преоден говор меѓу малешевско-пијанечките, со коишто непосредно граничи на запад, и со гоцделчевскиот (неврокопскиот) како дел од поголемата група серско-драмски говори (Видоески 1988: 16). На исток и на север граничи со соседните бугарски дијалекти – родопските говори и југозападните бугарски говори.

Концепциски оваа монографија е претставена на начин каков што е прикажан во монографијата „Каршијачкиот говор – Скопско (со посебен осврт на синтаксата)“ во издание на ИМЈ, 2004 година, еден од пионерските трудови во дијалектната синтакса.

Предговорот, воведот и заклучокот се напишани од редакторот д-р Гоце Цветановски.

Фопетско-фонолошкиот дел и прозодијата во овој труд ги сработи Гоце Цветановски. Морфолошкиот дел го сработија Гоце Цветановски и Еленка Стоевска-Депчова, именската синтагма ја сработи Гоце Цветановски, функциите на глаголот ги сработи Убавка Гајдова, основната и сложената реченична конструкција ја сработи Веселинка Лаброска, а подетална претстава за лексичкиот систем во рамките на монографијата е дело на Светлана Давкова-Ѓоргиева. Во монографијата има и дел посветен на литературно-фолклорниот аспект на изворниот материјал од Банско што го сработи Јованка Денкова.

Освен приложените текстови и користената литература, како посебен прилог се додадени и индексите од собраниот материјал според *Прашалникоѝ за собирање мајѝеријал* од академик Божидар Видоески.

Голема благодарност до рецензентите за сугестиите во врската со анализата на материјалот. Се разбира, цел овој труд немаше да го има овој изглед ако во него не беа вградени резултатите на дијалектните истражувања од академик Божидар Видоески во сите негови трудови кои се однесуваат на оваа проблематика.

Кога сме кај истражувањата на македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија, не случајно се пристани кон покривање на македонската јазична територија во Пиринска Македонија (Република Бугарија). Овие наши говори се изложени на силен притисок на стандардниот бугарски јазик, па токму затоа треба што поскоро македонската наука за јазикот да се погрижи за собирање на севкупниот дијалектен материјал пред да исчезне од дијалектната карта. Помладите генерации во Пиринска Македонија полека, но сигурно го забораваат својот говор и сè повеќе се под влијание на стандардниот бугарски јазик. Ова се должи, пред сè, на образовниот систем и на медиумите.

Проектот *Македонскиѝе дијалектиѝи надвор од ѝгранициѝе на Република Македонија*, по објавувањето на монографијата „Банскиот говор“ ќе продолжи со истражувањата во Република Бугарија и на други населени места каде што живеат Македонци.

ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА

ВОВЕДНИ БЕЛЕШКИ

Во повеќето трудови (Караџиќ, Алексиев, Стојков, Славски, Полснаковиќ, Видоески и др.) банскиот говор се смета како составен дел на разлошкиот говор, односно негов јужен дел со свои специфики. Бугарскиот дијалектолог Стојко Стојков во првите две изданија на „Българска диалектология“ (Стойков 1952, 1955) разлошкиот, како и гоцелчевскиот (неврокопскиот) и благоевградскиот (во кој ги вклучува и петричкиот, мелничкиот и санданскиот) ги смета како говори кои припаѓаат на македонската јазична територија, а ги дава под наслов „Македонски говори в пределите на България“, но во подоцнежните изданија Стојков го менува својот став и овие говори ги приклучува кон бугарските дијалекти. Професорот на Краковскиот универзитет Франтишек Славски во трудот *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej* (Sławski 1962) за разлошкиот и другите говори во Пиринска Македонија ја дава класификацијата „преодни македонски дијалекти на територијата на Бугарија“).

Академик Видоески во неколку свои трудови се изјаснил дека „разлошкиот говор претставува еден вид преоден говор меѓу малешевско-пијанечките, со коишто непосредно граничи на запад, и со гоцелчевскиот, кој претставува дел од поголемата група серско-драмски дијалекти во Југоисточна Македонија.“ (Видоески 1988: 16; Видоески 1999).

Иако во трудовите посветени на разлошкиот говор, повеќето материјали се од Банско, посебна студија за банскиот говор не е направена. За волја на вистината, постојат трудови во кои се опфа-

тени извесни јазични проблеми конкретно за Банско, тука во прв ред снаѓа трудот на Даниела Велјанова „Ти от Банско ле си?“ во кој е опфатена лексиката на банскиот говор, се разбира со краток опис на јазичните особености на банскиот говор.

Во рамките на проектот „Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија“, според концепцијата, беше предвиден и пунктот Банско, па откако се собра доволно материјал од терен, се пристапи кон поцелосно претставување на овој говор.

Во овој дел го разгледуваме фонолошкиот систем на банскиот говор, и тоа врз основа на звучните записи и текстовите што ги имаме на увид. Се разбира дека од огромна помош ни е и описот што го дава академик Видоески за фонолошкиот систем на селото Елепница, во близина на Банско во трудот „Фонолошките бази на говорите на македонскиот јазик“ (Видоески 2000: 132–154).

При пописот на гласовите кои се јавуваат во системот на банскиот говор тргнуваме од поимите фонетско рамниште и фонолошко рамниште. Фонемата ја толкуваме и како збир на конкретни фонетски реализации и како најмала функционална единица способна да ги разликува значењата на изразите и граматичките форми.

Теоретска основа за нашата методолошка постапка наоѓаме во структуралната теорија на Н. С. Трубецкој, се разбира, имајќи ја предвид и *Фонологијата на современиот стандарден македонски јазик* (Савицка, Спасов 1991).

ИНВЕНТАР НА ФОНЕМИТЕ

Со оглед на тоа што во постоечката литература (Алексиев, Стојков, Славски, Видоески, Велјанова) веќе постојат некакви сознанија за инвентарот на фонемите на овој говор, овде ќе се обидеме да дадеме појасна слика и за инвентарот, но и за алофонијата и дистрибуцијата, притоа користејќи ги нашите извори во кои се забележани извесни разлики во однос на досегашните проучувања. Во рамките на *Фонолошкиот опис на говорите на македонскиот јазик*, Б. Видоески дава детален опис на фонолошкиот систем на с. Елепница, село во близина на Банско (Видоески 2000: 132–154),

којшто ни претставува појдовна рамка во анализата на фонолошкиот систем на банскиот говор.

ВОКАЛИЗАМ

Вокалниот систем на банскиот говор се состои од следниве фонеме:

и		у
	ă	
е		о
	ä	
	а	

Белешка: Во досегашните истражувања на разлошката говорна област, дел од лингвистите сметаат дека во функција на силабема не може да се јави вокално r и најчесто тоа се разложува на секвенци $/\check{a}+r/$ или $/r+\check{a}/$. Но во јужниот дел на разлошката област, во голем број случаи се јавува вокално r , иако и таму се забележуваат примери со секвенци $/\check{a}+r/$ или $/r+\check{a}/$.

Со оглед на тоа што позицијата на акцентот во банскиот говор има улога во поглед на реализацијата на фонемите, претходните 7 вокални фонеме се јавуваат во акцентирани позиција.

Во неакцентирани позиција бројот на вокалните фонеме се сведува на 6. Ова се должи на неутрализацијата на вокалот $/\check{a}/$ со фонемата $/e/$, па така вокалниот систем на банскиот говор во неакцентирани позиција изгледа вака:

и		у
	ă	
е		о
	а	

Со оглед на тоа што местото на акцентот има влијание врз реализацијата на вокалните фонemi, впрочем така е во сите наши источни говори, можеме да разликуваме акцептирани и неакцентирани вокални алофони со квантитетска диференцијација. Повеќе примери во врска со ова во следните два дела: *Дисѝрибуција* и *Исѝориски извод*.

КОИСОНАНТИЗАМ

Сонанти:

			м
	л		
		р	н
ј	л'		њ

Белешка: Во рамките на сонантите се опфатени повеќе гласови кои имаат различна артикулациска карактеристика. Според местото и начинот на образување се изделуваат следниве дистинктивни признаци: 1. предни се *н* и *л*, 2. периферен е гласот *м*, 3. латерални се *л* и *л'*, 4. глајд е гласот *ј*, и 5. назални се *м*, *н* и *њ*.

Опструенти:

и̇	б	ф	в
и̇и̇	д	с	з
ц	с		
ч	ц	ш	ж
ќ	џ		
к	џ̇	х	

Белешка: Во консонантскиот систем на банскиот говор се јавуваат 19 основни фонemi кои се од редот на опструентите. Овде како релевантни дистинктивни признаци се: 1. звучноста (звучни: *б*, *в*, *џ̇*, *д*, *с*, *з*, *џ*, *ц*, *ж* наспроти беззвучни: *и̇*, *ф*, *к*, *и̇и̇*, *ц*, *с*, *ќ*, *ч*, *ш*, *х*), 2. африкативноста (африкати се: *с*, *ц*, *ц*, *ч*), 3. оклузивноста (оклузивни

или континуирани се: *в, ф, х, з, с, ж, ш*), 4. местото на образување, односно задни наспроти предни (задни се: *ѝ, к, х, џ, љ, џ, ч, ж, ш*, предни се: *б, ѝ, в, ф, д, ѝ, с, џ, з, с*), 5. периферноста, односно периферни наспроти централни (периферни се: *б, ѝ, в, ф, ѝ, к, х*, централни се: *д, ѝ, с, џ, з, с, џ, љ, џ, ч, ж, ш*).

Специфика за банскиот говор е гласот *х* кој го среќаваме во две алофонски варијанти [*х*] и палатализирано [*х'*]. Божидар Видоески регистрира и трет алофон, т.н. звучно [*γ*] пред /*м*/ во 1 л. мп. на минатото определено време, сп. *ѝекоуме, с'екоуме, покрај ѝеко:ме, с'еко:ме*. Повеќе примери во врска со ова во следните два дела: *Дистрибуција и Историјски извод*.

АЛОФОНИЈА И ДИСТРИБУЦИЈА

Во овој дел ќе се задржиме на општите дистрибуциски правила за банскиот говор. Кај некои фонеме се јавуваат позициски обусловени варијанти, а некои од нив претставуваат задолжителни компоненти на контекстуални реализации (на пример, изговорот на *р*, со задолжителна вокална компонента пред или по него).

ДИСТРИБУЦИЈА НА ВОКАЛИТЕ

Во врска со вокалите во банскиот говор како релевантни дистинктивни признаци по кои тие се диференцираат ги имаме предвид следниве: според местото на артикулација (предни наспроти задни), степенот на отворот (широки наспроти тесни), односно степенот на издигнувањето на јазикот (ниски наспроти високи), како и според учеството на усните (лабијализирани наспроти нелабијализирани).

Вокалите /*и, е, а, о, у*/ се јавуваат во иницијалпа, медијална и во финална позиција, а можат да стојат и во групи секој со сите.

Вокалот /*ѝ*/, кој потекнува од неколку стари вокали од појдовниот старомакедонски систем, има извесни ограничувања во поглед на дистрибуцијата. Тој најчесто се среќава во медијална позиција (може да се сретне во коренот на зборот, но и во афиксите). Не може

да се јави во финална позиција, односно на апсолутниот крај на зборот. Ретко се јавува во иницијална позиција (таков пример имаме кај ономотонејското *ѿца* (< *хѿца*)).

За дистрибуцијата од особена важност е дефинирањето на фонемата под акцент и пред и зад акцентиран слог, иако во поглед на акцентскиот модел, овде ќе дадеме и една општа забелешка дека во банскиот говор се одликува со една специфична црта, а тоа е појавата на поместена артикулација на гласот *a*, во неакцентирана позиција, односно фонемата */a/* се реализира нешто повисоко и се јавува во алофонска варијанта *[a̟]*. Во нашите текстови овој алофон не го бележиме редовно, од причина што определувањето на границата меѓу *[a]* и *[a̟]* е нејасна. Редовно го бележиме во формите за 1л. едн. и 3 л. мн. на сегашното време од глаголот *сум*, сп. *сам-р'одена на-една м'ѿшка; кай'о са-бил'и дабов'еѿо*.

Во неакцентирана позиција доаѓа и до неутрализација на */ä/* со */e/*.

Дистрибуција на вокалот */a/*

Фонемата */a/* во вокалниот систем на банскиот говор се карактеризира како низок и заден глас. Во неакцентирана позиција се реализира нешто повисоко во правец на гласот */ä/*, односно се јавува во својот алофон *[a̟]*, сп. *ѿова дер'е 'оди чак до-Пал'игор'ен; ѿ'ам на-м'анас'ѿир'чеѿо; Б'анскал'и си-се* итн.

Постои квантитетска диференцијација на акцентирани и неакцентирани алофони, односно наспроти */a/* се јавува долг алофон *[a:]* добиен како компензација по загубата на консонантите */x/* и */ж/*, сп. *Тов'а е н'ајбуј'наѿа, н'ајмакед'онскаѿа ма-л'а ѿам; др'узи ер'ѿени да-д'о"жа; да:же* (< *дажде*), *ра:жа* (< *ражда*). Како што забележува и Ђ. Видоески, „Општа е појава во нашите источни дијалекти вокалите во неакцентирана позиција да се изговараат нешто пократко од нивните акцентирани алофони.“ Оваа констатација важи и за банскиот говор, па според тоа во зависност од местото на акцентот можеме да разликуваме акцентирани и неакцентирани вокални алофони со квантитетска диференцијација (Видоески 2000: 133).

Во поглед на дистрибуцијата на вокалот /a/ Б. Видоески истакнува дека тој покажува извесни ограничувања. „Имено, зад (историски) палаталните консонанти фонемата /a/ се неутрализира во /ä/ во акцентиран слог, односно во /e/ во неакцентиран, сп. вал'авица, гракл'ан, главн'а... Но веднаш треба и да истакнемс дека односниов преглас не се врши со полна доследност, повеќе се јавува како лексикализирана појава“ (Видоески 2000: 134). И во нашите материјали се забележува недоследност во поглед на неутрализацијата на фонемата /a/ со /ä/, односно /e/.

Дистрибуција на вокалот /ä/

Фонемата /ä/ во вокалниот систем на банскиот говор покажува извесни рестрикции во поглед на дистрибуцијата. Имено, гласот /ä/ најчесто се јавува во медијална позиција, сп. *з'аедно сäs-бр'акаиia-му; иia си вäv-Банскo; бäиш'а-ми е бил зек рѡи-м'ака-ми к'аиш'аиia; дои'ел ии'ука сäs-дв'ама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц'аркваиia Свей'иa Тро'ица; иioј-е иiam сäs-ч'еиiи'a сејдув'ал; ии'ука мн'огу к'асно од'има н'äишиo иреиiириј'аииia; иäлнонач'ално образование; ии'ија б'äа иioлку акäл'иш; A ииiиаш ме сäs-мäж'е; иa ии'ија р'екоа, иiaк'а мäж'еиio; сäs-н'его с'и-се-уг'лав'ијме; ja му-дäдух' едн'a к'ииika жäиiици; Так'a и за-сесиrииie-ми д'oжеа неиrек'äснаиio; кoиl'е сäs-в'ино и с'äишиo рoд-мoм'аиia изл'азеja иioв'a сäs-кoиl'е сäs-в'ино и си-м'äнеja; Ти вид'е как'в'a ц'арква 'имаме, вäф-сред'аиia вäф-ц'аркваиia б'äше венч'авкаиia; И иi'ака, фл'езаа в'äиrе; A иa, иiam в'еке кад'елииie в'äна; им'ало два д'äба; И иiam кaиi'o сa-бил'и дäбов'еиio едeн с'äишиo друг сa-наиrав'ени л'ул'ки; И ja 'убаво, ам'a ии'ja бег'ала кäм... кäм-Месiiа над'олу, кäм-рeк'аиia; Тој заиoчн'ал да-му-кажува иe-е-рабoиiил, кe-е-с'екäл 'урка.*

Во нашите материјали нема примери со фонемата /ä/ во финална позиција, а во иницијална позиција забележано е само во лексемата *äца* (< *xäца*).

Дистрибуција на вокалот /ä/

Фонемата /ä/ во вокалниот систем на банскиот говор се карактеризира како преден и низок вокал, а според степенот на отворот оваа фонема е широка. Може да се јави во медијална позиција, сп. *но̄ пред'и б'ише раск'ошна рабо̄ӣа; д'адо-ӣ на-мама е-бил ма̄јсӣор; са-бил'и на̄јгол̄а̄мӣе бл'иски на Јане Сандански; ӣука мн'о̄у к'асно̄ од'има н'а̄ӣӣо̄ пре̄ӣӣрӣја̄ӣӣја; ӣр'ӣес-ӣ'ес̄ӣа̄ го̄дина е-го̄р'а̄ло; ам'а на-сӣ'аро вр'а̄ме 'имаше мн'о̄у; И б'а̄јме дван'а̄есе др'уш̄ки; На̄ӣраи см'а̄ӣка̄ ке од-дван'а̄есе др'уш̄ки с'амо ја ӣр'ебаше да-зав'а̄рӣа̄ сре̄дно̄ образование; На̄ ӣӣја̄ б'а̄а мн'о̄у сӣос'обни, ӣӣја̄ б'а̄а ӣ'олку ака̄л'лӣи; И ӣов'а си-ӣрод'а̄лжа̄ваше ӣа̄ка, оӣ-крај-вр'а̄ме; И ӣрез-вр'а̄ме̄ӣо̄ до-каӣ'о̄ сӣ'ане свадба̄ӣа̄ да-оӣ'ӣдеа за-да-се-в'а̄нчаа; се-бо̄ја̄д'исаше̄ ц'а̄лио̄ ов'ен с-на̄јразличнӣ ӣар̄кӣ ӣо-н'его; Идеа за-мом'а̄ӣа̄, с'ен̄га̄ се-ӣ'а̄еше̄ ӣесен̄ӣа̄; Таа̄ ӣ'асен̄ се с'ен̄га̄ ӣ'а̄еше̄ ӣре̄ӣ-варӣа̄ӣа̄, ӣре̄ӣ-ӣорӣа̄ӣа̄ на-мом'а̄ӣа̄; а̄ ӣа̄ св'а̄ӣо̄ н'о̄'ше̄ ӣа̄ ко̄ӣл'а̄нка.*

Б. Видоски дава примери за оваа фонема и во финална позиција, сп. *ба̄ц'а̄, гла̄вн'а̄, сед'а̄*, сепак во нашите материјали не најдовме таква потврда. Оваа фонема не се јавува во иницијална позиција.

Во врска со акцентот, фонемата /ä/ покажува рестрикции. Таа се реализира само во акцентирана позиција, додека пак во неакцентирана позиција се неутрализира со фонемата /e/, сп. *бр̄ак – бре̄'о, ма̄си – мес̄а̄ӣе, р'а̄ка – рек'а̄ӣа.*

Дистрибуција на вокалот /e/

Во изговорот на вокалот /e/ во банскиот говор како релевантен дистинктивен признак се зема местото на артикулацијата. Според овој признак вокалот /e/ е преден глас, а според степенот на издигнувањето на јазикот овој вокал се дефинира како среден, т.е. не е ни висок, не е ни низок. Вокалот /e/ нема некои посебни рестрикции во дистрибуцијата. Овој глас се јавува како замена за гласот /ä/ во неакцентираните слогови. Во поглед на изговорот, нема промени без оглед на позицијата што ја има во зборот: *Не̄јнӣӣе, ма̄ка-ӣ Еск'абрина, ӣо̄ј... д'адо-ӣ на-мама е-бил ма̄јсӣор на-ӣолов'ина̄ӣа̄ оӣ-*

ц'арквaй'иa Свeй'иa Трo'ицa; нe-e-иm'aлo ни д'oк'и'иoрe ни...; oй'и-и'иaм нaг'oрe oй'и-нaиш'иa к'ишчa н'eмaшe н'иkакви к'ишч'и; Н'иe-смe чeй'и'иpи д'ацa, jа-сaм и'р'eкaй'иa, и'pи c'eс'и'иpи и eд'eн бpа'и'и; Тa 'oдeјмe, и'иa кaк кe дa-нe 'oдимe; Нe, нe, нaјнaй'pеди зa-дeцaй'иa cи-д'умaјмe; Aр'eсa н'eкoј eрѓ'eнин н'eкoa мoм'a; Лeнчeй'иo дa-сe-oж'eни зa-'eдик'oјcи; кoг'a кe-e-свaдбaй'иa и б'аa ишaк'a, oд-мaж'e, oд-мoмч'eй'иo, oд-eрѓ'eнинo дe; И'eкoa жeн'a б'илa мн'oгo лeн'ивa.

Дистрибуција на вокалот /и/

Во врска со вокалот /и/ по однос на позицијата во збороформите, овој вокал не покажува некои посебни ограничувања. Може да се најде во иницијална, медијална и финална позиција. Како релевантни дистинктивни признаци за овој глас се сметаат местото на артикулацијата (вокалот /и/ е преден) и степенот на издигнувањето на јазикот (вокалот /и/ е висок). Не постои ограничување и во поглед на два еднородни вокали кога ќе се најдат еден до друг, но за ова повеќе во делот за вокалните групи.

Ќе наведеме повеќе примери на реализација на гласот и: И дв'и'иe фaм'илии cа-с'и'ари бaнски фaм'илии; P'одeнa-сaм в-ил'јаdа дeвeс'иoй'иин и'р'иeсe и и'eс'иa гoд'иnа; Нa-и'иaкy-ми, oй'ии н'иe зa бaиш'иa в'иkамe и'иaкy, нe в'иkамe и'иaй'иko, в'иkамe и'иaкy; Иa и'и'ија б'иa мн'oгy cиoс'oбни, и'и'ија б'иa и'иoлкy aкaл'лии; Cи'арииe бaнски oбич'aи б'иa ишaк'a; Eм'и кaи'o в'eкe к'иснe ишoв'a к'ажeлo, изв'aжaмe, и'и'урамe дa-иcк'иснe oй'и-coл'и'a; Пpeд'и гoдини дe, и c'e cи-сe-н'oси ишaк'oф лaф и'p-Бaнскo – рeкaй'иa ни Глaзнe кe-си-фaнe cи'арииe кoр'иш'иa; и'иeмe-гo нa-кoш'ули, нaй'paeмe ч'epѓи л'eнeни; Иaмe лeгeндa н'иe зa-Сaмoв'илскииe Eзep'a.

Дистрибуција на вокалот /о/

Вокалот /о/ во банскиот говор се дефинира како заокружен глас, односно релевантен дистинктивен признак е учеството на усните и како што рековме, тој е лабијализиран, а според местото на

артикулацијата вокалот /o/ е заден. Спред степенот на издигнувањето на јазикот се дефинира како среден глас.

Во поглед на дистрибуцијата на вокалот *o*, може да се констатира дека тој не покажува ограничувања по однос на позицијата во збороформите, што значи дека може да се јави во иницијална, медијална и финална позиција.

Во однос на изговорот, вокалот /o/ во некацентирана позиција може да се чуе во разни степени на редукција. За ваквиот изговор има повеќе причини: карактерот на соседните консонанти, близината до акцентираниот слог, темното на говорот, што впрочем се докажува и од примерите во кои едно исто лице употребува различни варијации во изговорот на *o* во некацентирана позиција – од *o*, преку *o̞*, до *u*.

Примери со *o*: *Ако сиѐ од'или ф-Гевнѐиѐ Езер'о, п'ајвис,окошо езер'о на...; 'Ами, да к'аже к'олку езер'а има ф-Пир'ин; Кој не-зн'ае ведн'аѓа ѓо-ф'арла: ф-езер'оиѐ на-р'ибииѐ; се-мин'ава за Безд'ок', за Пап'аз'ол; Оиѐи иоѐаз, иоѐ, езер'о, ѓол е, ѓол и ние си-ѓо-в'икаме иѐука ѓол; Турциѐе не-д'адоа; Не-м'ога да-се-с'еиѐа; сиѐо ѓр'ама к'орене, 'едно к'ило рак'ија; Меѐо-м'еѐенце, 'уубаво 'именце!, Лисо-л'исенце, 'убаво 'именце!; Козл'енце-б'рсл'енце, сл'ези д'олу.*

Примери со *o̞* наместо *o*: *Зек' си-ѓо-в'икаме; Мам'о си-в'икаме насвек'арваѐа; А ѐа др'уѓоѐиѐ му-в'икаме роз'ово, е иѐ'ва е р'оз'ово. Бл'ед'о роз'ово. А ѐа др'уѓоѐиѐ е ѓунѓул'иѐно. А ѐа ја на иѐ'ало иѐи в'икаше иѐурунѓиѐно; Тја ѓор'и вод'а; Т'ва си-било ѓ'алѐиѐо кор'иѐиѐ; А мом'иѐиѐ и ер'ѓ'енѐиѐо се лул'ели на иѐиѐе д'аб'ов'е; Сичко, сичко изѓор'ело. И иѐја се-ѐрикаж'ала иконаѐиѐа, на-некој ч'ов'ек.*

Примери со *u* наместо *o*: *На-иѐ'ак'у-ми, оиѐи н'ие за баиѐиѐа в'икаме иѐ'ак'у, не в'икаме иѐ'аѐиѐко, в'икаме иѐ'ак'у; За м'ака си-се-в'ика м'аму, за сесѐир'а се-в'ика к'ак'у, иѐѓѓ'ол'ѐама, за браѐиѐи се-в'ика б'ак'у; ја му-д'адух' едн'а к'иѐика ж'аѐиѐиѐиѐи; На Пал'игуд'ен 'иаме н'ие манасѐиѐирче; На секој не-с'е в'ика 'ук'у.*

Дистрибуција на вокалот /y/

Релевантни дистинктивни признаци за вокалот /y/ се степенот на издигнувањето на јазикот, а според овој признак вокалот у се реализира како висок, и според местото на артикулацијата тој е заден. Вокалот /y/ има ист изговор независно од позицијата во зборот, односно тој нема ограничувања, па може да се јави во иницијална, медијална и финална позиција. Претходно споменавме дека понекогаш се јавува и како висок корелат на вокалот /o/ во неакцентирана позиција.

Примери: *Тов̑а е н'ајбујна̑а, н'ајмакед̑онска̑а ма:ла̑а ̑ам; дош̑ел ̑ука с̑с-дв̑ама с̑ина; Д̑адо-ми Марко Ка̑ов, з̑аедно с̑с-бра̑а̑а-му, Ланка̑аа и Коле; н̑иже̑ме ̑и'у̑и'ун и ̑а̑а; ф̑-̑ов̑а уч̑илиш̑е ̑ука; Н̑ие си-сме Макед̑онци и бан̑ска̑и, и д̑у"а̑е-си ̑ор-бан̑ски; За-де̑а̑а̑а си-д̑ума̑ме; На̑ира̑и см̑̑̑ика ќе од-дван̑а̑е̑е др̑у̑ки с̑амо ја ̑ир̑еба̑и̑е да-з̑ав̑р̑и̑а с̑редно образов̑ание.*

Дистрибуција на вокалното /r/

Од достапната литература за разлошкиот говор може да се извлече заклучок дека во најголем број случаи вокалното *r* не си ја задржало улогата на силабема (Алексиев 1931; Стојков 1955; Видоески 1988; Видоески 2000). Различното бележење на вокалното *r* во текстовите од споменатите автори, не само кај информаторите од ист пункт туку и кај еден ист информатор во различни ситуации (^a*r*, *ā+r*, *r+ā*, *r*), според нас, е само обид за попрецизна локација на вокалот *ā*, т.е. дали тој се наоѓа пред или зад *r*. Се работи за декомпозиран рефлекс на **r*.

Видоески нагласува: „Во јужниот дел на областа околу градот Банско место вокалното *r* има секвенци , /*āʀ*/, /*rā*/, сп. *б̑̑р̑е, в̑̑р̑ба, д̑̑р̑во, с̑̑р̑це*, и: *̑̑р̑анч̑̑р, з̑̑р̑ан̑це, ̑̑р̑ан* (Ал: 101)... Примери со *r* како носител на слоговноста во Еленница не се ретки. Таков изговор во Банско допушта и Алексиев и ги приведува примерите: *̑̑р̑не, з̑̑рно, ц̑̑рно, фр̑лам* (с. 101). Меѓутоа, во примерите што ги приведува

Стојков од Банско редовно има секвенци /ǎp/ или /pǎ/, сп.: *бǎржем ѓǎрло, ѓǎрм'еиш, дǎрво, сǎрце*.... (Стојков: 311–314).“

Во прилог на претходно изнесеното, ќе паведеме примери од нашите собрани материјали: *кој нан'иже ѡǎрф н'изаѡа ќе-из'де едн'а ѓ'лава кром'иѡи; И н'ие бǎрзајме да-нан'ижеме; дǎрж'име 'исѡиѡи ѡо-бǎлгарски и ѡѡа ни чеѡѡ'е р'аскаса „Цар Калијан им'а к'озји 'уѡи“; с'амо ја ѡр'ебание да-завǎрѡа с'редно образов'ание; сме вǎрсн'ици, едн'а ѓод'ина сме р'азделни и с-н'еѓо се-ѡозн'аваме 'оѡиѡи оѡи-ѡǎрво оддел'ение; уѓ'лавниѡиѡи се-венч'аваја ф-ѡǎркава; кланеѡе-ѡ-се на-свеќ'ǎрваѡа др-зем'ѡиѡа; “Рб'еѡо од-ѓ'уеѡо , ѡ'ураме кǎрваѡиѡа, ѡ'ураме и м'есо.*

ВОКАЛНИ ГРУПИ

Во поглед на дистрибуцијата на вокалите во банскиот говор, нашиот материјал покажува дека вокалите /и, е, у, о, а/ можат да стојат во група со секој вокал, додека вокалите /ǎ/ и /ǎ/ покажуваат извесни ограничувања. Групи од два исти вокала се, исто така, можни, а неретко се случува и контракција на два еднородни вокали во еден долг вокал.

Примери на реализација на вокални групи:

/иe/: ѡр'иесе, н'ие, оддел'ение, се-б'ијеа, сǎзн'ание, заѡǎржен'ие, ѡреѡсказ'ание, ѡ'иеме-ѓо, да-си-соѡ'иеш, назв'ание, расѡ'ение, ѡ'иеш, вним'ание, за-да-уб'ие, да-се-наѡ'иеш;

/иa/: 'иам две д'ǎѡа, н'ие 'иаме, уч'иа покрај уч'ија, ѡѡа покрај ѡѡија, ѡакв'иа покрај ѡакв'ија;

/иo/: се-бојад'исаѡе ѡǎѡио ов'ен; сеѓа ѡо-н'овио календ'ар;

/еи/: слеѡи-ѡов'а ѡа н'еи; др'еи, м'аѡиѡеи;

/еa/: крoд н'еа; за-сесѡр'иѡиѡе-ми д'ожеа неѡреќ'ǎснаѡио; 'идеа да-се-ѓ'лаваа; мом'иѡе д'ојдеа веќе на-каф'е в-мал'ѡиѡа; да-оѡ'и'идеа за-да-се-вǎнчаа; и веќе доѓов'ореа коѓа ќе-е-свǎдбǎѡа;

/ǎe/: с'енѓа се-ѡǎѡе ѡесенѡѡа; Секо: к'аѡиѡ'а 'им'иѡе лен да-с'ѡе; Ор'ејме, с'ѡеме-ѓо на-лен'иѡиѡи'еѡио;

/ǎa/: Па ѡѡија б'ǎа мн'оѓу сѡос'обни, ѡѡија б'ǎа ѡ'олку аќ'л'л'иѡи;

/aɪ/: На̀йраи см̑а̀й̑ка; ба̀нски о̀бича̀и; Шо̀ ке-й̑р'аи̑и?;
заселу̀в'али ба̀ир'е̑и̑о;

/aɔ/: Дуам-и̑и шч'ерко, с'е̑и̑и'ај-се сн'ао;

/aʏ/: да-и̑е-научи на-ак'а̀л; Арнау̑и̑и и̑т'а̀к'ово и̑л'а̀ме си-се;

/oɪ/: ф-к'аи̑и̑и си-се-й̑роизв'едва̑ше; Неко̀и в'икаа мор'ени; И на-
Све̑и̑а Троица;

/oɑ/: дру̀зи ер̑'ени да-д'о'жа; и̑а и̑и̑ја р'екоа; н'екоа мом'а; И и̑и̑оа
и̑ам'ук; н̑а̀коа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле; Ту̀рци̑и̑е не-да̀доа;

/oɛ/: се е зас̑и̑р'оено̑; К'ое как?; н'еко̀е ја̀гн'е да-џо-ф'анеш; има
едн'о дер'е кое̑и̑о и̑р'одолжа̑ва;

/yɪ/: м'уи, гл'уи;

/yɛ/: "рбе̑и̑о на-џ'уе̑и̑о; ч'уеи, о̀буе;

/yɑ/: Дуам-и̑и шч'ерко, с'е̑и̑и'ај-се сн'ао; м'уа̑;

/yɔ/: бу̀ро, ѓл'у̀ро.

Примери на реализација на два исти вокала во непосреден
допир:

aa > а: – Тов'а е на̀јбу̀жна̑и̑а, на̀јма̀кед'онска̑и̑а ма:л'а и̑ам; дру̀зи
ер̑'ени да-д'о'жа: од-дру̀га̑и̑а ма:л'а; Ке-с'и се-ж'ена: ф-на̑и̑и̑а ма:л'а; И
ос̑и̑а̑ја: ни̑и̑ан; Ко̀ј не-зн'ае ведна̀га џо-ф'а̀рла: ф-езер'о̑и̑о; И с̑и̑ан'али
су̑и̑рини̑и̑а да-дава: в'и̑рос;

но и без контракција: се ми в'икаа коре̑н'ачна Ма̀кед'онка; ка̑и̑о
и̑о а да̑аа; Ма̀кед'онци̑и̑е ка в'икаа; и̑адаа и̑и̑ја дв'а̑и̑а д'а̀ба;
зай̑очн'али да-д'ожаа ма:л'и̑и̑е; на-и̑а̑а м̑а̑сно̑си̑ и̑ма едн'а џол'а̀ма
кр'у̑ша; вид'а̀ла ке во̀јни̑и̑и̑е на̀ближа̑ваа ко̀д-н'еа; ведна̀га а-убиваа;
Тие не-веруваа; о̑и̑и не-м'ожа, ме-ч'екаа; ис-и̑а̑а с̑и̑р'ана са-жив'а̀ли
ма:л'и;

ee > е: – и на кој му-е-ло̑шо и̑ме̑и̑о ке-џо-из'е̑ме; д'а̀ри̑и̑е да џо
из'е̑ме;

но и без контракција: на-и̑и̑в'а м̑а̑си̑о не-сmee; И и̑о-џор'а̑и̑а
ви̑рее 'околу езер'а̑и̑а и и̑о-џа̀рд'ине̑и̑о се-са̀ди;

и̑и > и: – не-се-в'ика џод'и:ме, а и̑о-ба̀нски се-в'ика у̀глави̑јме;

но и без контракција: И дв'а̑и̑е фам'или̑и са-с̑и̑ари ба̀нски
фам'или̑и; и̑и̑ја б̑а̑а и̑и̑олку ак̑а̀л'и̑и; о̀сн'овна̑и̑а ран'а на-ба̀нска̑и̑и
се...

ДИСТРИБУЦИЈА НА КОНСОНАНТИТЕ

Во рамките на алофонијата и дистрибуцијата на консонантите во банскиот говор ќе бидат опфатени сонантите и опструентите. Во поглед на позицијата на сонантите во збороформите постојат извесни рестрикции, а истото се однесува и за системот на опструентите. Звучните опструенти не можат да стојат на крајот од зборот и пред безвучни опструенти. Безвучните опструенти не можат да стојат пред звучните, а едначењето по звучност се врши и на составот на префикс и коренска морфема.

Дистрибуција на одделни сонанти

Гласот *j* е дефиниран како глајд и спаѓа во редот на функционално најоптоварените гласови. Во банскиот говор овој глас се реализира како [*j*] и како [*ɟ*] со разни факултативни варијации.

Алофонот [*j*] почесто се забележува во иницијална позиција пред задните вокали: *Јов'ан се-в'ика баиш'а им; Коџ'а-е дож'ал Јане Санд'ански в-Банско; ја-сам иџре'каџиа; Ам'а најремено си-оџаиув'ајме ј'авен иџрсл'ук, шџ-сме нев'аџи; Ја и ден'ес си-џоџва банскиџе ј'асија; Тр'и џаџи на ден џрез ј'адене; Не сам ј'акџ здрава; 'оџи 'ако б'аџа некое јаџне да-џџ-ф'анеи; Мечкаџи не-м'оже џџа да јаџе; м'аџи к'аџи оџи-дека јаџеи; н'ие му-в'икаме иџрч, ј'аре де, младаџ ј'аре; А џа ј'аренџеиџ си-осџан'ало.*

Од нашите материјали може да се забележи дека во групата -оа- тој понекогаш се испушта: *џа џџџа рекоа; Ар'еса некој ерџенин некоа мом'а и џр'аџи-џ зџрд'јаџиџи; И н'акоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле; Некоа жен'а била мноџо лен'ива;* но имаме примери каде што се забележува гласот *j* меѓу вокалите *о* и *а*: *'оџи џџа коџаџо нан'џже н'ајнаџред, ќе-изеџе џџа џлав'аџа кром'џи.*

Сонантот *j* не се изговара и во средината на зборот (пред вокалот *е*) меѓу следниве вокалски групи:

– ае: *з'аедно с'с-бр'акаџиа-му; И б'ајме дван'аесе др'уџи; Ам'и кай'о се-џознаеме 'одеме на џоџрелка; ќе-наџр'аеја кафе; Ем'и се-џрае;*

ц'ало Б'анско си-ме-зи'ае; Зи'аеш ка: в'икаа... итн. Забележан е само еден пример со ј: Зи'ју-зи'јенце, 'уубаво 'именце!

– ее: Тој вир'ее и'окрај езер'аи'а; на-и'ва м'аи'ио не-сmee итн.

– ие: Родена-сам в-ил'ада девес'и'и'и'и и'р'иесе и и'ес'и'а з'од'и'а; о'и'и н'ие за баи'и'а в'икаме и'а'ку; и'а и'а'ка се-биеја итн.

– ое: се е засир'оено; К'ое как?; Ои'и-к'ое езер'о си-од'ила?; 'о'и'и 'ико б'а'га некое јаг'и'е да-з'о-ф'анеш; секое ед'и'о деи'и'е и'р'ебало да-се-криш'ав'а Кал'ј'ан итн.

Специфика за банскиот говор е тоа што сонантот ј не се јавува пред палаталното /ќ/: ма'ка (< мајка), у'ко (< вујко) итн.

Во другите случаи не може да се генерализира, бидејќи некогаш се забележува присуство на гласот ј, а некогаш не.

Божидар Видоески во врска со сонантот ј за еленичкиот говор констатира: „По однос на дистрибуцијата општо можеме да констатираме дека е /j/ најстабилно на почетокот пред задните вокали, сп. 'јабука, 'јаг'и'е, во интервокална позиција меѓу задни вокали, сп. ба'јачка, пред консонант, сп. вуј'на, тај'да, во финална позиција: број, рај, и'ој, и во оние случаи каде што е семантички поонтоварен, на пример, во наставките: миј – 'миј'и'е се, сеј – 'сеј'и'е, во вокативната наставка -јо: 'мажјо, чо'ва'кјо, з'мијо, 'земјо, и во збирната -ја: 'иерја, д'ра'вја. Најслабо /j/ се изговара во интервокална позиција во ссквенци во кои првиот член е преден вокал, сп. зми'а, ии'а. (Видоески 2000: 137).

Во врска со гласовите л и љ ја имаме следнава ситуација:

Латералот л може да се регистрира само пред вокалите /а, а, о, у/, а не се јавува пред вокалите од преден ред и пред сонантот ј. Во овие случаи изговорот на л е среден и е блиску до изговорот на полумекото л'.

Примери со латералот л пред задните вокали: ио-дек се с'ам-ожен'ила; и'о-б'анско се-в'ика К'ос'и'а и Б'ла'и'а; То'ва е н'ајбуј'наи'а, н'ајмакедонскаи'а ма:л'а и'ам; за сесир'а се-в'ика к'аку, и'о'з'ол'ама; Жив'име де, сам жив'ила в'аф, баи'ч'а-ми е бил зек' о'и'и-м'а'ка-ми к'аи'чаи'а; Н'осиме 'имей'и'о, фам'илнои'и'о им'е; дои'ел и'у'ка с'ас-д'вама с'ина; д'адо-и' на-м'ама е-бил м'ајси'ор на-иолов'инаи'а о'и'и-ц'арк'ваи'а

Свейїа Троїща; слейї-її'ва Шана; Дїдо-ми Милош;ке-из'де една
глава кромїїї; н'ема її'олку ад'ейї; з'орно д'амско облекл'о.

Фонемата /л'/ во однос на позицијата не покажува ограничувања. Може да стои во иницијална, медијална и финална позиција, а се јавува и пред вокал од заден ред и пред консонант. Пред предните вокали по традиција не се бележи разликата во изговорот, иако би требало да стане збор за глас којшто е близок до полумекото л': *Б'аиийи,ојѝо е Ел'ена 'ели с'а, ѝо бански се-в'ика Л'ена Вел'ан, Вел'анова; И дв'иие фам'илии са-сѝ'ари бански фам'илии; с'ичкиије се-измр'ели; Н'ие не-в'икаме уч'илиише, н'ие в'икаме ж'аци; с'ичкиије с'е-са-ожен'или ф-ма:л'аиша; Н'оишо вр'ае ка-си-сам-легн'ала ч'укаа на ѝориѝаиша – дошл'и-сме ако м'оже, в'ика, Ленчеиѝо да-се-ожен'и за-едик,ојси; Каф'еиѝо б'ѝише оѝи-см'елено ж'иѝио.*

Примери во кои се јавува гласот л': *иџ б'ански се-в'ика Л'ена Вел'ан, Вел'анова; Д'адо Вел'ан дош'ел в-Б'анско с'ас-дв'ама с'ина, Миш'ар и 'Ан'зел; И ја си-бех' уи'ила едн'а р'окл'а; и с-и'аа р'окл'а се-венч'ах'; И ш'ам к'аи'о с'а-били д'абове'ио ед'ен с'аши'о друг с'а-наи'рав'ени л'ул'ки; Едн'о огр'омно ш'ак'а цв'еи'е, н'ели вис'ул'ки ш'ак'а; Так'а де, крал'ук се на..., за ш'о и д'ак ш'ак'а крал'ук, 'ои'и 'ако б'а'га н'екое ј'агн'е да-г'о-ф'анеш; Тој цар е веке ш'ука с'ас-зл'аи'ина бр'ол'а; Б'а'гај и'еи'л'у да-б'е'а'ме; Вол'у-воленце, 'уубаво и'менце!*

Сонантот *n* има дентално-алвсоларна артикулација во сите позиции (освен пред *k*, *ʒ* каде што се реализира веларно и се смета за позициски алофон: *саука*, *фр'ау̯ʒа*; *заедно са̯с-бр'акаи̯а-му*, *Лау̯каи̯а* и *Коле*; *Ци̯гаука* *с-ш̯ерем̯е̯и̯о* *и̯умба-л'умба*). Во текстовите не го бележиме позициски обусловениот алофон [ŋ].

Примери со гласот *n*:

– во почетокот на зборот: *Најнајрјди сам-жив'ела; Тов'а е најбујнаија, најмакедонската ма'ла; На-и'аку-ми, оии н'ие за баиш'а викаме и'аку; Носиме 'имејо, фам'лноио им'е носиме на-Вел'ан 'Огњов; н'ијнаија к'ашча;*

– во средината на зборот: *сесѝр'а-ми Р'ајна, слеѝи-ѝи'в'а Ш'ана, ѝа ја, ѝа браѝи-ми 'Ан'зел;на ед'ин оѝи-с'иновеѝи на д'адо Вел'ан;*

– на апсолутниот крај на зборот: *нижејме ӣ'уӣ'ун; сè еден н'абор; Ар'еса н'екој ер'енин*, итн.

Палаталниот сонант *њ* се реализира високо, односно меко и по правило не се јавува пред предните вокали */и, е, а̄/*, а нема примери и пред консонант, што значи дека овој сонант се јавува пред задните вокали и во финална позиција: *фам'илноӣф им'е н'осиме на-Вел'ан 'Ог'нов; ӣ'ука ӣ'урајме ви'њ'ок; мн'огу 'убава с'и'ња р'окл'а; ми в'икаа коре'ачна Макед'онка; Не-е басӣ'у'њ, ка-ба̄ше, 'иска да-ӣӣӣӣ ма̄ж'е; н'еӣӣ'ф каӣ'ф на сабор, на курба'њ.*

Лабијалниот сонант */м/* се реализира во сите позиции на зборо-формите и во соседство со сите вокали. Извесно ограпичување во овој говор се забележува кај групата */мн/* која преминува во */вн/*, но таквите примери се поретки (сп. Тевното Езеро).

Примери на реализација на *м* во сите позиции, по и во група */мн/*: *сам-р'одена на-една м'а̄шка; На-ӣ'аку-ми, оӣи н'ие за баӣи'а в'икаме ӣ'аку; За м'ака си-се-в'ика м'аму, за сесӣр'а се-в'ика к'аку, ӣ'о'г'ол'ама; ӣ'ука мн'огу к'асно од'има н'а̄ӣӣф ӣре̄ӣӣри'а̄ӣӣја; з'имно вр'а̄ме кошар'инки; Едн'ф о'г'ромно ӣа'к'а цв'е̄ӣе; умр'ел од'амна.*

Дистрибуција на одделни опструенти

Во врска со опструентите, можеме да констатираме дека рестрикциите се однесуваат на звучните опструенти, односно во банскиот говор, како и во другите македонски дијалекти тие не можат да стојат во финална позиција пред пауза. Во тој случај тие се неутрализираат со своите безвучни парници.

Примери: *Жив'име де, сам жив'ала в'ф; кој нан'иже и'фрф; едн'а глава кром'ӣӣ; в'икаме маш; 'имаше еден ӣа'к'оф; за кар'и'оф в'икаме к'омбари.*

Гласот *в* се јавува во сите позиции, без некои посебни ограничувања, освен на апсолутниот крај на зборот каде преминува во својот безвучен парник. Божидар Видоески за елешпичкиот говор забележува: „Лабиоденталното */в/* покрај основниот алофон *[в]* во одделни лексеми се реализира како билабијален фон *[ʋ]*: *'л'а̄б'о̄ӯе, 'бӣӯол, мр'а̄у'у'њак, цр'а̄у'ул*'. Вториов се јавува во интервокална пози-

ција во соседство со лабијализираните вокали.“ (Видоески 2000: 138). Во нашите записи од Банско такви примери не најдовме.

Примери:

-- во иницијална позиција пред вокал: *Свеиџа Варв'ара е-р'одена*
вав-Б'анско; дожаа војници; вие немайие, шов'а белор'ио; И њо-гор'аиша
вирее; вечер'ија го-убива;.

– во медијална позиција: *сега се-викам Елена, ели Лена Вел’ан
Кадева; Најнајр’ди сам-живела; Тов’а е најбујнајиа,
најмакедонскајиа ма-ла.*

Гласот *ɸ* има фонолошки статус во консонантскиот систем на банскиот говор:

– во почетокот на зборот: *И дв'ййе фам'илии са-сй'ари б'ански фам'илии; а н'ие на фас'ул в'икаме косй'уреи'а; ф'ар'ила гр'ебено зад-не'а;*

– во средината на зборот: *дош'ел ѿ'ука с'ас-дв'ама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц'аркв'аѿа Св'ей'ѿа Тро'ица;ке-най'ра'еја каф'е и ѿ-ед'ен лок'ум и ѿ-едн'о каф'е;*

– на крајот од зборот и како замена за својот звучен парник: *за карий'оф в'икаме к'омбари; си-се-п'оси шак'оф лаф иј-Б'анско; н'ик^акоф Турчин не-е-смејал да-јресий'аи.*

Гласот *x* во банскиот говор го среќаваме во две алофонски варијанти [x] и палатализирано [x̟]. Божидар Видоески регистрира и трет алофон, т.н. звучно [ɣ] пред /m/ во 1 л. мн. на минатото определено време, сп. *ѿекоуме*, *секоуме*, покрај *ѿеко:ме*, *секо:ме*.

Примери со х: *се-зайис'ах' ий'ехникума; кайи'о зав'ари'их ве'ке ий'ехникум 'одеме на-йой'релка; Та и ја с 'имах кандид'айи рйи-ма:л'айиа; и ф-них' 'имаше еден мно'гу и'алаф; ја му-д'адух' едн'а к'ийи'ка ж'айи'ици; ја ве'ке си-бех'-арес'ала маж'е; н'екако си-бех' искар'ала йар'и и си-куй'их' рйи-кий'и'ајскија шанй'унк; и с-йй'аа р'окл'а се-венч'ах'; хрисйи'јанскојо с'азн'ание за-ц'ярквайиа; йов'а ни е осн'овнайиа хран'а.*

Гласовите *ќ* и *џ* од страна на многумина лингвисти различно се дефинирани на целата македонска територија (сп. Облакџ 1894, Павловић 1930, Селицевџ 1931, Видоески 1998, Стаматоски 1956). Според нас, во банскиот говор овие гласови се изговараат со нагласена

палаталност и засилена фрикација, а понекогаш се реализираат и како [ц', ч'].

Примери:

На-ӣа́ку-ми, о̄ӣи н'ие за баӣӣа в'икаме ӣа́ку, не в'икаме ӣа́ӣко, в'икаме ӣа́ку; За ма́ка си-се-в'ика ма́му, за сес̄ӣр'а се-в'ика ка́ку, ӣо̄з̄ол̄а́ма, за бра̄ӣи се-в'ика ба́ку; ба̄ш'ча-ми е бил зе́к о̄ӣ-ма́ка-ми ка̄ишчаӣа; заедно са̄с-бра̄ка̄ӣа-му; Н'ие-сме че̄ӣири да̄а́ца, ја-сам ӣр'ека̄ӣа; Да̄до-ми Милош, ни́жејме ӣ'ӯӣ'ун и ӣа́ка ни-обеӣка̄вање; Н'ие си-сме Макед'онци; И ба̄јме двана̄есе дрӯӣки; ӣо-сӣа́ро ӣр'еки клас; И ӣја зе́ме и нашӣр'ака на сӣӣӣ'е дво̄јки; И ӣӣја ӣове́ке не-учӣја; На̄йраи см̄а̄ӣка ке од-двана̄есе дрӯӣки; мо̄ӣӣе ӣам ӣ'е̄ӣи шо-се, на-ма́ма бра̄иуш'че̄ӣкӣӣе; ја му-да̄дух' една́ к'ӣӣка жа̄ӣӣици, ӣо̄ј ми-да̄де една́ к'ӣӣка жа̄ӣӣици; Тураше-се на-ов'ено околӯӣки; ов'ен с-на̄јразлични ӣар̄ки ӣо-не̄го и ӣо ӣа̄квӣја ӣар̄ки; ӣр'о̄ӣца бра̄а́ка се; На-едн'и ма̄л'ечки 'ур̄ки; го̄ӣвејме и ка̄ӣама́ ко̄'а̄ӣ'о-е Бо̄ж'и́к; Ем'и ка̄ӣ'о ве́ке к'исне ӣов'а ка̄желo, изв'а̄жаме, ӣураме да-иск'исне о̄ӣ-сол̄ӣа; бра̄ӣ-ми 'Ан̄гел; Н'ие не-в'икаме учӣлӣӣче, н'ие в'икаме го̄а̄ци. По-бански се-в'ика го̄а̄цӣӣе; ке на̄ӣӣе ер̄з'ени од-ма̄ла̄ӣа не-да̄ваја дрӯзи ер̄з'ени да-до̄'жа; ӣов'а ресна̄че̄ӣо, бл'усче̄ӣа, че̄р̄гӣӣе ӣо-ода̄ја̄ӣа; месно̄сӣа Све̄ӣи Јо'ан и Све̄ӣи Го̄р̄ге; Ленени че̄р̄ги, л'енени ко̄ӣули, с'ичко ба̄ше л'енено; На̄јзо̄лемо̄ӣо езер'о ко̄е̄ӣо е ф-Пӣрин е Па̄ӣа̄з̄ол; ние ги-в'икаме калӯгере.

Големиот број примери покажува дека во банскиот говор гласовите *ќ* и *џ* се далеку пофреквентни во однос на другите пирински говори и со поширока дистрибуција. Тоа посебно важи за гласот *ќ*. Ваквата фреквенција и дистрибуција се должи на фактот што тие се добиени на повеќе начини: по фонетски пат од гласовите *к* и *џ* пред преден вокал, со палатализација од старите групи **-t̪* **-d̪* и на групите *ӣј*, *д̄ј* < **-t̪j*, **-d̪j*. Освен тоа, гласот *ќ* е добиен и со прогресивна палатализација од секвенците палатален сонант + /к/, како и во голем број случаи во суфиксните образувања каде овој глас е добиен по аналогича, особено кај придавките на *-ӣки* > *-ӣки*.

Веларните гласови *к* и *џ* пред предните вокали се реализираат како палатализирани *к'* и *џ'* или пак се неутрализираат во корист на гласовите *ќ* и *џ*: *џ'аска* – *џ'аск'и/џ'аски*, *бл'аџа* – *бл'аџ'и/бл'аџи* итн.

Консонантот *с*, кој по својата природа е африкативен, во банскиот говор најчесто се јавува пред вокал и во иницијална позиција, по се јавува и во медијална позиција во група со *н* кај одделни лексеми. Се среќава и во стари и во нови зборови: *с'иври*, *суиџ*, *с'аден*, *свезд'а*, *свѧр*, *св'иска*; *бр'анса*, *бенс'ин* и сл.

КОНСОНАНТСКИ ГРУПИ

Во однос на консонантските групи како карактеристични црти за банскиот говор ги изделуваме следниве:

Групата *иџи* најчесто се асимилира во *иџ*: *н'иџчо*, *н'иџчо*.

Групата *иџ* понекогаш може да се реализира и како *и'и'*, сл. *плеш'и'ес*, покрај: *плеш'ч'ес*.

Во банскиот говор не се можни групи од сонант + опструент, преградна + фрикативна согласка од ист локален ред (*бв*, *дз*, *иџ*, *иџс*), од африкат + преградна согласка (*џ + џ*, *иџ*; *с + џ*, *иџ* и др.), од африкат + фрикативен глас од ист локален ред (*џ + с*, *с + з*, *ч + иџ*, *џ + ж*), како ни групи од по два африката (*џ + ч*, *с + џ*, *ч + џ*, *џ + с*). Овие рестрикции се однесуваат на зборови од домашно потекло во иницијална позиција.

Групите составени од фрикативните */с/*, */иџ/* + */иџ/* се упростуваат со испраќање на преградната компонента, сл. *чис*, *мос*, *иос*, *болес*, *м'илос*; *нош*, *џ'уреи* итн.

Групите *ср*, *зр*, *жр* се пополнуваат со денталите *иџ*, *д*: *сир'џда* *ждр'ебе* итн.

Групата */шт/* најчесто се асимилира во */иџч/*: *н'иџчо*, *џлав'иџче*, *џор'еџчо*, *иџ'еџчес* итн.

Групата *жд* се упростува во *ж*: *да:же*, *ме:жа*, *иџре:жа* итн.

Во групите составени од палатален сонант + *к* се врши палатална асимилација на *к* во *ќ*: *маќа* (< *мајка*), *уќо* (< *ујко*), *л'ул'ќа* итн.

Во групата *иџ + с* се врши африкатизација на фрикативната компонента, односно *иџс* преминува во *иџџ*, сл.: *иџеиџџија*, *сиџиџџа* итн.

Групите *сц*, *сч* на морфемска граница во банскиот говор не подлежат на асимилација: *месц'е*, *м'осче* итн.

Во групата */ииск/* доаѓа до сливање на */иис/* во */ц/*: *бр'ацки*, *џр'ацки* итн.

Кај повеќечлените консонантски групи составени од фрикативните *с*, *ш* + *и*; *џ* + сонант, најчесто отпаѓаат денгалите *и* односно *џ*: *и'осно*, *м'асно* итн.

ОД ИСТОРИСКИОТ ИЗВОД

Од историска перспектива произлегуваат некои јазични карактеристики кои се заеднички за поголеми говорни целини, па оттаму во рамките на овој дел ќе се обидеме да дадеме информација за тоа во што се претвориле оние фонеме од појдовниот систем, кои со текот на времето го загубиле статусот на фонеме.

ВОКАЛИЗАМ

*ъ, *ы — Кога станува збор за старословенските редуцирани вокали и нивната замена во банскиот говор ситуацијата е мошне сложена и интересна. Б. Видоески кога пишува за разлошкиот говор истакнува „за стсл. ъ во разлошкиот има три вредности: */а/* во коренската морфема во повеќето случаи и во членската морфема за м. р. кај придавските зборови, */о/* – видовме — во зборообразувачките морфемии и во членот за м. р. кај именките, и */е/* зад историските мски согласки исто така само кај именките, сп. *б'ачва*, *в'ашка*, *в'анка*, *даш*, *д'аска*, *м'акне*, *мах*, *б'ѡлиа*, *м'алкиа* : *з'олва*, *сон'*, *и'ѡј*, *и'ес'ок*, *в'и'ѡк*, *как'оф*, *бре'ѡ* : *к'оне*, *маж'е*, *уфч'аре* итн. Се работи, како што гледаме, за вкрстување на црти од две различни дијалектни зони.“ (Видоески 1988: 19). Илија Бетински, во монографијата за беровскиот говор, наведува: „Како и во другите македонски говори и овде полугласите (еровите) во т.н. силна позиција се вокализираше, и тоа: ъ > о: *б'очва*, *бре'ѡ*, *в'оло*, *в'онка*, *в'ошка*, *доб'и'ѡк*, *дож'ѡе*, *дош*, *д'о'жцове*, *з'олва*, *как'оф*, *о'и'ноок* (*о'и'инци*), *и'ес'ок*, *р'е'и'ѡк*, *соб'ере*, *соб'лече*, *соб'уе*“ (Бетински 2013: 26).

Во нашите материјали (и во анкетниот прашалник и во текстовите), кога станува збор за рефлексацијата на τ е забележана следнава ситуација:

$\tau > o$ скоро без исклучок, во префиксите, суфиксите и во членската морфема, како и во ограничен број лексеми во коренската морфема: *собере* (сп. *И мом'иине д'ојдеа в'еке на-каф'е в-мал'аша, шам се-собираја на-каф'е ќе-се-е-углавила; Се"*, *са-собир'али мом'иине и ер'енеишо и с'ичкиише од-ма-л'иине кои'ишо жив'али, р'одове де, с'е-са-собир'али на-и'ише д'а'бове*), *соблече, собуе; как'оф; з'олва, сон, иеи'ош, кр'ош'ок, заб'о, нос'о* итн.

$\tau > a$ често во коренска морфема: *в'ашка, даш, д'аска* и редовно во членската морфема за машки род: *слабија, дебелија, вис'окија* (сп. *си-куи'их' ои'и-кии'ајскија шан'и'унк*) итн.

$\tau > e$ само кај именките и тоа во позиција зад старите меки согласки: *к'оне, маж'е, уфч'аре* итн.

Што се однесува до τ_2 во банскиот говор како континуант на овој глас редовно се јавува *e*, односно $\tau > e$: *ден* (сп.: *'оии се е случ'ило ишов'а на ден и на Свеи'а Бо'ор'одица; Тр'и и'аии на ден и'рез ј'адене; Ја и ден'ес си-г'ои'ва б'анскиише ј'асија; Ја и д'о-ден'еск'е си-ја' и'ак'и наи'р'ава*), *ов'ес, м'ладенец* (сп.: *Тој 'изо'графирал на'наи'реди ик'он'и'а на-свеи'а Бо'ор'одица с-м'ладенеца*), *оц'еш, си'арец, и'алец, б'олен, дои'ел* итн.

Секундарен вокал (τ_2) – во однос на вторичниот τ (во духот на македонската лингвистичка традиција го прифаќаме терминот секундарен или вторичен τ со кој го означуваме процесот на разбивање консонантски групи тешки за изговор, кои се добиле по губењето на еровите) се забележуваат следниве состојби.

Во банскиот говор како најчеста замена за τ_2 се јавува гласот *a*: *ма'л'а, лаж'а, лаж'ица/лаж'ица, лаж'ичка/лаж'ичка, л'а'а, и'анок, ц'аф'иш, с'авне* итн. На крајот од зборот во групите **-Cr τ , *-Cr τ , *-Cl τ , *-Cl τ , *-Cn τ , *-Ct τ* најчесто се реализира како *a*: *б'исиар, в'еиар, и'иар, м'одар, о'сиар*. Пред крајното *л* исто така имаме *a*: *и'екал, р'екал, с'екал*, а истата ситуација е и пред *м*: *с'едам, 'осам, сам*.

Секундарниот вокал (τ_2) преминал во *и* во лексемата: *о'зин*.

**o* – Во врска со замената на **o* во банскиот говор како рефлексии се јавуваат гласовите *a*, *ä* (многу ретко, но сепак забележан е пример во текстовите) и *y*.

Примери за **o* > *a*: *üaiü'üak* (сп.: *Вија знаеије дека са иеишйериије, од'или сије наг'оре йо ски-üaiü'ekaüia?*), *äaska*, *äas'ok* (сп.: *Мене фн'огу ми кажуваја за „Пил äas'ok на сух йес'ок“. А üa üије не-в'икаја „Пил äas'ok на сух йес'ок“, еми вика'а „Срал äas'ok на сух йес'ок“), кашча (сп.: б'ашча-ми е бил зек' *öü-m'aka-ми k'ашчайüa; öü-üam наг'оре öü-n'ашüia k'ашча н'емаше н'икакви k'ашчи, се 'има де, йшј-е üam säc-ч'еиüa сејдувал, с'енä се-е üam зайир'ал, н'ијнаüa k'ашча)* итн.*

Примери за **o* > *y*: *руч'ок*, *сут*, *судија*, *паужина*.

Примери за **o* > *ä*: *д'ап* (сп.: *И üam kaiü'o са-бил'и д'абоветиyo еден с'ашiiyo друг са-найравени л'ул'ки; И на-üü'oa й'разник, на-Светii'a Божор'одица üадаа üü'üa дв'аüa д'äба; И 'има йрейсказ'ание, нам'ирайи йрейсказ'ание ќе ког'а üаднаа д'äбейyo)* итн.

**e* – Во банскиот говор **e* најчесто се заменува со *e* и тука нема ништо специфично што би го издвоило овој говор од другите малешевско-пирипски говори. Примери: *еч'мен*, *ждебе*, *еи'арва*, *'едар*, *з'аек* итн. Исклучок е лексемата *јазик*, *јазичи* каде што имаме трага од мешањето на носовките.

**ë* -- Како специфика за банскиот говор се издвојува тоа што **ë* најчесто се заменува со *e* во неакцентиран слог, додека пак, под акцент преминува во *ä*.

Примери на **ë* во *e* во неакцентиран слог: *свезд'а*, *брег'о*, *сеч'еш* итн.

Примери на **ë* во *ä* под акцент: *б'äl*, *в'äk*, *б'äx*, *в'äü'ар*, *г'näздо*, *м'äси*, *нев'äсиа*, *ü'äна* итн.

За вокалот **ɟ*, како специфика во банскиот говор се јавува разложувањето во состави /*ä+p*/ или /*p+ä*/ . Кога гласот *p* се наоѓа на апсолутниот почеток тогаш пред него се развива извесен вокален елемент: *äpж*, *äpга*, *äpüи* итн. Повеќе примери може да се најдат во делот посветен на дистрибуцијата.

За некогашното вокално */ во банскиот говор се јавува рефлексот *ǣ* (за ова, повеќе примери види во делот посветен на дистрибуцијата).

КОНСОНАНТИЗАМ

Во рамките на консонантскиот систем ќе се задржиме на оние гласови кои претрпеле извесни промени.

Старото меко */ во повеќето случаи во банскиот говор се сочувало: *л'уѝ, н'едǣл'е, уч'иѝел', л'усѝа, кл'уч* итн.

Во одделни позиции и лексеми */ преминало во *л*: *кѝш'ула, дѝл'ка, рѝл'ка* итн.

Старото */ во иницијална позиција пред вокалите од преден ред затврднало: *н'еѝо* (сп.: *Из'ели и н'еѝо. И с-неѝо се-сврш'ило; Од-неѝо се-мин'ава за-Безбок' и за-Дѝбрин'иѝи'е; но се-фѝлǣѝил во-неѝѝѝѝа ѝ'елохранѝиел*), *н'ива* (сп.: *ѝѝ, н'иве за-н'ива в'икаме лен'иѝи'е*).

За старото */ во други позиции на зборот имаме различна ситуација. Во некои зборови по аналогија се јавува *њ* на крајот од зборот: *басѝуњ, курб'ањ, каз'ањ, фусѝ'ањ; камењ'ак, мравуњ'ак; вињ'ок* итн.

Старото */ во банскиот говор редовно се чува во финална позиција: *сух, ѝрǣх, ѝлух, мǣх, сѝѝрах, кож'ух, ор'ǣх, 'очух, ѝасѝѝ'ух, ѝǣрдух*. Често се случува во финална позиција, но и во други случаи, финалното *х* да се изговара како *х'* (за ова в. повеќе во делот за алофинија и дистрибуција).

Гласот */ исчезнал во почетокот на зборот во домашни, но и во некои туѓи лексеми: *лǣѝ (лǣбо), 'оди* (сп.: *'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за н'еа; 'одаа др'уѝкиѝѝе-ѝ да-ѝ-ѝлѝѝа окол'уѝки*), *р'ани; абер, адеѝ* и др.

Во позиција меѓу два вокала *х*, во најголем број случи, исто така се губи: *снаа* (сп.: *Ед'на н'ова сн'аа ѝѝ ѝр'еба да-раб'ѝѝѝ?; Д'уам-ѝѝ ѝч'ерко, с'ѝѝѝ'ај-се сн'аѝ*), *сѝѝре'а, му'а* итн.

Општа е констатацијата дека процесот на губењето на гласот *х* ги засега речиси сите македонски дијалекти. Но, во банскиот говор (односно малешевско-пиринските говори во целост) овој процес ќе

потрае подолго одошто во другите македонски говори. Причините за неговото опстојување не се само фонетски, туку и морфолошки. Имено, гласот *x* се чува на крајот на слогот: *bāx, bāxme, bāxiiē* итн. Овде, над чисто фонетските услови надвладува врската на формите во составот на минатото време.

Почетната група **xv > ф*: *ф'аишча/ф'аиш'ка/ф'аиш'и'а* (сп.: *н'ема в'еке да-ф'аиш'ка 'истио ка и Свеиш'и Ѓ'орзи; ља од-др'уѓаи'иа с'и'р'ана и ја ф'аиш'и'аа; А на љ'раво ако ф'анеш ои' х'и'ж'аи'иа љо ск'а'ли'и'е м'оже да се 'оди*) *ф'алба, фалба'и'ија* итн.

Старото **t'* преминало во *ќ* во лексемите: *Бож'и'ќ, ме'ќ'ава, в'е'ќе, ќее*, итн.

Прасловенските групи **tj, *kt-* во банскиот говор дале почесто *иш*, односно *иш'к*: *к'аишча* (сп.: *б'аиш'ча-ми е бил зе'ќ о'и'и-м'а'ка-ми к'аиш'чаи'иа; о'и'и-и'шам на'ѓ'оре о'и'и-н'аиш'и'иа к'аишча н'емаше н'икакви к'аишчи*), *иш'черка* (сп.: *Дуам-и'и иш'черко, с'еиш'и'ај-се сн'ао*), *г'аишчи, л'еишча, свеиш'ча* итн.

Групата **t'ьj > ќ*: *бр'а'ка* (сп.: *з'аедно с'а'с-бр'а'каи'иа-му; И дв'амаи'иа бр'а'ка близн'а'ици, одишл'и и и'и'и'ја и ле'н'али*), *сф'а'ка, л'ис'ќе* итн.

Групата **dj* во банскиот говор почесто се заменува со *ж*: *в'е'жа, в'е'жи, м'е'жа, љ'р'е'жа* итн.

Групите **stj, *skj > иш*: *г'уиш'чер, кл'еишчи* итн.

Групите **zdj, *zgj > ж*: *д'а'же, да'ж'е'ц (даш)* итн.

Групата **čj- > џ*: *џ'арн, џ'арнило, џ'арвул'* итн.

Групата **črě- > цре*: *цр'ево, цр'ев'аи'иа, цр'еишча* итн.

Групата **čvr- > цв*: *цв'арс* итн.

Групата *мн > фн* во иницијална позиција во лексемата *фн'о'гу*.

Старите консонантски групи **str, *zdr* се зачувале, но и групите *ср, зр* се пополнуваат па стануваат *с'и'р, здр* (повеќе иноформации во делот за алофонија и дистрибуција).

Во поглед на диференцијацијата на банскиот говор (и воопшто разлошкиот говор), според јазичните особености, сосема е извесно дека станува збор за преоден говор.

ПРОЗОДИЈА

Во однос на прозодијата во банскиот говор можеме да констатираме дека новите должини на вокалите немаат фонолошка вредност, односно долгите вокали што се добиваат како компензација по губењето на консонантите *х*, *џ* и *џ*, кога не се на морфемска граница, се изговараат со континуирана артикулација (сп.: *р'а:жа* < *р'ажца*, *в'и:жа* < *в'ижца*, *ј'а:не* < *ј'ахне* итн.), а на морфемска граница долгиот вокал се разбива на два сегмента. Таков е, на пример, случајот во 1 л. мн. во имперфектот кога се испушта *х* во наставката *-хмe* (сп.: *в'икахмe* > *в'ика:мe* > *в'икаамe*; *н'осехмe* > *н'осе:мe* > *н'осеемe*), па во тој случај како наставка се оформила секвенцата *-амe*, односно *-емe*.

Како и во сите македонски дијалекти, акцентот во банскиот говор е динамичен. Како карактеристики во поглед на акцентот се izdelуваат интензитетот, подолгиот изговор на акцентираниот вокал, како и повишениот тон во споредба со неакцентираниите вокали. Неакцентираниите вокали се изговараат за некој степен поократко и поради намалениот интензитет тие се подложени и на разни степени на квалитативна редукција.

Во банскиот говор акцентот исполнува две функции – кулминациска и семантичка. Божидар Видоески во врска со акцентот во елешничкиот говор (село во областа Банско) констатира дека „кулминациската функција се реализира на ниво на лексемите по тој начин што акцентираниот слог претставува артикулационен врв кон кој се присоединуваат неакцентираниите слогови во дадената збороформа. Во збороформите со два акцента ситуацијата во овој поглед е нешто поинаква. Семантичката функција на акцентот се реализира преку неговото место во хомонимни лексеми (збороформи)“ (Видоески 2000: 148).

Акцентот е важен и на лексичко ниво кога „тој може да се јави како фактор за разликување на значењето на одделни хомонимни лексеми, сп. *р'аица* (на тело) наспроти *раи'а* (храна)“ (Видоески 2000: 148).

Граматичката функција на акцентот е важна при разликувањето на збороформи од различни групи кои се хомонимни, како, на пример, во формите *в'едро* (придавка во среден род) наспроти *ведр'о* (именка од среден род), и во диференцирањето на различни граматички категории, на пр.: *разб'ое* (членувана форма од *разбој*) наспроти *разбо'е* (множинска неопределена форма).

И кај глаголите акцентот има таква улога. Имено, акцентот се користи за разликување на 1 л. едн. и 3 л. мн. на презентот кај некои глаголи од *е*-група, сп. (*ке, да*) *б'ода, крада, ѓ'еда, 'ора, сѝ'риџа, 'иека, 'река, 'сака* (1 л. едн.) – *бод'а, крад'а, ѓред'а, ор'а* (3 л. мн.), потоа за диференцирање на формите за 3 л. едн. на презентот и 3. л. едн. на аористот кај глаголите од типот *дојде, јаде, рече* (сег. време) – *дојде, јаде, рече* (аорист), или *зѓреи'и* (3 л. презент) – *зѓреиш* (3 л. аорист), како и за разликување на формите за 1 л. едн. на имперфектот од 1 л. едн. на аористот кај глаголите од *а*-раздел, сп. *в'иках, 'имах* (имперфект) *вик'ах, им'ах* (аорист).

На фонетски план нема ограничување на акцентското место, што значи дека во банскиот говор акцентот е слободен и може да биде на секој слог во фонетскиот збор – и на почетен, и на краен (отворен и затворен), и на секој средишен. Во овој говор, во некои случаи, се јавуваат и два акцепта – покрај примарниот, кој е основен, се јавува и еден секундарен акцент. Секундарниот акцент се јавува кај збороформите со повеќе од три слога кога основниот акцент ќе се најде понапред од антепенултима, тогаш збороформата добива има два акцента. Ова значи дека може да се зборува за слободен акцент во овој говор само ако се однесува на последните три слога. Примери: *бивол'ица, ѓ'ушчер'ица, ја'реб'ица* итн. Сите лексеми со пропарокситонен акцент во членуваните збороформи автоматски добиваат двоен акцент. сп. *ба'бица ба'бица'иџа, 'носове - н'осов'еиџо* итн.

Од морфолошки аспект акцентот во банскиот говор е подвижен, како што е тоа и во другите источни македонски дијалекти коишто се наоѓаат источно од Крива Паланка – Кочани – Радовиш – Кукуш – Солун. Тој може да го менува и слогот во рамките на една иста морфема и да се пренесува од една на друга морфема во

рамките на еден ист ортотоничен збор. Меѓутоа, ортотоничниот збор го задржува акцентот независно од неговата позиција во синтагмата. Тоа значи дека промените што стануваат во местото на акцентот не излегуваат надвор од рамките на лексемата, односно збороформата. Акцентот може да преминува од коренска морфема на прсфикс, од коренска на флексивна морфема (на членската морфема или на множинската наставка), или разместувањето да станува меѓу суфикси и флексивните морфемии. Според тоа, на морфолошки план во разгледуваниов говор можеме да изделиме два основни акцентски модела: 1. модел со морфолошки фиксиран (стабилизиран, парадигматски) акцент – кога тој не го менува слогот во парадигмата. сп. *дв'ор* – *два дв'ора* – *дв'орове* – (*дв'орове,ијо*), и 2. модел со подвижен (нестабелизиран, непарадигматичен) акцент, кога акцентот го менува местото (слогот) во формите на парадигмата, сп. *с'ин* – *с'инове* наспроти *син'о* итн. (Видоски 2000 : 151, 152).

Преглед на акцентот кај зборовните групи

Именки од машки род

Во поглед на именките од машки род може да се констатира дека акцентот алтернира меѓу неопределената и определената форма кај еднословните именки. Тој се јавува на коренската морфема кај неопределената форма, а кај определената се пренесува во еднината на членската морфема, во множината на множинската морфема, сп. *зай* – *з'аби* : *забо* : *з'абијие*, *даш* – *д'ажове* : *даж'е* (: *д'ажове,ијо*).

Што се однесува, пак, за двословните и повеќесловните именки од машки род, акцентот алтернира меѓу еднинската и множинската форма. Кај некои именки и во определената и неопределената форма во еднина акцентот редовно се наоѓа на основата, а во множината и во определената и неопределената форма преминува на флексивната наставка, сп. *разб'ој* – *разб'ое* : *разбо'е* – *разбо'еијо*. Ваков акцент имаат сите именки кои имаат членска наставка *-е* и само мал број именки со членската наставка *-о*.

Како што истакнува Божидар Видоески во врска со акцентот во елешничкиот говор, „посебен акцептски модел чипат именките на *-ец, -ел, -ен* во кои суфиксниот вокал алтернира со нула (*e – ø*). Кај нив во едпината акцентот стои на суфиксот, во множинските форми тој паѓа на коренската морфема, сп. *коѝел – коѝело – к'оѝли, ов'ен – ов'ено – 'овни, враб'ец – враб'ецо – вр'аѝци*. Во друга група од овој тип образувања во множината акцентот се пренесува на множинската наставка, сп. *мадр'ец – мадр'ецо – мадрец'и – мадрец'иѝе*.

Исклучок претставува именката *коњ – к'оне* (членска форма) – *к'оње* (множина) : *коњ'еѝо*.“ (Видоески 2000 : 152).

Именки од женски род

Именките од женски род разликуваат три вида акцентски алтернации.

Првиот тип акцептска алтернација е кај именките на консонант кога акцентот се јавува на членската морфема во определената форматај паѓа, сп. *нош – н'ошчи – ношч'а – ношч'иѝе, 'есен – есен'иѝа, р'адос – радос'иѝа*.

Акцентот може да алтернира меѓу множинската неопределена форма. Таков е случајот со една група именки на *-а*, на која акцентот паѓа врз коренот, и другите форми во кои тој стои на флексивните наставки, сп. *жен'а – жен'аѝа – жен'иѝе : ж'ени*.

Акцентот може да алтерпира меѓу неопределепите и определените форми. Станува збор за помала група именки од женски род каде што во неопределените тој паѓа на коренскиот слог, а во определените на флексивните наставки, сп. *ѝлава – ѝлави : ѝлав'аѝа – ѝлав'иѝе, ѝл'анина – ѝл'анини : ѝланин'аѝа – ѝланин'иѝе*.

Именки од среден род

И кај именките од среден род се изделуваат три акцентски алтернации.

Во најголем број именки од среден род акцентот алтернира меѓу неопределените и определените форми од типот: *с'ело – с'ела : сел'оѝо – сел'аѝа, 'око – 'очи : ок'оѝо – оч'иѝе*.

Акцентот може да се јави и на коренската морфема кај неопределената форма во еднината, а во множината на неопределената форма и во членуваните форми акцентот е на флексивните наставки, сп. *л'ице* : *л'ица* – *лиц'ејѝо* : *лиц'ајѝа*.

Акцентот може да алтернира меѓу еднинската неопределена форма, каде што тој паѓа на корепот, и другите форми каде што акцентот стои на флексивната наставка, сп. *и'оле* : *иол'ејѝо* – *иол'ејѝа* : *иол'ејѝајѝа*, или *вр'еме* : *времен'а*. Тоа се именките што образуваат множина со двосложните наставки *-ејѝа* и *-ена*.

Акцентот е морфолошки стабилизирани кај придавските зборови, броевите и кај заменките. Старите алтернации се задржале во неколку случаи, сп.: *доб'ар* : *добр'а* – *добр'о* – *добр'ија*; *ед'ен* : *едн'а* – *едн'о* – *едн'и*; *и'ако'ф* : *и'аква* – *и'аков'о*; *кој* : *кој'а* – *ко'е*.

Кај некои глаголи во презентот, во императивот и во неколку случаи кај глаголската л-форма постојат извесни алтернации во поглед на акцентот.

Во парадигмата на презентот акцентот алтернира меѓу 1 л. едн. и другите лица, сп. *б'ера* : *бе'рей* – *бе'ре* – *бе'рем(е)* – *бе'рејѝе* -- *бе'ра*.

Кај префиксираните глаголски облици односот во алтернациите се задржува со таа разлика што во 1 л. едн. акцентот паѓа врз префиксот, а во другите лица тој стои на коренската морфема, сп. *'ис'еиче* : *ис'еичеш* – *ис'еиче*, *з'акол'а* : *зак'олеш* – *зак'оле*, *'изг'ора* : *изг'ориш*.

Кај формите за 2 л. едн. во императив, акцентот паѓа на почетниот слог – на коренот, односно на префиксот ако е глаголот префиксиран, а во множината тој стои на наставката, сп. *б'ери* : *бер'ејѝе*, *на'бери* : *набер'ејѝе*, *с'еди* : *сед'ејѝе*, *и'оседи* : *иосед'ејѝе*.

Во поглед на алтернациите кај глаголската л-форма можеме да кажеме дека акцентот алтернира кај неколку глаголи меѓу еднинската форма за машки род и другите форми, сп. *'бил* : *бил'а* – *бил'о* – *бил'и*, *р'екал* : *рекл'а* – *рекл'о* – *рекл'и*, но и *и'шел* : *иш'ла* – *ишл'о* – *ишл'и*, *дош'ел* : *дошл'а* итн. (Видоески 2000 : 154).

МОРФОЛОГИЈА

ВОВЕДНИ БЕЛЕШКИ

Пред да го почнеме описот на именките (и на другите зборовни групи), сметаме дека е неопходно да дадеме толкување за нашето поимање на категориите. Како што споменавме и во Воведот од овој труд, концепциската основа е преземена од монографијата „Каршијачкиот говор – Скопско (со посебен осврт на синтаксата)“ (сп. Цветановски 2004), па сите воведни белешки се преземени од таа монографија во кои се објаснуваат појдовните теориски ставови во врска со методолошката обработка на дијалектниот материјал од Банско.

Тргнувајќи од ставот дека секоја јазична единица пренесува информација за нешто, на прв план ја ставаме семаптичката категорија како дел од семаптичкиот континуум во кој се откриваат значењата на јазичните единици. Во јазичниот текст како најмала јазична единица што може да врши семантичка функција, т.е. единица којашто може да носи информација за значењето, се јавува морфемата. Меѓутоа во јазичниот текст морфемата не може да стои самостојно, туку се јавуваат минимални секвенци од морфеми, коишто конвенционално ги нарекуваме зборови и со чијашто помош ги толкуваме поимите или односите од војазичната стварност. Зборовите, од своја страна, не се јавуваат самостојно, туку во рамките на синтагмите како најмали јазични единици кои се јавуваат како самостојни искази во текстот. Минималната информација што ја предаваат јазичните единици претставува семантички признак, т.е. минимален квантум на информација што може да се категоризира во

лингвистичкиот опис. Кога се семантичките признаци хиерархиски поврзани и се детерминираат во значењето на една група јазични единици, тогаш велиме дека се работи за семантичка категорија. Вака сфатената семантичка категорија, т.е групата семантички признаци кои се хиерархиски средени, ако наоѓаат свои експоненти кои регуларно се јавуваат во површинската структура, ја нарекуваме граматичка категорија. Граматичката категорија, од своја страна, има свои морфолошки и/или синтаксички експоненти. Морфолошките експоненти кои регуларно се јавуваат на површината на текстот за да прикажат некоја семантичка карактеристика на одделни елементи, ја нарекуваме морфолошка категорија.

Секоја семантичка категорија во основа има некое морфолошко јадро врз кое се градат определени односи.

ЗБОРОВНИ ГРУПИ И НИВНИТЕ КАТЕГОРИЈАЛНИ ПАРАДИГМИ ИМЕНКИ

Во прегледот на именките, ќе се осврнеме на нивните морфолошки и на нивните граматички категории во банскиот говор.

Граматички категории кај именките

Во однос на категоријалните признаци кај именките во банскиот говор ги изделуваме следниве граматички категории: **род** (оваа категорија носи синтаксичка информација за видот на конгруентната враска; семантички го одделува она што во реалноста го сфаќаме како живо и кое има природен род), **број** и **определеност** (преку нив се открива граматикализираната содржина на именката).

Категорија род

Од формален аспект, според граматичките показатели, банскиот говор ги познава трите рода: машки, женски и среден род.

Именки од машки род. Граматички показатели за именките од машки род во банскиот говор се: -*ø*, -*a*, -*e* и -*o*.

Најголемата (основната) група именки од машки род, во еднина, завршуваат на консонант (согласка): *м'аш, д'аш, њ'ач, кон, ден, двор, дајџ, цар, брајџ, боџ, в'ак, врх, лен, син, зеќ, вој'ник, ов'ен, џај'ан, џеј'ел, џрџ'ен, кај'ак, м'ајсјор, с'идар, д'окијор, Џиџан, ч'овек, џ'асок, џес'ок.*

Има остатоци од старата (-ен) основа: *к'амен, к'орен, ил'амен.*

Мал број именки завршуваат на вокал: *аџа, баиш'а/баиш'ија, вој'вода, влад'ика, К'ос'ија; Јане, Б'оре; д'адо/д'едо/д'еду, ч'ичо, 'уќо/уќу, Марко.*

Именки од женски род. Кај именките од женски род се јавуваат следниве граматички показатели: -а и -ø.

Најголем дел од именките од женски род, во еднина, имаат наставка -а: *баба, жен'а, к'аиш'а/к'аиш'ија, сес'иј'а, ж'аба, м'ома/мом'а, одај'а, џлава, џрод'ина, ц'рква, св'адба, в'йна, кад'ела, р'ека, зем'ја, к'иш'ија, раќ'ија, к'аија, џај'рдина, лес'ица, м'ечка, казм'а, џерус'иј'ија, звун'ица, ведр'ица.*

Мал број именки од женски род завршуваат на согласка: *мас, нош, вар, џиел', сол, 'есен, џ'исен, в'ечер, џр'олейџ.*

Мала група именки од женски род завршуваат на -с (<-с'иј): *р'адос/р'адус, болес, 'убос/убус, влас, л'енос.*

Именки од среден род. Кај именките од среден род морфолошки показатели се: -о/ -у, -е.

Примери: *небо/н'ебо, клаб'о, с'ело, л'еј'о, кросно, зл'ај'о, цр'ево, м'есо, в'ино, езер'о, џес'иј'о, браш'но; џај'р'алу; деј'ије, 'име, вр'ајме, кр'иш'е, јаџ'не, ј'аре, к'ој'е.*

Категорија број

Граматичката категорија број во банскиот говор разликува обична, избројана и збирна множина. Збирната множина се среќава во ограничена употреба (во одредени случаи постојат форми за збирна множина, но не се употребуваат со такво значење).

Бројот кај именките од машки род. Граматички показатели за категоријата број кај именките од машки род се: -ове /-уве, -и, -е/-је.

Има разлика во образувањето на множинските форми од еднословни и повеќесловни именки. Поголем дел од еднословните именки од машки род образуваат множина со наставките *-ове (-уве)*, *-е*: *син – с'инове, дај – д'або́ве, врх – врхов'е, бо́г – бо́гове, зе́к ~ зе́кове, леб – л'ебо́ве, свай – св'аи́ове, си́ол – си́оло́ве/си́олуве, и́раи – и́раи́ове/и́раи́уве*.

Обичната множина кај двословните и повеќесловните именки од машки род се образува со наставката *-е*: *друга́р'е, чуба́н'е, а́рѓ'ене, ка́мене, ко́рене, фуси́ане, а́рѓ'ене, и́аи́ане, И́цигане*; образувања со наставка *-је*: *да́бје, сн'ои́је, клас'је*; од именката *браи́* формата за множина е *браи́ија*, од *цвеи́* – *цвеи́ија*, а од *кон* – *к'оне*.

Голема група именки од машки род множина образуваат со наставка *-и*: *сир'ак – сир'аци, војник – војни́ци, врсник – врсни́ци, к'омбар – к'омбари, иеи́'ел – иеи́'или, си́арец – си́арци; Македо́нци, Христи́ијани*; и мал број еднословни именки: *ва́к – ва́ци, заб – за́би, смок – см'оци*.

Неколку именки образуваат множина со наставка *-иши́а*: *си́и – с'идиши́а (и с'идове), ри́и – р'идиши́а (и ридове), иа́и – и'аи́иши́а*.

Избројаната множина, чии форми претставуваат континуанти на старите двоински форми, се среќава само кај иманките од машки род што завршуваат на консонант, притоа изразувајќи избројлива низа на елементи. Во банскиот говор оваа множина често се употребува, и тоа најмногу со бројот *два*, по и со други броеви. Избројана множина во овој говор се образува со наставката *-а*: *два биво́ла, два да́ба, се́дем де́на, де́сеи де́кара, иеи́ ч'аса, и́ри ко́и́ла, си́о чо́века* итн.

Збирната множина во банскиот говор кај именките од машки род се гледа преку граматичките показатели *-је* и *-иши́а*: *клас'је, л'ис'је, сн'ои́је; и'аи́иши́а, р'идиши́а; ѓр'оби́иши́а*, по овде таа почесто се среќава како формална категорија отколку како функционална категорија; ваквите форми се восприемаат како обична множина.

Бројот кај именките од женски род. Множината кај именките од женски род се образува со наставката *-и*: *ба́би, гла́ви, св'адби, мо́ми, се́сир, жа́иши́ци, ре́ки, ка́иши́и/ка́иши, ка́ики, кош'ули*,

џоџини/џоџини, ч'ерџи, л'ес'ици, м'ечки, самов'или. Неколките именки од женски род што завршуваат на консонант во еднината, образуваат множина со наставка -и: в'ечер – в'ечери, и'јсен – и'јсени, како и: р'аџос – р'аџоси/р'аџосиџи, б'олес – б'олеси/б'олесиџи.

Мал број именки завршуваат на -е: р'аџе, н'озе.

Бројот кај именките од среден род. Наставките за образување на множина кај именките од среден род се -а: клаб'а, џ'аџа, л'еиџа, р'ебра, с'ела, цре'а, уч'илиџа, езер'а; некои именки завршуваат на -еиџа: џ'уеиџа, к'учеиџа, и'р'асеиџа; на -ена: 'имена, р'амена; на -и: 'очи, 'уџи.

Именки кои се јавуваат само во еднина (singularia tantum) се обично именки што означуваат некаква материја, апстрактни поими, именки кои со еднинската форма означуваат збирно единство, како и сопствените именки, пр.: бр'аџно, меџи, мл'еко, зл'аџиџо, сол; В'ане, Јов'ан, 'Анџел, Р'ајна, Ш'ана, Џ'еб'ар, П'ирин.

Како именки што се јавуваат само во множинска форма (pluralia tantum) ќе ги наведсеме следниве примери: џ'аџиџи, кл'еџиџи, н'оџиџи, Вод'иџи, и'осиџи, и'р'иџи; како и л'уџ'е.

Категорија определеност

Како површински морфолошки експоненти на категоријата определеност се јавуваат членските морфеми со постпозитивна употреба во однос на именката. Во банскиот говор категоријата определеност се изразува само со еден морфолошки експонент.

Определеноста кај именките од машки род. Во банскиот говор именките имаат неполн член. Во еднина именките од машки род имаат членска морфема -о: брег'о, сме'о, в'ак'о, кум'о, лен'о, коно, џ'воро, син'о, к'амено, чов'еко, свекор'о, фусиџ'ано; завршеток -е кај именките што завршуваат на историски мека согласка: маџ'е, крч'мар'е, сун'е, џ'аж'е.

Именките од машки род што завршуваат на -о (апелативите што означуваат сродство) образуваат форми за определеност со членската морфема -иџо: џ'еџиџо, ч'ичиџиџо, у'к'иџо/у'куџиџо.

Именките од машки род што завршуваат на -а образуваат форми за определеност со членската морфема -ија: *'агаија, војв'одаија, слу'гаија*.

Именките од машки род што образуваат множина со -е (-је), -ове имаат член -ија/-ију: *маж'еија, кон'еија, волов'еија, дв'орувейију, кокал'еију, и'енциуреију*.

Кај множинските форми на именките од машки род што завршуваат на -и или на -офици се јавува членската морфема -ије: *за'абије, си'арције, вој'ниције, си'рације; д'едуфције, ч'ичофције, у'куфције*.

Именките од машки род кај кои множината завршува на -је определеноста ја изразува членската морфема -ија: *клас'еија, л'ис'еија, си'о'ијеија*, а кај именките на -ијија определеноста се изразува со членската морфема -ија: *и'аијијијаија, р'идијијијаија; з'р'обијијијаија*.

Кај множинската форма *браија* членската морфема е -ија: *браијаија*, а именката *л'уг'е* има членувана форма *л'уг'еија*.

Определеноста кај именките од женски род. Именките од женски род, кои во еднина завршуваат на -а или на согласка, имаат член -ија: *в'аија, вод'аија, жен'аија, кад'елаија, л'ес'ицаија, м'ечка-ија/м'ечкајија, рек'аија; вечер'ија, кра'ф'ија, солија, и'ролејија, и'есенија*. Именките од женски род, кои во еднина имаат завршеток -и, имаат членска форма -а: *и'еи'ч'а, свеи'ч'а, нуи'ч'а*.

За именките од женски род кај кои се јавуваат множинските наставки -и или -е определеноста се образува со членската морфема -ије: *женије, л'ес'иције, кад'елије; ра'еије, н'озеије*.

Определеноста кај именките од среден род. Сите именки од среден род во еднината имаат член -ија/-ија/-ија: *з'уеија, месоија, езер'оија, к'о'ијеија, крил'еија, небоија, црев'оија, јаренцеија, и'меија, леи'оија, сел'оија*. Во множина се среќаваат две членски морфеми -ије и -ија: *очије, уи'ије; дец'аија, езер'аија, имен'аија, сел'аија, црев'аија*.

Вокативна форма кај именките

Вокативната форма кај именките е остаток од некогашниот морфолошки падежен систем, по сега без синтаксичка функција.

Вокативот кај именките од машки род. Кај именките од машки род вокативната форма најчесто се образува со *-е* и *-ју*: *брат'ице, с'ине, з'осиоде; з'овед'арју, иис'арју, ц'арју, и'еишљу*.

Вокативот кај именките од женски род. Вокативот кај именките од женски род најчесто се образува со наставката *-о*: *мајко, бабо, ж'ено, с'еси'ро, Лено*; и со *-е*: *ле'ице, сеси'р'ице, Јанке, Мар'ике*.

Именките од среден род немаат морфолошки показател за вокатив.

ЗАМЕНКИ

Во овој дел ќе дадеме општ преглед на морфолошките експоненти на граматичките категории кај личните, лично-предметните и показните заменки.

Заменките ги познаваат категориите лице, број, падеж, а формите за 3 лице еднина и род.

Лични заменки

Личните заменки во бапскиот говор ги имаат граматичките категории лице, род, број и падеж (имаат форми за номинатив, датив и акузатив; формите за датив и акузатив се долги и кратки). Формите на личните заменки ќе ги претставиме во следниот преглед:

Еднина	Множина
1 л. <i>ја</i>	1 л. <i>н'ие</i>
2 л. <i>иш</i>	2 л. <i>в'ие</i>
3 л. <i>и'ој</i>	3 л. <i>и'ице/и'ија</i>
	<i>и'аја/и'ја/и'а</i>
	<i>и'ов'а/и'о</i>

Сите наведени форми за женски и за среден род во 3 лице еднина имаат паралелна употреба (од еден ист говорител). Ова се

должи на темпото на зборување, од таа причина најчесто се среќаваат скратените форми *ија/ија* и *ио*.

Форми на личните заменки за изразување падежни односи

Основните падежни односи (номинатив, датив, акузатив) личните заменки ги изразуваат преку различни морфолошки форми. Во однос на формите со кои се изразуваат основните падежни релации, во банскиот говор ги имаме забележано следниве:

Номинатив	Генитив-акузатив		Датив со помош на предлогот <i>на</i>	
<i>ја</i>	<i>м'ене/мен</i>	<i>ме</i>	<i>на м'ене/мен</i>	<i>ми</i>
<i>ии</i>	<i>и'ебе/и'еи</i>	<i>и'е</i>	<i>на и'ебе/и'еи</i>	<i>ии</i>
<i>иој</i>	<i>н'еџо/н'еџу</i>	<i>џо</i>	<i>на н'еџо/н'еџу</i>	<i>му</i>
<i>ија(ј)а/ија/ија</i>	<i>н'еа</i>	<i>ја/а</i>	<i>на н'еа/н'еја</i>	<i>и</i>
<i>иов'а/ио</i>	<i>н'еџо/н'еџу</i>	<i>џо</i>	<i>на н'еџо/н'еџу</i>	<i>му</i>
<i>н'ие</i>	<i>нас</i>	<i>нè</i>	<i>на нас (ретко: нам)</i>	<i>ни</i>
<i>в'ие</i>	<i>вас</i>	<i>ве</i>	<i>на вас</i>	<i>ви</i>
<i>и'и'е/и'ија</i>	<i>них/них'</i>	<i>џи</i>	<i>на них/них' (ретко: ним)</i>	<i>им</i>

Може да се забележи дека постои тенденција за мешање на генитивно-акузативните форми со дативните форми. Во нашите материјали забележан е само еден пример со долга дативна форма за 1 л. множина *нам*, во примерот: *И нам не-н'и-е... не-се... не-н'и-е ч'удно иов'а ќе Глазне ќе-над'ојде и ќе-н-однес'е*.

Лично-повратната замена *себе се*, *си* не ја регистриравме во нашите материјали; сепак се наведува заменката *себе се*, *си* во банскиот говор (Видоески 1988 : 25).

Лично-предметни заменки

Во банскиот говор се среќаваат следниве форми на лично-предметните заменки:

Со прашална и со релативна функција се употребуваат: *кој*, *ко(ј) 'а*, *ко'е*, *ко'и*; *чи'*, *чи(ј)'а*, *чи'е*, *ч'ии*; *и'чо/ио*.

За неопределеност се употребуваат следниве форми од лично-предметните заменки: *н'акој/н'акуј, н'акоа/некоа, некое, некои; еден, една, едно, едни; нешто/нешчу/нешшо.*

Негираните форми од лично-предметните заменки се следниве: *н'икој/н'икуј, н'икоја, н'икое/н'икуе, н'икои/н'икуи; н'ишио/н'ишчу.*

Со обопштувачка функција се следниве форми на лично-предметните заменки: *с'екој/с'еки, с'еко(ј)а, с'екое, с'екои; с'ечиј, с'ечи(ј)а, с'ечиво/сф'ечиво, с'ечиви; с'еишо/с'еишо.*

Показни заменки

Формите на показните заменки во банскиот говор се следниве:

а) Показни заменки за покажување на лица и предмети; за блиски предмети и лица: *шо: (човек), шаа (жена), шоа/шов'а/шав'а (дејше), ши(ј)а; и за далечни: оне (човек), унаа (жена), онова/унова (дејше), уни(ј)а;*

б) За покажување на признаци (особини): *шакоф, шакваа, шакова, шакви(ј)а; унакоф, унакваа, унакова, унаквија; инакоф, инаква, инакву, инакви;*

в) За посочување број, количество и големина: *шолеџ'аф, шолеџ'ава, шолеџ'аво/-у, шолеџ'ави.*

Заменски придавки

Формите на лично-присвојните заменски придавки во банскиот говор се следниве: *мој, моја, моје, мои; наши, нашаа, наше, наши; швој, швоја, швоје, швои; ваи, вааа, ваие, ваии; негоф, негова, негово, негови; нејн, нејна, нејно, нејни; нијни, нијна, нијно, нијни;*

Повратно-присвојната заменска придавка ги има следниве форми: *свој, своја, своје, свои; ретко се употребува.*

Качествените заменски придавки се јавуваат во следниве форми: за прашања: *какоф, каква, какво, какви; неодредени: некакоф, некаква, некакво, некакви; за негирање: н'икакоф, н'икаква, н'икакво, н'икакви; со качествено општо значење: с'екакоф, с'екаква,*

с'екакво, с'екакви; качествено-показни: вак'оф, вакв'а, вакв'о, вакв'и; й'іак'оф, й'іакв'а, й'іакв'о, й'іакв'и; онак'оф, онакв'а, онакв'о, онакв'и.

Количествените заменски придавки се јавуваат во следниве форми: за прашања: *колк'аф*, *колк'ава*, *колк'аво*, *колк'ави*; со демонстративно значење: *иџолк'аф*, *иџолк'ава*, *иџолк'аво*, *иџолк'ави*; ќе ја споменеме и формата *с'ички*, *с'ичкииџе* која често се среќава.

Заменските придавки ги поседуваат сите граматички категории коишто се однесуваат на групата придавки (освен степенот), па според тоа и овие ја имаат категоријата определеност, а парадигмата е иста како кај придавките.

БРОЈЕВИ

Броевите претставуваат посебна зборовна група со кои се означува количеството на предметите, било да е тоа точно избројано, било да е само приближно определено. Овде ќе ги наведеме формите на броевите во банскиот говор (што ги сретнавме во материјалите).

Прости броеви: ед'ен, едн'а, едн'о; два, две; *йири, чеййири, иеи, иес, с'едем/с'едум/с'едӑм, 'осем'/осӑм, д'евейй, д'есейй;*

броеви од 11 до 19: идин'аесе, дван'аесе, иѣрин'аесе, иѣиѣин'аесе,
иѣесн'аесе, седемли'аесе/седѣмн'аесе, осѣмн'аесе, девѣиѣин'аесе;

броеви од 20 до 90: *дваесе, триесе, четириесе, педесе, шесте, седемдесе/седмдесе, осемдесе/осмдесе, деведесе;*

броеви со компонентта 100: *сѣю*, *двѣсѣя*, *и҃р҃исѣя*, *чеи҃ири-*
сѣи҃о҃и҃ини, *и҃е҃исѣи҃о҃и҃ини*, *сѣде҃мсѣи҃о҃и҃ини*, *двѣсѣи҃о҃и҃ини*; *ил҃҃ада*.

Редни броеви: *иѣф, иѣва, иѣво, иѣви; виѣор/фиѣори, виѣора, виѣоро, виѣори; ѡѣрек/ѡѣреки, ѡѣрека, ѡѣреко, ѡѣреки; чеѡѣврѣиѡ, чеѡѣврѣиѡа, чеѡѣврѣиѡо, чеѡѣврѣиѡи; ѡѣѡиѡ, ѡѣѡиѡа, ѡѣѡиѡо, ѡѣѡиѡи; ѡѣѡсиѡиѡ, ѡѣѡсиѡиѡа, ѡѣѡсиѡиѡо, ѡѣѡсиѡиѡи; сѣѡѡми, сѣѡѡма, сѣѡѡмо, сѣѡѡми; ѡѡсиѡиѡиѡ; деѡѡѡиѡиѡ; деѡѡѡиѡиѡиѡ; ѡѡѡиѡиѡаѡѡсиѡиѡиѡ, деѡѡѡиѡиѡаѡѡсиѡиѡиѡ итн.*

За изразување на одредена бројност на лица од машки род се употребуваат следниве форми: *иeй'ина си'нове*, *дeвeй'ина бр'аи'ја*, *дeсeй'ина д'уиш*; *й'ро'ица чoв'ека*. Овие именки се члснуваат како и

именките со додавање на членската морфема: *йеѝ'инаѝа*, *девеѝ'инаѝа*, *десеѝ'инаѝа*; *ѝро'ицаѝа*.

Приближпа бројност во банскиот говор се изразува со следниве форми: *два-ѝр'и* (за м.р.), *д'ве-ѝр'и* (за ж. и ср. р.), *ѝри-чеѝири*, *ѝеѝ-шес*, *седем-осем*, *два-ѝрин'аесе*, *ѝри-чеѝирин'аесе*, *ѝеѝ-шесн'аесе*. Приближпа бројност на десетиците се изразува со помош на наставката *-ина*: *десеѝ'ина*, *дваесеѝ'ина*, *сѝоѝ'ина*.

ПРИДАВКИ

Граматички категории кај придавките

Придавките ги добиваат своите граматички карактеристики во зависност од именката што ја определуваат, а во банскиот говор придавките ги разликуваат граматичките категории **род**, **број**, **определеност** (како парадигматски, со исклучок на некои придавки од туѓо потекло) и **степен** (како специфична за зборовната група придавки).

Категорија род

Категоријата род кај придавките е парадигматска, односно секоја придавка се јавува во сите три рода (со исклучок на некои придавки од туѓо потекло, особено од турскиот јазик). Во еднина има различни форми на придавките за трите рода.

Придавки од машки род. Граматички показатели за придавките од машки род во банскиот говор се: *-ø*, *-и*. Примери: *бос*, *бел*, *нем*, *сиф*, *криф*, *жиф*, *џол'ем*, *вис'ок*, *деб'ел*, *лош*, *сѝар*, *цѝл*, *зел'ен*, *шир'ок*; *к'озји*; мал дел се образувани со непродуктивни наставки: *кр'оѝѝук*, *диб'ок*, *ѝанук* и други. На консонант (односно на *-ø*) завршуваат и посвојните придавки образувани со суфиксот *-оф/-оф/-уф*: *бр'аѝоф*, *д'едоф/д'едуф*, *ѝакуф*. Освен нив во говорот има придавки образувани со различни наставки (познати во книжевниот јазик).

Придавки од женски род. Граматички показател за означување на придавки од женски род е суфиксот *-а*: *б'оса*, *б'ела*, *ж'ива*, *кр'ива*, *џол'ема*, *вис'ока*, *деб'ела*, *сѝ'ара*, *зел'ена*; *к'озја*.

Придавки од среден род. Граматички показател за означување на придавки од среден род е суфиксот *-о*: *б'осо, б'ело, н'емо, с'иво, кр'иво, ж'иво, г'ол'емо, вис'око, с'и'аро, деб'ело, зел'ено; к'оз'о*.

Категорија број

Трите рода на придавките имаат една општа форма за множина. Граматички показател за множина кај придавките е наставката *-и* за сите три рода. Примери: *бел – бела – бело – б'ели; вис'ок – вис'ока – вис'око – вис'оки; зелен – зел'ена – зел'ено – зел'ени* итн. Кај некои придавки при образувањето на формите за женски и среден род, како во единната, така и во множината се губи вокалот од суфиксот: *'и'и'ар : 'и'и'ра – 'и'и'ро – 'и'и'ри*.

Категорија определеност

Категоријата определеност во банскиот говор, како кај именските така и кај придавките, морфолошки се изразува преку членските морфеми.

Придавки од машки род. Граматички показател за придавките од машки род е членската морфема *-о*, која се додава на проширената *-и* основа: *б'елио, деб'елио, г'орнио, н'овио* итн.

Во множина придавките од машки род ја добиваат членската морфема *-и'е*: *б'елии'е, деб'елии'е, г'ол'емии'е, с'и'ари'и'е, вис'окии'е, г'орни'и'е, кр'ајни'и'е* итн.

Придавки од женски род. Граматички показател за придавките од женски род е членската морфема *-и'а*: *б'елай'а, д'обрай'а, д'ол'на'и'а, г'орна'и'а, вис'ока'и'а, деб'елай'а, црв'ена'и'а*.

Во множина придавките од женски род ја добиваат членската морфема *-и'е*: *л'енени'и'е, в'инени'и'е, св'и'и'ли'и'е, зл'а'и'ни'и'е* и др.

Придавки од среден род. Граматички показател за именките од среден род е членската морфема *-и'о/-и'о*: *б'ел'и'о, г'ол'емо'и'о, зел'ено'и'о, деб'ело'и'о, л'о'шо'и'о, црв'ено'и'о*.

Во множина придавките од среден род ја добиваат членската морфема *-и'е*: *б'елии'е, н'овии'е, с'и'ари'и'е*.

Сите придавки се во конгруенција со именката по **род, број и определеност**, освен некои заемки (најчесто од турскиот јазик).

Категорија степен

Категоријата степен се јавува како специфика кај придавките. Степенувањето на придавките во банскиот говор се изразува со префиксите *йо-* за компаратив и *нај-* за суперлатив.

Примери: *бӓл – й'обӓл – н'ајбӓл; бӓла – й'обӓла – н'ајбӓла; бӓлу – й'обӓлу – н'ајбӓлу; бӓли – й'обӓли – н'ајбӓли; гол'ем – й'оголем – н'ајголем; голема – й'оголема – н'ајголема; гол'емо – й'оголемо – н'ајголемо; големи – й'оголеми – н'ајголеми. Членувани: бӓлија – й'обӓлија – н'ајбӓлија; бӓлаија – й'обӓлаија – н'ајбӓлаија; бӓлуиу – й'обӓлуиу – н'ајбӓлуиу; бӓлиие – й'обӓлиие – н'ајбӓлиие; й'огол'емио, й'оголемаиша, й'оголемойшо, й'оголемиие; најгол'емио, најголемайша, најголемойшо, најголемиие.*

ГЛАГОЛИ

Глаголскиот систем на банскиот говор, впрочем, како и целиот македонски глаголски систем со своите граматички и лексичко-граматички категории претставува единство од форми и појави и во споредба со другите словенски јазици има најбогати темпорални карактеристики.

Глаголите ги познаваат следниве граматички категории: лице, број, залог, вид, време и начин. Но, пред да се задржиме на граматичките (и/или морфолошките) категории, овде ќе дадеме краток преглед на повратните глаголи, како и општо за глаголските групи во банскиот говор.

Повратни глаголи

Во традиционалните граматички описи повратноста кај глаголите се дефинира како својство кај глаголот каде што дејството означено со него не преминува на објектот, туку останува во доменот на субјектот, т.е. се враќа на субјектот. Оттаму и терминот **повратни**

глаголи. Ваквото толкување, како што смета и Ѓл. Конески, не само што е погрешно, туку и ја ограничува употребата на овој термин, бидејќи вака сфатената повратност може да се однесува само на мал круг глаголи кои имаат заменска форма *се*. Но, анализата на значењата и употребата на ваквите глаголи покажува дека меѓу нив има разнородност (Конески 1981 : 361).

Во банскиот говор повратните глаголи се образуваат со морфемите *се* и *си* од соодветните неповратни. Со морфемата *се* се изразува (пред сè) акузативен однос, а со морфемата *си* дативен.

Глаголски групи

Во однос на глаголските групи во банскиот говор може да се констатира дека постојат сите три групи, по се забележуваат извесни специфики во поглед на местото на акцентот. Во предложение ќе паведеме примери за сите три глаголски групи.

Во *а*-групата спаѓаат глаголите: *џледа, в'ика, д'ума, жв'ака, г'аиџа, сл'уџа, ф'аиџи'а, д'иџа, р'ака, к'иа, џовр'аиџиџа, 'аџа, 'оџка, бал'ува, 'иска, цел'ува, зав'ива, ув'ива, обува, раси'орува, јаа* итн.

Во *и*-групата спаѓаат глаголите: *м'аџи, д'рџи, 'оди, с'еди, с'иџи, м'исли, џл'ави, р'оди, с'оли, 'осиџи, џаџи, џаџр'чи* итн.

Во *е*-групата спаѓаат глаголите: *јаде, ч'уе, даде, зеџе, 'иде, фл'езе, с'иџиџе, оздр'аве, осл'еџе, к'аџле, џл'уе, зар'иџе, џиџе, б'аџе* итн.

Во рамките на категоријата време ќе бидат разгледани парадигмите на глаголските форми, при тоа, ќе бидат прикажани и разделите на глаголските групи.

МОРФОЛОШКИ ФОРМИ НА ГЛАГОЛИТЕ

Како што рековме претходно, граматички категории кај глаголот се: **вид, време, начин, лице, број и род.**

Нашниот опис ќе ја содржи опозицијата форма : функција, па во рамките на овој дел, каде што ќе се задржиме на формалната страна

на глаголот, ќе ги користиме традиционалните латински термини со кои ќе ги означуваме глаголските форми, а не нивната функција.

Категорија вид

Во овој дел од нашиот опис ќе ја разгледаме морфолошката страна на видската категорија, т.е. ќе се задржиме само на категоријата вид од формален аспект. Со тоа јасно ја одделуваме од другите елементи на функционално-семантичката категорија аспект.

Видската разлика се открива во самите глаголски форми. Таа може да се искаже на два начина: со додавање на префикси и со додавање на суфикси.

Во банскиот говор, како и воопшто во македонскиот глаголски систем, постојат повеќе начини за добивање перфективни и имперфективни глаголи.

Основни начини за перфективизацијата на глаголите во банскиот говор се префиксацијата и суфиксацијата. Но, префиксацијата внесува и други промени, освен видските, а не постојат формални критериуми за изделување на префиксните видски парови. Префиксацијата како модел за изведување глаголи од глаголи е многу продуктивен на целата македонска територија, па во тие рамки и во банскиот говор, а би ги изделе префиксите: *до-*, *из-* (*ис-*), *на-*, *о-*, *по-* (*пои-*), *пре-*, *про-*, *раз-* (*рас-*), *у-* и др. Во рамките на префиксацијата се врши промена на видското, на видското и на лексичкото, или само на лексичкото значење.

Освен начинот на изведување на свршени од несвршени глаголи со помош на префикси, во банскиот говор активно учество има суфиксот *-не*. Овој суфикс не само што го менува видот на мотивирачкиот глагол, туку внесува и модификација во неговото значење: *б'уише*, *р'иине*, *с'еине*, *л'егне*, *и'аине* итн.

Обратниот процес, образувањето на несвршени глаголи од свршени со помош на суфикси се нарекува имперфективизација. Имперфективизацијата може да се смета како флексиска категорија на глаголот поради тоа што образувањето на суфиксните видски парови „се карактеризира со голема регуларност и специјализи-

раност на видообразувачките средства“, при што глаголските форми се сооднесни по вид, а идентични по своето лексичко значење (Копески 1995: 156). Во банскиот говор имперфективизацијата на свршените глаголи се врши на следниве начини: 1) свршените глаголи од типот *б'уи'не*, *з'аи'не*, *к'уи'не* го мепуваат видот со помош на суфиксите *-ува* и *-ина*, сп. *буи'н'ува*, *зайн'ува*, *куи'н'ува* – *буи'нина*, *зай'нина*, *куи'нина*; 2) свршените глаголи од *и-* и *е-*група со помош на суфиксите *-а*, *-и'а*, *-вја* и *-и'ча* стануваат несвршени, сп. *и'иури* – *и'иура*, *фане* – *фай'а*, *оси'а'ви* – *оси'а'вја*, *и'лаи'и* *и'лаи'и'ча*, при што глаголите преминуваат во *а-*група; 3) со алтернација на коренскиот вокал, сп. *ум'ира* : *'умре*, *зай'в'ара* : *зай'в'ори*, *изб'ира* : *изб'ере* итн.

Категории начин и време

Во овој дел ќе дадеме општ преглед на финитните глаголски конструкции кои се употребуваат во банскиот говор. Тука, прво ќе се задржиме на морфолошките (синтетски), а потоа на перифрастичните (аналитички) конструкции.

Ваквиот начин на претставување се должи, пред сè, на ставот (општоприфатен во современата лингвистика) за односот на категориите начин и време. Категоријата начин е во надредена позиција во однос на категоријата време, па затоа глаголските форми (но и конструкции) се определуваат врз основа на нивната модална маркираност, а врз неа се накалемува темпоралната карактеристика.

Категоријата начин се однесува на односот на говорителот кон дејството што го соопштува. Категоријата време подразбира сооднос на дејството за кое станува збор со моментот на зборувањето и/или сооднос на дејството за кое станува збор со некое друго дејство во минатото или во иднината.

Индикативни конструкции

Со терминот индикативни (модално немаркирани) конструкции се опфаќаат оние глаголски форми (или конструкции) со кои се изразува дејство кое објективно се реализира во сегашноста или се

реализирало во минатото. Тука спаѓаат формите на презентот, аористот, имперфектот (прости глаголски форми), на перфектот и на плусквамперфектот (сложени глаголски форми).

Морфолошки (синтетски) конструкции

Станува збор за простите глаголски форми: презент, аорист, имперфект. Во овој дел каде што се задржуваме на формалната страна на описот ќе се служиме со латинската традиционална терминологија.

Презент (сегашно време)

Парадигмите на презентските форми во банскиот говор ќе ги дадеме според глаголските групи, при што посебна улога игра и акцентот.

Наставки во презентот кај глаголите од *a*-група:

Еднина		Множина
1 л.	-м	-ме
2 л.	-иш	-ише
3 л.	-ø	-а

Целата парадигма на презентот кај глаголите од *a*-група во банскиот говор изгледа вака:

Еднина					
ž'leдам	ð'уам	ž'āīām	ð'ишам	īовр'аиīām	'искам
ž'leдаш	ð'умаиш	ž'āīāиш	ð'ишеиш	īовр'аиīāиш	'искаиш
ž'leда	ð'ума	ž'āīā	ð'иша	īовр'аиīā	'иска
Множина					
ž'leдаме	ð'уаме	ž'āīāме	ð'ишаме	īовр'аиīāме	'искаме
ž'leдаише	ð'умаише	ž'āīāише	ð'ишаише	īовр'аиīāише	'искаише
ž'ледаа	ð'умаа	ž'āīāаа	ð'ишаа	īовр'аиīāаа	'искаа

Белешка: Кај некои глаголи во презентот се забележува и нешто поинаква состојба во поглед на наставките од онаа што е

позната во литаратурата посветена на овој говор (Алексиев 1931; Стојков 1955; Видоески 1988; Видоески 2000). Имено, кај третото лице во множината се забележува наставката *-и*. Можно е да се работи за грешка од страна на информаторот, но можно е да се работи и за понова состојба во бапскиот говор.

Примери: *ф'аи̃и̃и̃'ам*, *ф'аи̃и̃и̃'аи*, *ф'аи̃и̃и̃'а*, *ф'аи̃и̃и̃'аме*, *ф'аи̃и̃и̃'аи̃е*, *ф'аи̃и̃и̃аи̃*; *'а̃ца̃м*, *'а̃ца̃и*, *'а̃ца*, *'а̃ца̃ме*, *'а̃ца̃и̃е*, *'а̃ца̃и̃*; *'ох̃ка̃м*, *'ох̃ка̃и*, *'ох̃ка̃ме*, *'ох̃ка̃и̃е*, *'ох̃ка̃и̃*; *бал̃н'у̃вам*, *бал̃н'у̃аи*, *бал̃н'у̃а*, *бал̃н'у̃аме*, *бал̃н'у̃аи̃е*, *бал̃н'у̃аи̃*; *об̃у̃вам*, *об̃у̃аи̃*; *об̃у̃а*, *об̃у̃аме*; *об̃у̃аи̃е*; *об̃у̃аи̃*.

Наставки во презентот кај глаголите од *и*-група

Еднина		Множина
1 л.	<i>-а</i>	<i>-име</i>
2 л.	<i>-и̃и̃и̃</i>	<i>-и̃и̃и̃е</i>
3 л.	<i>-и</i>	<i>-а̃и̃и̃</i>

Примери на презентска парадигма кај глаголи од *и*-група, *и*-раздел:

Еднина		Множина
1 л.	<i>н'оса</i>	<i>н'осиме</i>
2 л.	<i>н'оси̃и̃и̃</i>	<i>н'оси̃и̃и̃е</i>
3 л.	<i>н'оси</i>	<i>н'оса̃и̃и̃</i>

Примери на презентска парадигма кај глаголи од *и*-група, *е*-раздел:

Еднина		Множина
1 л.	<i>'из̃г̃ора</i>	<i>из̃г̃ориме</i>
2 л.	<i>из̃г̃ори̃и̃и̃</i>	<i>из̃г̃ори̃и̃и̃е</i>
3 л.	<i>из̃г̃ори</i>	<i>из̃г̃ора̃и̃и̃</i>

Примери на презентска парадигма кај глаголи од *и*-група, *а*-раздел:

Еднина		Множина
1 л.	<i>л'ежа</i>	<i>леж'име</i>
2 л.	<i>леж'иш</i>	<i>леж'иѝе</i>
3 л.	<i>леж'и</i>	<i>леж'аѝ</i>

Наставки во презентот кај глаголите од *е*-група

Еднина		Множина
1 л.	<i>-а</i>	<i>-еме</i>
2 л.	<i>-еиш</i>	<i>-еѝе</i>
3 л.	<i>-е</i>	<i>-аѝ</i>

Примери на презентска парадигма кај глаголи од *е*-група, *а*-раздел:

Еднина					
<i>в'икна</i>	<i>л'ижа</i>	<i>ѝл'ача</i>	<i>др'ема</i>	<i>в'еза</i>	<i>жив'еа</i>
<i>в'икнеш</i>	<i>лиж'еиш</i>	<i>ил'ачеиш</i>	<i>др'емеиш</i>	<i>вез'еиш</i>	<i>жив'ееиш</i>
<i>в'икне</i>	<i>лиж'е</i>	<i>ѝл'аче</i>	<i>др'еме</i>	<i>вез'е</i>	<i>жив'ее</i>
Множина					
<i>в'икнеме</i>	<i>лиж'еме</i>	<i>ил'ачеме</i>	<i>др'емеме</i>	<i>вез'еме</i>	<i>жив'ееме</i>
<i>в'икнейѝе</i>	<i>лиж'еѝе</i>	<i>ѝл'ачеѝе</i>	<i>др'емейѝе</i>	<i>вез'еѝе</i>	<i>жив'ееѝе</i>
<i>в'икнаѝи</i>	<i>лиж'аѝи</i>	<i>ил'ачаѝи</i>	<i>др'емаѝи</i>	<i>вез'аѝи</i>	<i>жив'еаѝи</i>

Формите на презентот од помошниот глагол сум гласат:

Еднина		Множина	
1 л.	<i>сам/сам/сѝм</i>	1 л.	<i>сме</i>
2 л.	<i>си</i>	2 л.	<i>сѝе</i>
3 л.	<i>е</i>	3 л.	<i>са</i>

Аорист (минато определено свршено време)

Формите на аористот се образуваат од аористната основа која-што завршува на -е, -а, -и, -у кон кои се додаваат следниве наставки:

	Еднина	Множина
1 л.	-х/х'	-х _{ме} /-х' _{ме}
2 л.	-∅	-х _{ӣе} /-х' _{ӣе}
3 л.	-∅	-а/-ја

Форми за аорист имаат глаголите и од свршен и од несвршен вид, но свршените аористни форми се употребуваат многу почесто од несвршените.

Парадигмата за аористот изгледа вака:

Еднина					
1 л.	фан'ах'	дојд'ох	нос'их	изгор'ех	чух'
2 л.	фан'а	дојд'е	нос'и	изгор'е	чу
3 л.	фан'а	дојд'е	нос'и	изгор'е	чу
Множина					
1 л.	фан'ах'ме	дојд'оме	нос'ихме	изгор'ехме	чујме
2 л.	фан'ах'ӣе	дојд'о̄ӣе	нос'ихӣе	изгор'ехӣе	чу'х'ӣе
3 л.	фан'аа	дојд'оа	нос'ија	изгор'еа	чуа

Имперфект (минато определено несвршено време)

Формите на имперфектот се образуваат од презентската основа со помош на следниве наставки:

	Еднина	Множина
1 л.	-х/х'	-х _{ме} /-х' _{ме} /-јме
2 л.	-ӣе/-∅	-хӣе/х'ӣе
3 л.	-ӣе	-а/-ја

Во голем број случаи се забележува изговор на гласот *j* кај глаголите во 3 л. множина, во позиција меѓу -аа и -еа, ако општиот дел завршува на вокал.

Во банскиот говор парадигмата на имперфектните основи изгледа вака:

Еднина				
1 л.	д'ишах'	д'умах'	м'ислех'	м'а'ч'ех'
2 л.	д'ишаише	д'умаише	м'ислеше	м'а'ч'еише
3 л.	д'ишаише	д'умаише	м'ислеше	м'а'ч'еише
Множина				
1 л.	д'ишајме	д'умајме	м'ислејме	м'а'ч'ејме
2 л.	д'ишах'ише	д'умах'ише	м'ислех'ише	м'а'ч'ех'ише
3 л.	д'ишаа	д'умаја	м'ислеја	м'а'ч'еа

Белешка: Во поглед на наставките за имперфектот, во нашите материјали собрани на терен се покажуваат извесни разлики во однос на досега познатата литература за овој крај (Алексиев 1931; Стојков 1955; Видоески 1988; Видоески 2000). Имено, кај голем број глаголи во второто лице еднина отсуствува наставката *-ише*. Можно е да се работи за мешање на имперфектот со аористот од страна на информаторот, но можно е и да станува збор за понова состојба од онаа што ја прикажуваат Алексиев, Стојков и Видоески. Со оглед на тоа што станува збор за поголем број случаи, ние овде ќе наведеме неколку примери што ги забележавме.

Еднина				
1 л.	глед'ах'	жвак'ах'	од'их'	ид'ех'
2 л.	глед'а	жвак'а	од'и	ид'е
3 л.	глед'аише	жвакаише	'одеше	'идеше
Множина				
1 л.	глед'ејме	жвакајме	'одејме	'идејме
2 л.	глед'ех'ише	жваках'ише	'одех'ише	'идех'ише
3 л.	глед'аја	жвакаја	'одеја	'идеја

Формите на помошниот глагол сум во имперфект гласат вака: б'ах/б'ах' б'аише, б'аише; б'аме/б'ајме/б'ахме, б'ах'ише, б'аа (поретко може да се чуе: бех/бех', така и за другите форми).

Перифрастични (аналитички) конструкции

Во рамките на перифрастичните (аналитичките) конструкции ќе ги разгледаме сложените глаголски форми и конструкциите од сум + -н/-иј- иридавка.

Перфект (минато неопределено време)

Перфектот е перифрастична конструкција што се образува од презентските форми на глаголот сум (*сам/сам/сѐм*) и глаголската л-форма, т.н. перфект I (или л-перфект).

Во банскиот говор овој тип перфект, во зависнот од свршената или несвршената форма на глаголот што се менува, може да биде свршен или несвршен.

Преглед на формите од свршен вид за сите три глаголски групи:

а-група	и-група	е-група
Еднина		
<i>сам извик'ал, извик'ала, извик'ало</i>	<i>сам износ'ил, износ'ила, износ'ило</i>	<i>сам изм'ил, изм'ила, изм'ило</i>
<i>си извик'ал, извик'ала, извик'ало</i>	<i>си износ'ил, износ'ила, износ'ило</i>	<i>си изм'ил, изм'ила, изм'ило</i>
<i>е извик'ал, извик'ала, извик'ало</i>	<i>е износ'ил, износ'ила, износ'ило</i>	<i>е изм'ил, изм'ила, изм'ило</i>
Множина		
<i>сме извик'али</i>	<i>сме износ'или</i>	<i>сме изм'или</i>
<i>сѝе извик'али</i>	<i>сѝе износ'или</i>	<i>сѝе изм'или</i>
<i>са извик'али</i>	<i>са износ'или</i>	<i>са изм'или</i>

Преглед на формите од несвршен вид за сите три глаголски групи:

а-група	и-група	е-група
Еднина		
сам ви'ал, ви'ала, ви'ало	сам нос'ил, нос'ила, нос'ило	сам мил, м'ила, м'ило
си ви'ал, ви'ала, ви'ало	си нос'ил, нос'ила, нос'ило	си мил, м'ила, м'ило
е ви'ал, ви'ала, ви'ало	е носил, нос'ила, нос'ило	е мил, м'ила, м'ило
Множина		
сме ви'али	сме нос'или	сме м'или
с'ије ви'али	с'ије нос'или	с'ије м'или
са ви'али	са нос'или	са м'или

Примери од текстовите: *ама ја-сам завар'ила; Ја сам минув'ала; ба'иш'ча-ми е бил зе'к о'и-м'а'ка-ми ка'иш'ча'и'а; и'ја е ос'и'ан'ала ж'ива; Гоа е бил'о нас'екаде, не са'мо Б'анско; ба'иш'ча-и е бил н'и'иш'ио каи'о... н'и'иш'ио каи'о... каи'о цар и'ука на-и'ов'а и и'ој не-и-е дав'ал; и'ов'а неш'чо е п'адн'ало о'и-н'екаде; и'ам не-сам-од'ила; и'и'ја са-бил'и 'осам де'ца и'тн.*

Како карактеристика за банскиот говор може да се издели множинската наставка -и за формите на перфектот, а друга специфика е во поглед на линеаризацијата, т.е. честа е употребата на формите од помошниот глагол по л-формите (ова особено важи за 3 лице множина).

Плусквамперфект

Во банскиот говор плусквамперфект се образува од формите на глаголот сум (*сам/сам/с'ам*) минато определено псвршено време и глаголската л-форма од глаголот што се менува:

Еднина	Множина
ба'х (ба'х'/бех/бех') бу'и'н'ал, бу'и'н'ала, бу'и'н'ало	ба'ме (ба'ј'ме/ба'х'ме/бех'ме/бех'ме) бу'и'н'али
ба'ше (бе'ше) бу'и'н'ал, бу'и'н'ала, бу'и'н'ало	ба'х'ше (ба'х'ше/бех'ше/бех'ше) бу'и'н'али
ба'ше (бе'ше) бу'и'н'ал, бу'и'н'ала, бу'и'н'ало	ба'а (бе'а) бу'и'н'али

Во банскиот говор постои уште можност за изразување на предминатоста и во тој случај се употребува формата на глаголот сум за минато неопределено време и л-формата од глаголот што се менува:

Еднина	Множина
<i>сам бил, -а, -о буйн'ал, -а, -о</i>	<i>сме бил'и буйн'али</i>
<i>си бил, -а, -о буйн'ал, -а, -о</i>	<i>сѝе бил'и буйн'али</i>
<i>е бил, -а, -о буйн'ал, -а, -о</i>	<i>са бил'и буйн'али</i>

Во банскиот говор отсутствуваат *има/нема*-конструкциите, а сосема ретко може да се забележи по некој пример со сум-конструкциите.

Модално маркирани конструкции

Како модално маркирани ги сметаме оние глаголски форми (или конструкции) со кои искажаното дејство или настан не се прикажува како реален факт од сегашноста или минатото, туку со нив се искажува намера, претпоставка, очекување, двоумење или неверување дека некое дејство можело да се случи во минатото или пак дека може да се случи во иднината. Форми со кои се изразува модалноста се: императивот, прохибитивот, кондиционалот, субјунктивот и имперцептивот.

Морфолошки конструкции

Императив (заповеден начин)

Како што е познато, морфолошки форми за императив во македонскиот јазик има само за второто лице во еднина и за второто лице во множина.

Освен со морфолошки показатели, во дијалектите, како и во стандардниот јазик, императивот се изразува и со перифрастични конструкции.

Во банскиот говор морфолошките форми кај глаголите од а-група се образуваат на тој начин што на 2 лице во единната на основниот вокал му се додава наставката -ј: *в'икај, ѓ'ледај* итн., а за 2 лице множина се додава наставката -јѝе: *в'икајѝе, ѓ'ледајѝе*, сп. *ѓ'ледај м'ајко ѝајкво неишчo не-сме-видув'али*.

Кај глаголите од и-група наставката за 2 л. еднина е -и, а за 2 л. множина се јавува наставката -еѝе: носи, носете, лежи, лежете сп. *Посол,и јасѝеѝо! Посол,еѝе јасѝеѝо!*

Кај некои глаголи од е-група се јавуваат наставките -ј и -јѝе: *миј, ѝиј, м'ијѝе, ѝијѝе, живеј, живејѝе*, а кај некои глаголи се јавуваат наставките -и и ете: сечи, сечете, мети, метете итн., сп. *Иди ѝам и се миј; Ид'еѝе ѝам и се м'ијѝе; Земи се об'уј бре!*

Перифрастични конструкции

Перифрастичен императив

Императивот се искажува и со перифрастични конструкции од типот да + презент: *'Ајде Марија, 'ајде да-си-сои'иеш н'еишчo; Ленчеѝо да-се-ож'ени за-'едик,ојси; ѝйреба да-рабо'ѝиш*; при тоа од особено значење е интонацијата преку која осознаваме дали се работи за заповед, молба, совет или поттик.

Прохибитив

Начинот за искажување на забрана со вградена компонента *не*, според нас претставува самостојна големина. За разлика од индикативот, негацијата кај прохибитивот не се јавува само како надграден предикат туку таа е подлабоко вградена во самата конструкција и е дел од конститутивниот предикат (Гајдова 2002: 11).

Во банскиот говор разликуваме неколку начини на градење на прохибитивот:

- 1) *не* + императив за 2 л. еднина и множина:

Не-к'арај ленивија да-рабо'ѝе, а да-ѝе-науч'и на-ак'ај!

- 2) *нем'ој* + да + презент за 2 л. еднина и

нем'ојѝе + да + презент за 2 л. множина:

нем'ој да-'одиш ден'еска!; нем'ојѝе да-фл'азиѝе фн'еише!

Кондиционал (ќе-конструкции)

Пред да преминеме на разгледувањето на конструкциите со компонента *ќе* како граматикализирана содржина за идност, овде би сакале да го претставиме нашето поимање за футурот. Пред сè, за нас футурот се определува како начин со кој се искажуваат нефактивни искази, па според тоа, тој не припаѓа на индикативот (начин со кој се соопштуваат реални, фактивни искази). Сите конструкции кои означуваат идност во себе носат модален карактер, бидејќи не можат да се потврдат во објективната стварност. Оттука, *ќе*-конструкциите ги карактеризираме како модално маркирани со коишто се претпоставува, се очекува да се оствари некое дејство.

Балканолозите му посветуваат големо внимание на ова прашање, бидејќи во сите балкански јазици футурот се образува со партикули коишто во себе носат модален карактер.

И банскиот говор, како дел од македонскиот јазичен ареал, футурот го гради со партикулата *ќе*, која историски гледано е петрифицирана презентска форма за 3 л. еднина од глаголот *хѹтѣти.

Ќе-конструкциите ги разгледуваме во рамките на кондиционалот, бидејќи со нив се подразбира определен услов што треба да се исполни за да се реализира дејството што е означено со нив, без оглед на тоа дали е условот експлицитно искажан во реченицата. Оттука произлегува постериорниот карактер на *ќе*-конструкциите којшто е карактеристичен за сите модални конструкции.

Во рамките на кондиционалот издвојуваме:

- 1) кондиционал *praesentis* кој се образува со партикулата *ќе* + формите на презентот;
- 2) кондиционал *practeriti*, кој се образува со партикулата *ќе* + имперфектна парадигма на соодветниот глагол.

Во банскиот говор формите на кондиционалот *praesentis* (кои воедно претставуваат и форми на футурот) се образуваат со помош на партикулата *ќе* (како една од партикулите за искажување на епистемична модалност, т.е. за одредување на нефактивниот карактер на дејството) и глаголските форми на презентот:

	Форми од свршен вид	Форми од несвршен вид
Еднина		
1 л.	<i>ќе исц'ија</i>	<i>ќе и'ија</i>
2 л.	<i>ќе исц'иеш</i>	<i>ќе и'иеш</i>
3 л.	<i>ќе исц'ие</i>	<i>ќе и'ие</i>
Множина		
1 л.	<i>ќе исц'иеме</i>	<i>ќе и'иеме</i>
2 л.	<i>ќе исц'иете</i>	<i>ќе и'иете</i>
3 л.	<i>ќе исц'иат</i>	<i>ќе и'иат</i>

Формите на кондиционалот *praeteriti* се образуваат со партикулата *ќе* + имперфектна парадигма:

	Форми од свршен вид	Форми од несвршен вид
Еднина		
1 л.	<i>ќе в'икнех</i>	<i>ќе 'одех</i>
2 л.	<i>ќе в'икнеш</i>	<i>ќе 'одеш</i>
3 л.	<i>ќе в'икне</i>	<i>ќе 'оде</i>
Множина		
1 л.	<i>ќе в'икнеме</i>	<i>ќе 'одеме</i>
2 л.	<i>ќе в'икнете</i>	<i>ќе 'одете</i>
3 л.	<i>ќе в'икнеа</i>	<i>ќе 'одеа</i>

Субјунктив (да-конструкции)

Под терминот субјунктив подразбираме подреден начин, а примарно субјунктивните конструкции функционираат како конститутивни членови на комплементарните дел-реченици. *Да*-конструкциите ги определуваме како субјунктивни конструкции при што партикулата *да* се јавува како основен формант на подредениот начин. *Да*-конструкциите можат да се градат врз презентска или имперфектна парадигма, при што се искажува граматикализираната вре-

менска онозиција минатост : неминатост, во однос на што разликуваме: субјунктив *praesentis* и субјунктив *praeteriti*.

За функциите на *да*-конструкциите ќе стане збор во делот посветен на синтаксата.

Имперцептив (конструкции маркирани по статус)

Во однос на поимањето на категориите, веќе напославме дека постојат семантички, граматички и морфолошки категории.

Категоријата статус е семантичка категорија, па од тие причини овде нема да се задржуваме подробно на имперцептивот. Станува збор за присуството, односно отсуството на личната потврда на зборуваачот во врска со веродостојноста на соопштението. Имперцептивот се наоѓа на границата меѓу индикативните и неиндикативните конструкции.

Категории лице, род и број

Категоријата лице се искажува со личните глаголски форми. И во еднината и во множината постојат по три лични форми, а како формални показатели се јавуваат соодветните лични наставки (вклучувајќи го и формантот -*ø*). Прегледот на личните наставки е даден при описот на временските форми.

Категоријата род се јавува само кај инфинитивните глаголски форми и тоа само во еднина.

Глаголската именка се јавува во среден род.

Во рамките на категоријата број банскиот говор разликува два броја: еднина и множина.

Непредикативни глаголски форми

Непредикативните (инфинитивните) глаголски форми не ја поседуваат граматичката категорија лице, а дел од нив учествуваат во градењето на сложените глаголски конструкции.

За банскиот говор карактеристично е тоа што глаголскиот прилог речиси го нема.

Глаголска придавка

Глаголската придавка се образува со наставките: *-н, -на, -но, -ни*: *најден, качен, сечен, облечен*, сп. *ја 'искам да си б'ада ѱѡѡребан в-Банско; сам-р'одена на-една м'ишка; Свек'арваиа б'ише в'инаги наредена с-'ален ѱреск'уииник, о'иашена с-'ален-ѱреск'уииник*.

Инаку, глаголската придавка е коптинуапт па стариот *participium praeteriti passivi*, која во текот на историскиот развој ја изгубила карактеристиката на пасивност и се преобратила во општа партиципна форма.

Глаголска именка

Глаголската именка ја сафаќаме како инфинитна проста глаголска форма којашто го именува глаголското дејство, а во македонскиот стандарден и дијалектен јазик има широка употреба.

Во банскиот говор глаголската именка се образува со наставката *-не*, од несвршени глаголи. Глаголската именка може да се изведе и од свршен глагол преку имперфективизацијата со наставката *-ува*, со што се потврдува парадигматското присуство на оваа глаголска форма. Во *а*-група се јавува вокалот *а* како основен, а во *е*-и *и*-група се јавува основниот вокал *е*: *ѡлед'ане, мирис'ане, слуш'ане, куиув'ане* и др., сп. *сеа дал'и-е ѱреди р'аждане 'Исус Хр'истиѡс, дал'и-е слей-р'аждане 'Исус Хр'истиѡс*.

Глаголски прилог

Во врска со глаголскиот прилог, за жал, не најдовме потврда во нашите текстови, но Божидар Видоески забележува „како дијалектна посебност за сите говори од односнава група претставува суфиксот *-ишом* за глаголски прилог, сп. *иѡраиш'ом, ловеш'ом, ореиш'ом, ѱејеиш'ом* (Бан; Мол 48), *сиуеиш'ом, лежеиш'ом* (Раз; Ал: 115).“ (Видоески 1988 : 18). Овде како илустрација ќе го дадеме и единствениот пример на глаголски прилог со наставката *-еки* што ни е достапен во контекст од Вуковите записи, а според Божидар Видоески: *И не ѱо мноѡ време собра сичко мал'кија син, и о'ииде на далечна си'ирана, и ѱиам раси'иа иманеѱо си живеки беси'ино*. (Видоески 1988 : 28).

Глаголска л-форма

Глаголската л-форма е континуант на минатиот активен партицип од стариот јазик, кој се образувал со наставката од инфинитивната (аористна) основа.

Во банскиот говор постојат форми за трите рода, а наставките се: *-л, -ла, -ло* во еднина и *-ли* за сите три рода во множина: *вик'ал, вик'ала, вик'ало; вик'али* итн.

Глаголската л-форма од глаголот *сум* (сам/сам/сѐм) гласи: *бил, бил'а, бил'о; бил'и* и како што може да се забележи, акцентот паѓа на отворена ултима.

Кај некои глаголи има специфика при образувањето на л-формата: *ош'ел, ошил'а, ошил'о, ошил'и; дош'ел, дошил'а, дошил'о, дошил'и*.

ПРИЛОЗИ

Зборовната група прилози и по своето потекло и по функцијата што ја имаат во реченицата се на границата меѓу полнозначните и службените зборови. Оваа група зборови, во традиционалните граматички описи, се приклучува кон службените зборови. Прилозите најчесто стојат до глаголот и поблиску го објаснуваат глаголското дејство.

Во овој дел ќе дадеме преглед на пофреквентните и поспецифични прилози во банскиот говор според нивната функција.

Како прилози за време ги среќаваме: *ден'ес, сеѓ'а, р'ано, к'асно, л'ани, од'амна, ск'оро, сеѓ'а, вечер'и'а*.

Покарактеристични прилози за место во банскиот говор се: *џ'оре, озџ'оре, наџ'оре, д'олу, љ'одолу, над'олу, в'ајџ'оре, н'адвор, дал'ако, бл'иско, д'ома, овд'е* итн.

Прилози за начин кои почесто се среќаваат се: *'арно, бож'ем, убаво*.

Од прилозите за количество и степен кои се употребуваат почесто во овој говор ќе ги наведеме следниве: *бааги, малку, многу, овоку, љ'овеќе, к'олку, љ'олку*.

Прилози за причина и цел: *зајшов'а, зашџ'и'о, љ'амам'ан*.

Некои од прилозите во банскиот говор ја познаваат категоријата степен: *дал'еко*, *и'о-далеко*, *нај-дал'еко*; *брже*, *и'обрже*, *најбрже*.

ПРЕДЛОЗИ

Во рамките на предлозите ќе наведеме дел од предлозите со нивните фонетски варијанти, а нивната употреба е дадена во делот за синтаксата. Во банскиот говор како почесто употребувани ги забележавме следниве предлози: *до*, *на*, *од/од/оѝ/оѝ*, *ио/ио*, *иоѝ*, *и'рей*, *в/ф/вав/ваф*, *уф*, *с/са*, *за*, *и'рез/и'рес*, *ис*, *низ*, *ка*, *околу*, *код/код*, *ири* и др.

Примери: *до-небоѝио*, *до-мене*, *до-гор'аи*, *до-езер'аи*; *на-глав'аи*, *на-овено*, *на-кум'о*; *од-браино*, *од-дван'аесе* *друшки*, *од-деи'е*, *од-Дебар*, *оѝ-ж'иѝио*; *ио-него*, *ио-бански*, *ио-ода'и*; *иоѝ-Турска* *Им'ерија*; *и'рей-и'ор'и*; *вав-Банско/в-Банско*, *ф-црква*, *ф-еден клас*, *ф-ма'лаи*, *ваф-едно и'рейири'аи*; *уф-Грција*; *с-него / са-него*, *са-коил'е*, *са-вино/с-вино*, *са-маж'е*; *за-село*, *за-децаи*, *за-него*, *за-свадби*; *и'рез-но'ември*, *и'рез-и'ов'а* *вр'аме*, *и'рез-јадене*; *ис-и'енцу*; *низ-неа*; *ка-рек'аи*; *'околу* *езер'аи*; *код-ма'каи*, *код-неа*; *ири-нас* итн.

Иреку предлозите се остваруваат синтаксичките врски меѓу различните делови на исказот без морфолошки падежни наставки.

СВРЗИЦИ

Почести сврзици кои се употребуваат во банскиот говор се: *а*, *ако*, *ама*, *да*, *за да*, *и*, *но*, *ни-ни*, *ниѝио-ниѝио*, *иа*, *ија*, *'ели/а'ли*, *оѝи*, *ем-ем* и др.

Употребата на овие и на другите сврзици што се сретнуваат во банскиот говор подетално е опишана во делот за сложената реченица.

СИНТАКСА

ИМЕНСКА СИНТАГМА

ВОВЕДНИ БЕЛЕШКИ

Во делот посветен на именската синтагма ќе се обидеме да ја претставиме нејзината формална и семантичка структура. Всушност, овде ќе се обидеме да ги прикажеме механизмите со кои се користат говорителите од Банско при формалната реализација на семантичките содржини.

Говорителот во процесот на општење со другите говорители го користи јазикот како механизам за пренесување информации. Првиот дел од овој процес е индивидуален и го нарекуваме зборување, а вториот дел е колективен и го нарекуваме разбирање (Минова-Ѓуркова 1994). Продукт од зборувањето и од разбирањето е текстот што претставува линеарна секвенца организирана според граматичките правила на еден јазик (во конкретниов случај, тоа е банскиот говор). Тие функционални елементи на јазичниот текст што посочуваат називи на предмети од формална гледна точка претставуваат именски синтагми.

ФОРМАЛНА СТРУКТУРА НА ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Именската синтагма е синтаксичка структура која има конститутивен елемент (типична ситуација е кога како конститутивен елемент се јавува именката) и дополнителни елементи. Конститутивниот елемент е надворешен претставник и како таков тој го определува карактерот на синтагмата. Дополнителните елементи што се

јавуваат во рамките на една синтагма можат да го определуваат конститутивниот елемент, или пак, можат да го модификуваат. Јазичните средства со кои се детерминира (се определува) конститутивниот елемент се нарекуваат детерминатори. Со пивна помош говорителот ја сигнализира референцијалната карактеристика на именската синтагма. Во улога на детерминатори најчесто се јавуваат членските морфеми, потоа показните заменки, т.н. неопределен член (еден, една, едно, едни), неопределените заменки од типот некој, нешто и сл. Јазичните средства со кои, на некој начин, се модификува значењето на конститутивниот елемент (т.е. се збогатува содржината на конститутивниот елемент) се нарекуваат модификатори. Во улога на модификатори се јавуваат придавките (кои исто така можат да имаат свои модификатори: прилозите), зависните именски синтагми и дел-речениците (односно т.н. релативни реченици).

Јазичните средства со кои се изразува количествената информација на/во една именска синтагма се нарекуваат квантификатори. Во улога на квантификатори се јавуваат броевите, прилозите за количество и именките што означуваат мера, количество. Тука ги вклучуваме и редните бројни придавки со кои се дава информација за подреденоста во низа.

СЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА НА ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Основна функција на именската синтагма е да ги именува предметите од стварноста, која е протолкувана и оформена од страна на говорителот. Од семантичка гледна точка именската синтагма е продукт на номинација, а нејзината способност да ги определува (посочува) предметите (вторично: настаните, состојбите итн.) ја нарекуваме референцијална карактеристика на именската синтагма. Предметите именувани со именската синтагма можеме да ги издвоиме како дискретни големини што можат да се бројат и да се мерат според пивните временски и просторни параметри. Информацијата за пивната количествена квантификација спаѓа меѓу семантичките компоненти на една именска синтагма.

Референцијалната и количествената карактеристика на именската синтагма се универзални семантички компоненти што овозможува тие да стекнат граматикализирани експоненти, познати како граматички категории определеност и број. Другите содржини на именската синтагма ќе ги именуваме како предикативна компонента (Тополињска, 1997: 109).

Во рамките на теоријата што ние ја прифативме предикатот како семантичка единица се дефинира како мошне широко сфатена релација, т.е. „сите особини што им се припишуваат на идентификуваните објекти – термини на релацијата ги сфаќам како предикати, биле тие релативски (т.е. такви што поврзуваат едни објекти со други) или инхерентни (т.е. карактеристични за соодветните објекти независно од нивните врски со други објекти)“ (Тополињска, 1997: 110). Според ова, единствено т.н. индекси 'јас', 'ти' и нивните деривати како на нр. 'сега', 'овде' итн. коишто се определуваат во говорната ситуација можеме да ги третираме како непредикативни, т.е. тие се јавуваат како основни носители на референцијалната информација.

Третирајќи од ставот дека предикацијата е првенствена, а номинацијата е второстепена, т.е. дека називите пикнуваат по пат на вградување на предикати во семантичките структури конструирани околу индексите (Тополињска, 1997: 110), именските синтагми ќе ги третираме како резултат од вторично приспособување на содржините што најлесно се оформуваат на реченично ниво. Според тоа, на семантички план една именска синтагма задолжително треба да има предикативна содржина врз којашто дејствуваат референцијалната и количествената карактеристика.

КОНСТИТУТИВНИОТ ЕЛЕМЕНТ НА ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Во лингвистиката постојат повеќе термини за означување на оној елемент кој го определува карактерот на синтагмата, т.е. за граматички независниот елемент којшто е определуван од страна на другите елементи. Тоа е таков елемент на именската синтагма кој не

може да се испушти без да се промени нејзината функција. Именскиот елемент што може самостојно да ја претставува именската синтагма лингвистите го нарекуваат центар, глава, конститутивен член, конститутивен елемент итн. Ние се определуваме за последниов термин, со оглед на тоа што другите делови (т.е. определбите) на именската синтагма ги нарекуваме дополнителни елементи. Примарен кандидат во улога на конститутивен елемент е именката. Освен неа, во улога на конститутивен елемент можат да се јават и именските замени, супстантивизираниите придавки како и другите збороформи што можат да вршат именска функција.

Во овој параграф ќе ги разгледаме ситуациите во кои како конститутивен елемент на именската синтагма се јавува: 1) **именка** која, иако се јавува како конститутивен елемент, од семантичка гледна точка не може самостојно да ја претставува именската синтагма, па затоа бара задолжителна определба, 2) супстантивизирана **придавка** и 3) состави од типот *штоа што...*, *кој што...* и сл.

Конститутивна именка со задолжителен елемент во функција на определба

Овде ќе ги разгледаме синтагмите кои од семантички причини не можат да се сведат само на именката како конститутивен елемент, туку мораат да имаат и некоја определба. Станува збор за именки со релативна содржина (на пример *мајка*, *швајцар*, *браќа*, *дедо*, *баба*, *зеи*, *комисија* итн. кои, кога се примарно употребени, бараат да биде именуван аргументот во однос на кој тие се определени), именки кои означуваат делови од нешто (на пример, *глава*, *влакно*, *нога*, *рака*, *јрс*, *рачка*, *ногарка* итн. кои, кога се примарно употребени, бараат да биде именуван вториот аргумент на релацијата 'е дел од...' во однос на кој тие се определени) и за именки со релативно сиромашна содржина кои контекстот на употреба ги прави семантички празни и несамостојни (на пример *камбанарија со златна камбана*, наспроти **камбанарија со камбана*). Именските синтагми чијшто конститутивен елемент е именка со задолжителна определба имаат реченични еквиваленти конструирани од глаголот *има*.

Еве ги примерите:

... б^аиш'а-ми е бил зек^к њ^и-м'а'ка-ми к'аишчай^иа.

(= X има татко; X има мајка)

... М'а'ка-ми се-в'ика Сара. Тја-е Ќај'ова...

(= X има мајка...)

... Д'адо-ми Марко Ќај'ов, з'ае'дно с'ас-бр'а'кай^иа-му, Ланкай^иа и
Коле и Ми^ииар...

(= X има дедо...)

... Мојо брай^и н'оси 'имей^ио на...

(= X има брат)

... йов'а е сй'арой^ио кор'ий^ио на-рек'а Глазне...

(= реката Глазне има старо корито)

... Бил'а с'ас-мн'о'гу ѓ'ал'га кос'а, мн'о'гу ѓ'ал'го к'осме в'икаме н'ие
йо-бански, к'осме, мн'о'гу к'осме...

(= X има долга коса)

Во примерите доминираат именските синтагми конституирани од именки со релативна содржина, кои кога се примарно употребени бараат да биде именуван аргументот во однос на кој тие се определени. Поретки се примерите во кои именките именуваат објекти што ги перципираме како делови од нешто, но за ова повеќе во делот кога ќе стане збор за предлошките именски синтагми.

Придавката како конститутивен елемент на именската синтагма

Основна карактеристика на придавката (воопшто на придавските зборови) е да ја збогатува содржината на именката, т.е. да ја модификува соодветната именка. Следствено, во структурата на именската синтагма придавката се јавува како дополнителен елемент (во улога на модификатор на конститутивниот елемент). Но, има ситуации во кои придавката се јавува во улога на конститутивен елемент на именската синтагма. Станува збор за супстантивизација на придавките, во кои како основно средство се јавува членот. Се разбира дека и другите експоненти на референцијалната карактеристика на синтагмата можат да се јават (и се јавуваат) како средства со чијашто помош се врши процесот на супстантивизација.

Причините за јавувањето на придавката во улога на конститутивен елемент се семантички затоа што како референти на именските синтагми најчесто се јавуваат елементи од подмножествата на множеството човек, а таа содржина влегува во значењето на придавскиот предикат. Па затоа, од семантички аспект можно е во функција на конститутивен елемент да се јави и придавката, која од синтаксички аспект може да ги прифати определбите кои обично ја придружуваат именката:

...иџија са-били 'осам д'еца, сичкиџе се-измр'ели...

...са-били најџолдмиџе блиски на Јане Сандански...

Ние-сме чейџири д'аца, ја-сам џирекаџа, џири с'есџири и еден браџ...

Б'еја-се и ф-них' 'имаше еден многу џ'алав, извар'едно многу џ'алав 'имаше ф-них' еден...

...најмалечкија кай'о се-ож'ени н'ама за-н'еџо одаја, ќе сџи корд-м'акаџа и баиш'аџа...

И... лен'иваџа - 'иџра. Знаеи ка: в'икаа: Не-к'арај лен'ивија да-раб'оџе, а да-џе-науч'и на-ак'аљ!

Так'а, среиш'али веќе и леш'ицаџа, и м'ечкаџа, и в'ак'о. Среиш'али-џи сичкиџе.

...коџ'а сам-дош'ла џџука, џџе сичкиџе сџ'ари шо-били џред-м'ене...

Супстантивизацијата на придавките се врши со помош на членот, кој најчесто е основно, но не и единствено средство.

Составите тоа што..., тој кој (што)... како конститутивни елементи на именската синтагма

За релативната реченица ја прифаќаме дефиницијата според која таа „функционира како определба на една именска синтагма носејќи дополнителна информација за референтот (реален или замислен) на синтагмата“ (Тополињска 1997: 173).

Посебно внимание привлекуваат именските синтагми чијшто конститутивен елемент не е именка, туку составите од типот *џоа џџо...*, *џој кој...*, и сл. од причина што содржините коишто се

искажуваат со помош на овие состави само на овој начин можат да бидат вградени во именската синтагма. Овде станува збор за именска синтагма којашто е конституирана од една показна замена и една релативна замена, при што показната замена не посочува ниту деиктички ниту анафорски. Од формален аспект ваквите состави се јавуваат како конститутивни елементи на именската синтагма, но содржински тие не носат некоја побогата информација за референтот на синтагмата. Таквата информација се содржи во глаголот што следува по конститутивниот елемент, кој од функционална гледна точка е неразделив од него. На семантички план имаме работа со две предикативни структури каде што истиот референт на глаголските релации се јавува во двете структури. Овде ќе наведеме примери со релативната замена *шѝѝо* (*шо*, *ше*):

...шѝ'ѝе с'ичкиѝе сѝѝари шо-били ѝред-м'ене, де, на-ѝр'имер, м'оже две-ѝри г'одини да-се-ожен'ила ѝред-м'ене, ама ја-сам завар'ила, ја ѝ-в'икам н'ецр, н'ецр.

М'ојо браѝѝ н'оси ѝмеѝѝо на... од Дебѝр ше-е-дош'ел де, н'али, од-Дебар, од-Дебар ше-е-дош'ел.

'Еѝѝо на-ѝр'имер, мо'ѝше ѝѝам ѝ'еѝѝи шѝ-се, на-м'ама браѝѝушч'еѝѝкиѝе, с'ичкиѝе с'е-сѝ-ожен'или ф-ма-л'ѝѝа.

...и с-шѝ'аа р'окља се-венч'ах' и слеѝѝ-ѝов'а с'ичкиѝе шѝ свадбув'аа ѝѝ-н'аша мал'а, с'ѝѝѝе се-венч'аа с-мој'ѝѝа р'окља.

И рѝѝ-ѝоѝ'а зайочн'али да-д'ожаа ма-л'ѝѝе шѝ-с'а заселув'али баир'еѝѝо де...

Тија ик'они шо-сѝ, ик'ониѝе, ч'удоѝѝворниѝе ик'они, ѝѝе не-се-сл'аѝаа вѝф-сѝѝѝн'а.

Во сите претходно наведени примери имаме работа со релативната замена *шѝѝо*, којашто може да стои самостојно или може да биде придружена со посебни експоненти на синтаксичка зависност, и формите на показната замена, којашто може да се јави во именска или придавска позиција.

Вториот модел што функционира на оваа територија е оној во кој се јавува релативната замена *кој/којшѝѝо* (*кој/к'ојѝѝо/којѝѝо*), при што составот може да биде со показна замена, но и да биде

површински сведен само на релативната форма, односно показната замена формално не се јавува на површината. Има примери во кои место показната замена во состав со релативната се јавуваат помошни детерминатори.

Примери со кој/којио/којиио:

Д'адо-ми М'илои, н'иж'ејме и'и'уи'ун и и'а'а ни-обеи'каваше, кој н'ан'иже и'а'рф н'иза'иа ке-из'де една г'лава кром'ии. И н'ие б'а'рзајме да-н'ан'ижеме н'ајна'иреди 'о'ии и'ја кој'ио н'ан'иже н'ајна'иред, ке-изед'е и'ја г'лав'аиа кром'ии.

...и кој'ио ер'енин ја... ја-ар'есува, 'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за н'еа.

Кој сеч'е 'урка, жен'аиа му ум'ира, д'евеи' д'еца сир'аци ос'и'ава!

Кој сеч'е мо'иов'илка, жен'аиа му ум'ира, д'евеи' д'еца сир'аци ос'и'ава!

И кој'ио и'рем'ине и'а'а чов'ек и се" и'и'ја му-се-задавали и'о: в'и'р'ос: 'Ами, да каже к'олку езер'а има ф-Пир'ин. К'олку езер'а има ф-Пир'ин. Кој не-зн'ае ведна'а го-ф'а'рла: ф-езер'о'ио на-р'иби'и.

...негов'ија и'ел'охран'и'иел и и'о кој'ио му-е-бил бра'иуф'ч'еи, и'ел'охран'и'иел, вечер'и'а го-убива, го-уд'ушува и и'ол'удева

Ја ке-з'ема да-ви-врач'увам и на кој му-е-л'ошо 'имеи'о ке-го-изе'е'ме.

...,ја иа ке-врач'увам, не-ке-г'лад'ув'ме, дај да-в'идиме кој ке-му-е-л'ошо имеи'о да-го-изе'е'ме.“

Ја на-друзи'ије, кој'ио се и'рей-м'ене дошл'и в'икам н'ец'о. Како, кој'ио се иа неж'енени, иа како.

Таа резба ф-ц'и'ркв'аиа и'ој кој'ио изографирува Свеи'а Тро'ица и с'ички'ије ц'и'рки и'ука ф-н'аи'ија крај, и'и'ва ф-Ел'еи'ница, и'и'ва в'аф-Тешево (шо викам ид'еи'е и и'ам да-в'иди'ије к'во н'еи'и'и'о е и'ам ц'и'ркв'аиа), ф-'Осен'ово и'ука, ф-'Осен'ово една ц'и'рква 'има иа и'а'кв'а с'и'ара, и'аа резба изографирува м'ојо'и д'едо, м'ојо'и и'ред'едо, Ве'ан Ог'нов, кој'ио е дошел од-Дебар.

ДОПОЛНИТЕЛНИ (ФАКУЛТАТИВНИ) ЕЛЕМЕНТИ НА ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Како дополнителни елементи на именската синтагма се јавуваат: придавските зборови, зависните именски синтагми и релативните реченици.

Придавските зборови во функција на дополнителни елементи

Претходно ресовме дека придавките можат да се јават како конститутивни елементи на именската синтагма. Меѓутоа, основна функција на придавките е да бидат модификатори на конститутивниот елемент на синтагмата, т.е. да се јават во улога на дополнителни елементи на именската синтагма. Таа способност да стануваат во конгруентна врска со именката им овозможува на придавките да се јавуваат најчесто како конкуренти на другите видови определби на именската синтагма.

Местото на придавските определби во однос на конститутивниот елемент

Во однос на линеаризацијата на придавските определби можеме да издвоиме два модела и тоа: 1) немаркиран редослед (придавка • именка) и 2) маркиран редослед (именка • придавка).

Како што е познато, немаркираниот редослед е карактеристичен за сите словенски јазици, вклучувајќи го и македонскиот стандарден јазик. Банскиот говор како еден од македонските говори исто така се карактеризира со овој редослед:

...сџ-сџ'ари бански фам'илии...

Тов'а е н'ајб,ујнајџа, н'ајмакедонскајџа ма:л'а џаа...

...но џреди б'џше раск'ошна раб'оџа...

Н'осиме 'имешо, фам'илнојџо им'е н'осиме на-Вељ'ан 'Огњов...

Тја си-е ч'исџо банска л'џа.

...оџи си дад'еме џ'џја 'убави м'оми џа в-д'олна ма:л'а?

Туреме и зајак, к'оа е банска сџ'ара каџаа...

...на-џџаа м'џспосџи 'има едн'а г'ол'џа кр'уџа...

*Л'енени ч'ерѓи, л'енени кош'ули, с'ичко б'аише л'енено, 'имаме многу
лен.*

Тов'а си е сѝ'ара банска ѝрикаска...

Во банскиот говор ретки се примерите во кои се среќава редоследот именка • придавка: *наѝ'раме ч'ерѓи л'енени...*

Придавската инверзија најчесто се користи како средство за рематизација, но и како средство за изразување на експресивноста.

Во составите со повеќе придавски определби каде што има неопределена замена, обично таа се јавува пред именката, а по именката доаѓа маркираната придавска определба којашто претставува рема на исказот.

Зузана Тополињска во *Македонските дијалекти во егејска Македонија* (Тополињска 1997: 119) ги користи термините **единични** и **генерички кондензатори** од една и **параметрички модификатори** од друга страна. Според неа, опозицијата кондензатор vs модификатор приближно ѝ одговара на традиционалната поделба на релативски и качествени придавки. Како кондензатори се јавуваат „оние предикати кои носат сиромашна информација за самата релација и прилично богата за еден од нејзините аргументи (тип: *мој, денешен, зинѓински* и сл.)“, а како модификатори оние „кои информираат пред сè за самата релација и само на најопшт начин ги карактеризираат аргументите (тип: *висок, голем, суров, сѝроѓ* и сл.)“ (Тополињска, 1997: 119). Во зависност од референцијалната квантификација на аргументот Тополињска ги дели понатаму кондензаторите на единични (ако се работи за индекс, на пр. *мој, Пеѝров, ѝукашен, вчерашен* итн.) и на генерички (ако станува збор за општ поим, на пр. *домашен, селски каменлив* итн.).

Во нашите дијалектни текстови застапеноста на повеќе од две функционални единици во придавската пиза е ретка појава. Ова се должи, во прв ред, на усното пренесување на текстот во кој говорителите зборуваат за вистински или замислени низи од настани, а не за некои статички описи. Освен тоа, се работи и за некои структурни ограничувања поврзани со кондензаторите. Станува збор за конкуренцијата меѓу единичните и генеричките кондензатори од една, со

зависните именски синтагми во функција на дополнителни членови на именската синтагма од друга страна.

Овде ќе ги претставиме единичните кондензатори како функционални единици кои носат информации за одредени релации во јазичната комуникација. Тоа се, пред сè, релацијата на сродство, релацијата дел наспроти целина, како и просторните и временските релации. Нашите текстови покажуваат дека од класата на единичните кондензатори присвојните придавки се јавуваат најчесто. Во прв ред тука спаѓаат присвојните заменски придавки, како и зборообразувачките модели со суфиксите *-ов-/ев-* и *-ин-/ен-*, кои деривираат присвојни придавки од именки и супстантивизирани придавки со идентификувачка референцијална карактеристика.

Во однос на присвојните заменски придавки можеме да кажеме дека тие генерално ја изразуваат релацијата на посесивност, т.е. припадност кон соодветните лица. Припадноста кон првото и второто лице е определена во самата говорна ситуација со таканаречените индекси „јас“ и „ти“, додека пак за изразување на припадност на лице или на предмет за кој станува збор во самата говорна ситуација, од страна на говорителот се користи апафорската замена. Сп. *И ние сме нејно ѿколение...; неговџа ѿелохранѿиѿел и ѿо којѿо му-е-бил браѿуфч'еѿи* итн.

Интересен проблем претставува и деривацијата на придавските определби со суфиксите *-ов/-ев-* изведени од именки: *...ели ѿоѿовиѿиѿе ѡр-ѿр'екѿрсиѿија сеа Поѿѿово Езерѿо...*; *...сѿнч'ева зем'ја...* и сл. Може да се забележи дека суфиксите *-ов/-ев-* се специјализирале како средства за градење на единични кондензатори, т.е. се јавуваат во служба на присвојни придавки со идентификувачка референцијална карактеристика. Од друга страна пак, придавските определби кои се изведуваат со помош на суфиксот *-ск-* дури и кога се во функција на единични кондензатори, сепак, според моделот на зборообразувачката деривација, му принаѓаат на множеството генерички кондензатори. Тие обично се деривираат од општи именки кои означуваат етнички називи, називи на земји, области, покраини, како и лични имиња:

И дв'їїе фам'илии са-сї'ари б'ански фам'илии...

Тов'а е н'ајбујнаїа, н'ајмакед'онскаїа ма:л'а їам.

Тја си-е ч'исїїо б'анска л'ика.

Сї'ариїе б'ански обич'аи б'аа їака'...

*...макед'онскоїо с'азн'ание и хрисїїї'анскоїо с'азн'ание за-
ц'аркваїа...*

Ја и ден'ес си-џ'оїїва б'анскиїе ј'асїїја.

*Б'анскаїа каїам'а се-наїр'аве оїї-чекан'е и од-з'еле, к'ажел џо-
в'икаме н'ие...*

...и а-їїер'ал да-вер'ува в-р'имскиїе боџове'...

Паї'азџол е її'урско назв'ание.

Наведените примери покажуваат дека во нашите дијалектни текстови придавските определби со суфиксот *-ск-* се далеку по-фреквентни од оние со *-ов-/ев-* и *-ин-*, што е доказ дека овој суфикс со текот на времето станал многу продуктивен. Ова, меѓу другото, се должи и на фактот што опозицијата меѓу *-ов-/ев-* и *-ин-* се базира врз родовиот принцип и пред сè зависи од граматичкиот род на именката.

Ќе се задржиме накусо и на придавските модификатори.

Веќе рековме дека кондезаторите (во традиционалните граматички описи: односни придавки) укажуваат на постоење на некоја релација меѓу два предмета, носејќи богата информација за еден од аргументите на таа релација. Придавските модификатори (во традиционалните граматички описи: качествени придавки), пак, не упатуваат кон некој друг предмет, туку носат богата информација за самата релација. Релациите изразени со придавските модификатори можат да бидат измерливи како временски или физички димензии (долг, широк, тесен, висок итн.), во кои е одразена една апстрактна единица на мера со која може да се споредува објектот: *сїїаїоїї е долџ еден меїїар, їаїїоїї е широк їїри меїїри* итн. Со придавските модификатори можат да се изразат и релации кои можат да се споредат со други релации со иста содржина, т.е. психички димензии (мудар, итар итн.) или оценки (добар, лош итн.), а споредбата се врши со објектот кој се јавува како втор аргумент на релацијата:

Павле е мудар како Пејре. Меѓутоа, честопати се случува во текстот придавските модификатори да се јавуваат без вториот аргумент како носител на споредбата, т.е. вториот аргумент не се јавува на површината на текстот, па имаме: *Сиџајоиџ е долџ, Павле е мудар.* Придавските модификатори во ваквите конструкции имплицитно укажуваат на постоењето на втор аргумент како носител на споредбата. Значи, станува збор за две предикативни содржини, коишто наоѓаат формален одраз во придавските модификатори. Всушност, се работи за една способност на модификаторите да изразуваат релации во кои ќе постојат минимум два аргумента. Првиот аргумент се одредува врз основа на вториот, кој може да биде некоја апстрактна единица на мера (просторна, временска, или некоја друга физичка димензија) или некој објект со кој се врши споредбата, а кој најчесто не се појавува на површината на текстот, т.е. вториот аргумент не се формализира како посебна единица на текстот.

Во нашите текстови сретнавме неколку придавски модификатори:

Д'адо-ми Марко К'ајов, заедно с'с-бр'акаѝа-му, Ланкаѝа и К'оле и М'ишар и баишча-им В'ане, Јов'ан, Јов'ан се-в'ика баишч'а им, са-били н'ајг'ол'аѝмѝе бл'иски на Јане Санд'ански...

...и си-куй'их' рѣи-кий'ајскија шаний'унк едн'а р'окља, с'иња,
мн'огу 'убава с'иња р'окља, си-б'ах' наира'ила...

...шов'а е сй'аройїо кор'ийїо на-рек'а Г'лазне...

Зависни именски синтагми како дополнителни членови на именската синтагма. Изразување на категоријата посесивност

Во рамките на овј дел ќе ја разгледаме конкуренцијата што постои меѓу придавките и предлошките синтагми. Станува збор за два синтаксички модела, кои функционираат на целокупната македонска јазична територија. Првиот модел (присвојна придавка во непосредно соседство со конститутивниот елемент на именската синтагма) веќе го разгледавме, а вториот модел (конститутивен елемент во непосредно соседство со зависна именска синтагма) во

банскиот говор функционира како средство за изразување припадност. Во таа функција кај зависните именски синтагми најчесто се јавува предлогот *на*. За ова, но и за другите предлошките синтагми во кои се јавуваат и други предлози (на пр., *од*, *со*, *за*) поопширно во делот посветен на валенцијата.

Релативните реченици во функција на дополнителен елемент на именската синтагма

Како дополнителни елементи на именската синтагма се јавуваат и релативните реченични конструкции во кои се јавуваат релативните заменки *што* и *кој*, како и прилошките форми со просторна или начинска димензија. Појдовниот аргумент на релативната реченична конструкција во функција на дополнителен елемент на именската синтагма е ист со аргументот на надредената реченична структура оформен во именска синтагма во која се вградува релативната конструкција (Тополињска 1997: 163). Класичен прототип за релативниот реченичен состав е тој во којшто релативните реченици вградени во именската синтагма се во функција на релативен рестриктивен атрибут (Тополињска 2001: 598).

Формални показатели на релативниот однос во една реченична структура се релативните заменки чијашто улога е да го блокираат местото на заедничкиот аргументски израз во релативната конструкција, а воедно претставуваат и средства за приспособување (акомодација) на таа конструкција кон именската синтагма што ја определува.

Во банскиот говор како и на целата македонска дијалектна територија универзален релативен супститут - конектор т.е. *relativum generale* е заменката *што* која во Банско гласи *шо*. Примери: *Ја иам к'арџа шо б'еа смен'или в'архов'ејше, имен'аџа имам...* Други почести релативни сврзници се *кој* и *којшо*: *Д'адо-ми Милош, н'иж'ејме ш'уш'ун и ш'ак'а ни-обеш'каваше, кој нан'иже и'арф н'изаџа ќе-из'де една г'лава кром'иш.*; *И н'акоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле, и којшо ер'енин ја... ја-ар'есува, 'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за н'еа.*; *Н'осиме 'имешо, фам'илношо им'е н'осиме на-Вељан 'Огњов којшо-е од-Дебар,*

*дои'ел ии'ука с'ас-дв'ама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц'аркв'аи'а
Св'ей'а Тр'о'ица...; Најг'олемо'и'о езер'о кре'и'о е ф-Пирин е Пай'азг'ол.*
Во првиот и во вториот од погоре наведените примери интересно е дека имаме релативни реченици со зависната во препозиција којшто се постар тип на релативно врзување и денес се пообични за народниот јазичен израз, а не за стандардот (Минова-Ѓуркова 1994: 257).

На крајот ни останува уште да кажеме дека сите наведени релативни конструкции, кои се во функција на определби, се употребуваат од страна на говорителот како начин за поблиска идентификација на нештата (кои нему му се добро познати) и доближување на истите до соговорникот.

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КАРАКТЕРИСТИКА НА ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Именските синтагми, чија основна задача е да ги идентификуваат предметите (вторично: настаните, состојбите итп.), треба еднозначно да се поврзат со нивните референти, односно со објектите именувани од страна на говорителот. Комуникативната цел е целосно остварепа, ако тие бидат препознатливи и за слушателот, односно за адресатот во говорната ситуација.

Во лингвистиката веќе е добро позната поделбата на надворешнојазична (егзофора) и внатрешнојазична референција (ендофора). Надворешпојазичната референција е поврзана со светот што нè опкружува, а внатрешнојазичната референција е директно поврзана со текстот, т.е. со јазичното комунике на говорителот. Меѓутоа, не секогаш можат да се утврдат границите на двата вида референција, бидејќи има ситуации во кои говорителот едновременно нè упатува и на надворешниот свет и во рамките на јазичниот текст, односно или на претходно кажаното, или на она што допрва треба да пи се соопшти.

Во зависност од ситуациите и начините на употреба на именските синтагми, разликуваме неколку нивоа во определувањето на

нивниот референт, а самите именски синтагми ги делиме на референтни и переферентни.

Прегледот ќе го започнеме со референтните именски синтагми, а во нивните рамки најпрво ќе ги разгледаме оние што имаат идентификуван референт. Тука ги вбројуваме синтагмите чишто конститутивни елементи се носители на референција и во рамките на текстот ги откриваат учесниците во говорната ситуација. Познато е дека како учесници во говорната ситуација можат да се јават само првото и второто лице, а нивната идентификација се остварува преку таканаречените индекси „јас“ т.е. 'тој што ги зборува овие зборови' и „ти“ т.е. 'тој кому му се упатени тие зборови' (Тополињска 1997: 193). Во дијалектните текстови личната замена за прво лице секогаш го покажува говорителот, а личната замена за второ лице не секогаш го покажува соговорникот. Таа вистински го разоткрива идентитетот на соговорникот само во ситуации на постоечки дијалог меѓу две физички присутни лица, учесници во говорната ситуација. Во поинакви ситуации со употребата на личната замена за второ лице може да биде означен секој или кој било елемент на множеството 'човек', или пак во зависност од контекстот со индексот „ти“ самиот говорител може да си сезначи: *Сеа едни гол'ами, се ил'ва исфрлаа в'ф-Пр'есианск'ошо Езер'о, иролеиш'о в'раме не-м'ожеш да-зам'инеи ои'и-јабуки шам. Ја сам минув'ала. Минув'ала сам чеси'о; Ис-која и си'р'ана да-заси'анеи на-ц'ркв'аи'а, и'ја и'е-г'ледаше, и'ја г'ледаше в'ф-и'ебе. И и'ја ни-б'ила и'ази'иелка на-Б'анск'о.* Во овој случај како експонент на соодветната релација се јавува глаголската форма, односно преку глаголската наставка за второ лице се посочува едно подмножество во кое се става и самиот говорител.

Кај множинските облици на индексите, т.е. кај личните замени **ние**, односно **вие**, обично самиот контекст ни покажува кој уште покрај говорителот се подразбира под **ние**, односно во случајот на **вие**, покрај физички присутниот соговорник, кој уште се подразбира под **вие**. Во поголем број случаи, кога нема потреба од посебно потенцирање на појдовните аргументи посочувачката функција ја

преземаат глаголските наставки за прво и второ лице и на тој начин информацијата е вградена во личниот глаголски облик.

Прегледот ќе го започнеме со примерите во кои самостојните именски синтагми директно ги покажуваат учесниците во говорната ситуација. Како што наложува редот, прво ќе ги дадеме примерите во кои именските синтагми се наоѓаат во двострана зависност со глагол:

Ние-сме чей'ири д'аца, ја-сам и'ре'ка'и'а, и'ри с'ес'и'ри и е'ден бра'и.

Па, ја кай'о ми-и'ис'а и'р'о'јка и дру'зи'и'е и'ак'в'о, се-зай'ис'ах' и'ех'никума. Тех'никум. То'ѓа се-о'и'вор'и и'ех'никум в'ав-Б'анско, с'иро'и'и'елен и'ех'никум и 'имаше едн'а и'арал'елка, г'орно д'амско облек'ло, и ја се-зай'ис'ах' и'ам.

Най'раи см'а'и'ка ќе од-дв'ан'а'есе дру'ш'ки с'амо ја и'ре'баше да-з'ав'р'иша ср'едно обра'зов'ание.

Уг'лав'и'јме-си-се с-не'ѓо, ја му-д'а'дух' едн'а к'и'и'ка жай'и'и'ци, и'и'ој ми-д'аде едн'а к'и'и'ка жай'и'и'ци и и'и'ој о'и'и'де вој'ник.

...а иа н'ија сл'едва'и'и'и'и'а и'а г'од'ина свадбув'ајме.

Ја си-сам и'ив'ачка и ја си-ја-б'а'и'е и'и'ла, с'ич'ки'и'е б'а'ме едн'акво деб'ели и с'ич'ки'и'е се-венч'аа с-и'и'ов'а и'ерд'е и с'ас-мо'ја'и'и'а р'ок'ља.

Ти вид'е какв'а ц'арк'ва 'имаме, в'аф-сред'а'и'и'а в'аф-ц'арк'ва'и'и'а б'а'и'е венч'авка'и'и'а и сл'еи'-и'и'ов'а си-ја-в'одеја ф-к'а'и'и'и'и'...

Е и'о г'о'и'и'в'име н'ие в-Б'анско ле? Ја и ден'ес си-г'о'и'и'ва б'ански'и'е ј'ас'и'ја.

...вие н'ема'и'е, и'и'ов'а б'ел'о'и'и'о. Ние му в'икаме к'ошар'ин'ки. К'ошар'ин'ки ги-в'икаме ние.

Именските синтагми кои директно ги посочуваат учесниците во говорната ситуација можат да бидат и во позиција на еднострана зависност од глаголот, т.е. можат да се јават и во зависни падежни форми:

Еми, и'и'ак'а мар'и ж'ено, г'ор'а'и'и'а зай'очн'а да-р'ука и'о-мене ќе...

Мене фн'о'гу ми кажуваја за „Пил г'ас'ок на сух и'ес'ок“.

Ми, р'ас'и'ори и мене!

И и'ија з'еме и наи'и'и'р'ака на с'и'и'и'и'е дв'ој'ки, м'ене и'ис'а и'р'о'јка.

...мене-ми-е н'єцѡ, а за-другише нев'ѣста.

референти се јавуваат делови од телото: *Еми бабо Мецо оѝ-цреваѝѝа си-јам, оѝ-цреваѝѝа. Е ѝѝа'а, расѝр'ала-си-сам цреваѝѝа и одзади зѝѝм оѝ-них' и си-јам. – Ми, р'асѝори и мене! – И ѝѝја р'асѝоре куремо на-м'ечкаѝѝа, м'ечкаѝѝа н'ема шо-да-ѝр'аи и умр'ала. Кон овој тип именски синтагми ги приклучуваме и оние со кои се именуваат најблиските членови на семејството на идентификуваниот референт: .. На-ѝѝаку-ми, оѝѝи н'ие за баѝѝѝа в'икаме ѝѝаку, не в'икаме ѝѝаѝѝко, в'икаме ѝѝаку; баѝѝѝа-ми е бил зеќ оѝ-маќа-ми к'аѝѝѝа; Маќа-ми се-в'ика Сара; Нејѝѝѝе, маќа-ѝ Ескабрина, ѝѝој... д'адо-ѝ на-мама е-бил м'ајсѝор...*

Овде појавата на членот е блокирана од кратките дативни форми кои се наоѓаат во постпозиција во однос на конститутивниот елемент.

Именските синтагми што именуваат единствени објекти или појави во нашиот секојдневен живот, или пак објекти во една конкретна средина (па и временски отсек) ги сметаме за ситуациски определени, па појавата на членот кај овие синтагми се смета за нешто природно: *И љој ја-дон'оша љаа ик'она љука и ја љ'ураа в-д'олнаџаа џ'рква и љ'ак'а мин'ава-се вр'џме едн'о-др'уџо, џ'ркваџаа заџџџџџава Б'анско оџ-Турџиџе, ик'онаџаа. И н'аџџџџе банскаџџи в'икаа љ'ак'а: ик'онаџаа, љојасо, ф'рлала љојасо и н'ик'коф Турџин не-е-смејал да-џресџџџџи оџџ-џ'ркваџаа на-џ'оре. Н'ик'коф Турџин не-е-смејал да-џресџџџџи оџџ-џџ'ва.*

Во продолжение ќе се задржиме на именските синтагми со неидентификуван референт. Станува збор за именски синтагми со кои се означуваат издселени, но неидентификувани елементи на едно именувано множество. Тука се наметнува едно прашање во врска со карактерот на неопределените именски синтагми, коешто излегува од рамките на самата именска синтагма. Имено, кај определените именски синтагми се работи за една согласност на говорителот да зборува за идентификуваниот референт како за еден постоечки снтитет. Неопределените именски синтагми таквата импликација не ја содржат, па говорителот е приморан да најде други јазични средства за да укаже на постоењето на некој објект. Се работи за

Ќе наведеме примери од нашите собрани текстови во кои се јавува неопределениот член на именската синтагма *еден*:

...имаше едѣн ѿакоф адѣи в-Банско...

Биеја-се и ф-них' 'имаше еден мн'оѓу ѿ'алав, извар'едно мн'оѓу ѿ'алав 'имаше ф-них' еден.

...си-б'яx' нап'ра'ила, сош'ила и едн'о йерд'е од-ед'ен чов'ек ми б'яше
в'ялоийо...

И на-пролејиџа мин'ава еден чобанин џам, св'ири с-кавала и
едн'о, н'ие му-в'икаме иџрч, ј'аре де, м'ладо ј'аре...

...едн'а моја др'ушка ми-в'ика...

'Убаво ма, ња едн'а комш'ика рекл'а њам...

Следуваат примерите со *некој*, во кои јасно се гледа дека заменката *некој* може да се употреби или самостојно со значење ‘непознат човек’, или како именска определба:

И н'якоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле...

И її́а се-ї́рикаж'ала иконаї́а, на-неко́ї чо́в'ек.

Ар'еса н'екој ерз'енин н'екоа мом'а и ѓр'ајии-и зг'од'јајиици...

Тој обеші'ал шам на-н'екојси иміер'айіор...

96

'Ајде М'арија, 'ајде да-си-сои'иеш н'еишчѳ.

*'Ама ѓ'аиѳ н'еишѳ ѳ'раваиѳ ѳ'ам, 'иконосиѳаса, М'ишѳар и'ада и
ум'ира, син'о-му...*

КОЛИЧЕСТВЕНА ИНФОРМАЦИЈА ВО ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

Веќе рековме дека како универзални семантички компоненти на именската синтагма се јавуваат референцијалната и количествената карактеристика, кои се реализираат преку граматичките категории определеност и број.

Во овој дел ќе се задржиме на изразување на бројната квантификација во именската синтагма. Овде нагласуваме дека бројната квантификација претставува одредување на бројот на именуваните предмети како дискретни елементи подложни на броење и на мерење во просторот и во времето. Именуваниот предмет што се оцснува може да се сфати како дел од некоја поголема целина или како множество составено од помали делови. Но, и во едниот и во другиот случај, за количествената карактеристика на именската синтагма е битна ситуацијата кога се работи за множество еднородни елементи, т.е. кога тоа (множеството) се определува врз база на заедничките карактеристики на елементите. Дел од количествената информација се остварува уште на ниво на збороформата како морфологизирана разлика меѓу еднината и множината, својствена за именските зборови (барем за оние кои семантички и морфолошки ја дозволуваат таа разлика) во функција на конститутивни елементи на именската синтагма.

Именската синтагма во којашто конститутивниот елемент е во морфолошки множински облик, најчесто, пред себе има некоја определба којашто стапува во конгруентна врска со неа. Како определби се јавуваат броевите:

*Н'ие-сме ч'еи'ири д'аѳа, ја-сам и'ре'каиѳа, и'ри с'есиѳри и еден
браиѳ.*

Д'адо Вел'ан дош'ел в-Б'анско с'а-с-дв'ама с'ина, М'ишѳар и 'Анѳел.

Ем'и м'ога да-йи-кажа ќе, 'оийе рй-чей'ири г'одини сам-йочн'ала да-р'абой'а.

Виш, м'ама е-уч'ила до-ви'оро оддел'ение, а й'аку до-чей'ив'арй'о оддел'ение, а йа н'ие си-в'еке ф-й'ова уч'илишче й'ука, й'риес-ш'есй'а г'одина е-г'ор'ало, слеј-й'ва се-най'раи н'ово уч'илишче и си-'одејме.

И б'јме дван'аесе друш'ки, с'е еден набор, с'е й'риес-ш'есй'а г'одина р'одени...

Най'раи см'й'ка ќе од-дван'аесе друш'ки с'амо ја ш'ребаше да-зав'рша средно образов'ание.

до с'едми клас ел'и й'о-си'аро й'реки клас сме бил'и с'едем г'один ф-еден клас с-н'его и рй-й'ога си-се-й'озн'аваме.

Во однос на категоријата род во банскиот говор нема парадигми кај бросвите, освен кај два за машки и две за женски и среден род:

Н'осиме 'имей'о, фам'илной'о им'е н'осиме на-Вел'ан 'Ог'нов к'ој'ио-е од-Дебар, дош'ел й'ука с'ас-двама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц'арквай'а Свей'а Тро'ица...

Ја 'уам две д'аца, а д'екай'о се ожен'и б'аа йей'. Н'ие б'јме чей'ири, дек'о се р'жени б'аа йей'. М'аж'е-ми е йей'ивник, й'ој е еден, а 'има чей'ири с'есй'ри.

Тој служ'и две г'одини и й'олов'ина, но й'рез-й'ов'а вр'аме се-ожен'ијме, й'едесе-и-с'едма г'одина си-дојде в-'оий'уска и се-ожен'ијме.

Во банскиот говор посебно интересен е обликот дв'ама, дв'амай'е кои ги добиваат именките од машки род, а со кои се означува нешто живо. Овие форми имплицитно носат информација за присуството на живо суштество, односно човек.

Во врска со избројаната множина се и следниве примери:

...дош'ел й'ука с'ас-двама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц'арквай'а Свей'а Тро'ица...

Д'адо Вел'ан дош'ел в-Банск'о с'ас-двама с'ина, М'ий'ар и 'Ан'гел.

...й'ам е им'ало два д'аба...;

...на-Свей'а Бо'гор'одица й'адаа й'ија дв'ай'а д'аба.

Во нашите текстови најдовме и пример во кои морфолошкиот тип со суфиксот -мина (инаку, во банскиот говор присутен како -ина

кај броевите) е посител на количествена информација. Се работи за еден механизам кој, најверојатно, функционира на синтаксичко ниво и каде што во функција на конститутивен елемент се јавува некоја именка како основен партикуларизатор за пресбројување на елементи од множеството 'човек':

Сичкииѐ др-едн'а, десии'ина нев'јисии, с'ичкииѐ се-венч'аа с-мој'аииа р'окл'а.

Примерот е интересен, бидејќи ни отвора една нова тема, а тоа е изразувањето на приближна бројна вредност на елементите во дадени ситуации.

За приближно определување на бројот најчесто се користат состави од два главни броја, соседни во децималниот поредок, или пак, приближноста се изразува со помош на лексички експонент (на пример, со употреба на некои предлози).

Еве ги примерите за приближна бројна вредност:

Сичкииѐ др-едн'а, десии'ина нев'јисии, с'ичкииѐ се-венч'аа с-мој'аииа р'окл'а.

Тија б'ја к'олко два-ири м'еи'ра вис'оки,..

Еми сед'е к'олку иеи'наесе д'ена...

...м'оже две-ири г'одини да-се-ожен'ила иред-м'ене...

Со колективна семантика се и лексемите кои не носат морфолошки знак:

И и'ака се-униши'иож'или фногу нар'оии.

Не сам ј'акр здр'ава.

'Оии е фн'огу скай билеи'ф. Мн'огу е скай.

...и'ам е и'јано с'ас-ј'абуки, нас'адени сега.

Количествената информација во рамките на една именска синтагма може да се означи и со релацијата 'дел од целина' (ваквата релација е разгледана и во рамките на генитивот, делумно и во акузативот), а во нашите материјали ги регистриравме следниве примери:

*...д'јдо-и на-м'ама е-бил м'ајси'ор на-иолов'инаииа р'и-ц'ј'ркв'и'а
Свеи'а Тро'ица...*

*А, браи-ми 'Анел н'оси 'имеи'о на ии'ва, на един р'и-с'инов'еи'о
на д'јдо Вељ'ан.*

*ᵃРбешо од-џуеишо , ш'ураме к'ървавица, ш'ураме и м'есо, од-
џудешко де, од-м'есошо, ш'уреме и ош-ш'еле н'ишчо ак'о 'има ш.*

Досега ја разгледувавме количествената информација кај
множествата составени од еднородни елементи, т.е. кога врз основа
на заедничкото кај елементите се изделуваше називот на множе-
ството. Сега ќе се задржиме малку и на множествата составени од
нееднородни елементи, т.е. кога поради хетерогеноста на елементите
се јавуваат различни синтаксички модели на конјункција. Најчесто се
работи за множества составени од две компоненти и тогаш се јавува
синтаксичкиот модел, според кој, две именски синтагми се
поврзуваат со сврзникот *и*:

...шри с'есшри и еден браш...

Кога двете компоненти на множеството се именуваат во
функција на аргументи на соодветниот предикат тогаш како основен
се јавува синтаксичкиот модел во кој пред секоја од именските
синтагми се повторува сврзникот *и*, а ако предикатот е во негација
тогаш се јавува моделот *ни... ни...*:

*...са-собир'али мом'ише и ер'енеишо и с'ичкише од-ма:лише
ко'ишо жив'али...*

...ке-нашраеја кафе и ш-еден лок'ум и ш-едно кафе...

*...заедно с'с-бракаша-му, Ланкаша и Коле и Мишар и баиша-
им Ване...*

...не-е-им'ало ни д'окшоре ни... ни н'ишшо...

Проблем што се надоврзува на конјункцијата е социјативната
множина, каде што исто така се именуваат две компоненти на едно
множество, но меѓу нив се поставува извесна хиерахија:

Ве'ан 'Огњов к'ојшо-е од-Дебар, дош'ел ш'ука с'с-дв'ама с'ина...

*Д'одо-ми Марко Кајов, заедно с'с-бракаша-му, Ланкаша и
Коле и Мишар и баиша-им Ване...*

*...шож-е шам с'с-чеи^ша сејдувал, с'енга се-е шам заишрал,
н'ишнаша к'ашча.*

*А ш'ишаш ме с'с-м'аже, ош н'ие не-в'икаме с'шр'уџ, в'икаме маш,
сме в'рсн'ици, едн'а год'ина сме р'азделни и с-неџо се-шознаваме 'ошше
ош-ш'рво одделение.*

*...но и ш'ија зайочнаа да дожаа на йойр'елка шам, сас-дружина,
ша шак'а се-биеја...*

*...но пред'и да-ойи'иде војник н'ие двамаиша сас-него с'и-се-
уљавијме...*

Примерите ни покажуваат дека една од компонентите има поважно место во комуникацијата, па затоа таа се јавува како надредена именска синтагма, додека пак другата се приспособува кон неа со помош на предлогот *со*. Ни се чини дека за конгруенцијата на синтагмата со глаголскиот предикат пресудно значење има редоследот.

Кога сме веќе кај предлогот *со*, треба да споменеме дека примерите од овој тип ги покажуваат конструкциите во кои надредената синтагма именува некој контејнер, а подредената синтагма ја открива содржината на контејнерот, т.е. што има во него. Ваквите синтагми, коишто се хиерархиски поврзани со предлогот *со*, донесуваат информација за вистинска мера. Надредената синтагма го покажува името на контејнерот (кој носи информација за количеството), а подредената синтагма носи информација дека во него има некое количество, но не се знае колку.

Примери:

*...ја му-дадух' едн'а к'иш'ика ж'айи'ици, ш'ој ми-даде едн'а к'иш'ика
ж'айи'ици...*

И ос'ијаја: ниш'ан, к'иш'ика сас-ж'айи'ици...

*...к'ош'л'е сас-в'ино и с'аш'иш'о од-мом'аш'а из'лазеја ш'ов'а сас-к'ош'л'е
сас-в'ино и си-м'анеја, и си-м'анеја к'ош'л'еиш'иша, а ша кум'о н'о'ше ша
ч'аш'иша с-в'ино и с'аш'иш'о ош'и-ш'ија од-мом'аш'а ш'акв'о з'емеја ч'аш'иша на-
кум'о...*

*Свека'рваиша ја ш'ос'иш'авеше с-ш'ри к'олака л'айи, с-едн'а к'ана в'ино и
сас-едн'а куш'ија лок'ум.*

*И ш'уреш с'иш'о ж'рама ж'или, к'орене де, с'иш'о ж'рама к'орене, 'едно
к'ило рак'ија.*

*Точно ш'аа лаж'ичка, сла'гаш ваф-ч'аша вод'а, сла'гаш
разб'аркваш и ш'иеш.*

Ова е еден од начините за предавање на информацијата за количеството што се мери. Всушност, мерењето, според зборовите на Тополињска, претставува поуниверзална операција од броењето. „При ваков пристап елементите на едно множество претставуваат единици на мера со чија помош множеството се мери количествено“ (Тополињска 1997: 185). Како единици на мера, покрај називите на множеството во единичка форма, се јавуваат и конвенционализирани мерни единици, на пример, метар, литар, килограм, или неконвенционализирани мерни единици, понекогаш и *ad hoc* одбрани: товар, вреќа, куп, котле итн.

Овде ќе споменеме дека бројните придавки од типот *ирв*, *виор* итн., иако допесуваат информација за број, сепак тие не ја квантификуваат синтагмата, туку носат информација за местото на именуваниот предмет во една секвенца елементи од истото множество:

Ние-сме чейири д'аца, ја-сам ир'екайца, ири с'есири и еден брайи.

м'ама е-уч'ила до-ви'оро оддел'ение, а и'аку до-чей'в'арио оддел'ение, а иа н'ие си-в'еке ф-и'ов'а уч'илишче и'ука...

...и се" ио-си'аро ир'еки клас, се" с'едми клас...

...не-зеја и иреи'окласно образование...

...и с-него се-иоз'наваме 'оиие ои-и'арво оддел'ение.

До... до с'едми клас е'и ио-си'аро ир'еки клас сме бил'и...

...и и'арвайца раб'оица им е бил'о да-наир'аеја ц'арква...

Со ова го завршуваме прегледот на синтагмите во кои се покажува количествената информација.

РЕЧЕНИЦА

ВОВЕДНИ БЕЛЕШКИ

На почетокот сметаме дека е неопходно да дадеме неколку белешки во врска со нашиот став за реченицата и односот што постои меѓу елементите коишто ја сочинуваат. Под терминот

реченица подразбираме минимална комуникативна единица којашто во јазичниот текст (изговорен или напишан) се остварува како исказ. Реченицата како синтаксичка единица содржи конститутивен елемент (глаголска синтагма) и дополнителни елементи (именска синтагма и/или реченична конструкција). Односот што постои меѓу глаголската синтагма и именската синтагма во реченицата е асиметричен. Глаголската синтагма во реченицата има функција на предикатски израз, а именската синтагма како синтаксички единица својата функција ја паоѓа како аргумент на предикатскиот израз.

Во зависност од тоа дали граматичките категории се остваруваат во рамките на предикатскиот израз (во самата глаголска синтагма) или пак се однесуваат на целата пропозиција (на целиот реченичен израз) можеме да изделиме: 1) предикатски категории и 2) реченични категории. Во предикатските категории ги вклучивме модалноста, темпоралноста и аспектуалноста, а во реченичните – граматичката зависност (падежни односи), персоналноста и дијатезата. Неопходно е да нагласиме дека меѓу споменатите категории од двете групи постојат цврсти врски, така што поделбата што ја направивме треба да се прифати условно.

ОСНОВНА РЕЧЕНИЧНА КОНСТРУКЦИЈА

Синтаксичка и семантичка структура на реченицата

Секоја јазична единица својата основа ја паоѓа во семантичката функција, односно во информацијата што ја пренесува. Во тие рамки и реченицата како јазична единица претставува основна синтаксичка форма на исказот. Под исказ подразбираме таков дел од јазичниот текст кој може (иако не мора) да биде комплетна изјава на говорителот во дадена говорна ситуација. Исказот според мислењето на Тополињска (Тополињска 1995: 5) задолжително ги содржи следниве семантички компоненти:

- главен предикат, т.е. релација чиешто постоење е предмет на соодветната комуникација,
- аргументи кои задолжително ги бара главниот предикат,

- темпорална детерминација,
- просторна детерминација,
- модална информација,
- прагматичка информација.

Како што може да се забележи, основна карактеристика на секоја реченична конструкција е предикативноста, којашто ја дефинираме како сооднесување на дејства (настани, состојби, особености...) со реалноста и нивното поврзување со неа (со реалноста) со помош на категориите начин и време, својствени за глаголската синтагма (која се јавува како конститутивен елемент на реченицата). Од тие причини во нашиот опис најмногу внимание ќе им посветиме токму на овие категории.

Белешка: Граматичките категории начин и време формално беа разгледани во делот посветен на глаголот. Овде ќе се задржиме на семантичките категории темпоралност и модалност, т.е. ќе ги разгледаме функциите на соодветните глаголски форми. Но пред да се задржиме на овој проблем, само накусо ќе се задржиме на формалната и содржинската структура на основната реченична конструкција, којашто ја сфаќаме како синтаксичка конструкција чиј конститутивен елемент е предикатски израз (= глаголска синтагма) кој содржи финитна глаголска форма.

Реченицата може да се разгледува на синтаксички (формален) план и на семантички (содржински) план.

На формален план, реченицата (= основната реченична конструкција) претставува синтаксичка конструкција којашто содржи конститутивен елемент и дополнителни елементи. Конститутивниот елемент на основната реченична конструкција е предикатски израз кој содржи една финитна глаголска форма (како конститутивен елемент) и дополнителни елементи (во форма на именска синтагма или на основна реченична конструкција). Во функција на дополнителни елементи можат да се јават: а) именски синтагми или реченични конструкции конотирани од страна на конститутивниот предикатски израз и кои заедно со него сочинуваат минимална пропозиционална конструкција и/или б) прилошки синтагми како

модификатори на пропозиционалната конструкција (Тополињска 1995: 11).

Содржинскиот план на реченицата го сочинуваат нејзината семантичка и прагматичка структура. Семантичката структура на реченицата ја создава еден предикат во кој е одразена некоја релација меѓу елементите на некоја ситуација. Предикатот имплицира одредени аргументи во кои е одразено она што се осмислува како учесник во дадена ситуација. Во прагматичката структура на реченицата влегуваат елементите преку кои се поврзуваат семантичката и формалната структура на реченицата со конкретната говорна ситуација. Во прагматичката структура на реченицата влегува и тематско-рематската структура односно т.н. функционална перспектива на реченицата во којашто е одразена прагматичката компонента која учествува во оформувањето на смислата на реченицата како начин на претставување и интерпретирање на дадената семантичка структура (Пипер, 1997: 5).

Глаголска синтагма (синтагма на прирокот)

Под терминот глаголска синтагма подразбираме конститутивен елемент на реченицата во кој се искажува предикатот на некоја релација. Глаголската синтагма може да биде претставена или само со самостојна глаголска форма, или со семантички несамостојна глаголска форма којашто е придружена со именски елемент. Во зависност од својата семантика глаголската синтагма како предикатски израз стапува во определени односи со именската синтагма или реченичната конструкција во својство на аргументски израз.

Категории на глаголската синтагма – функционален аспект (предикатски категории) – Како што рековме погоре, морфолошко јадро на семантичките категории аспектualност, темпоралност и модалност претставуваат граматичките категории на глаголот – вид, време и начин. Во делот посветен на глаголот го дадовме прегледот на морфолошките форми на глаголот. Овде пошироко ќе се задржиме на функциите на временските и начинските форми на глаголската синтагма во реченицата.

Познато е дека некои јазици не ја познаваат граматичката опозиција свршен : несвршен вид, но тоа не значи дека кај нив не постои категоријата аспект. Служејќи се со дефиницијата на рускиот лингвист Бондарко, аспектualноста ја сфаќаме како функционално-семантичка категорија чијашто содржина е карактерот (начинот) на одвивање на дејството, а како механизми на формализација се јавуваат морфолошки, зборообразувачки и лексички средства при што учествуваат некои синтаксички елементи на реченицата (Бондарко, Буланин 1967: 50). Категоријата вид ја дефинираме како граматичка, а ја познаваат оние јазици во кои аспектualните значења добиваат чисто граматички (формален) израз, т.е. во голем дел од глаголската лексика тие се јавуваат како видски парови на еден глагол.

Во бапскиот говор (како и во другите македонски говори) постои видската опозиција свршен : несвршен вид. Свршените глаголи изразуваат дејство кое го сфаќаме како целосно завршено (без оглед дали дејството се реализирало во еден момент или опфаќа извесен временски период), а не како процес што се врши последователно. Во рамките на несвршениот вид се izdelуваат трајните глаголи, со кои се изразува дејство во неговото одвивање, т.е. неговата последователност, и повторливите глаголи, со кои се изразува дејство чиешто извршување се одвива во низа од моменти (или временски периоди). Видските разлики се предаваат на два начина: со додавање на префикси (префиксација) и со додавање на суфикси (суфиксација) (в. во делот за категоријата вид).

Според Галтон, свршениот вид го одразува временскиот редослед на настаните, а несвршениот го одразува течењето на времето додека настаните „мируваат“ (Галтон 1976: 11).

Во тесна врска со категоријата вид е категоријата време, која ја сфаќаме како 1) сооднос на дејството (или настанот, состојбата...) за кое станува збор со моментот на зборувањето и 2) сооднос на дејството (настанот, состојбата...) за кое станува збор со некое друго дејство (или настан, состојба...) во минатото или во иднината.

Категоријата начин претставува граматичко јадро на семантичката категорија модалност. Под модалност подразбираме квалификација којашто говорното лице ја дава во својот исказ. Лексичките и граматичките средства на таквата квалификација во секоја реченица претставуваат функционална целина.

Постојат повеќе класификации на модалноста. Во *Синтаксиса на македонскиот стандарден јазик* Минова-Ѓуркова (Минова-Ѓуркова 1994: 147) ја прифаќа класификацијата што ја направиле Бирјулин и Корди, кои izdelуваат шест типови модални значења: 1) оцена на говорителот во поглед на реалноста/иреалноста на содржината на реченицата, 2) оцена на говорителот за можноста, за неопходноста или за пожелноста на ситуацијата изпесна во реченицата (деонтичка модалност), 3) оцена на говорителот за веродостојноста на соопштеното (епистемична модалност), 4) модалност изразена преку комуникативната функција на реченицата, 5) значења на потврдување/тврдење наспроти одрекување и 6) емоционална и квалитативна оцена на содржината на реченицата. Овие значења можат да се изразат со морфолошки (глаголскиот начин), синтаксички (конструкцијата на реченицата) и прозодиски (интонацијата) средства.

Во светлината на ваквото толкување на категориите ќе го започнеме описот на функциите на временските и начинските форми кои беа претставени во делот посветен на морфолошките форми.

Граматички категории: вид, начин и време

Категорија вид

Категоријата вид носи информација за временската организација (распоредот во времето) на глаголското дејство. Оваа информација е независна од односот на глаголското дејство кон апсолутната временска оска. Несвршениот вид носи информација за процесуалноста на глаголското дејство, а свршениот вид – за измена, за пресврт, за помипување од едно дејство кон некое друго (сп. Тополинска 1995: 176-177). На формален план, во словенскиот глаголски систем,

експонентите на видската карактеристика спаѓаат меѓу морфо-лошките форманти на глаголската лексема (*доаѓа, дојде*) додека експонентите на временската карактеристика спаѓаат во рамките на глаголската флексија (*доаѓам, доаѓаш, доаѓа / (да) дојдам, (да) дојдеш, (да) дојде*).

Со оглед на тоа дека секој предикативен израз носи определена видска и определена временска карактеристика и не е лесно да се раздвојат и посебно да се опишуваат, решивме подетално да се осврнеме на категоријата вид при претставувањето на одделните темпорални форми. На почеток само ќе нагласиме дека во банскиот говор, ситуацијата со глаголскиот вид е многу ноархаична од онаа што ни е позната во стандардниот македонски јазик. Така, во стандардниот македонски јазик, како што е случај со западното македонско наречје, категоријата вид е разпишана во однос на наследната словенска ситуација. Глаголите од определен глаголски вид, главно, се врзуваат за соодветни темпорални форми, како на пр.: презентот и имперфектот со имперфективниот вид (*носи, носеше*), аористот со перфективниот вид (*донесе*), или пак, независната употреба на одделни форми е ограничена, пр., презентот и имперфектот од перфективни глаголи се употребува само во комбинација со модалните партикули: *ќе, да, ако* или *нека* (*да дојде, да дојдеше*). На современ план, речиси е сосема истиснат од употреба и аористот од несвршени глаголи, така, тешко во современиот стандард би се чуле примери од типот: *А, не ѝреба, Бошко, досија ѝивме; Го држа ѝамо цели ѝри дни и ѝри ноќи* итн., како што е наведено впрочем и во Граматиката на Блаже Конески (2004: 423).

Во говорот на Банско, сè уште, се чуваат старите видски разлики, па презентот, аористот и имперфектот се образуваат и од несвршени и од свршени глаголски форми. Она по што се диференцираат е податокот дека презентот и имперфектот од свршени глаголи не се употребуваат во основната употреба на посочените темпорални форми, односно, не се употребуваат за означување на настан актуелен во сегашноста, односно, настан што се претставува во неговото траење во определен конкретизиран

простор во минатото. Поконкретно за употребата на одделните видско-временски форми ќе се осврнеме подолу. Овде само ќе посочиме еден интересен извадок во кој наизменично се употребуваат имперфективен и перфективен аорист и имперфективен имперфект од глаголот (ѓа) *ѓише/зайише*, сп.: *И ѓија зѓме и наѓѓр'ака на с'иѓѓ'е ѓв'ојки, м'ене ѓис'а ѓр'ојка. Па, ја каѓ'о ми-ѓис'а ѓр'ојка и ѓрузиѓе ѓакв'о, се-зайис'ах' ѓѓхникума. Техникум. ... Па ѓѓѓја б'ѓа мн'оѓу сѓос'обни, ѓѓѓја б'ѓа ѓѓолку акѓл'ѓи, по 'еѓѓ ќе ѓисув'ѓме-си на-б'ѓнски ѓѓо: р'аскас и... ѓ ликвиѓир'а.*

Категорија начин

Категоријата начин носи информација за тоа дали исказаните настани се или не се дел од реалноста. Настаните што се дел од објективната стварност му припаѓаат на индикативот: презент, имперфект, аорист, перфект, плусквамперфект; а настаните што немаат потврда во реалниот свет се модално маркирани: кондиционал, потенцијал, имперцептив, императив, прохибитив, субјунктив. Тука ќе укажеме дека искажувањето на можност нема посебно да го анализираме бидејќи во нашиот материјал немаме потврда за употребата на потенцијалот, што не значи дека овие форми отсуствуваат во банскиот говор. Така, во материјалите од картотеката на *Макеѓонскиоѓ ѓијалекѓен аѓлас* (Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“), во глава XXXII за прашањето 32, кое се однесува на формите и употребата на потенцијалот, се наведени следните податоци: *б'иѓ' рѓбуѓѓил, би рѓбуѓѓил, б'иѓме рѓбуѓѓили, б'иѓѓѓе рѓбуѓѓили, б'ија рѓбуѓѓили*. Во материјалите од Гајдова (2008: 187) посветени на условниот период во дијалектите од македонскиот јазик, како неостварлив вонвременски услов се наведува примерот: *Ако би с'е^ака м'уа меѓ бр'ала, бѓбаре би набр'ал не^ајфноѓо* (ДКМ, 361).

Категорија време

Категоријата време ја граматикализира информацијата за локализацијата на настанот на апсолутната временска оска во однос

на времето на зборување (апсолутно време). Од аспект на категоријата време, настаните ги определуваме како сегашни, минати или идни (презент, имперфект, аорист, перфект, футур). Освен односот кон говорниот чин, дополнително, категоријата време може да ја граматикализира и информацијата за временскиот сооднос на два настана (релативно време -- плусквамперфект, *futurum praeteriti*). Во рамките на категоријата време ќе ги анализираме конструкциите на индикативот. По неколку темпорални парадигми може да разликуваат и модалните конструкции, што ќе биде соодветно забележано при нивната анализа.

Индикативни / фактивни настани

Сегашност

Како сегашни ги определуваме оние настани кои се реализираат истовремено со моментот на зборување (*Гледам филм.*), како и оние настани кои се важечки во текот на говорниот чин, но зафаќаат и помал или поголем простор во зоната на минатоста (*Пишувам роман.*) Самиот исказ не ја блокира можноста настанот да продолжи да се одвива и во иднина, но од аспект на сегашноста, продолжувањето на глаголското дејство во иднина е само претпоставка, што значи дека сегашноста не може да се шири и по моментот на зборување.

Според граматичката традиција сегашноста се сфаќа како: актуелна, итеративно-хабитуална и омнитемпорална. Формален показател на сегашноста се формите на презентот. За разлика од стандардниот јазик, во говорот на Банско, во самостојна употреба, освен презентот од имперфективни глаголи, се јавува и презентот од перфективни глаголи. Сепак, актуелната сегашност може да се искажува единствено со презент од имперфективни глаголи.

Актуелна сегашност

Актуелната сегашност подразбира едновременост меѓу исказаниот настан и моментот на зборување. Секако, овде влегуваат и

оние настани што се актуелни во сегашноста, а зафќаат и определен дел од зоната на минатоста, сп.: *А ѿиѿиаш ме сѧс-мѧже, оѿи н'ие не-вѿикаме саѿр'уѧ, вѿикаме маш, сме вѧрсниѿици, еднѧ ѧодѿина сме р'азделни и с-нѧѧо се-ѿознѧваме 'оѿиѿе оѿи-ѿѧрво одделѿение; И с-ѿовѧ цѧло Бѧнско ме-знѧе. Не-е сѧмо рѿи-ѿовѧ, цѧло Бѧнско си-ме-знѧе, се ми вѿикаа корењѧчна Македѧонка;*

Итеративно-хабитуална сегашност

Видско-временска интерпретација на настаните

Итеративноста подразбира искажување на настан/настани што периодично се повторува. На историски план, итеративноста спаѓа меѓу видските карактеристики на глаголското дејство, со оглед на тоа што таа, во одделни јазици, можела да биде вградена во основата на глаголската лексема. Гледајќи од современ аспект, итеративноста може да се чита во самото лексичко значење на некои глаголи, па меѓу лексички итеративните глаголи спаѓаат оние од типот: *чука* или *ѿроѿа*, кои подразбираат повеќекратни повторени дејства. Конески (2004: 372) зборува за три видски серии, како на пр.: *ѿиѿе / ѿивне / ѿивнува; лежи / леѓне / леѓнува* итн., кои ги определува како несвршени / свршени / повторливи глаголи. Сепак, Конески нагласува дека реално повторливи глаголи се оние кои не можат да се употребат во „основното значење на сегашно и минато несвршено време.“ Со тоа, Конески укажува на можеби најважната карактеристика на итеративните настани, а тоа е дека „тие по дефиниција не можат да бидат актуелизирани, т.е. еднозначно поврзани (сооднесени) со една конкретна точка на апсолутната временска оска.“ (Тополињска 1995: 198). Од темпорална гледна точка, настанот/настаните што се повторуваат може да бидат сместени во зоната на широко сфатената сегашност (повторливост во сегашноста/несвршена серија) или во зоната на минатоста (повторливост во минатото/свршена серија). Она што е важно од аспект на категоријата вид е тоа дека итеративните, односно, итеративно-хабитуалните настани можат да се искажуваат и со несвршени и со свршени глаголски форми.

Повторливоста на само еден настан секогаш се искажува со имперфективни глаголи, сп. *Тој вежба секој ден*. Ако се работи за два или повеќе настани што редовно се повторуваат по истиот редослед, тогаш доаѓа до израз употребата на глаголи од перфективен вид, покрај оние од имперфективен, сп.: *Секое љовладне излеѓува, шеџа низ љаркоџ и се враќа дома коѓа заоѓа сонцеџо*. / *Секое љовладне џој ќе излезе, ќе љрошеџа низ љаркоџ и се враќа дома коѓа ќе зајде сонцеџо*. Со употребата на имперфективниот вид се става акцент на процесуалноста на настаните додека со перфективниот (оформен како кондиционал praesentis), неактуелизираноста и свршениот карактер на одделните случки во серијата. Од погоре реченото произлегува и тоа дека перфективниот вид се врзува не толку и не само за итеративноста туку и за категоријата таксис, односно, редоследот на настаните. Веќе рековме дека во македонскиот стандарден јазик не е можна самостојна употреба на перфективниот презент и перфективниот имперфект (тоа се форми што се употребуваат во комбинација на модални партикули: *ќе*, *да* или *ако*). А од она што веќе го изложивме произлегува и употребата на кондиционалот (како модална форма) при искажувањето на фактивни настани. Во овој контекст важна е неактуелизираноста на итеративните настани, но исто така важен е и редоследот на искажаните настани, зашто е познато дека со *ќе*-конструкциите се искажуваат настани што следуваат по некој друг претходен настан, на пр.: *Срцеџо ѝ биеше лудо, ѝ се чинеше ќе се расџрсне во ѓрадиџе; Не му е срам, ѓо донесол овде! ... Ако, мор ќерко, ѓо донесол, ѓо донесол... Уџџе коѓа му дал збор и ќе ѓо донесе* (Конески 2004: 488-489). Така, и кога се искажуваат повторливи последователни настани секогаш во контекстот се укажува на тоа дека тие се зависни од некаква временска определба или некој друг претходен настан, сп.: *Да видиш како љрави: ќе лази, ќе лази, ќе дојде до скали, џа ќе се сџркала љрудолу; Само ноќе ќе заџуџулеаџ џасикиџе и џченкиџе, ќе се љовеаџ љреосџанаџџџе сноџе, а уџроџо -- џак џџво, ѓлуво, бесџумно* (Конески 2004: 289-490). Во оваа смисла итеративните настани се доближуваат до семантиката на условниот период --

настан што ќе се изврши по исполнувањето на некој услов (претходен настан), па често се искажуваат и со искази оформени како условен период од типот: Ако *p*, *q*. На прашањето за итеративно-хабитуалната сегашност му посветивме посебно внимание бидејќи во банскиот говор, наспроти стандардниот македонски јазик, се употребува и презент од перфективни глаголи, па на некој начин, ова прашање се наметнува како посебно интересно; во овој контекст се обидуваме да ја протолкуваме употребата на имперфективниот и на перфективниот презент, како и на кондиционалот при искажувањето на повторливи настани.

Во анализираниот материјал потешко се издвојуваат примери со кои конкретно се искажува отворена серија итеративно-хабитуални настани. Имено, информаторката најчесто раскажува за обичаите во минатото. Ќе претставиме еден извадок во кој, од контекстот би се очекувало дека настаните за кои раскажува информаторката треба да се формализираат како итеративни во сегашноста, но информаторката при раскажувањето се прфрла од сферата на сегашноста во сферата на минатоста, што не пречи да се илустрира итеративно-хабитуалната употреба на имперфективниот и перфективниот презент, како и на реалниот кондиционал: *'Еми ка-џо-и'е'и'и'е и'о'а, ка-џо-рабо'и'и'и'е?* - *'Еми и'а'ка!* *Оре'јме, с'аеме-џо на-лен'и'и'и'е'и'и'о (о'и, н'ие за-н'ива в'икаме лен'и'и'и'е), с'аеме-џо на-лен'и'и'и'е'и'и'о, и'е изр'ас'и'ува мн'о'џу биле, и'е џо-и'л'евиме, и'е џо-в'адиме (и'ол'иваме в'икаме в'адиме), и'а џо-в'адиме, и'л'евиме-џо, и'а с'е'и'не џо-скубе'јме, и'а џо-в'арз'уваме на-џ'арсници, и'а џо-ч'укаме о'и-с'а'ме'и'о, и'а џо-и'о'и'име ф-и'о'и'ил'на'и'а (на'и-К'ос'и'а и Бл'а'и'а о'д-дек'и'о сам ја, 'имаше едн'о мн'о'џу џол'ема и'о'и'ила, и'ам се-и'о'и'е'и'е лен'о на-банскал'и'и'и'е), и'а џо-с'ушиме, и'а џо-ч'укаме, и'а џо-мл'јме, и'а џо-р'јсиме на-џ'ребен'ецо, и'а џо-и'ред'еме, и'а џо-ч'еме, и'а џо-с'нов'еме, с'укаме-џо, и'а џо-ч'еме, и'а се ка'и'о џо-'ис'чеме, изб'а'луваме и'ла'и'н'о'и'и'о на и'рев'а'и'а и'о-бл'а'и'и'и'о, и'и'еме-џо на-к'ри'ули, на'и'ра'еме ч'ер'џи л'енени...;*

Ќе посочиме уште некои примери на итеративно-хабитуални настани формализирани како да ѝ припаѓаат на отворената

(несвршена) серија иако во контекстот може да се сфати дека станува збор за настани што сепак се повторувале во минатото, сп.: *Сѣ'арийе бански рбич'аи б'аа ѿак'а: Ар'еса н'екој ер'џенин н'екоа мом'а и ѿ'раѿи-ѿ з'р'џаѿици. ... И... каѿ'о, џа-ѿи-к'ажа за-сѣ'арийе бански. Се^а, ѿ'раѿаа з'р'џаѿици за-мом'аѿа и ѿѿа ак'о ар'еса ѿак'во, рече -- ем'и 'убаво. И осѣај'а: ниш'ан, к'иѿка с'с-ж'аѿици и ѿѿа ак'о з'р-'иска з'еме к'иѿкаѿа и ѿѿа ѿ'раѿи ниш'ан и сѣ'ане з'лав'еш. Глав'еш е, 'иџеа џа-се-з'лаваа, 'иџеа у-мом'аѿа, н'осаа ѿ в'еке еџн'о-џруз'о ѿам и се-з'лаваа. Тја си-џаџе саз'ласиј'еѿо, уз'лаваа-се и 'уѿреѿо м'ака-ѿ ке-к'ане с'иѿиѿ'е џруш'ки на-ѿоливо.; И н'ие б'рз'аѿе џа-нан'ижеме н'ајнаѿреџи 'оѿи ѿѿа којаѿо нан'иже н'ајнаѿреџ, ке-изеџе ѿѿа з'лав'аѿа кром'иѿи.*

Во секој случај, може да се забележи дека повторливоста е чувствителна на видските разлики, па таа, најчесто, се искажува со глаголи од перфективен вид, и тоа кога станува збор за поголем број дејства, што вообичаено се одвиваат едно по друго, секогаш по истиот редослед, кој на извесен начин е меѓусебно обусловен.

Омнитемпорална сегашност

Општоприфатените научни и секојдневни правила од сите сфери на животот се сфаќаат како постојано актуелни. Логично, тие се природно ограничени до моментот на зборување, со увереност дека ќе продолжат да важат и во иднина. Како и во случајот на итеративно-хабитуалните настани, презентот од имперфективни глаголи не е единствената формализација на омнитемпоралната сегашност кога се работи за серија последователни настани, чиј редослед е постојано релевантен и меѓусебно обусловен. Значи, и во овој случај среќаваме самостојна употреба на презент од перфективни глаголи, сп.: *Б'анскаѿа каѿам'а се-наѿ'раве рѿи-чекан'е и р'џ-з'еле, к'ажел з'р-в'икаме н'ие, а не з'еле, к'ажел з'р-в'икаме ѿр-бански, 'иначе лиѿиераѿи'урно се-в'ика з'еле, н'ие з'р-в'икаме к'ажел и чекан'е, ѿѿова е цв'екло, в'икаме чекан'е. Ем'и каѿ'о в'еке к'исне ѿѿов'а к'ажело, изв'ажаме, ѿѿураме џа-иск'исне рѿи-солѿи'а, с'аѿиѿо иск'иснуваме и чекан'еѿо и се-наѿ'раве каѿам'а, ф-каѿам'ави ѿѿенѿури. Тоа е..., каѿам'авиѿе ѿѿенѿури, слаџа-се в'еке з'елеѿо н'ајр'џџолу се-сл'ожи*

з'елеио, ишов'а к'ажело и м'алку чекан'е и наредиме. Предимно ^арбеио на-з'уеио. На-ирас'еиа в'икаме з'уеиа. ^аРбеио од-з'уеио, иш'ураме к'ар'вавица, иш'ураме и м'есо, од-з'удеиоко де, од-м'есоио, иш'уреме и ои-и'еле н'ишчо ак'о има иа. Туреме и з'ајак, коа е банска с'и'ара каиам'а, неипремено иш'реба да-има и з'ајак. Сичко ишов'а се-нареди с'с-к'ажело и с-чекан'еио, иол'уииме од-з'оре, зайеч'еииме каи'ако, зайеч'еииме с'с, наиш'раеме ишес'ио од-браишо, зайеч'аииме, иш'ураме да-с'е иеч'е. Тја се-иеч'е нај... и'овеке ои-шес ч'аса, а с'а банскаиа каиам'а се-иеч'е и'овеке. Се каи'о ш'о е наиш'раеме, н'ие слаз'аме и... иш'ураме и ор'ис. Се каи'о ш'о а даваа, ишов'а не-е банска каиам'а. Ја и до-ден'еск'е си-ја ишак'а наиш'рава;

Искажување на сегашност со транспозициски средства

Искажувањето на резултатот од минат настан во актуелната сегашност се искажува, главно со формите на минатото неопределено време и со резултативниот аорист, што е соодветно набележапо подолу во текстот.

Од формите на минатите времиња ќе го спомнеме имперфектот кој вообичаено, како и во другите дијалекти на македонскиот јазик, се употребува за искажување на настан/состојба на кој говорителот не може да се сети во моментот на зборување иако е јасно дека станува збор за настан актуелен во сегашноста, на пр.: *Там в'аф-Ресен ле беше иш'ва, ишов'а з'раи' бл'изу до Охрид, ишам е и'ано с'с-јабуки, нас'адени се з'а.*

Минатост

За минатост зборуваме кога станува збор за настани кои на временската оска ги сместуваме пред моментот на зборување. Во македонскиот јазик минати настани се искажуваат со формите на аористот, имперфектот (минато определено време) и со л-перфектот (минато неопределено време). Минатите настани се дел од објективната реалност, но истовремено тие се достапни за човековата сетилна перцепција, па се подложни на субјективна оценка од гледна точка

на вистинитоста. Категоријата вистинитост е тесно врзана со определеноста, односно неопределеноста на минатите настани.

Минато определено време (аорист и имперфект)

Временската определеност ја подразбира еднозначната сооднесеност на глаголското дејство со определен момент/отсечка на временската оска. Фактот дека говорителот знае еднозначно да го смести минатиот настан на определена точка/отсечка од временската оска, зборува дека минатото определено време (аористот и имперфектот) носи субјективна информација во врска со вистинитоста на настаните. Имено, со минатото определено време говорителот искажува настани во чија веродостојност не се сомнева. Поексплицитни би биле ако речеме дека, според нашиот материјал, со минатото определено време во говорот на Банско се искажуваат лично доживевани настани.

Во споредба со стандардниот македонски јазик, минатото определено време покажува значителни разлики. Имено, во банскиот говор е широко застапена употребата на аористот од несвршени глаголи, како и употребата на имперфектот од перфективни глаголи, како што ќе проследиме подолу.

Аорист (минато определено свршено време)

Со формите на аористот се искажуваат минати настани не во текот на нивното одвивање (како процес) туку со аористот се искажува само еден момент од минатиот настан без оглед дали се работи за почетокот или за крајот на настанот или за некоја точка помеѓу овие два момента. Како што веќе посочивме со аористот се искажуваат настани кои говорителот знае точно да ги лоцира на определена точка од временската оска со оглед на тоа дека станува збор за лично доживевани настани, сп.: *Виш, м'ама е-уч'ила до-виџоро оддел'ение, а ѿ'аку до-чеѿѿв'ѿрѿо оддел'ение, а ѿа н'ие си-в'еке ф-ѿов'а уч'илище ѿ'ука, ѿр'иес-ѿ'есѿа ѳор'ина е-ѳор'ѿло, слеѿѿ-ѿѿ'ва се-наѿра'и н'ово уч'илище и си-одејме.; И ѿја з'еме и наѿиш'ака на*

с'иш'и'е дв'ојки, м'ене и'иса и'р'ојка. Па, ја каи'о ми-и'иса и'р'ојка и др'узи'и и'акв'о, се-зай'ис'ах' и'техникума.; И еднаш и'и'и'ам о'и'и'ак'а, иа и'и'ја р'екоа ...; Тој служ'и две г'одини и и'олов'ина, но и'рез-и'ов'а вр'а'ме се-ожен'и'ме, и'едес'е-и-с'едма г'од'ина си-дојд'е в-'о'и'и'уска и се-ожен'и'ме. ... Дојд'е и'о'и'о венч'а-н'е ... с-и'и'аа р'ок'ља се-венч'ах' и слей-и'ов'а с'ички'и'е и'р'о свадбув'аа и'р-н'аша мал'а, с'иш'и'е се-венч'аа с-мој'и'и'а р'ок'ља.; Дожа: о'и'и-ц'ала Б'а'л'гарија, д'аже од-Г'а'рција, д'ожа: и'ука се-венчува;, и'ука ф-н'аша'и'а ц'а'рква Свей'а Тро'ица. 'Ама с'ичк'о се-измен'и, с'ичк'о се-измен'и.

Аорист од несвршени глаголи

Како поголема специфика на банскиот говор во однос на стандардниот македонски се јавува зачестената употреба на аористот од несвршени глаголи, како резултат на зачуваната ноархаична видска диференцијација на глаголите. По дефиниција, со аористот од несвршени глаголи се искажува минат настан кој се вршел/извршил во ограничен отсек на времето, но тој отсек на времето е опфатен целосно (Конески 2004: 427). Временската граница може да биде определена како: *две години, и'ри дена* итн., но не е неопходна за да ја изрази извршеноста на некој минат настан во определен отсек од минатоста, сп.: ... *клас, д'а'рж'и'ме 'ис'и'и'и' и'о б'а'л'г'арски и уч'и'и'елк'а'и'и'а ни..., д'а'рж'и'ме 'ис'и'и'и' и'о-б'а'л'г'арски и и'и'ја ни чей'е р'аскаса „Цар Калијан им'а к'озји 'уши“ и н'ие да-г'о и'ераск'а'жеме; Углав'и'ме-си-се с-н'е'зо, ја му-да'дух' една к'и'и'ика ж'а'й'и'и'и'ци, и'и'ој ми-д'аде една к'и'и'ика ж'а'й'и'и'и'ци и и'и'ој ои'и'иде војн'ик. Тој служ'и две г'одини и и'олов'ина, но и'рез-и'ов'а вр'а'ме се-ожен'и'ме, и'едес'е-и-с'едма г'од'ина си-дојд'е в-'о'и'и'уска и се-ожен'и'ме.*

Имперфект (минато определено несвршено време)

Минатите настани со формите на имперфектот се искажуваат како процес кој се одвивал во определен сегмент од зоната на минатоста. Притоа не се кажува ништо во врска со прашањето дали минатиот настан се заокружил до крај или не. На пр., со глаголската

форма *сїиеше* се именува само процесот на спиење во минатото, но не и завршетокот или резултатот од тој процес, како: 'спиеше и се насна' или: 'спиеше по не се насна'. Имајќи предвид дека во говорот на Банско се употребува и аорист од несвршени глаголи, а и минатото неопределено време влегува во зоната на општиот претерит, може да се разбере податокот дека имперфектот, од аспект на фреквенцијата, не е многу честа форма за искажување на минати настани. Сп.: *Банска ле? Е ѿ'ва шо-ви-кажувах ја, ѿа'к'ија и'рикаски ни-кажуваја, ле'енди де. В'чера ви-каж'ах за ѿ'ва, за-свеї'а Варв'ара. И на-м'ене, за-ѿ'ва ми-викаа арнауїко! Арнауїи ѿ'к'ово ѿ'л'ме си-се, има ѿа'в нар'ош, нел'и. Чей'а и и'ис'иориј'аи'а едно, др'уго и ѿ'ука на-ск'оро и'ис'уваие в'аф-ед'ин в'есник ќе к'олку ої'масїиїелно е ѿ'ва ѿ'л'ме.; Ко'а-е дож'ал Јане Санд'ански в-Банско, ѿо: е К'осїа и Б'аїа, ої'ї-їам на'горе ої'ї-н'аиїа к'ашча н'емаше н'икакви к'ашчи,...; Та 'одејме, ѿа как ќе да-н'е 'одиме; А ѿа др'у'з'ої'о му-в'икаме розово, е ѿ'ва е р'озово. Б'ледо роз'ово. А ѿа др'у'з'ої'о е ц'унцу'лиен'о. А ѿа ја на ш'ало ѿи в'икаше ѿ'урунц'иен'о.; ... а ѿа н'ие си-в'еке ф-їов'а уч'илии'че ѿ'ука, ѿ'р'иес-ш'есїа год'ина е-гор'їло, слей'ї-ѿ'ва се-наї'ра'и н'ово уч'илии'че и си-'одејме.; И б'ајме двана'есе др'уш'ки, с'е еден н'абор, с'е ѿ'р'иес-ш'есїа год'ина р'одени и к'аї'о си-д'умајме бански и бански си-и-їис'увајме, и се" ѿо-сї'аро ѿ'р'е'ки клас ...*

Минато неопределено време – перфект

Минатото неопределено време служи за искажување на настани што се извршиле пред моментот на зборување без конкретно да ги локализира на апсолутната временска оска. Ваквата слабо маркирана темпорална интерпретација, условила минатото неопределено време во македонскиот јазик да развие низа различни функции, како што ќе проследиме во понатамошното излагање.

Имајќи предвид дека минатото неопределено време потекнува од стариот перфект, граден врз помошниот глагол сум во презент и глаголската л-форма образувана од аористната основа, јасно е дека минатото неопределено време ја задржува својата стара функција ...

искажување на резултативност, односно, искажување на состојба актуелна во сегашноста, која е резултат на некој настан што се случил во неопределен отсек од мипатоста, сп.: *Там се-фан'ах' служи'ишелка и до'дек се-иенсир'ирам се сам-бил'а служи'ишелка, се сам-била служи'ишелка.; Мајко! Ем'и м'ога да-иш-к'ажа ќе, 'ош'ише ош-чей'ири г'одини сам-иочн'ала да-р'абош'а.; Еми, ирез'имей'ио ми-е..., ио-баиш'ино, ел'и ио-дек се сам-ожен'ила? Не-с'ише-видув'али Турци'ише с'ас-фес, иш'ак'а. Е ми си'гурно б'ише в'инена, не-зн'ам. В'инена б'ише, забор'ила-сам.; Е ми бабо М'ецо ош-црев'аиш'а си-јам, ош-црев'аиш'а. Е иш'ак'а, рас'ир'ала-си-сам црев'аиш'а и од'зади з'иш'ам ош-них' и си-јам.; Там в'аф-Ресен ле беше иш'о'ва, иш'ов'а г'раиш' бл'изу до Охриш', иш'ам е иш'ано с'ас-јабуки, нас'адени сег'а. Сеа едн'и г'ол'ами, се иш'о'ва исфр'лаа в'аф-Пр'ес'ианск'ош'ио Езер'о, иролеиш'ио в'раме не-м'ожеиш да-зам'инеиш ош-јабуки иш'ам. Ја сам минув'ала. Минув'ала сам чес'ио.; Ама иш'аа час'и ако си-забележила, ис-иш'ука одр'ежана. Вија м'алку забележуваише. Таа час'и на резб'аиш'а се-нам'ира в'аф-Лондон. На-времеиш'о са-иш'род'али.*

За банскиот говор е карактеристично тоа дека минатото определено време навлегува и во сферата на општиот претерит што се согледува со употребата на форми од минатото неопределено време при раскажувања на минати доживеани настани кои обично се искажуваат со формите на минатото определено време (аористот и имперфектот) или со формите на презентот. Во ваков случај станува збор за употреба на 1 л. еднина и множина, како и за вметнување на соговорникот во текот на говорниот акт, сп.: *Ем'и да-иш-к'ажа иш'о сме-работиш'или... Ја 'ош'ише од-деиш'е, од-деиш'е, 'ош'ише од-мал'ечка де, од-мал'ечка, с'ичко е-бил'о, ја иш'ија реснач'е, иш'ов'а реснач'еиш'о, бл'усчеиш'а, ч'ерз'иш'ише иш'о-одај'аиш'а, 'ош'иш'и н'ише за-с'иш'аја в'икаме одај'а, с'ичко иш'ов'а с'и-сме најрав'ели н'ија, да-иш'ред'еш. 'Ош'ише ош-с'едем г'одини, кад-сам-бил'а на-с'едем г'одини, баиш'ча-ми б'ише војн'ик уф-Грција, на-фр'он'иш'а и дон'есе мн'огу иш'ам'ук. И иш'оа иш'ам'ук на-иш'аквија едн'и... иш'и дал'и иш'а зна'еш бе Р'ис'иш'о, не-зн'ам... на-кво се-иш'ред'еише иш'ам'уко... На-едн'и мал'ечки 'урки, иш'уриш'иш' иш'ак'а рак'аиш'а в'аиш'ише, изд'лабено, иш'уриш'иш'и наг'оре 'имаше едн'о изд'адено и зав'учиш'иш' кад'елаиш'а, и иш'ред'еш. И ја на-с'едем г'один сам-иш'р'ела иш'ам'ук. А иш'а, иш'ам веке кад'елиш'ише в'аиш'а, едн'о-*

*дру̀жѡ, ѿво́ва че'ис, ѿво́ва сичкоѿю, н'емаше н'иѿу ѿлеїѿачки н'иѿу...
сичко б'аше, ф-к'ашии си-се-ѿроизведваше.; А ѿн'иши ме са̑с-ма̑же,
оѿи н'ие не-в'икаме саѿру̑з̑, в'икаме маши, сме ва̑рсн'ици, едн'а го́дина сме
р'азделни и с-него се-ѿознаваме 'ош'іе оѿи-ѿрво оддел'ение. Сѣ ф-
еден клас сме бил'и. До... до с'едми клас ел'и ѿ-сиѿаро ѿре̑ки клас сме
бил'и с'едем го́дин ф-еден клас с-него и р'и-ѿго̑а си-се-ѿознавам.; И
за м'ене се-дож'али зго́дјаишци. Ношно вр'а̑ме ка-си-сам-ле̑гнала
чукаа на ѿор'и̑аи̑а – дроил'и-сме ако м'оже, в'ика, Ленчеѿ да-се-
ож'ени за-'едик'ојси.; Преди беше фно̑у 'интересно, фно̑у. 'Ош'іе
ѿред'и, ја ве̑е 'а̑де ѿак'а, се сме жен'или ѿ-сем дру̑к⁷ начип, де. Ама
ѿред'и мо̑ѿіе ѿе̑и ка се-жен'ија.*

Во контекст на погоре реченото сведочи и податокот дека во банскиот говор раскажувањето на приказните, вообичаено оформени во 3 л. се одвива со формите на минатото неопределено време, сп.: *Некоа жен'а бил'а мн'ого лен'ива. Ожен'ил-се бр'аји-и и одиш'ел да-ја-к'ани на-св'адба. Па, њија ш'олко бил'а лен'ива ке-е-нем'ала шо да-се-облеч'е, не-е-им'ала фуси'и'ане шо-да-облеч'е. И реши'л маж'е дод'ека свадб'ува шов'а, ш'уреи'и-му, жен'аи'а-му да-си-најр'ај фуси'и'ан.*

Итеративно-хабитуални настани во миџатоста

Погоре веќе зборувавме за затворената серија на итеративно-хабитуални настапи. Станува збор за настап/настапи што се повторувале по некој ред или обичај во минатото. Со други зборови, имаме ситуација на временска транспозиција на итеративно-хабитуалните настани од зоната на сегашноста во зоната на минатоста. Оттука, следуваат и формите со кои се искажуваат, а тоа се: имперфектот, посפעцифично за банскиот говор е употребата на имперфектот и од перфективни глаголи, кондиционалот на претеритот, како и кондиционалот *praesentis*, презентот од перфективни глаголи или имперцептив *praesentis*, сп.: *Поливршио е шов'а ќе-се-е-углавила, ќе-наир'аеја кафе и шр-еден лок'ум и шр-едн'о кафе. Каф'ешо б'аше рш-см'елено ж'ишш, ж'ишш шреј'ечено ша см'елено, шак'а се-наир'авеше кафе.; Д'адо-ми Милош, ниже'ејме ш'уш'ун и шак'а ни-обеш'аваше, кој нан'иже ш'арф н'изайша ќе-из'де едн'а г'лава кром'иш.*

И н'ие б'арзајме да-нан'ижеме н'ајнајреди 'оти ијја којатио нан'иже н'ајнајред, ќе-изед'е ијја г'лав'атиа кром'иџ.; И 'имаше еден ијак'оф ад'еи в-Банско, ќе н'аиџе ер'џени од-мал'атиа не-даваја друзи ер'џени да-д'о'жа: од-дру'џатиа мал'а. И џов'а си-џрод'ал'жаваше џак'а, р'и-крај-вр'џме.; И мом'иџе д'ојдеа в'еке на-каф'е в-мал'атиа, ијам се-собираја на-каф'е ќе-се-е-у'г'лавила.; С'иаросв'атио д'ар'ж'џше ов'ено на-кар'уцаџиа, а ија св'атио н'о'ше ија к'ри'л'џанка с'с..., к'ри'л'е с'с-в'ино и с'џиџо од-мом'атиа из'лазеја џов'а с'с-к'ри'л'е с'с-в'ино и си-м'џнеја, и си-м'џнеја к'ри'л'еиџиа, а ија кум'о н'о'ше ија ч'џша с-в'ино и с'џиџо р'и-ијја од-мом'атиа ијакв'о з'емеја ч'џиџиа на-кум'о с'с-вин'отио и се-м'џнеше, и сл'езеше мом'атиа д'олу на-дв'оро извед'еа-ја, ам'а извед'еа-ја н'ијниџе, не на-мом'чеџио.; Свек'ар'ваџија ја ијос'џав'еше с-џири к'олака л'џи, с-едн'а к'ана в'ино и с'с-едн'а куџиџа лок'ум. Дад'еше на-мом'чеџио н'ајнајр'џди р'и-вин'отио да-иј'џне, сл'џи-џов'а ија н'еи, сл'џи-џов'а дад'еше-им џо-ед'ен лок'ум, ијја се-џрек'џрс'џвеше, нев'џс'џатиа де.;

То е ијакв'а ле'џенда ќе на-свеџи'а Б'о'џор'одица ик'онаџија си-е-дож'ала сама си, си-е-дож'ала сама си в'џв-долнаџија ц'ркв'а.

За одбележување е податокот дека со кондиционалот *imperfecti* констатиравме само еден пример во материјалот кој изобилува со примери за итеративно-хабитуални настани во минатото. Напроти тоа многу е честа употребата на имперфектот од перфективни глаголи. Оваа видско-модална форма се употребува во ситуации кога се искажуваат серии од последователни повторливи настани во минатото, слично како што укажавме за употребата на презентот од перфективни глаголи (сп. погоре и кај кондиционалот *praeteriti*).

Искажување на минатост со транспозициски средства

Историски презент

Раскажувањето на настаните како факти од минатото, во моментот на зборување повеќе неактуелни, честопати го предизвикува говорителот да ги актуелизира минатите настани искажувајќи ги со формите на презентот, т.н. историски презент или *praesens historicum*. Во овој контекст Тополињска (2010: 200) забележува дека употребата на историскиот презент „ја наложува опсервацијата дека

еднаш констатираните факти имаат димензија на вонвременското, што претставува допир со функционалната зона на сегашното време“. Во рамките на текстот искажаа со историски презент секогаш се појавуваат временски определби што недвозначно го сместуваат настанот во сферата на минатоста. Настаните може и по пат на анафора да се врзуваат со претходниот текст, кој е јасно сместен во минатоста, сп.: *И еднаш иишиам оии-ииака, иа иија рекоа; И ја убаво, ам'а иија бежала кам... кам-Месија над'олу, кам-река'ија и дожаа веќе, раскажували, дожаа војници, иа од-дружаија сип'ана и ја фаиши'аа. И 'оши'е ишога, иам ја-зак'олуваа де, веднага а-убиваа и извира гор'еши'а вода.; А, иој син'иш-му на-дедо Вељан, 'Анџел, кој иш сме нија негови, иој си-се-ож'енува за-банскалика. ... Тој дожа ишука с'д-двам'ија-му сина 'Анџел и Мишиар. 'Ама г'иш неиш ир'аваи ииам, 'иконосииаса, Мишиар иада и ум'ира, син'о-му.*

Употреба на презентот од перфективни глаголи како praesens historicum

Транспозицијата на презентот во сферата на минатоста овозможува и употреба на перфективниот презент во функција на praesens historicum. Во овој контекст уште еднаш ќе подвлечеме дека презентот од перфективни глаголи нема еднозначно определена темпорална карактеристика. Со овие форми првенствено се искажува последователност на искажаните настани, сп.: *А, ѿој син'ѿѿи-му на-д'едѳ Вел'ан, 'Ан'гел, ко'ѿѿѳ сме н'ѿја не'ѳови, ѿој си-се-о-ж'енува за-банскалика. ... Тој дожа ѿука с'ѳ-дв'амаѿѿа-му с'ина 'Ан'гел и М'ѿѿѿар. 'Ама г'ѿѿѳ н'ѿѿѿѳ ѿ'раваѿѿ ѿѿам, 'иконосиѿѿа, М'ѿѿѿар ѿ'ада и ум'ира, син'ѳ-му. И ѿој ф-ѿ'амаѿѿ на-син'ѳ-му, ф-ѿ'амаѿѿ на-син'ѳ-му, наѿ'раве резбаѿѿѿа, д'олу, в-д'олнаѿѿѿа ѿ'ѿрква.*

Редослед на минатите настани

Плусквामперфект (предминато време)

Дефинирајќи ја категоријата време посочивме дека таа освен односот кон говорниот чин, дополнително, може да ја граматичализира и информацијата за временскиот сооднос на два настана. Станува збор за т.н. релативно време. Како таков во македонскиот

стандарден јазик се вбројува плусквамперфектот, односно, предминатото време.

Со плусквамперфектот се искажува настан што се случил во минатото пред некој друг минат настан, сп.: *И за мене се-дож'али зг'орд'ајишици. Поишо вр'ае ка-си-сам-лег'нала чукаа на и'ор'ишица - доишли-сме ако м'оже, в'ика, Ленчеиш да-се-оже'ни за-едик'ојси. На, ја веќе си-бех'-арес'ала маж'е, не-сам...; Дојде и'ошо венч'а-не... И ја си-бех' уи'ила ед'на р'окља 'оши 'одех' на-борчеиша каи'о мом'а, 'одех' на-борчеиша оши н'емаше дек да-се-раб'оши каи'о се'. 'Одех' на-борчеиша и некако си-бех' искар'ала иар'и и си-куй'их' о'и-кии'ајскија шани'ушк ед'на р'окља, с'иња, м'огу 'убава с'иња р'окља, си-б'ах' наира'ила, сои'ила и ед'но иерд'е од-еден чов'ек ми б'аише в'алоишо, иерд'е, и с-и'аа р'окља се-венч'ах' и слеиш-ишов'а с'ичкиише ш'о свадбув'аа и'о-наиша мал'а, с'ишише се-венч'аа с-мој'иша р'окља.*

Со оглед на тоа дека последователноста на минатите настани може да се искажува на различни начини, меѓу другото и со самата линеаризација на текстот, плусквамперфектот ја губи својата позиција во глаголскиот систем на македонскиот јазик, што, освен Конески во Граматиката (2004: 486-487) го забележуваат и други истражувачи на македонскиот јазик, првенствено на дијалектите на македонскиот јазик (сп. Цветановски 2008, Гајдова 2012: 79-80). Така и во говорот на Банско може да се констатира слична ситуација преку примерите, кои имаат чисто резултативна интерпретација, а од модален аспект носат извесно негодување на говорителот во поглед на актуелната ситуација, сп.: *Найравејме свадба. Се'а веќе б'аише се-искоренило ишов'а с'и'арише бански обич'аи кои'ишо б'аа за-свадбишише.; Дојде и'ошо венч'а-не и при-нас 'им'ише веќе, ишо си-е веќе ф-кашиши де, не-е веќе ка, ишак'а каи'о и'о-с'и'ари бански и'радишиши, ишо се-б'аише веќе измен'ило.*

Резултативност

При претставувањето на употребите на минатото неопределено време веќе зборувавме за категоријата резултативност, односно зборувавме за резултативноста како една од функциите на минатото

определено време, сп.: *Тја си-дад'е саџ'ласијейѿ, уџ'лаваа-се и 'уиѿреѿио м'ака-ѿ ке-к'ане с'ишиѿ'е др'ушќи на-ѿоливо. Полив,оѿио е ѿѿов'а ке-се-е-уџ'лав'ила, ке-наѿр'аеја каф'е и ѿѿ-еден лок'ум и ѿѿ-едн'о каф'е.*

Меѓу една од семантичките варијанти на аористот исто така е искажување на сегашен резултат од минат настан, сп. *Но, се" се мн'оѓу измен'и. Се веќе е сем др'уѓо, се е веќе сем др'уѓо.*

Како што може да се констатира, изразувањето на ваков тип резултативност не е надвор од основните дефиниции на минатото неопределено време и на аористот како минато определено време.

Посебен тип на граматикализирана резултативност во говорот на Банско не констатиравме. Мислиме овде пред сè на резултативните конструкции од типот: *има донесено, има работено* итн., конструкции типични за македонските западни и јужни говори, развиени под влијание на балканските несловенски јазици. И во овој поглед, глаголскиот систем во говорот на Банско ни се претставува како поархаичен.

Модални / нефактивни настани

Претпоставка лоцирана во иднина

Кондиционал *praesentis* / Футур (идно време)

Во вториот дел од нашата анализа ќе им посветиме внимание на начините на формализација на модалните, нефактивни настани во говорот на Банско и на нивната семантичка интерпретација.

Искажувањето претпоставка дека некој настан ќе се случи во иднина се врши со конструкциите од типот: *ќе* + презент од свршени и од несвршени глаголи. Настанот што нема реална потврда во објективната стварност (сегашноста, минатоста) ѝ припаѓа на сферата на модалноста. Овде спаѓаат сите настани што имаат идна темпорална интерпретација, односно сите настани што на апсолутната временска оска ги локализираме во сферата на иднината. Основен носител на епистемичката модалност во македонскиот јазик се т.н. *ќе*-конструкции. Со *ќе* + презент конструкциите се искажува настан за кој говорителот претпоставува дека нема пречка да се реализира

во иднина (*Ќе ѿи се јавам наскоро.*). Ваквата семантика ги определува како показатели на т.н. идно време. Во суштина секој настан искажан со *ќе* + презент конструкциите семантички е секогаш зависен од некаков услов бидејќи настаните што сè уште не се реализирани носат претпоставка дека нешто може да се случи што *ќе* ја оневозможи нивната реализација. Оттука, *ќе* + презент конструкциите ги определуваме како носители на аподозата на реалниот условен период (*Ако разберам, ќе ѿи кажам.*). Имено, футурот и како времепска димензија е надвор од реалниот свет, по, конструкциите од типот: *ќе* + презент ги определуваме како показатели на кондиционалот *praesentis*, имајќи на ум дека начинот е надредена категорија во однос на категоријата време. Дополнително, темпоралната карактеристика на настаните искажани со конструкциите на кондиционалот *praesentis* ја локализираме во зоната на идноста.

Во овој поглед, ситуацијата во говорот на Банско ни се претставува на истиот начин како и во стандардниот македонски јазик. Единствено што може да забележиме е дека во говорот на информаторката под влијание на бугарскиот јазик, покрај партикулата *ќе*, ретко, по се јавува и варијантата *иѿе*, сп.: „*Еми, ја ќе-иѿи-оѿи сека в-ѿор'аѿи и моѿовилка и 'урка.; Б'ѿгај иѿиѿу да-беѿаме, ќе изд'ојдаѿи Турци-к'укударци, цѿрвени наваѿиѿалци...; Ја ќе-зема да-ви-врач'увам и на кој му-е-л'ошо 'имеѿѿо ќе-ѿо-из'е'ме. ... Ама ѿа 'изѿладнели. Тја ѿа: „ја ѿа ќе-врач'увам, не-ќе-ѿлад'ув'ме, дај да-видиме кој ќе-му-е-л'ошо имеѿѿо да-ѿо-из'е'ме.“;*

„*Ја иѿе-иѿи-д'ам 'урка мар'и, ја иѿе-иѿи-д'ам 'урка да-ѿред'еш.*“

Интересно е да се забележи дека во говорот во Банско забележавме и конструкција образуванa од *ќе да* + презент, сп.: *Та 'одејме, ѿа как ќе да-не 'одиме.* Со оглед дека настанот е сместен во минатото, со посочената конструкција говорителот искажува мислење дека не било можно да се случи нешто друго од она искажано во претходната реченица 'како можеше да се случи да не одиме'/'не би можело да се случи да не одиме'.

Негираните форми на кондиционалот *praesentis* се јавуваат во облиците: *не ќе ... и нема да ...* Иако се работи за мал број примери,

врз основа на нив може да се каже дека со исгацијата нема да ... се искажува поголема сигурност на говорителот дека посочениот настан нема да се реализира во иднина, сп. *Ам'а н'ишиџо в'ика не-сам-дал ф-Б'анско. Па, иија, в'ика, н'ема да-ме-џоџреба.; Свей'а Варв'ара си-ја-в'икаме месносија. Вод'аија изв'ира џи-скал'аија, ија ври, ам'а да-а-бараи н'ема... н'ема да-ије-ожеж'е.; И 'има ирејисказание, нам'ираи ирејисказание ќе коџа иаднаа даб'еио, иија са-бил'и ф-сред'аија на-река'ија, џи-иџоџа ќе ирес'екне река'ија, н'ема веќе да-фаиџа 'исиио ка и Свей'и Ѓорџи ...; „ја иа ќе-врач'увам, не-ќе-џлад'ув'ме,...*

Транспозициски средства за искажување на идност

Посебна модална категорија во македонскиот јазик претставува категоријата готовност, односно можност да се реализира некој настан. Формите со кои се искажува ваква семантика се презентски, а темпоралната карактеристика е идноста, сп. *Сеа да се к'ачиш џ'оре на Тод'орка, ис-иука, ис-иука, која крас'оија е да гледаш, џалаија џор'а, џалаија џор'а, џледаш.*

Кондиционал praeteriti / Futurum praeteriti (минато идно време)

Во анализираниот материјал не констатиравме употреба на кондиционал praeteriti ниту за искажување на иреален условен период ниту за искажување на настан иден во однос на некој минат настан, односно во функција на futurum praeteriti. Врз основа на овој материјал не може да заклучиме дека во говорот на Банско не се употребуваат конструкциите од типот: *ќе* + имперфект во функција на аподоза на иреалниот условен период (сп. Гајдова 2008: 185-186). Единствениот пример што го констатираме е употребен за искажување на повторливи настани во минатото, за што веќе зборувавме погоре, сп. *Полив'оио е иџов'а ќе-се-е-уџлав'ила, ќе-наи'раеја каф'е и иџ-ед'ен лок'ум и иџ-ед'но каф'е. Ка ф'еио баише џи-см'елено ж'иџио, ж'иџио иреј'ечено иа см'елено, иаџа се-наи'равеише каф'е.*

Имперцептив *praesentis/praeteriti* или т.н. прекажаност

Под влијание на балканските несловенски јазици, а кога е во прашање имперцептивот, обично се нагласува влијанието на турскиот јазик, во македонскиот јазик се развива нова модална категорија, т.н. прекажаност. Оваа категорија се накалемува на формите на минатото неопределено време, кое во поглед на субјективниот став на говорителот во врска со вистинитоста на искажаниот минат настан е +/- маркирано. Со т.н. прекажаност се искажуваат настани спрема кои говорителот зазема став дека не ја потврдува нивната веродостојност. Обично се користи при искажување на минати настани, лично незасведочени од говорителот.

Во дијалектите на македонскиот јазик може да се констатира различен степен на граматикализираност на посочената категорија. Може да се забележи дека во оние говори во кои минатото определено време навлегува подлабоко во сферата на општиот претерит има послаба граматикализација на имперцептивот. Тоа може да се гледа и со отсуството на посебни форми на имперцептивот за искажување на идни прекажани настани (иако сметаме дека оваа форма отсуствува само поради ограничениот корпус за анализа на банскиот говор), како и со пецелосната загуба на помошниот глагол сум во 3 л. еднина и множина на минатото неопределено време. Таков е случајот со говорот на Банско, каде регистриравме само употреба на имперцептивот *praeteriti*, со кој може да се искажува субјективен однос спрема настани од минатото и спрема настани лоцирани во сегашноста. Ќе наведеме некои примери: *Се^a в-Банско си-има раск'ойки ко'иѝо се-усѝианов'јава ќе си-им'ало свеѝи'илиѝиѝа ѝам, ц'ѣркви.; ѝѝја коѝ'аѝо вид'ала ќе к'аѝиѝаѝа-им е бил'а обѝр'адена од-вој'ици, се-реѝи'ила. Бил'а сѣс-мн'оѝу д'ѣл'га кос'а, мн'оѝу д'ѣл'го к'осме в'икаме н'ие ѝо-бански, к'осме, мн'оѝу к'осме. И се-реѝи'ила и каѝ'о вид'ала, искоч'ила ис-ѝ'енѝуро. Прескоч'ила, беѝала ис-ѝ'енѝуро.; Долу има зел'ена ѝр'ева, сѝуд'ена в'ода, да-се-наѝ'иеш, да-се-најадеѝ, сл'ези б'рсл'енце.“ И ѝо нем'ало ѝо да ѝраи... и ѝѝја сѝаѝи'ила на руѝ'аѝа и... ѝом!, и беѝала.; Тој е изоѝрафирал ц'ѣрквѝаѝа, ѝѝ'ва с'ичко ѝѝој е ѝо наѝрав'ел. Долнаѝа ц'ѣрква, ц'алаѝа резба е*

направел тој.; И нашиите банкарди викаа така: иконата, којасо, фрлала којасо и никџкоф Турчин не-е-смејал да-иресијати ои-црквата на-горе. Никџкоф Турчин не-е-смејал да-иресијати ои-иова.;

Нема посебно да се задржуваме на толкување на ситуациите кога се употребува, а кога се изостава помошниот глагол во 3 лице само ќе забележиме една општа констатација дека кога минатите настани се раскажуваат редоследно, без вметнувања во текстот на посебни констатации или објаснувања од страна на говорителот, обично отсуствува помошниот глагол. Штом говорителот сака да го дополни текстот со објаснувања или со лични констатации, обично се појавуваат формите на помошниот глагол во 3 л., сп.: Некоа жена била многу ленива. Оженил-се браи-и и одишел да-ја-кани на-свадба. Па, ија толку била ленива ќе-е-немала шо да-се-облече, не-е-имала фусијане шо-да-облече. И решил мажџе додека свадбува това, шуреио-му, женијата-му да-си-наирџ фусијан. И рекал.; И така се-унишисожили фногу нарџи. И двајмата браќа близнаци, одишли и иија и легнали не така, еден така и с-нозеије еден ис-иука... и си-силели нзеије и легнали там до-езерџа. И самодивиие киио се-иреиравили вечерџа: гледај мајко такво нешто не-сме-видували, човек ле-е, това нешто е иаднало ои-некаде. И суириџа гиио се-разбудили ама иија не-са-мърдали. И рекли. Една од-них' рекла:

Адмиратив

Без оглед на тоа дали се чува или не помошниот глагол во 3 л., имперцептивот спаѓа во рамките на епистемичната модалпоста со која се искажува субјективен став на говорителот спрема вистинитоста на искажаниот настан. Така, со имперцептивот или незасведо-ченоста говорителот зазема дистанциран став спрема вистинитоста на искажаните настани. Овој субјективен однос може да ескалира понатаму во чудење или неверување иако говорителот може да ја потврди фактивната настанот, сп. И самодивиие киио се-иреиравили вечерџа: гледај мајко такво нешто не-сме-видували,

чов'ек ле-е, ишов'а нешч'о е иа'д'нал'о ойи-н'ека'де.; Зн'аеи'е, м'ечкай'иа се-ја'де. М'ечкай'иа се-ја'де ойи-и'ука на'долу, не оз'з'оре, не г'а'р'д'и'и'е. 'Ама и'ја из'ела с'ичк'о ойи-м'ечкай'иа. Бре, из'ла'д'н'ела!

Иако, врз еден пример, не се градат заклучоци може да се каже дека последниот пример е илустрација на тоа дека, кога изненадувањето е големо и предизвикува чудење, полесно е да се изостави употребата на помошниот глагол сп. за адмиратив и кај субјунктив (*praesentis*).

Заповед, забрана, желба

Меѓу модалните конструкции што искажуваат десонтичка модалност, или субјективен став на говорителот кон определен настан исказан како заповед, забрана или желба спаѓаат конструкции на императивот, прохибитивот и субјунктивот.

Императив (заповед)

Кога говорителот му наложува определено однесување на соговорникот, тогаш зборуваме за заповедни искази. Како и во стандардниот македонски јазик, така и во говорот на Банско морфолошки форми за искажување на заповед има само за 2 лице, еднина и множина, сп.: *Най'раи см'и'и'ка ќе од-д'ван'ае'е д'руш'ки с'амо ја и'р'ебаш'е да-з'ав'а'рша ср'ед'но обра'зов'ание.; Ко'га с'и'и'гнеш к'оне д'р-м'омин'и'иа к'ола, д'и'гај г'лава вис'око д'р-не'б'о'и'о и'ри с'и'р'о'и'ни“.; „Дуам-и'и ш'ч'ерко, с'еи'и'и'ај-се с'на'о.“; 'Еми, фл'ези с'и'ар'че ма'г'ар'че!; Б'у'и'ни и'а фл'ези.; ... шо ви'кам и'д'еи'е и и'ам да-в'ид'и'и'е кв'о н'еи'и'и'о е и'ам ц'р'квай'иа.*

Не случајно морфолошки форми на императивот се чуваат само за 2 лице. Кога е во прашање искажувањето на заповед, посебно се izdelува категоријата лице бидејќи токму со исказите оформени во 2 лице говорителот непосредно му се обраќа на соговорникот, искажувајќи директна заповед. Освен морфолошките форми на императивот, во функција на императив се употребуваат и аналитички форми, оние оформени со партикулите *нека* и *ајде*, како и

конструкциите на субјунктивот. Аналитичките конструкции не искажуваат директна, односно, актуелизирана заповед; односно со употребата на овие конструкции не се искажува наредба која говорителот очекува веднаш да биде исполнета, а во зависност од контекстот, ваквите конструкции може да се толкуваат како искажување на молба, желба, поттик, сп.:

2 л. едн.

Вод'аѿиа извѿра рѿи-скал'аѿиа, ѿѿа ври, ам'а да-а-б'раѿи н'ема... н'ема да-ѿе-ожеж'е.; „Ајде Марија, 'ајде да-си-соѿиѿеиш н'ешчѿ.“; Сеа да се к'ачиѿи г'оре на Тѿд'ѿрка, ис-ѿѿука, ис-ѿѿука, која крас'ѿиѿа е да г'ледаѿи, ц'алаѿиѿа г'ѿр'а, ц'алаѿиѿа г'ѿр'а, г'ледаѿи; „Козл'енце-б'ѿрсл'енце, сл'ези д'олу. Д'олу има зел'ена ѿр'ева, сѿѿуд'ена в'ода, да-се-наѿѿеиш, да-се-најад'еиш, сл'ези б'ѿрсл'енце.“

2 л. мн.

... шо викам ид'єиє и їям да-в'идийє кв'о н'єиий'о є їям
ц'рквайїа;

Императивот на 1. лице множина е најблизок до оној на второто лице бидејќи сам по себе го вклучува второто лице и може да искажува типична заповед. Сепак, императивот на 1 л. најчесто се употребува како еден вид согласност на говорителот да пристапи кон извршување на некое дејство или како поттик за понатамошна активност, особено ако е во прашање императивот на 1 л. едн. сп.:

1 л. едн.

Ем'и да-ййи-к'ажа шр сме-работййили.; И... кайй'о, да-ййи-к'ажа за-
сйй'ариййе б'ански.;

1 л. мн.

*Б'їгај і'ейіљу да-беїґаме, кє изд'ојдайї Турци-к'укударци, цїрвєни
н'авїрїїалци...;*

Императивот на третото лице не е директна наредба туку наредбата се пренесува индиректно преку посредник, а тоа е соговорникот или „второто“ лице, сн.

3. II.

Чук-чук м'оме, да-фл'еза ле?; И коҕиҥо үрэм'ине ҥак'а чов'ек и се^а иҥија му-се-задавали ҥо: в'үр'ос: 'Ами, да к'аже к'олку езер'а има ф-Пир'ин. К'олку езер'а има ф-Пир'ин.

Прохибитив

Забраната, исто како и заповедта, подразбира сугерирање на определено однесување упатено кон соговорникот. Она по што забраната се разликува од заповедта е тоа што над целиот исказ стои надградена негација. Во дијалектите на македонскиот јазик, посебно внимание привлекува разновидноста на перифрастичните конструкции низ кои се изразува. При анализата на говорот на Банско ќе посочиме четири модели. Во анализираниот материјал од Банско регистриравме 3 примера на прохибитивни конструкции, сите оформени на различен начин. Аналитички, забраната се искажува со *не* + морфолошки императив, сп.: *Знаеш ка: викаа: Не-к'арај лен'ивија да-раб'оѝе, а да-ѝе-науч'и на-ак'ѧл!*

Ќе посочиме и пример на аналитички искажан прохибитив со субјунктивот *praesentis*, оформен во 1 л. множина, кое како што рековме погоре го вклучува и 1 л. едн., сп.: *Поубаво да-не-'одиме на-свадбаѝа, ама неј'ка да-умр'еш*. Исказот претставува поттик да не се пристапи кон извршувањето на посочениот настан. Прохибитивни конструкции се искажуваат и со помош на *немој* – *немојѝе* (стари императивни форми од *не може*) + субјунктив на презентот, сп.: *Немој да-'одиш ден'еска!; Немојѝе да-флазиѝе фн'еѝре!*

Во врска со прохибитивот би истакнале дека образувањата на прохибитивни конструкции со помош на субјунктивот во македонскиот јазик се должат на влијанието на соседните балкански несловенски јазици, имајќи предвид дека во балканските глаголски системи голема улога имаат императивните и прохибитивните искази оформени во субјунктив. Во контекст на употребата на субјунктивот за искажување на забрана не е без значење и податокот дека субјунктивот е индиферентен во поглед на наследената словенска видска опозиција; имено, овој тип прохибитив се образува и од имперфективни и од перфективни глаголи за разлика од наследениот словенски прохибитив *не* + *имѝераѝѝив* за кој важи ограничување во врска со глаголите од свршен вид (сп. Тополињска 1995: 310). Во овој контекст Тополињска истакнува и дека во балканските јазици, како што се димотики или албанскиот, во модално

маркираните искази, се појавува посебна партикула за негација, различна од онаа што ги придружува индикативните облици, на оттука и се развива употребата на *немој* како генерализиран прохибитив и како прохибитивна партикула. (сн. и Гајдова 2002: 111-112). За илустрација на *немој* како прохибитивна партикула ќе ни послужат и примерите преземени од картотската на *Македонскиот дијалект на аџлас* (XXXII/19): *нем'ој вик'а, нем'ој сед'а*. Во случајов *немој* се врзува со скратена инфинитивна форма како остаток од некогашниот инфинитив, што е архаизам, регистриран во поранешните истражувања на говорот на Банско. За честата употреба на остатоци од инфинитивот во банскиот говор, пишува и Видоески во описот на разлошкиот говор (Видоески 1999: 17).

Искажување на настаните семантички зависни од надредени предикати

Субјунктив (подреден начин)

Настаните што се зависни од надредени фазни (*усијева, ѝочнува, ѝродолжува* итн.) и модални (*сака, мора, ѝпреба, може*) предикати во македонскиот јазик се искажуваат со т.п. *да*-конструкции, кои во поновата литература се дефинираат како субјунктив, односно, подреден начин, на пример: *ѝочнува да ѝишува, сака да дојде* и сл. Не само посочената зависна употреба на *да*-конструкциите туку првенствено нивната граматички самостојна употреба ни дозволува да зборуваме за развој на посебна конструкција – субјунктив. Настаните исказани со самостојно употребените *да*-конструкции се секогаш семантички зависни од некој надграден предикат, на пр.: *Да дојде ѝоскоро уѝре!* Посочениот оптативен исказ подразбира надградено – *сакам*. Од формален аспект се разликуваат конструкции на субјунктивот *praesentis*, субјунктивот *imperfecti* и на субјунктивот *perfecti*.

Субјунктив *praesentis*

Субјунктивот *praesentis* самостојно се употребува за искажување на заповед, забрана, желба, што веќе го илустриравме погоре.

Освен тоа, субјунктивот *praesentis* се употребува за искажување на условот во протазата на реалниот условен период, сп.: *Вод'аѿа изв'ира оѿ-скал'аѿа, ѿја ври, ам'а да-а-б'араи н'ема... н'ема да-ѿе-ожеж'е.; Сеа да се к'ачиш ѓ'оре на Тод'орка, ис-ѿѿука, ис-ѿѿука, која крас'оѿа е да ѓ'ледаш, ѿалаѿа ѓ'ор'а, ѿалаѿа ѓ'ор'а, ѓ'ледаш.*

Со субјунктивот *praesentis* се искажуваат и итеративно-хабитуални настани оформени како условен период, сп.: *На ѿр'имер, ед'ен чов'ек да уб'ие н'екој оѿ др'уѓо ѿѿк'ово, ѿѿ'ва ѿр'еба да се даде см'рѿ.*

Интересно е да споменеме дека во анализираниот материјал констатиравме и пример на употребен субјунктив *praesentis* за искажување на настан темпорално лоциран во иднина, но во контекстот има јасна адмиративна интерпретација, сп.: *Кој сече 'урка, жен'аѿа му ум'ира, дев'еѿ д'еца сир'аци осѿ'ава!" Брее, ѿој в'ика: жен'аѿа да-умр'е и да-осѿ'ај ѿѿја сир'аци - в'рн'ал-се.*

Субјунктив *imperfecti*

Субјунктивот *imperfecti* вообичаено се употребува за искажување на условот во протазата на иреалниот условен период. Во нашиот материјал не регистриравме таков пример. Сепак, ја констатиравме употребата на субјунктивот *imperfecti* за искажување на затворена серија итеративно-хабитуални настани, во функција на *futurum praeteriti*: *И ѿрез-вр'ѿмеѿо до-каѿѿо сѿ'ане св'адбаѿа да-оѿѿидеа за-да-се-в'ѿнчаа, уѓ'лавниѿиѿе се-венч'аваја ф-ѿѿрква заѿиѿѿо ѿе се 'оѿѿе м'оми, не-се-сѿ'али с-момч'еѿо.*

Субјунктив *perfecti*

Субјунктивот *perfecti* е имперцептивна варијанта на субјунктивот *praesentis* и на субјунктивот *imperfecti*. Анализираниот материјал не ја потврдува неговата самостојна употреба, но регистрирана е употребата на оваа конструкција зависна од предикатот *може*, сп.: *Ваѿѿѿе колеѓи мож да-ни-са-в'идуваѿи.; Ја ѓаѿѿѿо сам-дош'ла ф-ѿѿаа ма:ла ѿѿука... коѓа сам-дош'ла ѿѿука, ѿѿе с'ичкиѿе сѿѿари ѿо-били ѿред-м'ене, де, на-ѿр'имер, м'оже две-ѿри ѓ'одини да-се-ожен'ила ѿред-м'ене ..*

ВАЛЕНЦИЈА

ИЗРАЗУВАЊЕ НА ПАДЕЖНИ ОДНОСИ

Под падежни односи ги разбираме односите на граматичка зависност во рамките на една реченица, односно граматичките начини на кои се прилагодуваат именските синтагми коишто ги бара финитната глаголска форма што ја конституира основната реченична конструкција (ОРК), или пак се побарувани од страна на друга именска синтагма (Тополињска 1995: 42). Во македонскиот стандарден јазик падежните односи се изразуваат на синтаксичко рамниште со различни граматички средства, односно се изгубиле морфолошките падежни форми, освен со мали исклучоци, кај личните и роднинските имиња од машки род и кај некои типови замепки (види Б. Конески 1981; Минова- Ѓуркова 1994). Каква е ситуацијата во банскиот говор ќе видиме од анализата што следува. Анализата е направена врз основа на текстовите кои се собрани на терен во рамките на истражувањата спроведени за овој проект, а само во некои позиции имаме дополнувања од неколкуте текста од Банско што се сретнуваат кај Божидар Видоески, а се запишани од Вук Караџиќ (еден краток извадок од евангелие од почетокот на 19 век; сп. Видоески 1988) и од Димитар Молеров (4 приказни запишани во 1954 година; сп. Видоески 2000: 260-265).

Изразување на номинативен однос

Именската синтагма што го изразува појдовниот аргумент, подметот односно вршителот на дејството изразено со глаголската форма, конституент на ОРК, најчесто се јавува во номинативен однос. Според антропоцентричната теорија, семантички гледано, како појдовен аргумент кој го врши дејството, примарно се јавува човекот (или колективни именки што означуваат некакви човечки групи или формации) или некое друго живо суштество. Примери од банскиот говор: *Таку се-в'ика Вељан Милошов Вељанов. Тој... д'адо-и на-м'ама е-бил м'ајсџор...; М'ојо браји н'оси 'имејо на... од Д'ебџр... Д'адо-ми Милош, ниж'ејме иј'уи'ун и ијак'а ни-обеш'аваше,... И*

с'амр'одивийе кайѣ се-йрејр'авили вечерй'а...; Тој си-оийиш'ел н'йакаде йо-йол'еййо. (Видоески 2000: 262). Се разбира, во улога на вршител на дејство може да се јави и назив на материјален предмет ако е прикажан како персонифициран како во следниов пример: То е ййакв'а леґенда ќе на-свей'а Б'оґор'одица ик'онай'а си-е-дож'ала сама си, си-е-дож'ала сама си в'ав-долнай'а ц'рква.; Коґ'айѣ са-найрав'ели ййука ййаа ц'рква Свей'а Тройца, Банско ґо-найаднало ййаквија болесйи, малку ч'умай'а..., ййо сйрах'ойно билѣ.

Во позиција на номинативна именска синтагма можат да се јават и називи на машини и алатки што, се разбира, се управувани од човек, „но чие функционирање може да биде согледано како самостојно“ (Тополињска 1995: 46). Примери: ... Вайѣоко се намојшува на ц'ави. Пред'и да се основ'е йрежай'а, с'уче се на масур'е. И след ййов'а веќе се снов'е.; Вр'даиша зовр'е 'ели заклой'а. Во номинативен падежен однос можат да се појават и именски синтагми кои означуваат делови на човечкото тело чија активност не е зависна од човековата волја: Н'ешйю ме бодн'а; Мене ме бол'и ґлав'аиша. Секако, во номинативен падежен однос можат да се најдат и природни појави или стихии кои не се зависни од човековата активност, а за кои се јавува потреба да се нагласат во комуникацијата како агенси кои вршат некаква активност: Прес йролейййа цавй'а овоиш'еййо; К'аие снек. Кайе даи; (наспроти ос'авн'а(се); йос'авн'а (се); мрекн'ува се; безагенсно, т.е. без номинативна именска синтагма) и сл. Како што може да се заклучи и од веќе наведените примери, номинативниот однос се изразува на реченично ниво, со посебен вид на однос на меѓузависност на именската синтагма и на глаголот што го конституира прирокот. Притоа, именската синтагма му ги наложува на глаголот лицето, бројот и родот, а прирокот и ги наложува на именската синтагма карактеристиките кои таа мора да ги поседува како појдовен аргументски израз односно како подмет: да не содржи никакви сигнали на зависност, а тоа значи да не биде употребена со предлог, да не содржи заменски реплики од типот *му*, *го*, и, најпосле, кај тие именски класи кај кои постојат морфолошки падежни форми, да не се јавува во такви форми. Во стандардниот јазик именската

синтагма во номинатив кога се јавува пред глаголот треба да биде референцијално употребена и позитивно маркирана по определеност. Во банскиот говор, според примерите со кои располагаме, доколку оваа именска синтагма е тема на исказот, најчесто е маркирана по определеност и најчесто е во препозиција во однос на глаголот. Исклучок прават иманентно неопределените клиширани фрази за означување појави кои се генерични по својата природа, што погоре веќе ги спомнавме: *Даш к'аџе. Вали даш.* Поинаква ситуација сретнавме и во следниве примери каде што ИС не е определена: *Мом'а бил'а ѿред оџ'ниџи'ејџо и си-ѿр'ела.; К'оџики б' ѿа дошл'и да-јад'а ѿ'асѿр'ама...* (според Видоески 2000: 263).

Како ознака за определеност кај општите именски се јавува членот, освен кај иманентно определени именски од типот *мајка, ѿѿѿѿко* кои можат да се јават без никакви ознаки за определеност или се јавуваат со кратки форми од заменките за датив во улога на показател на посвојност и на определеност. Примери за иманентно определени именски и за определени ИС: *Таку се-в'ика Вељ'ан Милошов Вељ'анов. Мака-ми се-в'ика Сара. Уџ'лавниџиџе се-венчаваја ф-џ'арква.; Сиаросв'аџџо д'арж'аџе ов'ено на-кар'уџаџа, а ѿа св'аџџо н'о'џе ѿа к'оѿл'анка с'ас..., к'оѿл'е с'ас-в'ино..., И д'в'аџџе фам'илиџи с'а-сѿ'ари б'ански фам'илиџи.*

Номинативната именска синтагма може да биде изразена и само со заменска форма: *Н'џе-сме ч'еј'ѿри д'ѿѿа, ја-сам ѿр'екаѿѿа, ѿри с'есѿѿри и ед'ен браѿѿ.; И ѿѿја веќе се-ѿрек'рсѿѿи ѿред-ов'ено,...; ѿѿја била зал'ожница в'аф-Рилскија манасѿѿѿр.*

Дуплиран маркер за определеност (показна замена + именка со член или лично име), во позиција на номинатив сретнавме и во анализираниот говор: *...ѿѿја се-ѿрек'арсѿѿѿѿѿѿѿе, нев'асѿѿѿѿа де. ...ѿѿова к'аѿам'ѿѿѿа, б'анска к'аѿам'а, ѿѿја е веќе ѿа мн'оџу извесна.; Ем'и к'аѿѿ'о веќе к'ѿисне ѿѿова к'ажело,...* Оваа заменска редупликација која е специфична токму за ИС која е во номинативен однос, претставува еден вид тенденција заменската редупликација која ја имаме кај зависните именски синтагми (акузативен надежен однос: ГО човекОТ; дативен надежен однос: МУ на човекОТ и сл.) да се

прошири и кај номинативниот падежен однос по принципот ТОЈ човекОТ (Тополињска 1995: 52), а може да има и комуникативна функција, т.е. повторувањето на определеноста е осигурување на говорителот дека ќе биде добро разбран.

Во почетокот на приказните регистрирани во дијалектниот материјал на крајот од книгава, именската синтагма што е во номинативен однос најчесто е постпозитивно употребена во однос на глаголот: *Ар'еса некој ер'генип' некоа мо'ма и ѝр'аѝи-ѝ з'ѝрд'јаѝици.; Св'иреја Ц'игане с'ас-г'ајдаѝа, ѝа Ц'иганка с-ѝерем'еѝо ѝ'умба-л'умба, ѝ'ов'а б'ѝше на-вр'ѝмеѝо.; Ле'гендаѝа е: Се" ѝѝам се-жив'ѝли сам'ов'или, ѝ'окр'ај езер'аѝа.; Им'ало два'мина ај'дуци. (сп. Видоески 2000: 262); Собр'али-се м'оми ф-едн'а воден'ица. (сп. Видоески 2000: 264). Се разбира, се работи за неопределена ИС што е рема во реченицата и ова е вообичаениот редослед и за стандардниот јазик. Притоа, ако со таа именска синтагма само се укажува на еден член од дадено множество лица или предмети, без да се посочи конкретното лице или предмет, тогаш ИС се јавува или без ознака за определеност, како во следниов пример: *И за м'ене се-дож'али з'ѝрд'јаѝици.;* или со некоја неопределена заменска форма, како што е всушност и во погоре наведениот пример со заменката *некој*. Сепак, во неколку примери сретнуваме и поинаков редослед: *Некоа жен'а б'ила мн'оѓо лен'ива.; Едн'а н'ова сн'аа ѝо ѝр'еба да-работ'ѝи?.* Доколку, пак, во рема се појавува именка која како референт има некое познато лице или предмет, тогаш именската синтагма се јавува определена, најчесто со член: *И два'маѝа бр'ака близн'аци, одишл'и и ѝиј'а и ле'гн'али не ѝѝак'а, ед'ен ѝѝак'а и с-н'оз'еѝе ед'ен ис-ѝ'ука... и си-сил'ели н'оз'еѝе и ле'гн'али ѝѝам до-езер'аѝа.**

Во однос на конгруенцијата на именската синтагма во номинативен однос спрема глаголот, најпрво ќе дадеме примери на ИС кои не отстапуваат од правилата за конгруенција кои важат и за стандардниот јазик, односно примери со граматичка (формална) конгруенција: ... *Б'анско н'оси 'имеѝо на Б'ејле, ѝѝа ѝ'ов'а, ѝѝа онов'а, е ѝѝак'а се-образув'ал н'аѝија г'рад Б'анско.;* а потоа и примери во кои формално немаме конгруенција како во следниов пример: *Ког'аѝо*

са-найравели иука иаа ц^арква Свеија Троица, Банско го-найаднало иакеија болесии, малку чумаија..., ио ситрах'оино биле. Како што може да се констатира од последниов пример конгруенцијата не е меѓу подметот и прирокот, туку меѓу директниот предмет (Банско) и прирокот, или е можеби безлична конструкција со глаголска л-форма во среден род, ситуација што е вообичаена во народниот јазичен израз.

Примери со ИС изразени преку именка во морфолошка збирна множина сретнавме во следниов пример: ...нам'ираи иреиисказание ќе кога иаднаа дабеио, иија са-бил'и ф-сред'аија на-рекаија, ои-ишога ќе ирес'екне рекаија, нема веќе да-фаија 'исиио ка и Свеи'и Ѓорзи... каде што конгруенцијата со прирокот е множинска како и во стандардот.

Кај имепските синтагми во номинатив кои претставуваат конјункција сретнавме пример со единска наместо со множинска конгруенција со прирокот во следниов пример: Лен и кон'ои е едн'о и с'аишио.

Именските синтагми кои изразуваат социјативна множина се појавуваат подеднакво и со единска и со множинска конгруенција со предикатот: Д'адо Вељан дои'ел в-Банско с'с-дв'ама с'ина, Мишиар и 'Анџел.; Д'адо-ми Марко Кајов, заедно с'с-бр'акаија-му, Ланкаија и К'оле и Мишиар и башча-им В'ане, Јов'ан, Јов'ан се-в'ика башч'а им, са-бил'и н'ајголаишии блиски на Јане Сандански,...; А и'ишиаш ме с'с-м'аж'е, ои'и н'ие не-в'икаме саи'руџ, в'икаме маш, сме в'арс'ици, едн'а година сме р'азделни и с-него се-иознаваме 'ошии ои'и-и'арво оддел'ение.; Ошиан'ала-си ии'ја ф-кашчи. Скар'али-се н' ашчо з-дв' аише и-др'ушки. (Видоески 2000: 261).

Во номинативен падежен однос може да се јави не само агенсот, односно вршителот на дејството, ами и пациенсот односно трнителот на дејството во речениците со пасивна дијатеза. Во банскиот говор пасивната дијатеза, како и во стандардот, често се изразува со конструкција иомошен глагол сум + глаголска иридавка од преоден глагол. Притоа, во позиција на номинатив се појавуваат ИС кои стануваат во конгруенција по род и број со глаголската придавка од

предикатскиот израз, додека агенсот може да не биде површински изразен, како во следниов пример: ...ама *иџија иџио вуре'а џо езер'аџа са-забранени да-са-бера џа'рво и џа'рво...Тија се зашиџиџени.*; или да биде изразен со од+ИС како во следниов пример: *И џија коџаџио вид'ала ќе кашиџаџа-им е била обџ'радена од-војници, се-реџила.*

Кај „медијалната“ формализација која и во стандардот (сп. Минова-Ѓуркова 2000: 179-184) и во банскиот говор се изразува со повратната замена *се + џлаџол* (види дијатеза), зависно од семантиката на глаголот имаме примери со пациенсот во позиција на номинатив: ...џи дал'и џа зна'еш бе *Рисџо, не-зн'ам... на-кво се-џредеше џам'уко...*, ...*си-се-н'оси џако'ф лаф џо-Б'анско...*; *Тоџа се-оџвор'и џе'хникум в'ав-Б'анско*, но и примери со блокирана позиција на именската група во номинатив: *Из'ели и неџо. И с-неџо се-сврџило.*; *Тураше-се на-ов'ено окол'уџки, џука на-џов'а, бојаџисаја ов'ено, се-бојаџисаше џаџио ов'ен с-на'јразлични џар'ки џо-неџо...* Во болдираните примери позицијата на номинативната ИС е блокирана. Во првиот пример што ќе го наведеме сега, имаме интересна ситуација на медијална формализација каде што беспредлошката именска синтагма во првата реченица е всушност локатив, позицијата на номинативната ИС е блокирана, а во акузативна позиција е зависната декларативна дел-реченица, а во вториот пример именката *вода* е формално подмст, иако е всушност поднесувачот на дејството (односно акузатив) што е вистинската семантика на таа ИС:... *Сички нар'одни џр'икаски се-џов'ори ќе л'еџицаџа си-е-л'еџица.*; „*Преџ-кум се в'ода не-џази*“. Во последниов пример имаме и интересна ситуација со линеаризацијата на негацијата која е од стар словенски тип, односно не е разделена од глаголот со повратната замена или со кратките заменски форми. Ваква линеаризација на негацијата забележавме во повеќе примери: *М'ене ми-се-не-јаџе.* (Видоески 2000: 260); ...*ка си м'аџи џилеџо, да-џе-не-ус' аџи џо, ќе-џе-з'емам с-н'ас, 'ако-ле не, не-к'ем-џе.* (Видоески 2000: 260). Тополињска во Синтаксата истакнува дека оваа словенска линеаризација е карактеристична за сушко-височкиот говор како и за серските говори (Тополињска 1995: 267),

што значи дека банскиот говор во поглед на оваа особеност прави една целина со појужните македонски говори.

Во банскиот говор, освен опис со „медијална“ формализација, постојат и други конструкции со блокирана позиција на именската синтагма во номинативен однос. Најчесто тоа се изрази со кои се искажуваат психички состојби или физиолошки потреби од типот: *М'ачно ми е; М'ене ми-се-не-јад'е*. (Видоески 2000: 260) во кои појдовниот персонален аргумент е поместен од привилегираната синтаксичка позиција во позиција на објект, или директен или индиректен, што, пак се сигнализира со помош на кратките заменски форми.

Изражување на акузативен однос

Кај предикатите со по два или повеќе аргументи, покрај појдовниот аргумент, односно вршителот на дејството, најчесто се јавува и аргументот што го изразува трпитељот на дејството, односно оној што ги поднесува последиците на тоа дејство. Во ваква позиција на поднесувач на дејството најчесто се јавува назив на материјален предмет, но може и на живи суштества, а вторично може да биде и назив на апстрактен поим. Опишаниов однос меѓу предикатскиот и аргументскиот израз на синтаксички план претставува директна граматичка зависност од глагол и во рамките на падежната теорија се определува со терминот акузатив (Тополињска 1995: 55).

Доколку е акузативната именска синтагма со неидентификуван референт, таа не се удвојува т.е. нема заменска реплика ниту во стандардниот јазик ниту во банскиот говор: *Ар'еса н'екој ер'г'енин н'екоа мом'а; ...кој нан'иже ѿѿрф н'изаѿѿа ќе-из'д'е ед'на ѿ'лава кром'иѿѿ. Та и ја с'имах кандид'аѿѿи ѿѿи-ма:л'аѿѿа ѿѿи-К'осѿѿа и Бл'аѿѿа...; К'омбари ѿѿиѿвиме, в'икам косѿѿуреѿѿа сѿс-к'ажел и ѿѿов'а ни е осн'овнаѿѿа хран'а.; На Пал'иѿуд'ен ѿаме н'ие манасѿѿирче,...; Во банскиот говор сретнавме и неколку примери со перифрастичен предикат со директен објект односно со акузатив: ...ч'ини *меѿѿ'ане*;*

За разлика од ситуацијата во западните македонски говори и посеверните говори од источното паречје каде што има зачувана

општа падежна форма или *casus generalis* за изразување на акузативен падежен однос кај личните и роднинските именки (сп. во Благоевградско според Стојков: *Данчò---Данчòте, Пенчò---Пенчòте*, 1954) односно за изразување на директниот предмет на дејството изразено со предикатот, во банскиот говор такви форми не регистриравме.

Морфолошките падежни форми во банскиот говор се зачувани само кај заменките при што се јавуваат удвоени: *Мене ме бол'и; Тебе ѝе бол'и* при што во ваквите примери со заменските форми за акузатив всушност се изразува носителот на психичка или физичка особина како што е и во следниве примери: *Неиш'ио ме бодн'а.; Мене ме-е-сад'е од-в'џк сѝр'ах.* (Видоески 2000: 263).

Кога сме веќе кај заменките треба да истакнеме дека тука регистриравме изразување на акузатив со долга заменска форма за номинатив како што е во следниов пример: *А љџа се', се'а љо-н'овио календ'ар ја-ч'ес'иваме на-и'и'и'ајсиш 'авз'ус...*

Сега ќе наведеме примери на определен аргумент во позиција на акузатив, изразен со лично име или некоја општа именка која е определена, најчесто со член: *н'ие си-џо-в'икаме Бож'ик. И в'ие џо-в'икаме Бож'ик?; Д' адо Гос'иок џо-бол' ал зай.* (Видоски 2000: 264). Како што се забележува од примерите, во нив имаме удвојување со кратка заменска форма, ситуација карактеристична и за стандардот. Но, што е она што е специфично за овие говори во поглед на акузативниот падежен однос? Тоа ќе го согледаме од следниве примери: *А, браи-ми 'Анџел н'оси 'имет'о на и'в'а, на ед'ин р'и-с'инов'еи'о на д'адо Вел'ан;...кој нан'иже и'арф н'изаи'а ќе-из'де ед'на гла'ва кром'и'и.; И ос'ија'а: ниш'ан, к'и'и'ка с'ас-ж'и'и'ици и и'ја ак'о џо-иска з'еме к'и'и'каи'а и и'ја и'ра'и'и ниш'ан и си'ане гла'в'еш.; уважа-му окол'уш'ки'и'е,...; Уилаи'ил-се и бе'ал. Трч'ал, и'рч'ал, и'рч'ал, среи'нал и'еи'ел'о.; На-ед'и мал'ечки 'урки, и'и'уриш и'ак'а ра'ка'и'а в'а'и'ре,...; ... 'имаше ед'но из'дадено и зав'учиш кад'елаи'а, и и'ред'еш...; ...иол'уише од-џ'оре, заи'е'е'и'и'е кай'ако,...; Ја и ден'ес си-џ'ош'ва б'ански'и'е ј'аси'ја.; ...рек'а'и'а ни Г'лазне ќе-си-ф'ане си'и'ари'и'е кор'и'и'а.; И и'ја кай'о вид'ала ќе вој'ни'и'и'е набл'и'жаваа код-неа, ф'арл'ила џ'ребено зад-*

неа...; ...иѡа се кайѡ ѡѡ-и́счеме, избѡ́луваме и́лаи́и'ѡи́ѡ на и́ѡре'аи́ѡ...; Д'ама́иѡ и́ѡрѡ́'али, и́ѡ и́ѡрч'ѡли, и́ѡрч'ѡли, среи́и'али з'ајако. Она што може да се заклучи од примерите е дека често се сретнува определен аргумент во акузатив без заменска реплика. Ќе дадеме уште еден пример: Тој е изѡѡрафирал ц'ѡрк'ваи́ѡ, и́ѡ'ѡа с'ичко и́ѡј е ѡѡ наи́рав'ел. До́лнаи́ѡ ц'ѡрк'ва, ц'алаи́ѡ резба е наи́рав'ел и́ѡј. Иптересен пример со самиот факт дека две ИС во акузатив не се удвоени, а една е удвоена, според што може да се констатира голема колебаивост во удвојувањето на директниот предмет, ситуација карактеристична токму за источните говори (сп. Видоески 1998: 73).

Директниот објект што е тема на исказот може да биде изразен само со кратка заменска форма за што има бројни примери и во нашите дијалектни текстови од банскиот говор: *А ѿја се^а, сег^а ѿ-новио календ'ар ја-ч'есѿваме на-ѿеѿн'ајсѿи 'авгус,..; И н'акоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле, и к'ојѿо ерз'енин ја... ја-ар'есува, 'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за н'еа. М'и ѿѿи им-ј'а си-каж'ала, мар'и, д'ека-е.* (Видоески 2000: 263); *Тов'а сам ја* ч'ула *ѿѿ-м'ојѿе б'аби*. Претпоследниот пример е убав показател за тоа дека во банскиот говор не само негацијата туку и кратката форма од повратната замена не може да се одвои од глаголот, затоа имаме една мошне интересна линеаризација, архаичпа која е певообичаена за стандардниот јазик, а и за западното наречје. Од последниов пример, пак, се гледа дека директниот предмет може да се изрази само со кратка заменска форма која е употребена постпозитивно во однос на помошниот глагол во минатото неопределено време, наспроти примерите со препозитивно употребена кратка заменска форма во примери во кои и помошниот глагол од минатото определено време може да биде испуштен: *И ѿој ја-ѿред'ал, ѿред'ал-ја на... на-војн'ициѿе*.

Овде ќе наведеме пример во кој има друг тип на удвојување на акузативната ИС: *И шoџ'a г'аишo сiй'ана уг'лавница, м'ака-и на-мoм'аиia к'ани шoв'a друшкiiиe-и*. Во оваа реченица се сретнуваме со отсуство на замепска реплика т.е. на кратка заменска форма за удвојување на директниот предмет, кој пак, затоа е изразен со двојпоопределена именска група: и со показна заменка и со кратка заменска форма за

посвојност. Таков е и следниов пример: ...*оѝи иѝја којѝио нан'иже н'јнаѝред, ќе-изеде ѝѝја ѝлав'аѝа кром'иѝ*.

Од сите наведени примери можеме да донесеме неколку заклучоци значајни за начинот на формализација на директно-зависната именска синтагма, односно акузативната именска синтагма во банскиот говор: прво, во банскиот говор не се чува општата падежна форма кај личните и кај роднинските имиња од машки род во функција на директен предмет; второ, ако е акузативната ИС определена најчесто не е проследена со кратка заменска форма, а ретките примери во кои има удвојување се главно примери претставени од сопствени именки во улога на акузативната ИС што задолжително бараат удвојување, и сето ова сведочи за припадноста на овие говори кон југоисточното наречје каде што неудвојувањето е една од особеностите; трето, кратките заменски форми стојат по глаголот, односно како енклитики, како што е и со синтетските императивни форми и со глаголскиот прилог (примерот „*Љуам-ѝи ич'ерко, с'еѝи'ај-се с'нао*“), но можат да се сретнат и пред глаголот како проклитики, појава карактеристична за стандардниот македонски јазик; четврто, од примерите може да се заклучи дека ИС во акузативен однос во нашите текстови може да се најде и пред и зад глаголот, во зависност од тематско-рематската структура на реченицата. Од сето ова може да се заклучи дека банскиот говор има одлики кои се типични за југоисточното македонско наречје, но во поглед на позицијата на кратките форми и пред и зад глаголот (само не на апсолутен почеток на реченица) банскиот говор е поблизок до стандардниот јазик отколку, на пример, јужните македонски говори каде што кратките заменски форми се главно енклитики.

Во рамките на реченичните аргументи во акузативен однос треба да ги споменеме и бројните примери употребени во текстовите со егзистенцијалното *има* кое е безлично, но всушност отвора празно место токму за директен објект (сп. Минова-Ѓуркова 1994: 175), особеност од балкански карактер: *Се^а н'ема ѝѝолку адеѝи, ам'а насѝ'аро вр'аме 'имаше мноѝу.; ...сѝиро'иѝиелен иѝтехникум и 'имаше едн'а ѝпарал'елка, ѝорно д'амско облекл'о, и ја се-зайис'ах' ѝѝам.; ...ќе си-*

*им'ало свей'илишиѡа ѡам, ѡ'аркви... 'Иаме м'агносиѡ, на-ѡѡаа м'агносиѡ
'има едн'а ѡол'ама кр'уша...* Последниов пример е убав показател на
употреба на двата хомонимни глагола *има*, личниот за поседување
(првата дел-реченица) и безличниот за егзистенција (втората дел-
реченица) со два неопределени предмети во акузатив.

Посебна семантички мотивирана варијанта на акузативен однос
во македонскиот јазик, а што е карактеристична и за банскиот говор
е изразување на директниот објект со предлогот *од* + именска
синтагма во ситуации кога именската синтагма има за референт дел
од определено идентификувапо количество од некоја супстанција
или пак дел од некое идентификувано множество (Тополињска 1995:
118): *Дадеше на-момчеѡѡ н'ајнаѡр'ади ѡѡ-виноѡѡ да-ѡѡјне;...и си-
м'анеја крѡил'еѡѡѡѡа, а ѡа кум'о н'о'ше ѡа ч'аѡа с-в'ино и с'аѡѡѡ ѡѡ-
ѡѡја ѡд-мом'аѡѡ ѡакв'о з'емеја ч'аѡѡѡ на-кум'о с'с-виноѡѡ и се-
м'анеше; ...ѡѡа ѡр-чукаме ѡѡ-с'амеѡѡ, ...* Ваквиот директен објект е од
секундарно потекло; се работи за специфичен начин на изразување
на нартитивност каде осамостоената *од*- именска синтагма ќе ја
реконструираме како **(дел) од...* и ќе ја разгледаме во делот
посветен на изразување на генитивниот однос.

Изразување на дативен однос

Дативот претставува падежеп однос помеѓу предикативниот
израз и именската синтагма – назив на второто живо суштество, што
зема учество во предикацијата, односно, покрај номинативот, дати-
вот е тој што е најчесто резервиран за второ лице (второ живо
суштество, стихија, автомат) ангажирано во дејството (Тополињска
1995: 74). Има повеќе такви глаголи коишто покрај номинатив задол-
жително бараат и датив, а тоа се глаголите на зборување, давање-
земање и сл. Пример: *Веѡан му даде икона на Анѡел*. Како што се
гледа од примеров, во стандардниот македонски јазик дативот се
изразува на тој начин што именската синтагма што претставува
аргумент во дативен падежен однос е придружена со предлогот *на* и
со кратката заменска форма на личната замена за датив. Овој начин
се среќава и во банскиот говор. Примери: *И ѡѡја се-ѡрикаж'ала*

иконаѿа, на-некој чов'ек. Бидејќи именската синтагма во датив најчесто е определена, во стандардниот македонски јазик секогаш е придружена и со кратка заменска форма како граматички показател на дативниот падежен однос кај синтагмите маркирани како (+деф). Такви примери со удвојување со кратка заменска форма сретнавме и во банскиот говор. Примери: *И нам не-ни-е... не-се... не-н'и-е ч'удно ѿов'а ќе Глазне ќе-над'ојде и ќе-н-однесе.*; *Мене фн'оѿу ми кажуваја за „Пил ѿас'ок на сух ѿес'ок“.*; *...кл'анеше-ѿ-се на-свеќ'арваѿа до-зем'јаѿа.* Но, во текстовите од Банско почести се примерите без удвоен индиректен предмет: *...и каѿ'о ѿ'осѿар'ел р'екал на-иѿумена на-м'анасѿира.*; *И ѿја се-ѿрикаж'ала иконаѿа, на-некој чов'ек.*; *Тој обешѿ'ал ѿам на-некојси имѿер'аѿор, обешѿ'ал ќе... каѿ'о в'иди ќе-се-м'оли на-Б'оѿа, ќе-ја-ѿредад'е.* Она што како особност во оваа реченица треба посебно да се нагласи е дека има две ИС во датив кои се неудоени, по втората ИС е образувана од имепката Бог која е во општата падежна форма, ситуација која е вообичаена и за други дијалекти каде што општата форма не се чува, со исклучок на именките од црковната терминологија кои, под постојано влијание на богослужбата се употребуваат и во косите падежни форми. Во говори како банскиот каде што нема регуларно удвојување на предметот (и акузативен и дативен), чувањето на општата падежна форма кај често употребувани сопствени имиња од овој тип е комуникациски мотивирано.

Изразување на датив само со кратки заменски форми: *Уѿлав'ијме-си-се с-неѿо, ја му-дадух' една к'иѿка ж'аѿѿици, ѿој ми-даде една к'иѿка ж'аѿѿици и ѿој оѿ'иде војн'ик.*; *... 'идеа у-мом'аѿа, н'осаа ѿ веќе едн'о-др'уѿо...*; *Па, ја каѿ'о ми-ѿис'а ѿр'ојка...*; *Ми ѿ'и им-ја си-каж'ала, мар'и, д'ека-е.* (Видоески 2000: 263);

Од примерите се гледа дека кратката заменска форма се јавува и во препозиција и во постпозиција односно може да е и проклитика и епклитика (сп. *...м'и-са-расѿрав'али ѿак'а*; *...идеа у-мом'аѿа, н'осаа ѿ веќе едн'о-др'уѿо...*), а линеаризацијата на дативната и на акузативната реплика е иста како и во стандардот, т. е. прво е дативната, па

акузативната кратка заменска форма: *Ми ѿи им-ја си-каж'ала, мар'и, д'ека-е.* (Видоески 2000: 263).

Како што може да се заклучи од сите досегашни примери за дативниот падежен однос, во оваа позиција скоро без исклучок се јавува аргумент чијшто рсферент е живо суштество, односно (+anim).

Во текстовите од банскиот говор сретнавме и употреба на етички датив, т.е. кратка заменска форма која е знак за неформално, фамилијарно кажување: *И Свеѿа Варвара си-знаеме н'ие, си-е-р'одена в-Банско. Мом'а бил'а ѿред огн'ишиѿ'еѿио и си-ѿр'ела.*

Конструкциите со дативно-генитивен јазол во кои со кратката заменска форма за индиректен предмет употребена пред предикатот во реченицата, се изразува посвојност, се сретнуваат и во банскиот говор: *И д'екаѿѿ н'и-е ѿѿрквалѿа сеѿ'а...* (каде што е нашата црква сега...); *Ср'ешиѿ'аѿа му е 'убава...; ...ѿрез'имеѿѿ ми-е..., ѿо-б'ашиѿино,...; ...од-еден чов'ек ми б'ѿше в'ѿлоѿо, ѿерд'е,...; Кум, ѿѿоа ми-е кум.; ...ѿѿи се е случ'ило ѿов'а на ден ѿ на Свеѿа Боѿор'одиѿа...;* Последниов пример е особено интересен како илустративен пример за начинот на изразување на посвојност со кратка заменска форма за датив и со на + именката поседувач, ситуација што во стандардот е прифатлива само со именки што изразуваат роднински врски како што е и примерот: *м'ака-ѿ на-мом'аѿа к'ани ѿов'а друшкѿѿе-ѿ.*

Со кратка заменска форма за датив и во стандардниот македонски јазик и во банскиот говор се изразува носителот на психичка или физичка особина како во следниов пример: *М'ачно ми е; ...не-н'и-е ч'удно ѿов'а.*

Заменската реплика којашто се појавува кај сите примери со определен аргумент и во дативниот и во акузативниот падежен однос, претставува една од балканските црти, т.е. удвојување на предметот и се сретнува и во другите балкански јазици. Во банскиот говор, како што е всушност и во поголемиот дел од источните македонски говори, најчесто нема удвојување на предметот (за разлика од западните македонски говори). Удвојувањето на предметот почесто отсуствува кај акузативниот падежен однос, но често отсуствува и при изразувањето на дативниот падежен однос.

Изражување на генитивен однос

Во генитивен однос се наоѓаат именските синтагми што се зависни од други именски синтагми. Зависната ИС по формата или го континуира стариот датив, или има облик на предлошка конструкција составена од предлозите *на* и/или *од* и од *casus generalis* (Тополињска 1995: 88). Со генитивниот однос можат да се изразат неколку релации на вистинска посвојност: релацијата 'X го поседува Y', релацијата 'дел- целина', релацијата 'роднинска врска'.

Во банскиот говор првиот вид релација на вистинско поседување, доколку се изразува со предлошка конструкција, се изразува само со предлогот на: ...*ѿе-са и бил'и в ч'ей'ѿа* на Јане Санд'ански.; И *д'екаѿѿ н'и-е ѿѿрквалѿа сег'а*, *Светѿ'а Божор'одица д'олу*, *ѿја е на-жробиѿиѿѿѿѿ **на-Банско***,... Тја е *исѿѿоријѿѿѿ на-лен'о.*; ...*вод'ѿѿ **на-рекаѿѿ*** се-нам'алува.; *Преjрадијеѿѿ на-Солун.*

Во следниов пример имаме интересна комбинација на ИС со предлогот *од* за изразување партитивност и ИС со предлогот *на* за изразување посвојност. Во анализираните текстови посвојноста т.е. роднинската врска во банскиот говор се изразува и со предлогот *на* и со предлогот *од*: *брай̄-ми 'Ан̄гел 'носи 'имей̄о на ѿ'в'а, на ед̄ин р̄й̄-с̄инов̄ей̄о на д̄'адо Вел̄'ан. ; ...и сл̄езеше мом̄'аѿа долу на-дв̄'оро извед̄'еа-ја, ам̄'а извед̄'еа-ја н̄иј̄ниѿе, не на-мом̄ч̄'еј̄о.; ...и с̄'аѿиѿо р̄й̄-ѿѿ'ија од-мом̄'аѿа ѿакв̄'о з̄емеја ч̄'аѿиѿа на-кум̄'о с̄'с-вин̄'оѿо и се-м̄'анеѿе,...*

Релацијата дел-целина во банскиот говор се изразува со предлогот *од*: *Една од-них' рекла*.; Овде спаѓаат и оние примери со осамостоена предлошка *од*-конструкција т.е. со *од* + определена именска синтагма во банскиот говор за кои веќе зборувавме во делот за акузатив, т.е. за изразување на партитивност, односно парче од нешто и оваа релација исто така се изразува со предлогот *од*: *Дадеше на-момч'ето најнајр'ди **ош-вин'ото** да-и'ијне*. Всушност тоа е и една од особеностите на македонскиот јазик со кои се изразува и партитивност на реченично ниво (сп. Б. Конески 1981: 526; Тополињска 1995: 118). Ваквите осамостоени *од*-конструкции, иако претставуваат еден специфичен начин на изразување на директниот предмет

импликуван од страна на предикатот, ние ги разгледуваме во овој дел посветен на генитивот затоа што таквите конструкции можеме да ги реконструираме како **(дел) од...* со што тие се вклопуваат во погоре споменатата релација 'дел - целина'. Други такви примери се следниве: *...иџа зор-чукаме рџи-с'аменеџо, ...; искара'ала џар'и и си-куџи'х' рџи-киџа'јскија шаниџ'унк една р'окља, с'иња,..*

Потекло од нешто во банскиот говор се изразува со зависна ИС врзана со предлогот *од*: *...наџр'аеме џесџ'о од-браиџо, заџеч'аџиџе, џџураме да-с'е џеч'е.; Се", са-собира'али мом'иџе и ер'женеџо и с'ичкиџе од-ма:лиџе ко'иџо жив'али, р'одове де, с'е-са-собира'али на-џџе д'абоџе.; ..Каф'еџо б'џе рџи-см'елено ж'иџо,...; ...си-б'џх' наџра'ила, соџи'ила и едно џерд'е од-еден чо'век ми б'џе в'алоџо,...; И 'имаше еден џако'ф ад'еџи в-Банско, ќе наџиџе ер'жени од-малаџа не-даваја друзи ер'жени да-до"жа: од-дру'џаџа мала.*

Изразување на локативен однос

Под локативен однос се подразбира семантичка релација меѓу предикатот и/или предикатско-аргументската структура и локализаторот на соодветното дејство (Тополињска 1995: 88).

Показатели на семантичка зависност на именските синтагми кои се во локативен однос во банскиот говор има неколку. Локативната именска синтагма може да биде беспредлошка, но најчесто е предлошка, при што тука предлозите не се лишени од семантика (како кај граматичката употреба на предлогот *на* при изразувањето на дативниот однос), ами тие носат вистинска семантичка, предикативна информација.

Ќе почнеме од предлошките именски локативни синтагми кои укажуваат правец на движење во просторот или статична локација, а во банскиот говор се сретнуваат со предлогот *в'ав/ф* и со пошироко познати топоними и со општи именки како називи на населено место кои се немаркирани по определеност.

Изразување на локатив со предлогот *в'ав/(у)ф*: *И се сам-рожен'ила, џа си в'ав-Банско,... В'ав-Банско-си, в'ав-Банско-си,...; ...в'аф-сред'аџа в'аф-џ'аркваџа б'џе венч'авкаџа и слеџи-џоџа си-ја-в'одеја*

ф-кашии, кл'анеше-й-се на-свеќ'арваиѝа др-земј'аиѝа.; ...с'ичкииѝе с'е-са-ожен'или ф-ма:лаиѝа.; ...н'ие си-ве'ке ф-ѝов'а уч'илииѝе ѝ'ука,..; Кој не-знае ведн'аѝа ѝо-ф'арла: ф-езер'оѝѝо на-р'ибиѝиѝе.; В'аѝѝре б'аа св'адбиѝиѝе ф-одаиѝиѝе...; ...башч'а-ми б'аѝе војн'ик уф-Грција, на-фр'онѝиѝа и дон'есе мн'оѝу ѝам'ук.; Коѝ'а-е дож'ал Ј'ане Санд'ански в-Банско, ѝѝо: е К'осѝиѝа и Бл'аиѝа, ѝѝѝ-ѝам наѝ'оре ѝѝѝ-н'аиѝиѝа к'аиѝча н'емаше н'икакви к'аиѝчи, се 'има де, ѝѝој-е ѝѝам с'аѝ-ч'еѝѝѝа сејдув'ал, с'енѝа се-е ѝѝам заѝѝир'ал, **н'ѝјнаѝиѝа к'аиѝча. Банско не се с'ае кон'оѝ, а с'ае се лен.** Последните две затемнети именски синтагми изразуваат беспредлошка локативна ИС.

Локација со одушевен локализатор во банскиот говор се изразува со предлогот у којшто претставува фонетска варијанта на в'ав/ф: Глав'еш е, 'идеа да-се-ѝлаваа, 'идеа у-мом'аиѝа, ...ѝѝр'ѝба да-ѝрем'ине у-ѝѝакоѝѝо с-кар'уѝа,..;

Во примерите: 'Ами, да к'аже к'олку езер'а има ф-Пѝир'ин. К'олку езер'а има ф-Пѝир'ин.; Наѝѝолемоѝѝо езер'о креѝѝо е ф-Пѝирин е Пай'аз'ол.; имаме интересен начин на изразување на локација кога се работи за топоним што означува планина бидејќи во стандардниот јазик овде би се појавил предлогот на (на- Пѝирин, а не ф-Пѝирин), што значи дека предлогот в'ав/ф има пошироко поле на употреба на сметка на предлогот на.

Со општи имепки кои означуваат место, ако се работи за отворен простор и со топоними главно се употребува предлогот на: Н'оѝно вр'аѝе ка-си-сам-леѝн'ала ч'укаа на ѝ'орѝаиѝа...; Сѝѝарѝсв'аѝѝо д'арж'аѝе ов'ено на-кар'уѝаѝиѝа,..; Сеа да се к'ачиѝ ѝ'оре на Трѝд'орка,..; К'е-си се-ж'ена: ф-н'аиѝиѝа ма:л'а, в-ѝ'орна, на К'осѝиѝа и Бл'аиѝа.

Локација или движење во внатрешноста на нешто во банскиот говор се изразува со предлогот низ/из + имепска синтагма: ...б'аѝе ѝѝак'а ѝор'аиѝа, е ѝѝак'а, не-м'ож'ше да-се-зам'ине низ-н'еа.; И се-реѝѝила и кайѝ'о вид'ала, искоч'ила ис-ѝ'енѝуро. Прескоч'ила, беѝ'ала ис-ѝ'енѝуро.

За изразување на адлативна и аблативна функција т.е. означување на границата на просторот до кој се оди или од кој се поаѓа се користат предлозите до и од: Три-ч'аса од-Дем'јаниѝа, за-х'ѝжа

Демјаница *до-Тевнојџо Езер'о*; *Кога сѝиџнеш к'оне до-моминџија к'ола, доиџај џлава вис'око до-небојџо ѝри сѝр'ојни*“; *Мојо брајѝ н'оси ѝметѝо на... до Дебџр ше-е-дош'ел де, н'али, до-Дебар, до-Дебар ше-е-дош'ел*; *А на ѝраво ако ф'анеш оѝи х'ѝжѝија ѝо скѝ'лиѝе м'оже да се 'оди*; *Оѝи-к'ое езер'о си-оди'ла? ...до-маж'е, до-момч'ејѝо, до-ерџ'енино де, башч'аѝија ѝрѝба да-ѝрем'ине у-ѝ'акојѝо с-кар'уца, на-кар'уцаѝија ов'ен, до-и'еа: за-мом'аѝија.*

Сега ќе дадеме примери за изразување на локативот во банскиот говор со други предлози:

И ѝја каѝ'о видѝ'ала ќе војнѝиѝе наблиџаваа до-н'еа, фџрл'ила џребено за-н'еа и рекла:...; *И ја 'убаво, ам'а ѝја беџ'ала кѝм... кѝм-М'есѝа на'олу, кѝм-рек'аѝија и дожаа ве'еке,...*; *Се" ѝам се-живѝ'али самов'или, ѝокр'ај езер'аѝија*; *...и си-сѝл'ели ноз'еѝе и леџн'али ѝам до-езер'аѝија*; *Околу езер'ојѝо се кѝрџли бѝли к'амене*; *И ѝам, Тевнојџо Езер'о се-мин'ава за Безб'ок', за Паѝ'азџол. И ѝо-џор'аѝија вирее 'околу езер'аѝија и ѝо-џѝрд'инейѝо се-са'ди*; *...и слеѝи-ѝ'ов'а с'ичкиѝе ѝо сва'дбув'аа ѝо-н'аѝа мала, с'иѝиѝе се-венч'аа с-мој'аѝија р'окља*; *Тој вирее ѝокрај езер'аѝија, расѝ'е*; *..Таа ѝѝсен се с'енџа ѝѝеше ѝреѝ-варѝ'аѝија, ѝреѝи-ѝорѝ'аѝија на-мом'аѝија*; *Дој'де ѝ'ојѝо венч'а-нѝ и ѝри-нас ѝм"ше ве'еке, ѝѝо си-е ве'еке ф-к'аѝиѝи де...*

Како што може да се заклучи од примерите локативните односи во банскиот говор можат да се изразат со различни предлози во зависност од нивната просторна семантика, а се разбира дека со истите предлошки конструкции се изразуваат и временски релации како и во другите македонски говори. Примери: *...и оѝи-ѝѝџ'а си-се-ѝѝзнаваме*; *И ѝѝов'а си-ѝро'дѝл'жаваше ѝѝак'а, оѝи-крај-врѝ'аме*; *'Оѝиѝе оѝи-с'е'едем џ'о'дини, ка'д-сам-бил'а на-с'е'едем џ'о'дини, башч'а-ми бѝше војн'ик уф-Грѝија, на-фр'онѝија и до'н'есе мн'оџу ѝам'ук*; *Р'ано ѝрез ноември се-коѝа*; *џор'аѝија*; *И ѝрез-врѝ'амејѝо до-каѝ'о сѝ'ане сва'дбаѝија...*

Од следниве примери може да се констатира дека локаѝија во време може да се изрази и беспредлошки: *...ѝр'иес-ш'есѝа џрд'ина е-џор'ѝло, слеѝи-ѝ'в'а се-наѝра'и н'ово уч'илиѝе и си-оди'ејме...*; *Ноѝно врѝ'аме ка-си-сам-леџн'ала ч'укаа на ѝорѝ'аѝија...*

Изражување на инструментален однос

Именските синтагми кои се во зависен однос спрема предикатскиот израз, а со кои се изразува средството, начинот на кој се извршува дејството изразено со глаголот, или пак придружбата на вршителот на дејството се наоѓаат во инструментален падежен однос. Овде накратко ќе ги разгледаме начините на кои се формализира инструменталниот однос во банскиот говор.

Основен начин во банскиот говор е изразување на инструмен-
талот со зависна предлошка именска синтагма со предлогот *с/са̋с*:
*Свека̋рва̋и̋а ја љос̋и̋ав̋еше с-љи̋ри қо̋лака ла̋й̋, с-едн̋а к̋ана в̋ино и са̋с-
едн̋а кӳи̋и̋ја ло̋кӳм̋.; К̋ом̋бари го̋и̋џ̋в̋име, в̋ика̋м ко̋си̋ӳре̋и̋а са̋с-к̋аж̋ел
и љ̋ов̋а ни е ос̋но̋вна̋и̋а хра̋н̋а̋.; А љ̋о̋го̋а си-е-све̋и̋џ̋ец̋, са̋с-к̋о̋и̋је̋џ̋о̋
уб̋ив̋а цар Ка̋л̋'ја̋н̋.; То̋ј цар е ве̋ке љ̋ӳка са̋с-зла̋и̋на бр̋о̋ла̋, љ̋ӳка са̋с-
зла̋и̋џ̋о̋, љ̋а̋к̋а, и љ̋о̋ј са̋с-ко̋и̋је̋џ̋о̋.; љ̋р̋'а̋ба да-љ̋рем̋ине у-љ̋а̋ко̋џ̋о̋ с-
ка̋р̋ӳца̋,..; ...с̋ен̋га ко̋го̋а 'о̋деа ве̋ке, н̋ема̋ше љ̋а̋и̋ан̋'е, се^а е с-љ̋а̋и̋ан̋'е,..;
...с̋ич̋ки̋џ̋е б̋'а̋ме ед̋на̋к̋во де̋б̋ели и с̋ич̋ки̋џ̋е се-вен̋ча̋а с-љ̋ов̋а љ̋ер̋де и
са̋с-мо̋ја̋и̋а ро̋к̋ла̋.*

Од примериве се гледа дека двете основни позиции кои се покриваат со семантичкото поле на инструменталниот падежен однос, т.е. средството и начинот на кој се извршува дејството, се изразуваат на ист начин: со предлогот *со* + именска синтагма. Сега ќе дадеме примери за синтагми во кои со ИС во инструментал се изразува придружба, што е вторична функција на инструменталот: *Д'адо Вељ'ан дош'ел в-Б'анско с'аc-дв'ама с'ина, М'иш'ар и 'Ан'гел.; ...дош'ел ш'ука с'аc-дв'ама с'ина...; ...ош'и-ш'ам наг'оре ош'и-н'аш'и'а к'аш'ча н'емаше н'икакви к'аш'чи, се 'има де, ш'ој-е ш'ам с'аc-ч'еи'а сејдув'ал, с'ен'а се-е ш'ам заш'ир'ал, н'ијнаш'а к'аш'ча.; ...но и ш'и'ја заш'оч'наа да дожаа на ш'ош'р'елка ш'ам, с'аc-друж'ина, ш'а ш'ак'а се-биеја...;*

Како што се гледа од примерите, и оваа функција на инструменталниот падежен однос се изразува со *со* + *ИС*. Треба да нагласиме дека овде предлогот *со* како и другите предлози кои се јавуваат во предлошките именски синтагми, а кои подолу ќе ги разгледаме, не се лишени од семантика.

Во речепици каде предикатите имплицираат по два предмета главно се користи зависна предлошка именска синтагма со предлогот со: И осѿаја'а ниш'ан, к'ийика сас-жай'ици...; ...йов'а жрай'и бл'изу до Охрий, иам е й'ано сас-'ябуки, нас'адени сег'а; ...а йа св'айо н'о'ше йа крй'л'анка сас..., крй'л'е сас-в'ино и с'ашйор о-мрам'иа изл'азеја йов'а сас-крй'л'е сас-в'ино... но има примери и на беспредложки конструкции: ...ја му-'адух' едн'а к'ийика жай'ици, ијој ми-'аде едн'а к'ийика жай'ици и ијој ой'иде војник.; Свекарвай'иа ја иосив'еше с-йри колака л'ий, с-едн'а к'ана в'ино и сас-едн'а куй'ија лок'ум.

Именски синтагми во предикативен однос

Именски синтагми во предикативен однос се оние чијашто функција е да му припишат на референтот на една друга именска синтагма извесно множество особини - конотација на поимот - без референција (Тополињска 1997: 191). Овде ќе ги разгледаме именските синтагми во предикативен однос кои се дел од именскиот прирок. Примери: *Тов'а е н'ајбујнаѿи, н'ајмакедонскаѿи ма:л'а ѿам.; Ја си-сам шив'ачка...; Н'ие б'аме чей'ири, декиѿ се р'ж'ени б'аа ѿеѿ. Мајж'е-ми е ѿеѿивник, ѿој е е'ен, а 'има чей'ири с'есири.; Там се-фан'ах' служи'ѿелка и до'дек се-ѿенсион'ирам се сам-бил'а служи'ѿелка, се сам-била служи'ѿелка.; ...башич'а-ми б'аше војн'ик...; ...ѿов'а е сиѿароѿо кор'иѿо на-рек'а Гл'азне.; Цанг'ала, ѿанг'ала, ѿоа е ѿѿурско 'име де, на б'алг'арски зн'ачи фес.; Еми ѿоа си-е зл'ѿов'арх, си-е. И зл'ѿов'арх си-е.; Тов'а е ѿиѿанка. К'исела е. Циѿанка.; ...нек'кв'а бурја б'ила ѿо-мор'еѿо и нек'кв'а бурја б'ила на-Свеѿи'а Гор'а, ѿам.; ...а ѿов'а са-ѿр'икаски ќе...;*

Во наведените примери се потрудивме да избереме репрезентативни примери за повеќе видови на предикативни именски синтагми.

Следните два примера: *ја му-в'икам ќе ѿов'а не-с'е хрис'тииј'ани; Тов'а е н'ајбујнаѿа, н'ајмакеѿонскаѿа ма:л'а ѿам.*; се карактеристични по тоа што како субјектна ИС ни се јавува показна замена од среден род, којашто не подлежи на конгруенција со имепката од која е конституирана предикативната именска синтагма. Се работи за појава од словенски небалкански тип, карактеристична и за

стандардниот јазик (сп. стандардно *Тоа е човек* наспроти, на пример, во егејските говори *Тој бил лувџиа*; Тополињска 1995: 21). Сепак во текстовите од Банско го сретнавме и следниот пример од балкански тип со конгруенција на показната замена и предикативната ИС: *Тија б'аа к'олко д'ва-й'ри м'ей'ра вис'оки, с'иш'ие ед'накво, й'олку деб'ели*.

Типично за дијалектниот јазик е глаголот-копула често да биде испуштен од именскиот прирок и прирокот да биде сведен на неговиот именски дел: *На-едн'и мал'ечки 'урки, й'уриш й'ак'а рак'а'иа в'а'йре, изд'лабено,.; И... лен'ива'иа - 'ий'ра.; Ед'на мом'а дон'есла мас, ед'на- д'рв'а, ед'на- й'ей'џиа, ед'на- вр'а'ишник, ед'на -бр'а'ишно, ед'на- с'ирене, й'а си на'й'рили и'у'ила да-веч'ераа*. (сп. Видоески 2000: 264). Ваков тип реченици, т. н. „номинални реченици“ во говорниот јазик се чести затоа што се експресивно маркирани, а отсуството на глаголскиот дел го истакнува именскиот дел од прирокот и така ја потенцира ремата (Тополињска 1995: 28-29).

Во рамките на именскиот прирок можат да се сретнат именски синтагми кои претставуваат осамостоен именски дел од прирокот кој потоа се присоединува кон еден друг предикатски израз. Притоа, ваквите именски синтагми не се разликуваат суштествено од ИС врзани со глагол-копула, зашто и во двата случаи „именскиот дел од прирокот по дефиниција е немаркиран од гледна точка на категоријата определеност, односно на семантички план има само конотативна, а не и денотативна вредност“ (Тополињска 1995: 17). Пример: *...й'уриш й'ак'а рак'а'иа в'а'йре, изд'лабено, й'уриш и на'горе 'имаше ед'но изд'адено и зав'учиш кад'ела'иа, и й'ред'еш*. Во оваа реченица имаме кондензиран јазичен израз и од реченицата *'имаше ед'но шо е изд'адено* е добиена погорната реченица.

Комплементарни реченици

Во функција на аргумент на глаголскиот прирок на основната реченична конструкција, освен именски синтагми можат да се појават и комплементарни реченици. Ваков тип на аргумент бараат глаголи од втор ред т.е глаголи што означуваат мисловни процеси,

глаголи што означуваат комуникација, односно глаголи што го одразуваат восприемањето и/или толкувањето на светот од страна на човекот. Често ваквиот тип на реченици во народниот јазичен израз нема посебен показател, туку комплементарната реченица се надоврзува директно на предикатот. Вакви примери сретнавме и во банскиот говор: *Д'адо-ми М'илош, ниже'ејме ѿ'уѿ'ун и ѿак'а ни-обеиш'каваше, кој нан'иже ѿ'рф н'изаѿа ке-из'де една г'лава кром'иѿ.; И ѿој зеде исѿу'ал с'иѿиѿе ѿам др'у'зѿиѿе од-н'аша ма-л'а ер'женеѿо и р'екал, н'ејке да-'ожаве, в'ика, мо'о маш се-в'ика Б'оре де, Бор'ис, 'оѿи, в'ика, Б'оре си-ја-арес'ал Ленчеѿо...; Се", ѿр'аѿаа з'од'јаѿиѿици за-мом'аѿа и ѿја ак'о ар'еса ѿакв'о, рече – ем'и 'убаво.; Тој се-наѿр'ил засѿ'ал. (според Видоески 2000: 261).*

Сепак побројни се оние реченици каде што сретнуваме комплементарни оператори кои ја поврзуваат основната реченична конструкција со нејзиниот реченичен аргумент. Најчести се примерите со комплементарниот оператор **ке**: *И 'има ѿреѿсказ'ание, нам'ираѿи ѿреѿсказ'ание ке кога ѿаднаа даб'еѿо, ѿ'ија са-бил'и ф-сред'аѿа нарека'иѿа, од-ѿога ке ѿрес'екне река'иѿа, н'ема веке да-ф'ашка 'исѿо ка и Свеѿи Г'орзи...; ..а ѿова са-ѿр'икаски ке Б'анско н'оси 'имеѿо на Бејле, ѿа ѿова, ѿа онова, е ѿак'а се-образув'ал н'аѿија г'рад Б'анско. И ѿја когаѿо вид'ала ке к'аѿиѿаѿа-им е бил'а обг'радена од-вој'иѿици, се-реѿила.; И ѿја каѿ'о вид'ала ке вој'иѿиѿиѿе наблѿжаваа код-н'еа, ф'рл'ила г'ребено зад-н'еа и рекла:...; „Еми, ѿак'а мар'и ж'ено, г'ор'аѿа зайоч'на да-р'ука ѿо-мене ке... моѿов'ила – в'ила, кој сече моѿов'ила, жен'аѿа му ум'ира!; Та н'икој и не-знај'ал ке-са-вам'ѿирки.; (според Видоески 2000: 260); Помисл'или ке-е-момч'е. (според Видоески 2000: 264).*

Она што е впечатливо за банскиот говор тоа е употребата на комплементарниот оператор **ше** каде, според нас, се работи само за фонетска варијанта на комплементарниот оператор **ке**: *Тој зайоч-нал да-му-каж'ува ше-е-работѿил, ке-е-сек'ал 'урка, 'урка-ѿроѿ'урка, моѿов'ила-вила... Па, ѿој г'рабне еден лосѿи, ѿа ѿо неа: „Ке-ѿи-к'ажа ја која-е 'урка-ѿроѿ'урка!“*

Како комплементарен оператор во банскиот говор го забележавме и *шо* во следниов пример: *Ам'а на̄ремено си-о̄иашув'а̄јме ј'авен ӣјрсл'ук, шо-сме не в'а̄с̄ӣи.*

Во рамките на комплементарните реченици спаѓаат и сите индиректни прашања кои всушност се воведени со некое прашално зборче: *Тој обеӣи'ал ӣам на-некојси им̄иер'а̄ӣор, обеӣи'ал ке... ка̄и'о в'иди ке-се-м'оли на-Б'о̄а, ке-ја-ӣредаде. ...а ӣа в'аӣӣе езер'и не-знам ӣор, ка-беӣе, ка-беӣе в'аӣӣе г'ори ӣам, Гал'ачица и ӣов'а, дали има̄ӣе на̄г'оре, не-сам-од'ила.; Не-знам д'али се-ӣр'одава...; А све к'арва̄ӣа д'ума на-ӣч'ерка̄ӣа-ӣ шо да раб'о̄ӣи...; Ем'и да-ӣи-к'ажа шо сме-раб'о̄ӣили...*

СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

Во рамките на сложената реченица во банскиот говор ќе ги разгледаме речениците чиј конститутивен член претставува сврзнички предикат и нивните кондензирани варијанти т.е. просто-проширепите реченици кои се изградени од два реченични аргументи од кои едниот е изразен со матрична реченица конституирана од финитен глаголски облик, а другиот со трансформа која најчесто се состои од некој нефинитен глаголски облик. Најпрво ќе ги разгледаме речениците конституирапи од сврзнички предикати, а потоа и оние со трансформи.

Конструкции конституирани од сврзнички предикати

Сврзничките предикати семантички претставуваат израз на релациите кои поврзуваат два настани „средени / корелирани во резултат на мисловните процеси на говорителот“ (Тополињска 1997: 9). Таквите релации формално се изразуваат со сврзник кој во дадената сложена реченица претставува сврзнички предикат и нејзин конститутивен член. Одделните настани за кои се зборува во дел-речениците на една сложена реченица говорителот може да ги доведе во различна врска: асоцијативна, временска, причинска и др. Такви се и типовите сложени реченици чиј конститутивен член е

сврзнички предикат: асоцијативни, темпорални, каузативни. Дел-речениците кои се поврзани со еден сврзнички предикат претставуваат негови реченични аргументи.

Асоцијативна релација

Конјункција

Конјункцијата е наједноставната релација која се изразува со сврзнички предикати, но затоа и најсиромашна семантички. Во дијалектните текстови таа е многу раширена токму заради овие свои својства. И покрај тоа што е сиромашна во поглед на информациите што ги донесува самиот сврзнички предикат, оваа релација им поставува и извесни барања на реченичните аргументи што ги поврзува. Прво такво барање е дека реченичните аргументи треба да бидат сукцесивно подредени, ако се работи за настани што се случуваат едно по друго (а не за синхронизирани настани), а информацијата за тоа е вградена во лексичкото значење на глаголските предикати или е дополнета со други содржини вградени во аргументските конструкции. Другите барања зависат и од типот на сврзникот што е употребен.

Најчестите сврзнички предикати што изразуваат асоцијативна врска на настаните во банскиот говор се сврзниците *и*, *ӣа* (*ӣе*), *ӣа* и *ем*:

И: *Н'осиме 'имей̄о, фам'илно̄ӣо им'е н'осиме на-Вељ'ан 'Огњов к'ој̄ӣо-е рд-Дебар, дош'ел ӣ'ука с̄ас-дв'ама с'ина за-да-изг'рад'и, изг'раф'ира ц̄'арква̄ӣа Свей'а Тро'ица и р̄ӣ-ӣам си-н'осиме фам'илно̄ӣо 'име, Вељ'ан, Вељ'анова.; И ӣја веќе се-ӣрек'рс̄ӣи ӣред-ов'ено, ч'ини мей̄ане, ув'аж-а-му окол'ушк̄ӣӣе, ӣа се-ӣрек'рс̄ӣи, цал'ува ов'ено, и ӣӣог'ава ког̄а цал'уваше ов'ено, ӣӣог̄а ја-ф'анеше момч'е̄ӣо за-рак'а̄ӣа, ма̄ж'е-ӣ, де.; И си-ја-завед'еа ф-ц'рква и ӣам б̄а̄ше венч'авка̄ӣа.; ...ел'и ӣо-с̄ӣаро ӣр'еки клас сме бил'и с'едем г̄один ф-ед'ен клас с-нег̄о и р̄ӣ-ӣӣог̄а си-се-ӣозн'аваме.;*

ТА: *Ор'ејме, с̄'а̄еме-г̄о на-лен'иш̄ӣи'е̄ӣо (о̄ӣ, н'ие за-н'ива в'икаме лен'иш̄ӣи'е), с̄'а̄еме-г̄о на-лен'иш̄ӣи'е̄ӣо, ӣе изр'ас̄ӣува мн'ог̄у б'иле, ӣе*

џо-ил'евиме, **ѿе** џо-в'адиме (иол'иваме в'икаме в'адиме), **ѿа** џо-в'адиме, ил'евиме-џо, **ѿа** сеише џо-скубејме, **ѿа** џо-в'арз'уваме на-г'арсници, **ѿа** џо-чукаме ои-с'аеио, **ѿа** џо-и'оиие ф-и'ои'илнаи (наи-К'осиа и Бл'аиа од-декио сам ја, 'имаше едно многу зол'ема и'ои'ила, иам се-и'оиеше лен'о на-банскал'иие), **ѿа** џо-с'ушиме, **ѿа** џо-чукаме, **ѿа** џо-мл'аме, **ѿа** џо-р'асиме на-џр'ебенцо, **ѿа** џо-и'ред'еме, **ѿа** џо-ч'еме, **ѿа** џо-с'нов'еме,...; **Та** 'одејме, **ѿа** как ќе да-не 'одиме; **Та** и ја с 'имах кандид'аи ои-ма-л'аиа ои-К'осиа и Бл'аиа, но и и'ија заи'очнаа да дожаа на и'и'релка иам, с'с-дружина, **ѿа** и'ак'а се-биеја,...; **Та** и и'ак'а и с'с-м'ене каио ма'же-ми б'аше вој'ник, в'арн'а-се и'рез-но'ември,...; **И** и'ој и'оку во'и'рав'ил чов' ако до -вар'и'аиа, иа-се-си'ои'ил. (според Видоески 2000: 265).

ПА: *И еднаш и'и'иам ои-и'ак'а, иа и'ија р'екоа, и'ак'а ма'же'ио...; ...ув'ажа-му окол'уш'кии, ѿа се-и'рек'рс'и,; Св'иреја Ци'гане с'с-г'ајдаи, ѿа Ци'ганка с-и'ерем'и'ио и'умба-л'умба, и'ов'а б'аше на-вр'амеио.; Б'аа и'аква миз'ерија ф-едн'а одаја с'ијаја золви'и, свекор'о и свек'арваи, 'им'иш и баба с'и'ара, иа в-др'угаиа одаја б'аме иа н'ија с-ма'же.; Бр'е, и'р'оклеи да-с'а и'а ме-изл'џ'аа. (според Видоески 2000: 263).*

ЕМ: *„Марко ков'е к'оно за-џр'ади, ем џо-ков'е, ем џо-и'и'ро 'учи...*

Од дадените примери се гледа дека првите три погоре наведени сврзници се во мошне честа употреба во банскиот говор. Особено ќе ја нагласиме употребата на сврзникот **ѿа** со фонетската варијанта **ѿе**, којшто го забележавме во повеќе примери и во средината на реченицата и на нејзиниот почеток како кохезивно средство за конјункција. Сврзникот **ѿа** го регистриравме и во кратката одломка од евангелие од Разлошко запишана од Вук Караџиќ, а обработена од Видоески, како и во приказните од Молеров. Ќе го наведеме следниов пример: *И ои'иде, ѿа се и'рилеи и'ри једне'о човека ои'и и'ија в и'аја с'и'рана и и'ој го и'раи на сел'аи му, да и'асе свиње. Овој сврзник е карактеристичен и за серско- драмските говори, за разлика од долновардарските говори каде што неговата употреба е мошне ретка (сп. Тополињска 1997: 14-15).*

Адверсативна релација

Спротивни реченици

Релацијата на адверсативност или спротивставеност која претставува комбинација од конјункција и негација, во банскиот говор се изразува со неколку сврзници.

А. Основен адверсативен сврзник е сврзникот *а*. Речениците што ги поврзува овој сврзнички предикат или се конституирани од различни глаголски предикати или се од ист глаголски предикат, но кој врзува различни ИС како аргументи. Примери:

...иој... д'адо-и на-мама е-бил мајсѝор на-иолов'инаиѝа рѝи-ц'аркваиѝа Свеѝи'а Тро'ица, сид'ар, **а** иѝја...; од-в'инаѝи е-било иѝак'а, не-им'ало ни д'окѝоре ни... ни н'ишѝио, иѝија са-бил'и 'осам д'еца, с'ичкииѝе се-измр'ели, сам иѝја е осѝан'ала ж'ива.; мама е-уч'ила до-виѝоро оддел'ение, **а** иѝаку до-чейѝв'арѝио оддел'ение, **а** иѝа н'ие си-в'еке ф-иѝов'а уч'илииѝе иѝука, иѝр'иес-иѝесѝиѝа ѝор'дина е-ѝор'ѝло, слеѝи-иѝ'ва се-наѝра'и н'ово уч'илииѝе и си-одејме.; Не-карај лен'ивија да-рабоиѝе, **а** да-иѝе-науч'и на-ак'ѝл!;; И ѝор-иѝиѝа в'еке иѝам иѝѝк'ова, **а** иѝој само иѝ'ва знае: Ја сам свеѝи'и Дим'иѝар.; Искоѝал-ѝо, иѝа-ѝо-одн'есѝл, каѝи'у ка-с'и-е обл'ѝчен, да-ѝо-изеда. **А** иѝиѝа иѝоку изл'ѝѝл-ле-иѝој, заѝре-иѝ'али с-иѝейел оѝине, иѝа-си-леѝн'али. (Видоески 2000: 265). Сврзникот *а* во текстовите од Банско како сврзнички предикат врши не само чисто адверсативна функција, туку и надоврзувачка, како и во стандардниот јазик, и притоа ваквото надоврзување често ги поминува границите на речениците, односно служи и како кохезивно средство во текстот.

Ама. Сврзникот *ама* којшто е познат и во турскиот и во грчкиот јазик е навистина фреквентен во банскиот говор и тоа со значење на вистински адверсативен сврзник. Примери: *Шеѝам, иѝеѝам 'ама сеа в'еке иѝо-не-моѝа да иѝеѝам иѝолку, оѝи, оѝи не-моѝа, ме-чекаа. ...декаѝио сам-од'ила мн'оѝу иѝо-в'аишѝиѝе ц'аркви, ама не-сам-об'арнала вним'ание.; ...с'енѝа коѝ'а 'одеа в'еке, н'емаше иѝаѝан'е, се^а е с-иѝаѝан'е, ама иѝоѝа б'ѝа иѝредимно ѝајди.; ...и слезеиѝе мом'аѝа долу на-дв'оро изведеа-ја, ама изведеа-ја н'ијниѝе, не на-момч'еѝио.;*

Не-зн'ам д'али се-и'род'ава **ама**,... **ама** и'и'ја и'и'ио в'ире'а ио езер'а'и'и са-забранени да-са-бера и'арво и и'арво...; Се" н'ема и'олку ад'е'и, **ама** на-с'и'аро вр'аме 'имаше мн'огу.; **Ама** на'и'ремено си-о'и'ашув'а'јме ј'авен и'арсл'ук, ш'о-сме нев'а'с'и'и.; Поубаво да-не-'одиме на-св'адба'и'и, **ама** неј'ка да-умр'еи.; А и к'орен му в'икаме, ама и ж'или му в'икаме.; И и'о и'оку с'и'ан'ало чов'а'к, **ма** бес-цицир'и'га,... (Видоески 2000: 261); .

За сврзникот **ама** е карактеристично тоа што бара утврден редослед на аргументите, бидејќи првиот аргумент секогаш ја носи пресупозицијата што е задолжителна семантичка компонента на адверсативната конструкција (Тополињска 1997: 42). Од примерите се гледа дека овој сврзник се сретнува и во текстовите запишани кај Видоески (од Молеров), но таму се сретнува и во скратената варијанта **ма**.

Но. Во текстовите од Банско се сретнуваме и со употреба на адверсативниот сврзник **но**: Та и ја с'имах кандид'а'и'и о'и'и-ма:л'а'и'и о'и'и-К'ос'и'и и Б'ла'и'и, **но** и и'и'ја за'и'очн'аа да д'ожаа на и'о'и'р'елка и'ам, с'а'с-друж'ина, и'и'а и'и'ак'а се-бие'ја,... Тој служ'и две г'одини и и'олов'ина, **но** и'рез-и'и'ов'а вр'аме се-ожен'и'јме, и'едесе-и-с'едма г'одина си-дојде в-'о'и'и'уска и се-ожен'и'јме. Г'ја изг'ор'ела, резб'а'и'и **но** си-седи.; сег'а и'о-н'овио календ'ар ја-ч'ес'и'ваме на-и'е'и'н'а'јс'и'и 'авг'ус, но и'и'ја не-е-би'ла на-и'е'и'н'а'јс'и'и, на-и'и'рин'ае'се д'ена. Во сите реченици имаме адверсативност на два реченични аргументи при што сврзникот **но** врши основна сврзничка функција.

Ами/еми/ми. Во текстовите од Банско го забележавме и адверсативниот сврзник **ами/еми**: Немаше и'и'акв'и'ја в'а'ла как се ш'о-'има, **ама** б'аа... едн'о б'а'ло и'ерде и'ам на-г'лав'а'и'и, се-и'ур'и'ше на-г'лав'а'и'и,...; и **Ема** о'сн'овна'и'и ран'а на-б'анска'и'и се: кос'и'ур'е'и'и и за'и'џр'е'н'це с-др'о'и'ка, а н'ие на фас'ул в'икаме кос'и'ур'е'и'и.; Турци не-им'ало Б'анско. **Еми**, **еми** и'и'ја си б'ила Т'урска, и'и'оа е и'о'и'и Т'урска И'м'и'ери'ја... и'и'и'ја си са-влад'а'ли г'ор'а'и'и.; Цанг'ала. К'ое как? **Еми** фес. Не-с'и'е-видув'али Турци'и'е с'а'с-фес, и'и'ак'а. **Еми** сиг'урн'о б'а'и'ше в'инена, не-зн'ам. В'инена б'а'и'ше, за'бор'ила-сам. ; **Ми** и'и'и им-ј'а си-каж'ала мар'и, д'ека-е. (Видоески 2000: 263). Овој сврзник исто така е многу фреквентен и, како што се гледа од примерите, го сретнавме дури во три

фонетски варијанти со тоа што третата скратена форма *ми* е карактеристична за приказните од Молеров запишани кај Б. Видоески.

Алтернативна релација

Разделни реченици

Како главен сврзник за изразување на алтернативата во банскиот говор се појавува сврзникот *'ели*: *Б'ашииин,оиио е Ел'ена 'ели с'а, ио бански се-в'ика Лена Вељ'ан, Вељ'анова.; А м'ежду Безбок² и Тевноио Езеро се-нам'ира ишов'а, Паи'аз'ол, ели иоиовиийе жр-ир'ек'јрсиија сеа Пои'ово Езер'о.; В'инена б'аше, з'абор'ила-сам. Ели с'ина.; Сеа изл'аза к'ошаринкиийе ели кок'ичеицаија. Ама ис-ио: крај ели ис-ио: крај?* Како што се забележува од примерите, во првите два примера алтернативниот сврзнички предикат воведува дел-реченица со која се дава друго има за истиот учесник во настанот, додека во последните три реченици имаме алтернација на одделни ИС кои изразуваат различни учесници во дадениот настан. Може да се заклучи дека алтернативниот сврзнички предикат којшто во банскиот говор гласи *'ели*, поврзува цели реченични конструкции или само одделни именски синтагми, а можна е и комбинација од двете шеми (Тополињска 1997: 38) за којашто ние овде не најдовме соодветен пример.

Темпоралната релација

Временски реченици

Темпоралната врска меѓу настаните се изразува со посебен инвентар на сврзнички предикати кои можат да покажуваат неколку типа на временски однос: истовремено одвивање на настаните, со делумно или целосно поклопување во време, последователност на настаните, при што последователноста може да биде разгледувана од перспектива на поранешниот или на подоцнежниот настан, односно да се изразува релацијата 'по' или релацијата 'пред' и, најпосле, сврзничкиот предикат може да сигнализира помала или поголема временска дистанца меѓу настаните. Како се изразуваат сите овие

релации во банскиот говор ќе видиме во прегледот на временските сврзнички предикати што следува.

Основен сврзник во временските реченици во банскиот говор е *коџа*: *Коџа-е дож'ал Јане Санд'ански в-Банско, ѿо: е К'осиѿа и Б'лаѿиѿа, оѿи-ѿѿам наџ'оре оѿи-н'аиѿиѿа к'аиѿа н'емаше н'икакви к'аиѿи, се 'има де, ѿој-е ѿѿам сѿс-чеиѿѿа сејдувал, с'енџа се-е ѿѿам заѿиѿрал, н'ијнаѿиѿа к'аиѿа.; и ѿоџ'ава коџа цал'уваше ов'ено, ѿоџа ја-ф'анеше момчеѿиѿо за-ракаѿиѿа, маџе-ѿ, де.; Коџа дабовейѿиѿо ќе ѿаднаа ѿоџа рекаѿиѿа ќе-ѿресекне, ќе-ѿиѿе че м'ноџу м'алку.; ...коџа ѿаднаа даб'еѿиѿо, ѿиѿа са-билѿи ф-средаѿиѿа на-рекаѿиѿа, оѿи-ѿоџа ќе ѿресекне рекаѿиѿа, н'ема веќе да-ф'аиѿка 'исѿиѿо ка и Свейѿи Г'орџи...; Коџа сиѿиџнеи к'оне до-м'оминѿиѿа к'ола, д'иџај џ'лава високо до-небоѿиѿо ѿри сиѿроѿиѿи“.*

Освен *коџа* мошне фреквентни се и сврзниците *каѿиѿо*, *џаѿиѿо* и *кад*: *И ѿиѿа каѿиѿо* вид'ѿла ќе војнѿиѿиѿе наблиџаваа код-неа, фѿр'лила гр'ебено зад-неа...; *И ѿоџа џаѿиѿо* сиѿана уџ'лавница, мака-ѿ на-мом'аѿиѿа к'ани ѿов'а друшкѿиѿе-ѿ; *И самодивѿиѿе каѿиѿо* се-ѿреѿравили вечерѿиѿа; 'Ошѿе оѿи-с'едем џ'одини, *кад-сам-бил'а* на-с'едем џ'одини, баиѿа-ми б'ѿиѿе војн'ик уф-Грѿиѿа, на-фр'онѿиѿа и дон'есе м'ноџу ѿам'ук. Како што може да се заклучи од примерите, временскиот сврзник *каѿиѿо* се изговара во три варијанти: *каѿиѿо*, *џаѿиѿо* и *кад* и сите овие сврзници всушност вршат иста функција како и сврзникот *коџа* т.е. изразуваат општ контакт во време.

Средства за реченично надоврзување, а кои служат за изразување на релацијата контакт во време се: *ѿоџа// ѿоџ'ава* и *ѿрес-ѿиѿов'а вр'ѿме* за изразување на истовременост на дејствата во двете дел-реченици. Примери: *И ѿоџа ѿроѿѿл ѿеѿиѿел, ѿој бил вайѿир и исчезн'ал. И ѿрес-ѿиѿов'а вр'ѿме ѿ се-ѿочук'ало на вариѿаѿиѿа*; а за последователност на дејствата во речениците ги забелсжавме надоврзувачките корелати: *оѿи-ѿоџа, с'еѿиѿе и сеа*: ...*оѿи-ѿоџа* ќе ѿресекне рекаѿиѿа, н'ема веќе да-ф'аиѿка 'исѿиѿо ка и Свейѿи Г'орџи...; ...ѿиѿа џо-в'адиме, ѿлевиме-џо, ѿѿа с'еѿиѿе џо-скубејме,...; *Ја сеа* ќе-ви-донеса ракѿиѿа, ќе ја в'идиѿиѿе.

Сврзничкиот предикат *доџ'ек*, употребуван со реченични аргументи „сигнализира завршна временска граница на еден настан (сос-

тојба, процес...) при што таа може да се поклопува или со почетокот или со крајот на настанот (состојбата, процесот...) -- локализатор.“ (Тополињска 1997: 49). *Там се-фан'ах' служ'иџелка и дрд'ек се-џенсион'ирам се сам-бил'а служ'иџелка, се сам-била служи'џелка.; И реи'ил маж'е дод'ека свадб'ува џов'а, ш'уреџо-му, жен'аџа-му да-си-наџр'аџ фусџ'ан.*

Релацијата 'последователност базирана врз релацијата џо' во банскиот говор се изразува со сврзничкиот предикат џџоку кој го регистриравме само во текстовите од Молеров запишани во збирката дијалектни текстови од Видоески: *И џџој џџоку восџрав'ил чов'џко до -варџ'аџа, џа-се-сџоџил.; И џџо џџоку сџан'ало чов'џк, м'а бес-џиџири'џа,...* (Видоески 2000: 261). Во овие текстови го сретнавме и сврзникот *аџа(ле)* како изразуваач на брза последователност: *Аџа оџџишл'и на-џоџџоно, кам џасџрџма!; Аџа вид' џла, аџале не-е-момч'е, м'и-е-вай'ир.* (Видоески 2000: 263-264). Овој сврзник како временски е забележан и во серско-драмските говори. (сп. Иванов 1977).

Како временски сврзнички предикат којшто изразува брза последователност на двете дејства во сложената реченица е и турската заемка *џам'ан'*: *Там'ан' ја-исџ'екли, џоку се-џочук'ало на-варџ'аџа.* Како што се забележува од примеров, овде се употребени два сврзнички предикати за временска релација и *џам'ан'* и *џоку* од кои вториов во овој пример го носи значењето на спротивност по коешто и го карактеризираме сврзникот *џуку*.

Каузална релација

Причински реченици

Причинската релација во банскиот говор се изразува со повеќе сврзнички предикати. Еден од пофреквентните е сврзникот од грчко потекло *оџи*: *На-џџаку-ми, оџи н'ие за баиџ'а в'икаме џџаку, не в'икаме џџаџко, в'икаме џџаку. По-бански се в'ика џџаку.; Ш'еџам, ш'еџам 'ама сеа в'еке џо-не-моџа да ш'еџам џџолку, оџи, оџи не-моџа, ме-ч'екаа. Так'а де, краљ'ук се на..., за џо и дџк џа'к'а краљ'ук, 'оџи 'ако б'џа некое јаџн'е да-џо-ф'анеш.; И ја си-бех' уш'ила една*

р'окља 'оџи 'одех' на-б'орчеџа кай'о мом'а, 'одех' на-б'орчеџа оџи н'емаше дек да-се-рабоџи кай'о се".; с'ичко е-бил'о, ја џи'ја реснач'е, џов'а реснач'еџо, бл'усчеџа, ч'ерџиџе џр-одајаџа, 'оџи н'ие за-си'јаја в'икаме одаја, с'ичко џов'а си-сме наџрав'ели н'ја, да-џред'еш.; ...и 'оџи се е случ'ило џов'а на ден џ на Свеџа Боџор'одица, ц'аркваџа ни н'оси Свеџа Боџор'одица,...; То е н'џиџо кай'о... кай'о лег'енда за-лен'о 'оџи н'ошно вр'аме џе џ'ука, мн'оџу лен се-с'адеше, мн'оџу лен, мн'оџу.; И џ'о џ'оку си'ан'ало чов'ак, м'а бес-цицир'џа, 'оџи му-бил'а оџи'аснаџа оџашкаџа. (Видоески 2000: 261).

Сврзникот оџи како што веќе истакнавме, е по потекло од грчкиот јазик каде што има функција на комплементарен оператор, додека причински сврзник во грчкиот е џати кое му одговарало на македонското зоџиџо/заџиџо. Веројатно на македонски терен оџи ги соединило функциите на оти и џати, а по примерот на заџиџо прифатило и прашална функција (Тополињска 1997: 74).

Втор сврзник за причинска релација меѓу двете дел-реченици е сврзникот заџиџо којшто во банскиот говор е далеку поредок од сврзникот оџи. Пример со заџиџо:...уџлавниџиџе се-венч'аваја ф-ц'арква заџиџо џе се 'оџиџе м'оми, не-се-си'али с-момч'еџо.

Во текстовите од Молеров запишани кај Видоески го сретнавме и сврзникот ако за изразување на причинска релација што претставува интересна појава на мешање на сврзниците од сферата на изразување на причинско-последични односи. Ёве го примерот: Та џа си-забучи с-еџлаџа едн'а џро'а оџи-џ'уџлаџа, ако-са-наџр'или џ'уџла. (Видоески 2000: 261).

Целни реченици

Целните или финални реченици ја искажуваат целта заради која се извршува дејството изразено во првиот реченичен аргумент. Се работи за нефактивно дејство изразено во вториот реченичен аргумент кое, нормално, бара и глаголски форми кои ја изразуваат таа нефактивност, а тоа е главно субјунктивот. Затоа, најчест сврзнички предикат за изразување на оваа релација во банскиот говор е да, а поретко е за да, сврзници кои се карактеристични и за стан-

дардниот јазик (Б. Конески 1981: 538). Примери: ... дош'ел иџука сѧс-
дв'ама с'ина **за-да-изѧрад'и**, изѧраф'ира цѧрквaиѧ Свeиѧ Трoицa и
oѧи-ѧиaм си-н'осиме фaм'илнoѧо 'имe,...; ...'одаa др'ушкѧиѧe-ѧ **да-ѧ-**
илeиѧ'a oкол'ушкѧи.; ...ѧѧурaмe **да-иск'исне** oѧи-солѧиѧ'a; ...нaѧр'aемe
ѧесѧиѧ'o oд-бр'aшнo, зaѧеч'aѧиѧимe, иѧурaмe **да-сe ѧеч'e**; И нѧкoа мoм'a
сe-к'ачи **да-сe-л'улe**...; Дoлу имa зeл'eнa ѧр'евa, сѧѧуд'eнa в'oдa, **да-сe-**
нaѧѧиѧeш, **да-сe-нaѧaд'eш**, сл'eзи б'рсл'eнцe.; ...ѧѧoѧ'a сe срeѧиѧиѧ'али **да сa-**
арeс'уваa...; и пример од Вуковите записи според Видоески: ...и ѧѧoј ѧѧ
ѧрaиѧи нa сeлaѧиѧa му, **да ѧасe свѧѧe** (Видоески 1988: 29). Од
наведенивe примери сe глeдa дeкa зa изрaзувaѧe цeл вo бaнскиoт
гoвoр сe упoтрeбувa сврзничкиoт сoстaв зa дa, или сaмo дa, ситyацѧѧa
кaрaктeристичнa и зa другитe нaши гoвoри.

Условни реченици

Условнaтa рeлaцѧѧa e eднa oд oснoвнитe кaузaтивни рeлaцѧѧи.
Пoкaзaтeлитe нa oвaа рeлaцѧѧa глaвнo сe исти зa пoгoлeмиoт дeл oд
мaкeдoнскaтa дијaлeктнa тeритoријa, a тoа сe *aкo* и *дa* -субјунктивoт.
Истoтo вaжѧ и зa бaнскиoт гoвoр. Ситe условни рeчeници сe нeфaк-
тивни. Рaзликaтa e сaмo вo тoа дaли сo нив сe искaжувa рeалeн или
ирeалeн услoв (Тoпoлиѧскa 1997: 80- 81). Нaѧпрвo кe дaдeмe пpимeри
зa условни рeчeници штo изрaзувaат рeалeн услoв, a штo ги имa
пoпpиличнo и вo нaшитe тeкстoви.

Изрaзувaѧe нa условнитe рeлaцѧѧи вo бaнскиoт гoвoр сe пpaви
глaвнo сo *aкo*: ...дрѧл'и-смe **aкo** м'oжe, в'икa, Лeнчeѧѧ'o **дa-сe-oж'ени** зa-
'eдик'oјси. Пa, jа вeкe си-бeх'-apес'aлa мaж'e, нe-сaм... **Ак'o** м'oжe, в'икa,
дa-сe-oж'ени зa-eдик'oјси, '**aкo** м'oжe дa-сe-oж'ени зa-eдик'oјси.; Сe',
ѧр'aѧиѧaа зѧрд'jаѧиѧици зa-мoм'aѧиѧa и ѧѧjа aк'o ap'есa ѧѧaк'вo, рeчe – eм'и
'убaвo.; ...ѧѧjа **aк'o** ѧѧ-искa з'eмe к'ѧѧкaѧиѧa и ...; Aмa ѧѧaа чaс^{ѧѧ} **aкo** си-
зaбeлeж'илa, ис-ѧѧука oдр'eжaнa.; ...oѧиѧ **aкo** з'eмeш дa-ѧѧ-чѧѧѧ'eш
Aлeксaндaр Maкeд'oнски, ѧѧaк'в'ѧjа ѧѧapax, oди нeмa днeскa, ѧѧaк'в'ѧjа
сѧѧeнoб'ѧѧиѧи мaѧиѧини н'eмa н'икaдe кa сa-сe-нaѧѧрaв'ели нe-сe-зн'aе, **aкo**
з'eмeш дa-ѧѧ-чѧѧѧ'eш.; ...ѧѧурeмe и oѧи-ѧѧ'eлe нѧѧшчo aк'o 'имa ѧa.; A нa
ѧр'aвo aкo ф'aнeш oѧи х'ѧѧѧѧиѧa ѧѧ скaѧ'лиѧѧe м'oжe дa сe 'oди.; 'Aмa сeа
в'eкe, ѧѧѧ сѧ-e ѧѧaк'a дe, ѧѧѧ сѧ-e ѧѧaк'a, aкo зн'aeѧѧe цaр Кaл'oј'aн кaк e

убиѝи.; ...ако з'емеш да-го-чиѝи'еш.; ...оѝи 'ако б'аа некое јаг'не да-ѝо-ф'анеш.

Сретнавме неколку реченици во кои реалниот услов се изразува со да-субјунктивот: *Брее, ѝѝој в'ика: жен'аѝа да-умр'е и да-осиѝај ѝѝја сир'аци - в'ар'нал-се.; Сеа да се к'ачиш ѝ'оре на Тод'орка, ис-ѝѝука, ис-ѝѝука, која крас'оѝа е да ѝ'ледаш, ѝ'алаѝа ѝ'ора, ѝ'алаѝа ѝ'ора, ѝ'ледаш. ; На ир'имер, еден чов'ек да убие некој оѝи др'уѝо ѝѝа'ково, ѝѝ'ѝа ѝѝреба да се даде см'рѝи.* Сретнавме и реченица со условна семантика, по со вакви конститутивни елементи: *Кога дабовейѝо ќе ѝаднаа ѝѝога рек'аѝа ќе-ѝресекне.* Се работи за една од употребите на да-субјунктивот во којашто имаме два глаголски предикати во субјунктив поврзани со конјункција, што значи формално не е типична условна реченица, но од контекстот произлегува дека се работи за искажување реален услов.

Допусни реченици

Релацијата 'концесија' или 'допуштање' претставува негација надградена врз причинската врска, т.е. „отсуство на очекуваната последица при присуство на причината која би можела да ја предизвика“ (Тополињска 1997: 77). Притоа првиот или појдовен аргумент (што не мора да биде и прв по редослед) е настанот чие (не)реализирање значи дека не се остварила очекуваната последица, а вториот реченичен аргумент воведен од сврзничкиот предикат за концесија, ја изразува причината заради која сме можеле да ја очекуваме нереализираната последица. Овој сложен логички процес што се изразува со допусните реченици не е честа појава во дијалектите така што, мораме за жал да констатираме дека во сите текстови што ни се достапни од банскиот говор не сретнавме ниту еден пример на формално изразување на оваа релација. Го регистриравме само следниов пример кој изразува допусен однос со составот *и да* како комбинација на конјункција и условна врска меѓу двете дел реченици со негација во едната дел-реченица: *Ик'он'аѝа беше... из-дека и да-идеш, ѝѝја ѝѝе-ѝ'ледаше. Тја ѝ'ледаше в'ф-ѝѝебе. Ис-која и сиѝ'ана да-засиѝанеш на-ѝ'ркв'аѝа, ѝѝја ѝѝе-ѝ'ледаше, ѝѝја ѝ'ледаше в'ф-ѝѝебе.* Со составот *и да* се регистрираа реченици со концесивна релација и во долновардарските говори (Тополињска 1997: 79).

Сврзнички показатели на споредба

Овде ќе ги разгледаме сврзничките предикати кои конституираат сложена реченица во која се споредуваат два настан, (или ситуации, процеси), а не два аргументи на еден ист глаголки предикат како што е кај простата реченица. Примери од овој тип се сретнуваат и во банскиот говор. Ќе ги наведеме примерите за сврзнички предикати на споредба што ги најдовме во нашите текстови: *Немаше иџакв'ија в'џла **как** се шор-има,...; **Кайџу** вие кџ-крадеџе, иџака и ја ке-крада...* (Видоески 2000: 262).

Од дадепиве примери можеме да заклучиме дека сврзнички предикати за споредба се *как* и *кайџ'о/кайџу*. Во погоре наведените примери настанот со кој се врши споредбата е фактивеп.

Реченични трансформи

Во овој дел од трудов ќе се осврнеме на кондензираните трансформи на сврзничкиот предикат и на неговиот втор реченичен аргумент. Се работи за покондензиран јазичен израз со којшто сврзничкиот предикат и вториот реченичен аргумент (втората дел-реченица), се изразуваат со помош на некоја нефипитпа глаголка форма или само со предлог како единствен показател на релацијата. Овој поекономичен начин на изразување е вообичаен за дијалектите и во повеќе ситуации се употребува наместо сложените реченици. Тоа значи дека опис примери што ги даваме покрај трансформата како развиена сложена реченица не се прв чекор во оформувањето на исказот, туку се само една од можните експлицитни реченици, што значи дека трансформите не произлегле директно од нив.

Она што треба да го нагласиме овде е дека овој синтаксички дел од трудов претставува само кус преглед на трансформи со оглед на фактот дека имаме ограничен теренски материјал од Банско што не содржи многу вакви примери, а за поширока слика за состојбата со трансформите во еден говор потребен е поголем корпус текстови.

Од анализата на текстовите од Банско заклучивме дека се регистрирани само трансформи со глаголка придавка, со глаголки

прилог и трансформи само со предлог како единствен показател на предикатот. Единствениот пример со глаголска именка што го регистриравме во текстовите не е трансформа, туку перифрастичен предикат *дад'е саг'ласије*: *Тја си-дад'е саг'ласијејѝо, уг'лаваа-се и уѝрејѝо м'ака-ѝ ке-к'ане с'ишѝѝ'е др'ушкѝ на-ѝоливо*.

Трансформи конституирани од глаголска придавка

Овде ќе ги претставиме функциите на неколкуте глаголски придавки што се јавуваат како трансформи во дијалектните материјали од Банско со кои располагаме. (За образувањето на глаголската придавка во банскиот говор види во делот за формите на зборовите). Примерите се следниве: *На-едн'ѝ мал'ечки 'уркѝ, ѝѝуриш ѝѝак'а рак'ѝѝа в'ѝѝре, **изд'лабено**, ѝѝуриш и наг'оре 'имаше едн'о изд'адено и зав'учиш кад'елаѝѝа, и ѝред'еи.*; *Ама ѝѝаа час^{ѝѝ} ако си-з'абележила, ис-ѝѝука **одр'ежана***. И во двата примера се работи за испуштен глагол -копула, како резултат на што е добисна трансформа на реченица со глаголско-именски прирок. Речениците редоследно би гласеле: *..ѝѝуриш ѝѝак'а рак'ѝѝа в'ѝѝре, в'ѝѝре е изд'лабено,..; Ама ѝѝаа час^{ѝѝ} ако си-з'абележила, ис-ѝѝука е одр'ежана*. Ваквата појава е карактеристична и за говорите во Егејска Македонија (сп. Тополињска 1997: 97-98).

Трансформи конституирани од глаголски прилог

Глаголскиот прилог што на македонската дијалектна територија се јавува во навистина многу форми (сп. Видоески 2000) се сретнува и во банскиот говор. За неговото акцентско место и за спецификите на формален план веќе укажавме во делот за фонологија и за морфологија. Треба да нагласиме дека во нашите текстови не регистриравме примери со глаголски прилог во реченица, па затоа како илустрација ќе го користиме единствениот пример што ни е достапен во контекст од Вуковите записи, а според Божидар Видоески: *И не ѝо много време собра сичко малкѝја син, и оѝѝиде на далечна сѝѝрана, и ѝѝам расиѝа иманејѝо си живеѝѝ бесѝѝѝно*. (Видоески 1988 : 28). Од овој пример можеме да заклучиме дека глаголскиот прилог како трансформа заменува причинска реченица: ...го потроши имањето зашто живееше бесплатно.

Л Е К С И К А

Лексичките посебности, покрај фонетско-фонолошките и граматичко-структурните, имаат важна улога во изделувањето на дијалектите како јазични посебности, односно во оформувањето на една поцелосна претстава за одделен говор.

Имено, лексичкиот систем на еден говор, иако како најотворен дел од јазичниот систем е најподложен на влијанија и промени, тој може многу да помогне во воспоставувањето на врските на еден говор со другите дијалекти на еден јазик како и со дијалектите на други сродни јазици особено ако тие се наоѓаат во непосредно соседство.

Во таа смисла, потребата за презентирање на лексичкото богатство на народниот јазик се должи на фактот што народната лексика е подложна на силна корозија поради новите општествени односи, новите начини на производна работа, изумирање на занаетите и сл.

Речничкиот материјал на банскиот говор, односно лексичките дијалектизми (зборообразувачките, семантичките, многузначните зборови, дијалектните зборови со јасна мотивираност, архаизмите, како и туѓите зборови) коишто побудуваат интерес како на семантички така и на деривацки план, претставуваат вистински предизвик во дијалектолошките истражувања. Собраниот, анализираниот и презентираниот лексички материјал од Банско, од крај што се наоѓа надвор од границите на Р Македонија, ќе пополни уште една коцка во мозаикот наречен македонска дијалектна лексика, уште една

коцка што ќе остане трајно сведоштво на македонското духовно и културното наследство.

Што се однесува до **фонетските дијалектизми**, ќе истакнеме дека ваквите дијалектни зборови се јавуваат, како резултат на фонетските специфичности на одделни дијалекти. Дијалектизмите опфатени од фонетските промени се видоизменети и паштрбени, па затоа тие на прв поглед изгледаат непознати и неразбирливи и притоа создаваат лажна претстава за бројот на дијалектните зборови во одделниот говор, како во однос на другите дијалекти така и во однос на стандардниот јазик. Сп.: *н'окуќ* 'нокт'; *в'џи* 'вешт'; *ср'ешии'a* 'среќа'; *ечем'ен* (*Имаиш ечем'ен на око'џо.*) 'она што расте во окото и личи на зрно од јачмен'; *ж'џиин'ица* 'болест од која се пожолтува на лице' (*Тој џо е фан'ал ж'џиин'ицаи'a.*); *џ'џа* 'белото што се прави од сапупот'; *еџ'ла* 'игла за шиене'; *м'ака* '1. жена што родила деца, родителка. 2. жена во однос на спствепите деца, оние што ги родила'; *џ'аку* 'родител' (пр. *Баиџ'аи'a е џ'аку*); *к'оџеле* 'дете што не е родено во брак'; *чел'еџ* (*Ицалоџо сем'ејсиџво, шо 'имааџи м'џишки и ж'енски деца*); *џ'ку* 'мајкипиот брат'; *учин'аа* 'вујковата жена'; *зеќ* 'ќеркипиот маж'; *џ'акуф* 'тоа што му припаѓа на таткото'; *еџ'ла* 'игла'; *џ'ро'a* 'ситно парченце леб'; *бел'џа* 'белиот дел во јајцето'; *ж'аџва* 'времето кога се жнее житото'; *ваџ'ок* 'преѓата што се вткајува во основата'; *и'ака* 'долго железно бруто со кое се коваат штици и друго; шајка'; *џ'ме* 'дел од телото на кравите каде што се збира млекото што потоа го молземе'; *в'џишка* 'паразит што живее во главата или во алиштата на човекот'; *б'џа* 'ситен инсект со нозе прилагоден за скокање, без крила, кој живее како паразит по луѓето и животните; *в'адица* 'металпа кукачка со која се фаќаат риби'; *мис'урка/мис'ур* 'голема домашна птица'; *џ'ак* 'дел од земјиште во форма на долга лента, изграден за одење или за патување од едно место во друго, или разгазен со постојано минување'; *џ'раба* 'направа за свирење што се употребува во војска за да се собираат војниците'; *џ'арм* 'тоа што може да удри во дрво или друг објект кога грми; гром' (заб. *Падн'a џ'арм.*); *с'адија* 'тој што суди'.

Зборообразувачките дијалектизми имаат ист корен со соодветните зборови во литературниот јазик, а се разликуваат само по зборообразувачките елементи (префикси или суфикси). Во банскиот говор зборообразувачките дијалектизми не се малубројни, такви се на пр.: *слеј'оочие* 'делот од челото до увото'; *йа'ч'е* 'разделеното во косата; патец'; *н'окук* 'нокт'; *слјс* 'слезина' (анат.) кај човекот и животните цицачи – крвотворен орган што се наоѓа во горниот лев дел од стомачната празнина под дијафрагмата'; *левиќ'ар* 'човек што работи повеќе со левата рака'; *кадрок'ос* 'човек што има вртена коса; кадрав'; *дебел'ан* 'човек што е склон кон госење, дебелеење'; *ин'еиин* 'човек што не попушта дури и кога не е во право'; *лажм'анин* 'човек што лаже; лажго'; *ч'ирка* 'она што се создава под кожата полно со гној; чир'; *син'еец* 'место од телото помодрено од удар'; *болн'аф* 'човек што често болува'; *лек'арсијво* 'тоа што лекарот им го дава на болните за да оздрават'; *йа'куф* 'тоа што му припаѓа на таткото'; *нај'арсник* 'тоа што се става на прстот за да не се боцнеме кога шиеме'; *йен'циур* 'отвор низ собата низ кој влегува воздух и светлост'; *кайиин'ар* 'тоа што се става на резето'; *рог'оска* 'постела плетена од слама'; *солн'ица* 'сад во кој се чува сол'; *бесс'олен* 'несолен'; *жов'ежо* 'месо од говедо'; *јаси'е* 'сè она што јадеме' (*Посол'еије јаси'еијо!*); *йи'и'е* 'сè она што пиеме'; *жорч'ил* 'спротивно од сладок'; *му'и'а* 'мувла'; *реши'о* 'направата со која се сее житото за да се очисти од камењето'; *мој'ов'илка* 'направата на која се мота преѓата'; *н'иш'калки* 'дел од разбојот низ кој се привлечени нишките и со кој тие се движат нагоре надолу при ткаењето'; *клаб'о* 'топчето што ќе се добие кога ќе се намота конец (преѓа)'; *доб'и'и'ак* 'говедата, коњите, биволите со едно име'; *си'елена* 'крава што носи теле'; *йен'циура* 'длабок сад во кој се готви манџа'; *цв'ика* 'течноста што останува кога се прави сирење или се вари урда'; *цад'илник* (*Цад'илници'ије на вре'меи'о са бил'и о'и'ленено йлаи'н'о.*); *за'јек* 'диво животно што е многу брзо'; *ош'р'ова* 'течност што ја испушта змијата кога ќе укаса некого; отров'; *си'он'ошка* 'инсект со стонозе'; *црв'јак* 'црв'; *й'одорче* 'инсект тврдокрилец со црвена или жолта боја и со црни дамки; буба мара' („Годорче, й'одорче, на ка'д'е ќе ме ож'ениш?“); *мара'уњак* 'место каде

што живеат мравки'; *ком'ар* 'ипсект што живее во мочуриштата и воопшто во влажни места и пренесува маларија'; *ро'јак* 'семејство на пчели или други слични инсекти што се изведени од една матица во иста кошпица и што прават одделна заедница'; *џаси'арва* 'риба што живее во бистра плапинска река и е многу вкусна'; *џаи'ица* '(зоол.) водна птица со широк и пловнат клун; патка'; *џаи'ок* 'машкото од патка'; *бели'јак* 'белиот дел од јајцето'; *ши'јаркуљ* 'голема долгонога крајбрежна птица со бело перје и црни врвови на крилјата, долг црвеникав клун и црвени нозе; штрк'; *бухал* 'ноќна птица грабливка; був'; *џиши'оф* 'огнено оружје'; *даждови'и* 'денот кога врне дожд'; *го'ив'ар* 'човек што готви'; *бе'јачка* 'девојка што побегнала за неког (се омажила без знаење на родителите)'; *везар'ија* 'жена (девојка) што везе'; *свид'е'иел* 'тој што сведочи на суд'.

Како интересни, би ги истакнале и **семантичките дијалектизми**. Тоа се оние дијалектни зборови што по формата односно образувањето се совпаѓаат со соодветните лексеми во литературниот јазик, но со преосмислување, развиле поинакво значење или пак презентираат постара состојба. Сп.: *ду'и'ка*, *ду'и'ки* 'еден од отворите на носот; ноздра'; гл. *седе* 'живее'; *буза* 'образ' (*Дај да ѝе ши'и'и'нам на буза'и'а!*); *обрас* // *обр'ас* 'лице'; *чове'че* 'црнката во окоето'; *к'и'и'ка* '1. шепа; 2. тупаница'; *набор*, 'двајца родени во една, иста година; врспик'; *бр'ука* 'чир'; *гребен* 'чешел'; *наниз* 'гердан'; *ви'и'лица* 'виљушка'; *кра'иши'и'е* 'парче од крајот на леб; краешник'.

Многузначните зборови коишто освен основното развиле и други препосни значења, укажуваат на еден од начините како, всушност, се добиле семантичките дијалектизми. Многузначните дијалектни зборови се дел од семантичките дијалектизми. Кај нив се пазира присуството на фигуративност во изразот, а преносните значења понатаму може да се лексикализираат. Сп.: *к'и'и'ка* '1. шепа; 2. тупаница'; *дума* '1. збор; 2. гл. зборува'; *маи'чаа* 1. 'таа што не е родена мајка; 2. тој што не е роден татко; очув' (пр. *Ви'ори баи'ча се в'и'ка маи'чаа.*); *орница* '1. пива што не се ора, што е напуштена; 2. нива што се пропушта на една или две години да прележи, не се ора; 3. нива изорана, а непосеана'; *чув'ал* '1. вреќа; 2. голема торба' (*Чув'ал*

ама и *иџорба гол'ама*.); *сиџм'ална* '1. овца што носи јагне; 2. коза што носи јаре'; гл. *кр'ека* '1. извикот кога кокошката несе јајца; 2. гуската кога нушта глас'; *џор'еш* '1. многу топол ден; 2. многу тонол леб; 3. многу топла вода'; *и'апа* '1. белото што се фаќа во водата кога се вари месото (*Оџреб'ах' и'апаи'а од месцеи'а*.); 2 белото што се прави од сапуног'.

Изобилството дијалектни зборови со јасна мотивираност укажува на богатството на духот и творечката моќ на народот. Во говорот на Банско ги регистриравме следниве: *иуле'ика* (гл. се лени) 'кожниот дел што го затвора окоото'; *ду'ика* 'еден од отворите на носот; поздра'; *ак'алли'а* (ак'ал–памет) 'паметен, разумен'; *набор*, *наборка* 'двајца родени во една, иста година'; *ба'рсалик* 'тоа со што се бришеме; крпа'; *џребен* (гл. гребе) 'тоа со што се чешламе'; *иер'ал'к'а* (гл. пере) 'дрвена направа со која се перат (удираат) дебелите алишта'; *и'реску'и'ник* 'тоа што служи за опашување преку skutot; престилка'; *син'еец* 'место од телото помодрено од удар'; *жеже'ец* 'треска, грозница' (*'Има 'оџин. При вис'ока и'ем'и'ераи'ура, коџа жеже'е чов'ек.*); *џуменица*, *џуменици* (по старо) 'тоа што служи за обување'; *ои'инци* (пр. *Тоо са ои'ина, ишио и 'оинеи, са ои'ина и са ои'инци.*); *наи'арсник* 'тоа што се става на прстот за да не се боцнеме кога шиеме'; *наниз* (по старо) 'нижан ѓердан со мониста'; *месилник* 'просторијата каде што се меси и готви'; *ресна'ак* 'дебел волнен покривач со реси по целата површина со кој се покриваме кога спиеме, јамболија'; *лу'лка* 'тоа каде што се лулаат мали деца'; *залу'ач* 'нож чие сечило се склонува, се става во дршка'; *иолу'ика* 'тоа со што се покрива грнето, тендерето...; капак'; *в'илица* 'дел од приборот за јадење'; *кожур'ец* 'густиот масен слој на површината на варено млеко; кајмак'; *зай'ци/зай'би* 'шилестите делови на вилата што се клаваат во сламата, сеното'; *чук* 'алатка за ковење шајки, кршење предмети и сл.'; *мандра'и'а* (од *м'андра* 'провизорна плапинска куќичка каде што се преработува млекото преку лето') 'човекот што го преработува млекото на бачило'; *ка'и'ер'ичка* 'мало животно што се храни со ореви, лепшици и скока по дрвјата'; *и'рилеј* 'животно што лета ноќно време; лилјак'; *ка'лв'ач* (од гл. *ка'лве=клука*) 'шумска птица со долг и

остар клун; клукајдрвец‘; *кукумјавка* (од гл. кука) ‘ноќна птица за која се верува дека со гласот предизвикува, претскажува несреќа‘; *ѿѿрсаѿиѿке* ‘подводно земјиште каде што расте трска‘; *беѿачка* ‘девојка што побегнала за неког (се омажила без знаење на родителите)’.

Овдека не може а да не ги споменеме архаичните зборови за кои К. Пеев (1970: 123) истакнува: „Особено се интересни оние стари словенски зборови што ги среќаваме во пооделни јазични подрачја изумрени во другите дијалекти, односно отсутни во литературниот јазик. Некои од нив, не се среќаваат ни во соседните словенски јазици, а ги наоѓаме во далечните источнословенски, односно западнословенски јазици“. Овој факт укажува на архаичноста на овие дијалектизми, како и на длабоките врски меѓу словенските јазици, а на дијахрониски план токму овие дијалектизми презентираат еден постар лексички слој каде можат да се откријат јазични фосили од прасловенскиот период (Пеев 1988: 10). Банскиот говор со својата местоположба, наоѓајќи се на јазичната периферија од македонскиот јазичен ареал, ги потврдува ваквите факти: Сп.: *ѿѿра* ‘она што останува од ногата кога газиме во снег, прашина или дожд‘; *реѿе* (гл.) ‘со глас и солзи изразува чувство на болка, тага, силна возбуда‘; *ѿора* ‘возраст‘; *вонка* ‘надвор‘; *иска* (гл.) ‘сака (посакува) најчесто некое јадење‘; *коѿка* ‘мачка‘; *ѿѿрѿул’*, *ѿѿрѿул’е* (опинци); *ѿѿш* ‘фурна за печење’;

Анализираниот лексички материјал од банскиот говор укажува на тесна врска со речничкиот фонд на говорите во југоисточното македонско наречје, поконкретно со говорите во областите Пијанец и Малешевијата. Се работи за терминологија сврзана со начинот на секојдневното живеење, односно за лексеми што влегуваат во заедничкиот македонски речнички фонд. Но, истовремено, забележливо е присуство и на лексеми кои се специфични за обработуваниов говор, кои отсутнуваат во соседните говори на македонскиот јазичен ареал.

Со цел полесно да се следи лексичкиот материјал, лексичките дијалектизми на банскиот говор ќе ги предадеме според сementи-

чките полиња претставени во *Прашалникој* за собирање материјал за *Македонскиот дијалектен атлас* (Видоески 2000).

Делови на човечкото тело: *'обрас//обр'ас* 'предниот дел на главата' – отсуствува лексемата *лице*; *л'ика* 'физиономија' (*Мака-ми се-в'ика Сара. Тја-е Кајова. Тја си-е ч'ис'ио банска л'ика.*); *буза* 'делот од лицето од едната и од другата страна' (*Дај да и'е ш'и'и'и'нам на бузай'и!*); *слей'оочие* 'делот од челото до увото'; *ч'овече* 'средето во цркната од окоото'; *йул'ейка* 'кожниот дел што го затвора окоото; очен капак'; *д'уйки* 'отворите на носот; поздри'; *б'ар'на, б'ар'ну* 'усна, горна и долна усна'; *член'е* 'коските каде што се наоѓаат забите; вилица'; *џуша // и'ија* 'врат'; *к'осме* 'коса' (*..д'ал'го к'осме в'икаме н'ие и'о-бански, к'осме, мн'огу к'осме.*); *и'а'ч'е* 'разделеното во косата; патец'; *и'улеика, и'улеи'ки* 'очните капаци'; *к'окал* 'одделен тврд дел од скелетот на човек или на животно'; *р'уйкавец* 'рскавица'; *рак'а // к'у'и'ав'ица* 'еден од горните екстремитети на човечкото тело, делот од прстите до горниот раменски зглоб'; *к'и'и'ка* '1. тупаница; 2. делот од раката со кој се држи нешто; шепа'; *хруш'и'ал* 'делот каде што се составуваат двете коски'; *крив'ач* (кога се зема со едната дланка), а *ш'а'и'а* (кога се зема со двете дланки) 'составени двете дланки во форма на длабок сад; грст'; *н'окук* 'нокт'; *йалец, йоказ'алец, ср'еден, без'имен, ку'и'л'ей'и'о* 'палец, показалец, среден, до средниот, мал прст'; *б'ар'дак/бедр'о* 'ногата од колкот до коленото'; *сл'ен'ок* 'глужд; зглоб кој ги спојува стапалото и поколеничната коска'; *д'ира* 'тоа што останува од ногата кога газиме во снег, прашина или дожд'; *ц'ри дро'и* 'ц'ри цигер'; *б'ал дро'и* 'бел цигер'; *с'и'арец* 'желудник; органот кај човекот и животните каде што се вари храната'; *сл'ас* 'слезина; анат. кај човекот и животните цицачи - крвотворен орган што се наоѓа во горниот лев делод стомачната празнина под дијафрагмата'; гл. *и'л'аче // ре'ве* 'со глас и солзи изразува чувство на болка, тага, силна возбуда'; *д'ума // лаф(и)* '1. збор; 2. гл. зборува' (*Пред'и џ'одини де, и с'е с'и-се-н'оси и'а'к'оф лаф и'о-Б'анско – рек'а'и'а ни Г'лазне к'е-си-ф'ане с'и'ари'и'е кор'и'и'а.*).

Физички и психички особини на човекот: *кадрок'ос* 'човек што има вртена коса; *кадрав'*; *илесниф* 'човек што нема коса; *ќслав'*; *кривоѓл'еи* 'човек што гледа со едното око на едната страна, а со другото на друга'; *баљобрас* 'човек со бело лице'; *бајрнзобур* 'човек со големи заби' или *бајронзоборес* 'забло'; *широкоил'еишес* 'човек со големи, развиени плеќи'; *малиѓаф* 'човек што има дамки по лицето или по телото воопшто'; *лев'ак/левиќ'ар* 'човек што работи повеќе со левата рака'; *ијв'арии* 'цврст'; *ѓрозен* 'грд'; *крас'оша* 'убавина' (...да се качиш г'оре на Тод'орка на Пирин, ис-и'ука, ис-и'ука, која *крас'оша* е да гледаш, цалаиша г'ора, цалаиша г'ора, г'ледаш.); *лен'иф* 'мрзлив' (*Знаеш ка: в'икаа: Не-карај ленивија да-работије, а да-ије-научи на-ак'ил!*); *кал'иаф* 'спор'; *разг'аишиен* 'женкар' (*Тој е д'осија разг'аишиен, женск'ар*); *нам'аришиен* 'невесел'; *в'иш* 'вешт'; *нев'иш* 'невешт'; *мудар/м'адар* // *ак'аллија* 'паметен, разумен' (*Па и'ија б'аа многу сиос'обни, и'ија б'аа и'олку ак'аллиш,...*); *калиаза'анин* 'човек на кој не му се работи'; *ламандарин* 'човек што многу зборува'; *кајскација* 'молчелив, кутлив човек'; *дебел'ан* 'човек што е склон кон гоеење, дебелеење'; *клеве'ишник* 'човек што кодоши' (*Тој е г'олем клеве'ишник.*); *јасиел'иш* 'лак'ом за храна' // *л'ак'ом* 'лак'ом за материјални богатства'; *отсутствува лексемата г'олемција* но, во пр. заб.: *'Има вис'око самоч'уси'вие.*; *ин'еиш* 'човек што не попушта дури и кога не е во право'; *лажм'анин* 'човек што лаже; лажго'; гл. *наб'еди* 'зборува за некого лошо'; гл. *(се) с'арди* 'се лути'; *ч'екор* // *ч'еи'арок* 'чекор'; *и'ора* 'возраст'; *набор/наборка* 'двајца родени во една, иста година'; *куиш* 'навика' (*Ти м'ори, шо с'и фан'ала и'ија куйш?*).

Болести и лекување: *ср'еиш'а* 'среќа'; *л'оша ср'еиш'а* 'несреќа', заб. *отсутствува лексемата несреќа; ечем'ен* (*'Имаш ечем'ен на ок'ошо.*) 'она што расте во окото и личи на зрно од јачмен'; *л'ишај* // *кр'асија* 'кожна болест од која пука кожата'; *бајрдавици* // *ко'ишии'арн* 'мал израсок на телото'; *ниш'ан* // *'избиш* 'белег, знак'; *бр'ука* // *ч'ирка* 'она што се создава под кожата полно со гној; чир'; *гоен'ица* 'ситно бубулче на кожата'; *бел'ек* 'трага од зарастена рана'; *син'еец* 'место од телото помодрено од удар'; *суиул'е* 'тоа што тече од носот'; *и'ир'еска* // *жеж'ец* (*'Има 'оѓин; 'Има и'ир'еска; При вис'ока и'еми'ераиш'ура, коѓ'а*

жеже'е чов'ек.); маџ'ареишк'а к'аилица 'кашлица кај децата што држи долго време'; ур'иџване/ур'иждане 'болеста кога човек подждригнува'; оф'иика (оф'иич'еф) 'тешка болест од која човекот плука крв и се сунпи'; ж'ајин'ица 'болест од која се пожолтува на лице' (Тој џо е фан'ал ж'ајин'ицаииа, ж'аји си е.); ш'арка/ си'иан'ица 'болест, обично кај децата кога по снагата се појавуваат мали мозолчиња' (Шар'ило се е деи'еишо; Деи'еишо се сос'иие.), отсуствува лексемата сипаничав, по описно во пр. Си'иал се е.; несле'одлиф 'болест кога човек губи свест и паѓа'; болн'аф 'човек што често болува'; ч'ума (Б'анско џо-наиаднало и'иаквија болес'иин, малку ч'ум'аииа..., ишо си'ирах'о'иино билр.); лек'арси'иво 'тоа што лекарот им го дава на болните за да оздрават' // аи (Не сам ј'акр зд'рава. И'ија, и'ија 'аичеииа, и'ија 'аичеииа.); р'чил'а // з'арцала 'тоа што луѓето го носат на очите кога не гледаат': гл. к'аиша // р'ака 'силно и звучно исфрлање на воздух од белите дрбови'; гл. ил'уе // иовр'аи'ииа 'кога некој ја враќа храната од уста'; гл. 'аца 'отсечно и несакајки испушта карактеристичен звук при вдишување воздух'; гл. ор'ижа 'стенка'; гл. балн'ува 'блада; човек кој при висока температура зборува неповрзано'; с'арб'еж '(...ишоа кога ие јаде ногаииа.); б'ас 'гнев' (Тој е б'асен); н'ужда 'потреба' (Иам н'ужда р'и р'чил'а.).

Х и г и е н а: и'аиа 'белото што се прави од сапуног'; б'арс'алник 'тоа со што се бришеме; крпа'; гл. р'еиин 'чешла'; џребен 'тоа со што се чешламе'; гл. б'арсне 'бричи'; б'арсн'ачка 'она со што човек се бричи; брич'; б'арсн'ар // берберн'ик 'бербер'; иер'ал'к'а 'дрвена направа со која се перат (удираат) дебелиите алишта'; с'уи'иие 'ѓубре; смет'; брл'оџа 'мрсно нешто'.

Роднински односи: м'ака '1. жена што родила деца, родителка; 2. жена во однос на снстевните деца, оние што ги родила' (За м'ака си-се-в'ика м'аму,...); и'аку 'родител' (Баи'и'аииа е и'аку; ... о'иин н'ие за баи'и'а в'икаме и'а'ку, не в'икаме и'а'иико, в'икаме и'а'ку.); м'аи'чаа '1. таа што не е родена мајка; 2. тој што не е роден татко' (пр. Ви'ори баи'и'а се в'ика м'аи'чаа.); д'еца (...и'и'ија с'а-бил'и 'осам д'еца, с'ичкии'ие се-измр'ели, сам и'ија е ос'иан'ала ж'ива....) и д'аца (Н'ие-сме чеи'и'ири д'аца, ја-сам и'ре'каииа, и'ири с'ес'и'ири и ед'ен браи.); деи'еице 'мало дете

уште покрстено‘ (Дејџенце си се вика.); џејџивник ‘1. машко дете што им е едно на родителите; 2. едно машко дете во повеќе женски деца‘ (Мајџе-ми е џејџивник, џој е еден, а џа чейџири сесџири.); ерџенин ‘машко дете на возраст од 15–20 години‘ (...нџе не викаме младежиџе, ама ерџене џо-банско, а џа за-џовџа викаме џа мџми.); дџеду ‘стар човек‘; човџек, човџеџи ‘човек, луѓе‘; мџмиче ‘женско дете на возраст од 15 години‘; момџа ‘женско дете над 15 години‘; невџсџа ‘девојката кога ќе се омажи‘ (Тџа си-е невџсџа, мене-ми-е нџеџо, а за-дружиџе невџсџа. Ја на-дружиџе, којџо се џреџи-мене дошлџи викам нџеџо.); женџа и невџсџа ‘невестата на нејзиниот маж‘; маш (...оџи нџе не-викаме саџруџ, викаме маш...); близнџаџи ‘две деца родени од иста мајка‘, близначџеџа ‘ако се машки‘ и близначки ‘ако се женски‘; кџоџеле ‘дете што не е родено во брак‘; гл. жџени (се) ‘ерген кога зема мома, односно мома кога оди за маж – и за машко и за женско дете‘); фамџилиџа // рџодове // семџејсџиво ‘родителите, децата и најблиските што живеат заедно‘ (...фамџилноџо имџе нџосиме на-Веџан ‘Оџњов кџојџо-е рџд-Дебар...,и двџџе фамџилиџи сџа-сџџари бански фамџилиџи. ...наџџе банскаџи џо-фамџилиџи, џо-рџодове се-живџели на-разлџични месџџа.); роџи, роднџина ‘лица блиски по крвно сродство‘ (Тоџа ми е роџи. Нџе сме роднџина.); сој // џора ‘фамилија, семејство‘ (Т‘оо е оџи ‘убав сој; Т‘оо е оџи лош сој. Т‘оо е оџи неубав џора. Сој и џора сџџџо е џовџа.); доведено дејџе ‘дете доведено од друга куќа‘; шџчерка ‘1. женското дете на родителите. 2. таа што не е родена ќерка, туку доведена, односно, затечена.‘ (пр. ‘Ела мајри шџчерко!); челџеџи (Џџалоџио семџејсџиво, џо џмаџџи мајшки и жџенски деџа); чџедо (На свџеџџо дејџе викаме чџедо.); сесџира// кџаку ‘секоја од ќерките во однос на другите деца на истите родители‘ (...за сесџира се-вџка кџаку, џоџоџлама кџаку...), браџи (...за браџи се-вџка баку.); сџџара баба // сџџара мака (некои викаат) // џрабаба ‘татковата или мајкината баба‘; сџџар дџедо (..оџи е жив..) / џрадџедо (најчесто е умрен) ‘татковиот или мајкиниот дедо‘; џрефнџук, џрефнџучка ‘машко и женско дете од внук или внука‘; браџи (Дџадо-ми Мајрџо Кајџов, заедно сџс-бракаџџа-му, ...џе-сџа и билџи в чџеџџа на Јане Сандџански.); фнџук оџи браџи ‘машко дете од брат‘; фнџук оџи сесџира ‘машко дете од

сестра‘; *ил’меник* ‘женско дете од брат‘; *ил’меница* ‘женско дете од сестра‘; *ил’ениа* ‘татковата сестра‘ (заб. *ио б’алгарски си е л’ел’а, ...мо’ише шам ил’ени шор-се, на-мама брайиушч’ейкише, с’ичкише с’е-са-ожен’или ф-ма-л’аиша.*); *уку* ‘мајкиниот брат‘; *учин’аа* ‘вујковата жена‘; *зеќ* ‘керкиниот маж‘ (...*б’ашч’а-ми е бил зеќ ои-ма’ка-ми к’ашч’аиша.*); *и’ура* ‘жениниот брат‘; *балд’аза* ‘женината сестра‘; *сир’инка* ‘жената од татковиот брат‘ (*На сир’инка в’икам н’анф. И ил’ак’а си ирод’а-жаваме, си в’икаме н’анф.*); кум и кум’ица ‘сведокот при венчавање или крштевање‘ („*Прей кум се в’ода не-г’ази*“. Треба да се уваж’ава.); *сираросв’аи* (заб. *На ма’каиша бр’аишо, да н’оси куил’еко.*); *сви* (заб. *На сна’аиша ми ил’акф. Сираросв’аишо д’рж’ише ов’ено на-кар’уцаиша, а иа св’аишо н’о’ше иа к’ил’аишка с’ас..., к’ил’е с’ас-в’ино...*); *углавник* ‘младичот кој се верил‘; *углавница* ‘девојката што дала збор дека ќе се мажи, се верила‘; гл. *углав’и (се)* ‘се вери‘ (*Тја си-даде саг’ласијеишо, ...но иред’и да-ош’иде војник н’ие двамаиша с’ас-него с’и-се-углав’ијме, не-се-в’ика год’и-ме, а ио-бански се-в’ика углав’ијме. ...ја му-д’а’ух’ една к’иш’ка ж’аиш’ици, ишој ми-даде една к’иш’ка ж’аиш’ици.*); *гуд’јак* ‘стројник‘ (*Ар’еса некој ер’г’енин некоа мом’а и ир’аиш’и-и з’г’од’јаиш’ици. // ..стројник, или наводација, ако ти на некого му местиш некоја невеста, како се вика бабо Лено?...З’г’од’јаици, з’г’од’јаици, з’г’од’уваиш му, з’г’од’јаици си се в’ика.*); *род’илка* // *леунка* ‘родилка за време на првите 40 дена‘; *ил’ак’уф* ‘тоа што му припаѓа на таткото‘; *л’аи* ‘Не знае н’ишч’о‘. *Оише л’аи.*); гл. *иска* ‘сака, љуби‘; *цел’ува* ‘бакнува‘.

Облека и облескување: *ел’ик, ел’ици* ‘дупките каде влегуваат копчињата‘; *флоркузон* ‘тоа со што се врзуваат гаќите‘; *з’еци* ‘машки панталони‘ и *шалвар’е* (заб. *Дебели мајш’ки г’аш’ки, до кол’ена се ил’ошироки.*); *ишичим’ал* и *ирескуишник* ‘тоа што служи за опашување преку skutot‘ (заб. што го носат и мажите); *лаиш’ица* ‘тесен женски појас во повеќе бои‘ (заб. ги носат жените); *чеир’из* (стар збор – заб. *Шар’ени г’ул’еми две с’ас две се зак’ошчуваа*) // *иш’ок’а* (нов збор) ‘тоа со што се запина ременот‘; *каш’и* ‘тоа со што се опашуваме преку панталоните‘ (заб. *Каиш’ейшо на мајж’ейшо иш’ио и зак’ошчуваа ио сир’аро, ил’ука в’икаме и каш’и’е.*); *кабан’ица* ‘горна машка клашнена облека со полуракави и кулавка‘; *клашн’ик* (*Сир’аро банско облекл’о.*

Сеа веќе не се носи, сеа сичко се иоѓраждани и не се носи.);
иоийла'аиа тоа што се шие на облеката од внатрешната страна;
постава'; комбилизоњ а од горе се тура фусиан'елаиа, престилка е
по б'алгарско, а по бански си е ишчим'ал (ако е поширок) 'фута';
ирескуйник (ако е потесен) 'престилка'; заб. ален ирескуйник
'везена престилка' (Шар'ениие сас иоскуре ги викаме 'ален
ирескуйник. Свекјрваиа б'аше винаги наредена с-'ален ирескуйник,
оиашена с-'ален-ирескуйник.); ракауници (Кога е сиудено, не
викаме ладно, викаме сиудено, носиме ракауници.); к'риа
'шамивче'; в'ал // б'ало иерде (Немаше иаквија в'ала как се ио'-има,
ам'и баа... едно б'ало иерде шам на-глава'аиа, се-иур'ше на-
глава'аиа,...); окол'ушки 'венче' (...кога'аио е оиие углавница 'одаа
друшкиије-и да-и-илеи'а окол'ушки. Окол'ушки се, р'и-иука иочва
к'осмеио иак'а иодред, иодред, иодред и на краја иураа иука на-
сред'аиа на-окол'укаииа, иураа жайици, е иука,...зимно вр'аме
кошаринки, се-наредеа кошаринки и'в'а, а иа л'аино вр'аме иа
различни цвей'ја наредеа.); 'алена (везена) фусиан'ела 'горна, женска
облека без ракави, направена од убаво платно и везена'; фуси'ань,
фусиан'ела (заб. в'архна женска др'еа. – Тја режано е иука, иа иука е
с коичеиа. Оиука одзади е суџрена, насуџрена.) // р'окља 'свечен
фустан' (И ја си-бех' уишла една р'окља,... си-куйих' р'и-кии'ајскија
шанишунк една р'окља, сиња, многу убава сиња р'окља,.. и с-и'аа
р'окља се-венч'ах'.); суџри 'набор' (заб. ...суџри ели илис'еиа –
'Аланийе фусиан'ели са илесирани, а иа друџије се ир'ави
фусиан'ели. Има ир'ава фусиан'ела и илис'ирана фусиан'ела.); шеф
'делот на алиштата што е подвиткан и порабен'; облекло // др'еа, др'еи
'горната и долната облека со едно име'; бошч'а (пр. Облекло, др'еи и
да ја врз'аи, и'оо гу викаме бошч'а.); чор'аи // з'еи тоа што се носи
на нозете под чевлите'; и'арл'ак // с'иай'ало (Долнайа час на чор'аи);
нав'ушча (...бес с'иай'ало, а и'ова иио го овива се в'арски); в'арски
'волнени завивачи на нозете што се носат зимно време место чорапи
или врз чорапите'; обушча // г'уменици (по старо) 'тоа што служи за
обување ' // ч'ехли (по ново – бес наџоре), на'ани (дрвени влечки),
кондуре (по ново); бой'уши 'чевли високи до колена' // ц'рвул'

цѣрвуле (заб. гумени се; слично на опинци, врвките на црвуето се вѣрски); оѣинци (пр. Тоо са оѣина, иѣио и 'оѣнеш, са оѣина и са оѣинци.); зак'ѣрѣки 'парчиња платно, штоф, со кои се крпат искинати алишта'; шевна маши'на 'машина за шиене' (заб. кр'ачна маши'на; р'ачна маши'на; обуш'арска маши'на); еѣла 'игла'; шевна еѣла 'игла за машипа, машинска игла' и ѣрчна еѣла 'мала игла за рачно шиене'; илей'ачка еѣла / иѣиш, иѣишове / к'ука еѣла (игла што има кука); најѣрсник 'тоа што се става на прстот за да не се боцнеме кога шиеме'; н'ожица, н'ожици (нов збор) // каракл'ик (стар збор); гл. (з)дер'еш ели расѣореш 'пара, распорува'; ѣривна 'тоа што го носат жените на раката како украс'; уишници (постара дума) // 'обеи'ки (нова дума) 'украсите што ги носат жените на уши'; ѣерд'ан (нов збор) 'украсите што ги носат жените околу вратот, на градите' // н'аниз 'нижан ѣердан со мониста, по старо' (На времеѣио беше н'аниз, сеа н'ема иѣак'о неиѣио.); слушнале за фес (заб. т'урска д'ума – Тој е с фес. В'икаме иѣак'а. Посѣи'и ѣанѣ'ала. Ўанѣ'ала, ѣанѣ'ала, иѣоа е иѣурско 'име де, на б'ѣлѣарски значи фес.); фан'ела (Фан'ела си а иред'име од в'ѣна, и с рак'ави е, в'ѣнена фан'ела. Т'ја е в'ѣнена.).

Стан (ку'ка и пејзините делови): к'оѣура // мала к'ашча (Ти' сед'ех в к'оѣура / Ти' сед'ех мала к'ашча./ вѣф-ц'ѣрквѣиѣ б'ѣше венч'ав-каѣиѣ и слеѣи-иѣов'а си-ја-в'одеја ф-к'ашѣиѣ); д'ома 'со зачење на к'ашча' (Ела д'ома, на ѣ'осѣе м'ѣри.); двор ('Ако ме иѣиѣиѣ, д'ека си м'ѣри? Ја изл'еѣух на д'вору, в'онка); сѣиѣ ('ако е сѣс к'амене) 'делот од ку'ката меѓу темелот и покривот'; // оѣр'ада 'ако е сѣс к'амене или ако е сѣс д'ѣрво – општо'; варѣ'а // и'орѣиѣ (Таа иѣѣсен се с'енѣа иѣѣеше и'реѣи-варѣиѣиѣ, и'реѣи-и'орѣиѣиѣ на-мом'ѣиѣ.) оѣн'ишче // и'еш' 'делот од ку'ката каде што гори оган'; мес'илник // к'ухња 'просторијата каде што се готви'; изба 'просторија непосредно на земјата каде што се чуваат прехранбени производи'; одаја 'одделение во ку'ката каде што се седи, спие' (Се е одаја. Младѣиѣе д'умаѣиѣ сѣијаја, сѣиѣи. Сѣијаја си е иѣо б'ѣлѣарски./ В'ѣиѣре б'ѣа свѣдбиѣе ф-ода'иѣе. Ф-едн'а одаја б'ѣа и свек'ѣрваѣиѣ и младож'енѣиѣе сѣијаа ф-едн'а одаја...); с'ѣба 'делот по кој се качуваме на кат'; басам'ак 'една штичка на скалите' (заб. Те са д'ѣрвени.); иѣиѣиѣоњ (заб. е иѣиѣ иѣокриво), а иѣѣав'ан 'горниот дел од

собата што ја дели од покривот; душеме 'долниот дел на собата делот на кој стоиме // *иоѝ* (заб. *ио* б'ал'гарски, *ио* ново); *иенциур* 'отвор низ собата низ кој влегува воздух и светлост' (*И се-реи'чила и кай'ио вид'ала, искочила ис-иенциуро.*); *цам* 'стаклото на прозорецот' (*Ние си го в'икаме цам* – стара дума) // *си'акл'о* – понова дума; *и'уфла* 'тоа со што се сидаат сидовите' : *кери'ич* (заб. *неи'ечена и'уфла*); *иоѝи'ора* // *дер'ек* (заб. *Дер'ек и иоѝи'ора, с'аи'ио е.*); *оц'ек* (*Дим'о излази из/оѝи оц'еко, с'ио си е ц'арн.*); *вар* (*Сидов'еи'ио ги ма'жеме с вар.*); *кључ* / *кључ'арка* (*Ца'лои'ио с кљ'учо се в'ика кључ'арка.*); *риз'е* (заб. *Си'тари'и'е и'ори'и им'але се риз'е, а кай'ин'ар е и'огол'емо од кай'и'анец*) // *кай'ин'ар*, *кай'и'анец* 'тоа што се става на резето'; *маз'уњ* 'дрвото со кое се затвора одвнатре канијата или воопшто вратите'; *кибри'и* (заб. *Тоа е ои'и'и'ио и'ри'еи'ио.*) // *крем'и'и* (заб. *У н'аи'и'ио ре'јон на вре'еи'ио си и'алиа о'гин с крем'и'и.* – Кога со помош на два камена се запалува оган); *склаи* (*Да и и'р'у'и'и'и /наи'р'у'и'и'и, да склад'ираи на к'уйка св'ари.*); *'искра* 'ситна усвитена честичка што се изделува од нешто што гори' / гл. *'искри*; гл. *и'л'е'е* (*Гл'е'е бре, не'може да се заи'али, 'ои'и се м'окри д'арв'аи'и.*); *кад'еш* 'многу дим и црн' / гл. *кад'и* / *дим* : *дим'и* (поретко е во употреба); *л'ул'ка* (*И и'ам кай'ио са-бил'и даб'ов'еи'ио еден с'аи'и'ио дру'г са-наи'рав'ени л'ул'ки. И н'акоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле,...*).

Уредување на куќата и посатки: *и'ечка* и *к'умбе* (заб. *Не е с'аи'и'ио. Печкаи'и е с ф'урна, да си и'еч'еш, и оѝи го'ре вар'илници има. Од го'ре е с два вар'илника. К'умб'еи'ио, само д'арва се сла'гаа, се и'ураа од го'ре.*); *крив'аи* // *'одер* 'тоа на што спиеме'; *ро'џ'оска* 'постела плетена од слама'; *з'главница* 'тоа што се става под главата кога спиеме'; *рес'нак* 'дебел волнен покривач кој има реси по целата површина со кој се покриваме кога спиеме, јамболија' (...и'и'ја *рес'нач'е, и'ов'а рес'нач'еи'ио, бл'усч'еи'и, ч'ер'зи'и'е и'о-ода'јаи'и, 'ои'и н'ие за-си'аја в'икаме одаја, с'ичко и'ов'а с'и-сме наи'рав'ели н'ија, да-и'ред'еш.*); *ч'ер'га* 'волпена простирка' (заб. *Та'ва е л'енена ч'ер'га. л'енен* 'тоа што е направено од лен'); *козин'ело* *али'и'иче* 'тоа со што се покриваме' (заб. *наи'р'аено оѝи к'озина*); *софр'а* 'дел од кујнскиот мебел на кој се јаде'; *си'ол* // *кар'екла* (постар збор) (*И'реди се е*

седело на кар'екла. *Има си два, шри к'ола, два ош иреди и еден ош*
з'ади, и ош з'оре изв'ршено ош ируш.); санд'ак 'дел од мебелот

паправен од дрво во кој се чуваат алиштата' (заб. *Мусандр'еи се да*
си ишуреш с'адове, ами и за руба.); мус'андра 'вдлабнатина во сидот

што служи како остава'; мус'андра / ииз'ул' / кил'ер (заб. *В сш'арише*
к'ашчи в сш'ен'аша осш'аено.); р'акла 'штица на сидот на која се

ставаат садови'; иок'ашнина 'масата, столот, ковчегот и друго во

куќата, со едно име'; меи'ла // ра'ишув'ица (постар збор) 'направа

што служи за метење'; сш'омна // чиш'чар (заб. *Това е сш' нап'раен*
ош ишрс. Чиш'чар је сшс д'аршка и с ч'ошур, да си ишеш в'ода.
Сшомн'аша е иошол'ема, ош неа не се ише в'ода, с'амо се одлива, се
исш'уре.); к'анче (по старо) // ч'еша (по ново) 'сад од кој се пие вода,

или друга течност ' (...а иа кум'о н'оше иа ч'аша с-в'ино и с'ашш'о рш-
иш'ија од-мом'аша шак'о земеја ч'ашш'а на-кум'о сшс-вин'ош'о и се-
м'анеше,.../ *Точно ш'аа лажичка, сл'агаш в'аф-ч'аша в'рда, сл'агаш*
разб'ркваш и ишеш); бук'ол 'дрвен сад за носење вода, обично се

товара на коњ'; к'уш 'земјен сад за вино'; к'аца или б'ачва 'д'арвен сат за

в'ино'; гл. к'аца 'к'ацаме го луко'; к'ушел 'садот во кој се толче лук'
(*Дека го ч'укаме луко. Ушш'реб'ава се за сшчко да се ч'ука и шшк'ер и*
с'ол', луко, шшова се в'ика к'ушел.); кафел'ик 'садот во кој се вари кафе';

шив'ек, иан'ица/ишрсш'ева иан'ица 'земјен сад од кој јадеме манца';

иорцел'анова чин'ија (нов збор)(заб. *Не е им'ало иорцел'анове*
с'адове.); в'илица 'дел од приборот за јадење'; залуш'ач 'нож чие сечило

се склопува, се става во дршка'; д'аршка // црен 'делот од ножот што

го држиме и каде се става сечилото'; ру'ган' // ринде (...ж'илише, ишрез
но'ември, суша:-се, и слеш-иш'ва се-сшрш'ива на-ринде...); ч'арш'ак 'садот

со кој црпеме вода'; г'арн'е 'земјен сад што служи за варење'; иол'уика

'тоа со што се покрива грнето, тенцерето...; капак'; бак'арен саш' /
бак'арена ш'енцура (заб. бак'арен со значење бронзен); шшг'ан' 'сад

што служи за пржење храна'; сол'ница 'сад во кој се чува сол'; шшш'е

'садот во кој се чува масло' (заб. 'оливо 'масло'; шарла'ган' 'маслиново

масло'; зејш'ин, м'асло, кр'ав'о, 'овчо); каза'њ (заб. шшова е ишурска

д'ума) 'поголем, бакарен сад за греење вода, се обесува над огниште,

на синцир'; н'ушчув, н'ушчуви 'и се меси и се чува лебот'; мес'ал' 'се

носи лебот‘ (*В месалъ ѓо зав'ивахме и нос'име ѓо.*) // шорб'а (нов збор);
йешч'а/йеш 'таму се пече лебот'; дървена лои'аиѝа 'направа со која се
става лебот во фурна'; йочилка // крак 'поголема тркалезна штитца
или предмет направен од штитци на кој се принесува лебот за в
црепна или на него се става лебот откако ќе се испече'; сфр'а 'ниско
тркалезно масиче на кое се јаде'; луй (заб. дървенойѝо на с'ийиѝо се
вика луй; на решч'ойѝо; на дърм'оно); канд'ило (стар збор) // фенер
(понов збор) 'предметот со кој се осветлувало понапред'; фий'ил
'врвца натопена во газија што гори во ламбата'; крѝл'анка 'земјен сад
за вино' (*а ѝа св'айѝо н'о'ие ѝа крѝл'анка с'ас..., крѝл'е с'ас-в'ино*); к'ана
'дрвен сад за вино' (*Свеќ'арвайѝа ја йосѝав'еше с-йѝри колака лаѝ, с-
едн'а к'ана в'ино и с'ас-едн'а куѝи'ѝја локум.*); са:ѝ, с'адове 'сѐ што е со
вдлабната форма и служи за чување на храната и за јадење'
(*'Ойиѝойѝо наименование на чинии, корѝи, кошници.*).

Приготвување храна: *кoл'ак 'леб фурнаџиски или црепнарски' (Свек'арваџија ја љосџав'еше с-џири кoлака л'ај, с-едн'а к'ана в'ино и с'с-едн'а куџи'ја локум.); гл. к'исне/си'асува (Тесџ'оџо е скиснал'о с'е'в'еке.); џисеџ'о (..најр'аеме џисеџ'о од-бр'ашно,...); кр'аиџи'е 'парче леб од крајот'; џиро'а 'ситно парченце леб'; џоѓ'ача 'пченичен леб печен во црепна' (Еми џоѓ'ачаџија не се слаѓа, не се џуре квас. Сам'о са зам'асува с'с в'ода и... и збиена џаак'ва, џо-џварда е.); мур'узник (Еми се" џо в'икаме л'аб. Се" си е л'аб. Мур'узник, оџи ц'аревина мур'узник, а оџи б'ало бр'ашно си се в'ика л'ај. Мур'узник оџи ц'аревина си џо в'икаме мур'узник, 'оџи на џав'а брашн'оџо на ц'аревинаџија в'икаме мур'узно брашно. Ц'аревина викаме мурузно бр'ашно. А оџи жиџиоџо в'икаме 'ржно бр'ашно, а оџи џченџија в'икаме б'ало бр'ашно.); мур'узен 'леб од пченка'; џиџика // џоѓ'ача 'спеџијален леб што се носи за слава и се носи в црква'; з'алак 'мало парче леб што го ставаме во уста' (А, ф црква се в'ика н'афора.); џлибаф 'леб што не е добро испечен'; б'аркад'а (Оџи мур'узно бр'ашно, а м'оже и ч'исџија б'аркад'а. А џовеке се најр'ава оџи мур'узно бр'ашно. Оџи ц'аревично бр'ашно, оџи ц'аревина. Ние џо в'икаме б'аркад'а, оџи мур'узно бр'ашно си се најр'аве.); б'аџница 'вид пита направена од неколку кори по краиштата завиткани, а в среде се става зелје, сирење, јајца и сл.'; џиџанџици (Ам'а џова не е*

кор'а ѝечена 'еми забркуваме ѝесѝо да најраеме ѝиѝанѝици. У ѝиѝгане ги ѝаржѝме.); фудули (Гија ѝеченѝије се викаа фудули. Фудула. А ѝа ѝија ѝарженѝије се викаа ѝиѝанѝици. Наираи с' ѝесѝо с'е^a и си исѝека фудули. Тија сѧ најраваа ѝаќ'а и се исѝлескаа и се ѝиураа, ѝе ѝака.); др'обено мл'ако с' лѧй // ѝоиара (А ѝоиараѝа си е, ка да ви к'ажа.. Појара ние викаме да си ѝиуриш бр'ашно да си врѝ ф'вода. Е ѝов'а зор викаме ние за ѝоиара. Појараѝа ни е да си ѝиуриш водаѝа да заври и да ѝиуриш бр'ашно и да б'ркаш, б'ркаш, б'ркаш, и сѝанува ѝоиара. Това зор викаме ние ѝоиара. Е мурзуна, 'ржна, ч'исѝа ѝоиара, се е ѝоиара.); суловра 'вид јадење направено од ситни трошки леб попарени со маст и измешани со сирење'; каѝам'а 'вид јадење направено со месо и зелинчук' (Банскаѝа каѝам'а се-најраве оѝи-чекан'е и ор-з'еле, к'ажел зор-викаме ние, а не з'еле, к'ажел зор-викаме ѝор-бански, 'иначе лиѝиераѝурно се-вика з'еле, ние зор-викаме к'ажел и чекан'е, ѝов'а е цвекло, викаме чекан'е...,сѧѝиѝо иск'исуваме и чекан'еѝиѝо и се-најраве каѝам'а, ф-каѝам'ави ѝенцури); слан'ина // др'ойка 'многу мрсно свинско месо'; кр'ешкина 'посно месо од свиња; удица (Тоа шо е ѝиука до 'арбеѝо се вика рѝибици, 'ама 'иначе друзори зор викаме кр'ешкина); кул'ак 'многу мрсно свинско месо од кое се добива маст'; косѝуреѝа 'грав' (...основнаѝа ран'а на-банскалиш се: косѝуреѝа и зайаржение с-др'ойка, а ние на фасул викаме косѝуреѝа.); жлабурина, жлабурини 'тоа што останува при топењето на парчиња сало и сланина'; видови колбаси: шужуци (суцуци), к'рвавѝици, бабурки, ѝорочук 'вид колбас од свински ситнеж и засирепа крв' (Сос едно име вѝаке и к'рвавѝици.); говежо 'месо од говедо'; вариво // манца 'варено месо со зелка, грав и сл.'; масло (Масло се вика коѓа измаѝиѝе маѝиѝница, оѝи кр'ава мл'ако, оѝи 'ошчо мл'ако, оѝи коза мл'ако, каш'о зор маѝиѝе, маѝиѝница ѝов'а, ѝа озгоора избуваме маѝиѝница оѝи чурилкаѝа, зо викаме масло.); шарлагань (Шо се најрави оѝи маслинѝи. Само ние зор викаме зеѝѝин.); белѝа 'белиот дел во јацето'; черуйка 'тврдиот надворешен дел од јацето'; к'исело мл'ако // квасено мл'ако 'поткиселено млеко'; с'ара 'млекото што се добива веднаш откако ќе се стели кравата'; кожурец 'густиот масен слој на површината на варено млеко;

кајмак'; сливова // џанкова рак'ија 'ракија од сливи; ракија од посебен вид сливи џанки' (Пџрџни си рак'ија! 'Еми џо ка се е насвејќ'ал. 'Еми џа'ка в'икаме кога џо е многу џи'ан.); рас'ол' // рас'олева в'ода 'водата во која се киселела зелката'; јас'ије 'сè она што јадеме' (Посол'ејџе јас'ијејџо!// Ја и ден'ес си-џојџва б'анскијџе јас'ија.); џиј'ије 'сè она што пиеме'; џорч'ил 'спротивно од сладок'; зак'уска 'јадењето наутро'; руч'ок 'јадењето напладне'; 'ужина 'јадењето попладне'; в'ечере 'јадењето навечер'; гл. јаде 'појадува'; гл. кл'оја / вр'ије (Вод'ајџа зовре 'ели зак'оја.); џа'на 'белото што се фаќа во водата кога се вари месото' (Оџреб'ах' џа'најџа.); вр'ал // џор'еш 'што велиме за нешто кога е многу загреано' (Гор'еш'ија в'ода. Тја џор'и вод'а.); му'ија 'мувла' / му'ијас'ал (л'або) 'мувлосан'; р'ибена (Р'ибена, џилеишк'а, џов'ежда, џилеишк'а, 'овча, јаџнеишка, сè е чорба.); џач'а (Ојџ к'окалејџо. И се" шо улава к'окале, џа се о'бразува џач'а. Тја с'а зџ'ајџи, б'аа и се в'ика џач'а.).

Обработка на земјата: н'ива 'парче земја што се ора за жито' (Тија за ж'ијџо се в'ика н'ива, а џа џија за џаревиџа, за к'омбари, за др'узи џа'к'ово се в'ика лен'ијџије. А л'ивадајџа си е лив'ада. Н'иви и лен'ијџијејџа.); лен'ијџије 'место истребено од камења и дрвја и подготвено за орање' (...л'ено с'аеме-џо на-лен'ијџијејџо, џе израс'ијува многу б'иле,...); слок (заб. џол'ама мес'ос – слок); из'орана н'ива 'ораница; изорана нива'; 'орница' 1. нива што не се ора што е напуштена; 2. нива што се пропушта на една или две години да прележи, не се ора; 3. нива изорана а непосеана'; џирај 'првата бразда при орањето'; м'ежник 'каменот што дели две ниви', а џрам'ада (К'амеџејџа се в'икаа џрам'ада. Најџрујџани к'амена се в'икаа џрам'ада.); межа 'границата меѓу две ниви'; бразда 'тесен долг трап, плиток ров по површината на почвата што го остава плугот или друго орудие за изработка на земјата, појас од разорана земја што се протега по должина' (Искар'а век'е ед'на бразда 'ели изор'а ед'на бразда.); џубре (Тја е наџубрена 'убаџо. Тја не е џубрена н'инџа, не р'ажа.); бун'ијџије 'местото каде што се збира гнојот, односно џубретото на куп'; с'оа (С'оа ујџојџребуваме. 'Ми џо си е, с'оа, џо е ед'но, ка да ви к'ажам, инс'ирумен'и с' ко'ијџо се раб'ојџи зем'ајџа. В'икаме си с'оа.); р'ало

(*Има и д'арвени ѿл'уџове, 'има и железни ѿл'уџове. 'Има и д'арвени р'ала, 'има и железни р'ала.*); дамал'ук 'железниот дел на плугот (ралото) што влегува в земја и ја сече земјата'; *шии'ица* 'штицата на плугот што ја отфрла земјата'; *жеџла* 'дрвените или железните прачки на јаремот меѓу кои се впрегнати воловите'; *џр'аиѝа* 'направата со која се ситнат грутките по орањето'; *осиѝен* 'прачката со која се тераат воловите при орањето'; *в'ари'ачка* (нов збор) / *диџ'ањ* (постар збор) (*Диџ'ањ е да ѿр'еџнеш дв'аиѝа в'ола 'ели еден вол, 'ели кр'аваиѝа и да зак'ачиѝи на нив диџ'ањ. И се к'араа иѝак'а, в'ариѝе се, в'ари'е, в'ариѝе, с' един диџ'ањ. Диџ'ањ е едно ж'ал'езро и оѝи д'олу ж'иѝиоѝио с'ас н'ожове, и реж'е иѝав'а ж'иѝиоѝио, иѝада, а ж'иѝиоѝио си е џ'ал'о с'амо к'е сл'ам'аиѝа се р'еже и.. диџ'ањ, н'енџ'а диџ'ањ се е врѝел'о. Се" иѝа с'ас врѝи'ачки. К'омб'ајни се", с' к'омб'ајни. А иѝа н'ие, деџ'аиѝа к'аиѝо иѝа'к'ова, не иѝуреа на диџ'ања за да џо нал'еџаме и да к'араме сѝи'окаиѝа шо иѝеџ'ли.*); *к'ос'а* 'машина за косење жито'; *р'акоф'аиѝка* (Една *р'акоф'аиѝка*. И џо иѝр'уѝаме на к'уѝка, маџ'еѝио наѝр'ава лажеѝиѝе и наѝр'а:ме сноѝ.); *сноѝ* 'тоа што се прави од повеќе врзани *р'акоф'аиѝки*'; *врски* 'тоа со коешто се врзуваат снопјето' (заб. с'ас *врски* од *жиѝиоѝио*); *кол'*, *к'ол'че* 'дрвепото стапче со кое се врзува *вр'скаѝа/јажицаѝа*'; *арм'енка* 'снопјето собрани и наредени еден врз друг' (*Гол'ема арм'енка, мноџу сн'оѝове, мал'ечка арм'енка, иѝомалку сн'оѝове.*); *реѝи* 'еден ред на нивата што се жнее' (*Ожн'ајме в'еке 'еден реѝи.*); *арман'е* 'местото каде што се врѝи житото' (*Тука в'аф Б'анско 'имаше на с'еко: иѝа'к'ово, 'имаше, с'еко: мал'а си 'имаше арм'енка. Осиѝаваше се ѝр'азно м'есѝо шо в'икам ја, за да врѝиѝеш с'ас иѝа'к'ово...*); *с'аѝ* 'дрвото што стои среде гумното'; *з'аѝѝи/з'аѝи* 'шилестите делови на вилата што се клаваат во сламата, сеното'; *реѝк'о, реѝк'а* 'направата со која се сее житото за да се очисти од камењето'; *д'арм'он'* (заб. *Д'арм'он'о е ѝор'еѝи'ко, р'еѝк'оѝио е ѝосиѝи'но иѝа'к'а.*); *к'уѝел* (*М'ара за ж'иѝио, за иѝчен'ица... за др'уџо, иѝав'а се в'ика к'уѝел.*); *иѝлевел* 'глотежот што останува во решетото или во машината при сеење'; *ж'аѝѝва/иѝож'аѝѝа* 'времето кога се жнее житото'; *в'ари'идба/иѝов'ари'идба* 'времето кога се врѝи житото'; *сл'ама* 'сламата добиена со чукање' (*Сл'ама си се в'ика... и оѝи н'еа на вр'емеѝио се оѝ'алуваја г'уеѝи'аиѝа к'аѝи'о се зак'олуваа, се*

оѡ'алуваа к'ожайѡа да осѡ'ане и се наѡр'авеја самар'е оѡи ѡѡа сл'ама. На кон'еѡѡа и на маг'ареѡѡа се наѡр'авеа самар'е.); кол', к'ол'че 'дрвото со кое се чука житото и пченката'; лос 'дрвото со кое се запира водата во буката како и воденичкото коло'; кор'ѡѡо // н'оѡк'рои 'коритото каде што паѓа брашното од камењето'; чув'ал '1. вреќа; 2. голема торба' (Чув'ал ама и ѡорба г'ол'ама.); д'а'ришка 'дрвениот дел на косата' / р'ачка 'рачката на дрвениот дел на косата'; осѡ'рило 'тоа со што се остри косата'(С' к'амено осѡ'рило с' 'осѡ'ри.); гребл'о // навѡук 'направата со која се собира сеното на ливада'; ѡовѡор'ак 'сеното од второто косење'; к'уѡка 'собрано сено на ливада'; над'енонѡо с'ено 'зденато сено; стог' (заб. Пом'ациѡѡе го слагаа на дрво, ѡѡа ѡѡо н'ие си го слагаме 'ф ѡлевниѡѡе.); сенок'ос 'времето кога се коси сеното'; гл. 'осѡ'ри / кл'еѡа 'кога се остри косата со чекан'; моѡѡика // казм'а 'железно орудие со долга рачка за копање земја'.

Занасти: *'урка* 'направата на којашто се става волната кога се преде' (*..не-знам... на-кво се-йредеше йам'уко... На-едн'и мал'ечки 'урки, йй'уриш ййак'а рака'ййа в'айре, издлабено, йй'уриш и на'горе 'имаше едн'о изд'адено и зав'учиш кадела'ййа, и йредеш.*); *кадела* (заб. *Ойй кадела'ййа се йреде веке на верй'еноййо.*); *йрешлен* 'тоа што се става на долпиот дел од вретеното за да се врти подобро'; *моййовилка* 'направата на која се мога преѓата'; *разбој* 'направата на која се ткае платното'; *рудань* (*Тав'а шо сучаме. При вас вари'йило. Рудань го викаме ние.*); *б'ардо* 'тоа со што се притиска јатокот при ткаење'; *наб'ардидо* 'дрвената рамка кајшто стои брдото'; *н'ишкалки* 'дел од разбојот низ кој се провлечени нишките и со кој тие се движат нагоре надолу при ткаењето'; *зайици* 'дрвените прачки што се ставаат во основата па разбојот за да не се мрсат жиците'; *ц'ави / масур'е* 'дрвцето на кое се намотува јатокот и се протина низ основата' (*Вайй'око се намо'йува на ц'ави. Пред'и да се основ'е йр'ежа'ййа, с'уче се на масур'е. И след йов'а веке се снов'е.*); *суф'алка* 'дрвената направа во која се става цевката'; *клабо* 'тончето што ќе се добие кога ќе се намота конец (преѓа)'; *вайй'ок* 'преѓата што се вткајува во основата'; *вал'евица* 'место (и направа) каде што се валаат клашни и други волнени изработки'; *дер'ак* 'машина за влечење

волна‘; *в’анен*, *в’анено* ‘тоа што е направено од волна‘ (заб. *в’анен шејак*); гл. *ч’еме* ‘ткае‘; *балии’ија* ‘орудието со кое се сече, цепи дрво‘; по, и *балии’ија* ‘остриот дел на секирата‘ (заб. *‘Оиииио си се вика балии’ија.*); *д’арика* ‘дрвото на кое стои секирата‘; *и’ри’он* ‘пила за сечење дрвја‘; *и’ага* ‘голема пила за сечење дебели дрвја (трунови)‘; *ру’гань* ‘орудието со кое се стружат птици за да бидат рамни‘; *чарк* ‘работилницата каде што се бичи дрвото‘ (*Дек се разбичва и’иова се вика чарк.*); *д’аска* ‘рамно и тенко парче обработено дрво, обично тесно и долго‘; гл. *сеч’е* // *р’еже* ‘отстранува дел од нешто‘; *дно* ‘долната страна на кацата, бурето‘; *л’ейви* ‘страничните птици од кацата‘; *и’иро* ‘делот од бочвата (кацата) низ кој се пушта вино, ракија‘; *чук* ‘алатка за ковење шајки, кршење предмети и сл.‘; *оси’р’ило* // *им’ер’ил* ‘каменот со кој се точи секира, нож и други сечива‘; *и’лочи* ‘железна плоча што се кове на коњите; потковица‘; *и’ир’ун* ‘цилиндрично парче метал, зашилено на врвот од едната странаи со глава на другата, врз која се удира; шајка‘; *и’ака* ‘долго железно брутче со кое се коваат птици и друго‘.

Домашни животни: *ма’гаре* // *каи’ар* ‘домашно товарно животно со долги уши, слично по помало од коњ‘; *м’уле* ‘домашно животно, копитар, приплод од магаре и кобила‘; *два вола* / *чи’финов’еио* ‘чифт волови за орање‘; *ј’алова* ‘крава што е неплодна‘; *бич’е* ‘машко теле од неколку години уште невпрегнато‘; *и’араск’ина* ‘крава што се тели прв пат‘; *доб’и’иак* ‘говедата, коњите, биволите со едно име‘; *ов’ен* ‘машкото од овца‘; *ј’а’не* // *и’иле* ‘младото од овца‘; *и’арч* ‘машкото од коза‘; *ј’аре* ‘младото од коза‘; *г’уде* / *сви’а* ‘домашно животно од кое се добива маст‘ (заб. *И за женско и за м’ашко се вика г’уде. Сви’аи’и си е женско г’уде. На-и’рас’еи’и в’икаме г’уеи’и.*); *к’арв’ик* ‘машкото од свиња‘; *нер’ез* ‘венар за приплод‘; *м’аи’ор’ица* ‘свиња што има прасиња‘; *г’уде* ‘малото од свиња‘; *лов’и’ско к’уче* // *и’але*, *и’ал’еиша* ‘ловечки пес‘; *к’о’и’ка* ‘домашно животно што лови глувци; мачка‘; *ко’и’ар’ак* ‘машкото од мачката‘; *име* ‘дел од телото на кравите каде што се збира млекото што потоа го молземе‘; *б’оски* ‘делот од вимето од каде се молзе млекото‘; *д’урла* ‘устата на свињата‘; *н’о’кии* ‘тврдите делови на позете на пес и мачка (со нив мачката гребе)‘;

бул'ук 'многу говеда (свињи) заедно' (заб. *Повеќе на коз'иџе и на овциџе се вика бул'ук. И на ѓоведаџа се вика бул'ук.*); гл. *цвич'и* 'свињата кога пушта глас'; гл. *к'оџа* 'тоа што го прави свињата со рилото'; *сиџелена* 'крава што носи тело'; *сиџм'ална* '1. овца што носи јagne; 2. коза што носи јаре'; гл. *ум'ира* 'кога умира добитокот'; *ај, ај* 'извикот со кој се тераат волови'; *кош* 'извикот со кој се тераат кози'; *чуки* 'извикот со кој се запира, враќа магаре'; *ујс* 'извикот со кој се тера свиња'; *џуш-џуш* 'извикот со кој се вабат свињите'; *их'-их'* 'извикот со кој се брка мачка'; *и'одник* 'просторијата каде што се затвораат коњите и говедата'; *к'рм'ило*/ гл. *к'рми* (заб. *Брашно да слаџаш и сол' се вика к'рм'ило. Да се нак'рма.*); гл. *рев'е, р'ука, муч'и* 'гласот што го испушта кравата'; гл. *м'уче* 'гласот што го испушта мачката'; *коџиџо* 'тврдиот дел од ногата на добитокот (козите, говедата, овците), делот со кој гази'; *лин'е (се)* 'процесот кога добитокот го менува влакното'; *к'озина* 'влакната на кожата од свињата'.

Сточарство: *и'иле* 'неојагнета овца'; *сиџм'ална* 'овца што се молзе'; *коч* 'овен за приплод, пескопен'; *кус'ем* 'овенот што ги води овците, што оди напред'; *овн'е* 'млад овен'; *и'иле* 'јагне до една година'; *ј'алова* 'овца што се изјаловила'; *џараск'ина/џарвк'ина* 'овца што прв пат се јагни'; *роџ'уша/роџ'аша* 'овца со рогови'; *и'уџа* 'коза без рогови'; *в'акла* (*Овца со црни кружови околу очииџе: в'акла; без црни кружови околу очииџе: бел'уша*); *р'уда* 'овца што има густа кадрава волна'; *и'рч* (...*н'ие му-в'икаме и'рч, јаре де, младо јаре, иџак'а маиш'о, и'рч*,...); *еџр'ек* 'заградено место каде што се затвораат овците'; *д'арв'арник* 'просторија без врати, пенџериња, во која се чуваат дрва и друго'; *кол'иба* 'овчарска колиба'; *сиџр'аџа* 'местото во трлото каде што се тераат овците на молзење'; *џад'арница* 'колибата ви која спие падарот (полјакот)'; *м'андра* 'провизорна планинска куќичка каде што се преработува млекото преку лето'; *овч'ар* // *чобан* 'човекот што ги пасе овците'; *краљ'ук* (*се на..., за џо и д'ак џаак'а краљ'ук, 'оџи 'ако б'аџа н'екое јаџн'е да-џо-ф'анеш.*); *мандраџија* 'човекот што го преработува млекото на бачило'; *ведр'о* 'дрвен длабок сад за молзење'; *коџл'е* 'длабок сад во кој се грес млеко';

чур'илка 'дрвен долнавест сад во кој се мати млекото'; *йойкв'аса* 'квасец со кој се поткиселува млекото'; *м'аиџеница* 'тоа што се добива откако ќе се измати киселото млеко'; *цв'ика* 'течноста што останува кога се прави сирење или се вари урда'; урда (*Оџи м'аиџеницаџа се најр'аве урда, а џа џов'а шо осџане се в'ика цв'ика.*); *цад'илник* (*Цад'илницџије на вр'емеџо са бил'и оџи л'енено џлаџи'о.*); *кожер'ец* 'кората што се образува на површината кога се грее млекото'; *ч'аниџа* 'овчарска торба за леб направена од штавена овчка или козја кожа'.

Диви животни, лазачи, инсекти: *џлаџ* 'вид голем глушец; *стаорец* (*Гол'ем м'ишок, џлаџ*); *зајек* 'диво животно што е многу брзо'; *к'аиџер'ичка* 'мало животно што се храни со ореви, лешници и скока по дрвјата'; *џор* // *џрамад'ујка* 'мало животно што многу смрди'; *невесџулка* // *белка* 'мало диво животно што јаде кокошки и се лови поради скапоцената кожа'; *џр'илеј* 'животно што лета ноќно време; *лилјак*'; *миш'ок* 'мал глодач со долга онашка што живее во близина на луѓето или во полиња; *глушец*'; *див'јеч* '1. диво месојадно животно, општо име; 2. дивите животни со едно име'; гл. *џаџи* (*се*) 'се влече (змијата)'; *џаџ'ок* 'мало животиџче со рокчиџа; *полжав*'; *џ'аба* (*..садејме на-блаџиџо в'ечерно вр'јме, шо в'икам ја, кр'екаја џ'аби, сиџахоџно многу џ'аби...*); *џабуџак* // *вир* 'место каде што има многу џаби'; гл. *к'аџа* 'каса; *змијата* кога некој ќе ја згази *к'аџа*'; *оџр'ова* 'течност што ја испушта змијата кога ќе укаса некого; *отров*'; *в'ашка* 'паразит што живее во главата или во алиштата на човекот'; *б'аа* 'ситен инсект со нозе прилагоден за скокање, без крила, кој живее како паразит по луѓето и животните; *болва*'; *гн'ида* // *џи'не* 'јајце од вошките, *болвите*'; *сиџон'ошка* 'инсект со сто позе'; *црв'јак* 'црв'; *џ'одорче* 'инсект тврдокрилец со цврпа или жолта боја и со црни дамки; *буба мара* ('*Годорче, џ'одорче, на кад'е ќе ме ож'ениџ?*"); *мара'уџак* 'место каде што живеат мравки'; *ком'ар* 'инсект што живее во мочуриштата и воопшто во влажни места и пренесува маларија'; *џ'еле* 'инсект што ги јаде лисјата на дрвјата, особено на овошните дрвја'; *цар'ица* 'пчела што ги води сите пчели'; *џ'аџиџер* 'пчела што не работи'; *ројак* 'семејство на пчели или други слични инсекти што се изведени од една матица во иста кошница и

што прават одделна заедница‘; *к’ошара* ’место каде што живеат пчелите‘; *й’чел’арник* ’место каде што се сместени кошниците‘; *й’и’и’и* ’табли од восок во кој се наоѓа медот‘.

Риби: *р’и’и’ка* // *ци’р’е* ’(рбетник што живее во вода, дише на жабри и се движи со перки; дем. од риба‘ (*К’олку езер’а има ф-Пир’ин. Кој не-знае ведна’ага ѓо-ф’а’рла: ф-езер’о’и’и на-р’и’би’и’е.*); *и’аси’и’а’р’ва* ’риба што живее во бистра планинска река и е многу вкусна‘; *л’у’си’и* ’тоа што се лупи од кожата на рибата кога се готви‘; *ај’в’ер* ’јајцата што ги исфрла рибата‘; *в’адица* ’метална кукачка со која се фаќаат риби‘.

Птици: *ѓребен’ец* ’кикиришката на петелот‘; *ѓас’ок* ’машкото од гуска‘; *й’а’и’и’ица* ’водна птица со широк и плоснат клун; патка‘; *й’а’и’и’ок* ’машкото од патка‘; *мис’урка/мис’ур* ’голема домашна птица‘; *чер’у’и’ка* ’тврдиот надворешен дел од јајцето‘; *бел’и’а’к* ’белиот дел од јајцето‘; гл. *н’оси* ’за кокошка, за птица – дава јајца‘ (*К’о’ѓ’а н’оси, к’р’ека.*); *си’и’арец* ’орган каде што се вари храната (кога ќе се заколе кокошката наоѓаме во него камчиња; желудник‘); гл. *к’а’ца* ’кога кокошката збира трева со клунот‘; гл. *к’р’ека* ’1. извикот кога кокошкатанесе јајца; 2. гуската кога пушта глас‘; гл. *ѓреб’е* ’кога кокошката кине трева или меша низ земјата по дворот; чепка‘; *и’и’а’к’а-и’и’а’к’а* (извикот со кој се ваби кокошката или гуската); *й’одник* ’местото каде што се затвораат кокошките‘; *каф’ес* // *ѓалаб’арник* ’местото каде што се затвораат гулабите‘; *й’и’и’и’ици* // *й’и’и’и’и’а* ’суштество што лета, општо име‘ (заб. на *с’ички’и’е се в’ика й’и’и’и’и’а*); *к’а’л’в’ач* ’шумска птица со долг и остар клун; клукајдрвец‘; *слав’еј* ’мала жолтеникавосива појна птица‘; *и’и’и’а’рку’л’* ’голема долгонога крајбрежна птица со бело перје и црни врвови на крилјата, долг црвеникав клун и црвени нозе; штрк‘; *ѓ’ар’ѓа* ’птица слична на врана со црни пердуви и сива глава; чавка‘; *б’у’хал* ’ноќна птица грабливка; був‘; *кукум’ја’вка* ’ноќна птица за која се верува дека со гласот предизвикува, претскажува несреќа‘); *к’о’ф’ка* ’кај птиците орган за фаќање храна, за колвење; клун‘; *й’еру’и’цина* // *й’ер’а* ’мек и лесен изросток на кожата со кој е покриено телото на птиците‘.

Растителност: *к'орен* // *ж'или* 'делот од растението што се наоѓа во земја' (*..се-која: ж'илииџе, иџез но'ември, суша:-се, и слеиџ-иџ'ва се-сџиџрива на-ринд'е. И иџуреш сџио џрама ж'или, к'орене де,.. А и к'орен му в'икаме, ама и ж'или му в'икаме*); *иџ'уиџ'ун* 'растение од америкапско потекло со наркотични листови што се користат за пушење' (*...оииџе оџи-чеиџиџри џодини сам-иџоч'нала да-р'абоиџа. Д'адо-ми М'илош, ниџејме иџ'уиџ'ун...*); *кром'иџи* 'едногодишно градинарско растение со подземно стебло, главица што се користи во исхраната на човекот' (*...б'арзајме да-нан'иџеме н'ајнаиџреди 'оии иџја којаиџо нан'иџе н'ајнаиџред, ке-изед'е иџја џлав'аиџа кром'иџи*); *иџам'ук* (*И ја на-с'едем џодин сам-иџрела иџам'ук...,а иџа, иџам в'еке кад'елииџе в'аџа,..*); *лен* (заб. *Банско не се сџе кон'оџ, а сџе се лен, ..сџеџе-џо на-лен'иџиџ'еиџо, иџе изр'асџиџува мн'оџу биле, иџе џо-иџлевиме, иџе џо-в'адиме* (иџол'иваме в'икаме в'адиме), *иџа џо-в'адиме, иџлевиме-џо, иџа с'еиџне џо-скубејме, иџа џо-вџрз'уваме на-џџрсници, иџа џо-ч'укаме оџи-с'џмеиџо, иџа џо-иџ'оииџе ф-иџоџилнаиџа, наиџ-К'осиџа и Бл'аиџа оџ-декиџо сам ја, 'имаше едн'о мн'оџу џол'ема иџоџила, иџам се-иџ'оџеџе лен'о на-банскал'иџиџе, иџа џо-с'уџиме, иџа џо-ч'укаме, иџа џо-мл'џме, иџа џо-р'џсиме на-џребеџеџо, иџа џо-иџред'еџе, иџа џо-ч'еџе, иџа џо-сн'овеџе, с'укаме-џо, иџа џо-ч'еџе, иџа се каиџ'о џо-иџс'еџе, изб'џлуваме иџлаиџн'оџиџо на иџрев'аиџа иџо-бл'аиџиџо, иџеџеџе-џо на-к'оџиџули, наиџр'аџе ч'ерџи л'енени...); *к'омбари* 'компири' (*...за карџиџоф в'икаме к'омбари*); *бор* 'високо зимзелено иглолисно дрво' (*...им'џе едн'а џора, иџиџа б'џа с'ичкииџе борчеиџа едн'акви, н'еџаше едн'о иџовис'оџо,.. б'џа к'олџо дв'а-иџри м'еиџра вис'оџи, с'иџиџиџе едн'акво, иџолџу деб'ели*); *д'џб* (*...иџам е им'ало два д'џба и иџам си-сџа-зџиџознав'али оџ-ма-л'иџиџе, мом'иџиџе и ерџ'енеиџо, на Свеиџа Б'оџо-р'одиџа*); *к'руџа* (*Иџаме м'џсносџи, на-иџ'аа м'џсносџи 'има едн'а џол'џма к'руџа, иџја не-р'џаџа, не-зн'ам оџи-коџа-е,...*); *џабуџи* (*Там вџф-Ресен ле б'еџе иџ'в'а, иџов'а џраиџ бл'иџу до Охриџи, иџам е иџ'џно сџс-џабуџи, нас'адени сеџа*); *канџиџар'иџон* 'повеџеџоџишно лековито растение, засеклиџа треџа, танџур' (*..џџиџи канџиџар'иџон. Чаџ, чаџ иџраџиме*); *р'иџин* '(бот.) *мноџуџоџишно тревесто растение со лилаво-розови цв'етови, се користи како билџа во медивипата, козметиката и др., Ориџанум вулџаре* (*Р'иџино си е иџа назв'ание, иџо б'џлџарски се вџка рџиџин. И**

ка̀ни̃а̀р'ион, жа̃и̃и ка̀ни̃а̀р'ион, ца̃рв'ен ка̀ни̃а̀р'ион. Бронх'и̃и̃и̃и̃и̃е, ка̀к'во, се дру̃го лекува.); кошар'инка 'првото пролетно цве́ке со бели цветови во вид на свопче; кокиче' (Ко̀к'иче̃и̃а̃и̃а, вие не̃ма̃и̃е, и̃ов'а бело̃и̃о. Кошар'инки ги-в'икаме ние. .. и̃и̃и̃ја на̃јна̃йр'еди излаза;... едн'о ба̃ло и̃ерд'е и̃ам на-гла̃ва̃и̃а, се-и̃ур'и̃е на-гла̃ва̃и̃а, з'имно вр'а̃ме кошар'инки, се-наре̃деа кошар'инки и̃'о̃ва, а и̃а ла̃и̃и̃но вр'а̃ме и̃а раз'лични цве̃и̃и̃ја на̃ре̃деа.); кукурек '(бот.) многугодишно растение со крупни светлозелени цветови, весник на пролетта' (...кукурек, да. И̃аме. Да, 'и̃аме.); сул'и̃а̃њан и зла̃и̃ов'а̀рх (Едн'о о̃г'ро̃мн'о и̃а̃к'а цве̃и̃е, не̃ли вис'ул'ки и̃а̃к'а, на̃н'ижани и̃а̃к'ова. Сул'и̃а̃не̃и̃о, зла̃и̃ов'а̀рх, 'имаше на-вр'еме̃и̃о фн'о̃гу. Зла̃и̃ов'а̀рх на-ниско. Корен'и̃и̃е се-ко̃и̃а̃и̃. Тоа е си̃ра̃хо̃и̃но леч'иво раси̃е̃ние,...за им'уна̃и̃а сис'и̃е̃ма е си̃ра̃хо̃и̃на рабо̃и̃а. Корен'и̃и̃е се-ко̃и̃а̃и̃. ...леч'иво раси̃е̃ние,...за им'уна̃и̃а сис'и̃е̃ма,...го-и̃'и̃еме с-ра̃к'и̃ја.).

Транспорт и комуникација: и̃а̃к 'дел од зем'иште во форма на долга лента, изграден за одење или за патување од едно место во друго, или разгазен со постојано минување'; зав'и̃ен и̃а̃к 'место каде што свртува патот; свиок'; греб'ла // ло̃и̃а̃и̃а 'дрвото со кое се весла, со кое се тера чамецот'; г'ем'и̃ја 'брод; ла̃га' (Ка̃ч'ила-се ве́ке на-ло̃и̃ка ле би̃ло, кора̃б, не-зна̃м,... и̃а̃кв'и̃ја и̃'ара̃ходи нема днеска, и̃а̃кв'и̃ја си̃'ено̃би̃и̃ни маши̃ни не̃ма н'ика̃де ка̃ са-се-на̃и̃равели не-се-зна̃е,...); дво̃ко̃лка 'кола на две тркала'; ко̃ла 'кола со четири тркала'; кар'у̃ца 'кола што ја влечат коњи; коњска кола'; си̃ран'и̃ца 'штица што се става по страните на колата'; са̃й // да̃ги 'четирите дирекчиња што ги држат страниците на колата'; са̃њ'а (Сл'ужи да се л'изаме, сл'ужи и да се к'ара з'имно вр'а̃ме, се ви̃р'е̃жа са̃њ'а̃и̃а.); н'озе 'деловите на санката што се влечат по земја (место тркала на кола); се̃дало 'горниот дел на санката каде што стои товарот'; влак 'воз' (заб. Че̃и̃и̃рес ви̃'ора̃ го̃д'ина е им'ало Б'анско влак.); гл. и̃а̃и̃'ува (Оди на и̃а̃к си викаме.); в'а̃рв'и и̃о и̃а̃и̃е и̃еи̃ (заб. и Ноз'е̃и̃е и на̃р'ичаме и̃еи̃ов'и̃и̃е ко̃ње.); гл. (да) и̃оч'ине 'да одмори'; сам'ар 'направа од дрвени и исполнети меки делови, приспособена на грбот на товарно животно' / се̃дло 'тоа што се става на коњ за јавање' (Се̃дло̃и̃о̃ од го̃ре на сам'ар е.).

Општествено-политички живот: *ѓра'ӣ* 'голема населба'; *ѓра'жданин,* *ѓра'жданка* 'жител на град'; *сел'о* 'мала населба (50, 100, 200 куќи)'; *с'ељанин,* *с'ељанка* 'жител на село'; *ма:л'а* 'одделен дел на градска или селска населба' (...*ӣја ӣи'ја р'еоа, ӣиак'а мајж'ейю - ой си дад'еме ӣи'ја* 'убави м'оми *ӣа в-до'лна ма:л'а? Ке-с'и се-жен'а: ф-наиш'ија ма:л'а, в-ѓорна, на Кос'ӣа и Бл'аӣа.*) // *мес'нос* (...*месноси'а Свей'и Јо'ан и Свей'и Ѓорѓе, и Пал'иѓуден.*); *кар'уца* 'кола, дрвена кочија (...*рд-ерѓенино де, баишч'аӣа ӣр'аб̄а да-йрем'ине у-ӣиак'ойю с-кар'уца, на-кар'уцаӣа ов'ен, д-ид'еа: за-мом'аӣа.*); *са̄ни, са̄д'илишика* 'установа каде што се суди'; *зайв'ор* 'местото каде што се затвораат виновниците'; *ипрес'ада* 'казна'; *ӣиши'йоф* 'огнено оружје'; *ӣр'аб̄а* 'направа за свирење што се употребува во војска за да се собираат војниците'; *војн'а* 'вооружена борба меѓу две или повеќе држави'; *војник* 'припадник на војска' (...ӣ *ӣој ой'иде војник. Тој служ'и две ѓодини и йолов'ина,...*); *оишуска* (...ӣ *ӣој ой'иде војник,...ӣедес'е-и-седма ѓодина си-дојде в-ойишуска и се-ожен'ијме.*); *ѓраница* // *межа* 'местото каде што се граничат две држави'; *уч'илищ'ике* // *ѓаци* (заб. *Сиаройю име е ѓаци, ѓациийе. Ние не-викаме училищ'ике, н'ие в'икаме ѓаци. Иѓ-бански се-в'ика ѓациийе.*); *коми'ија, коми'ика* 'тој што живее доблизу некогo, што се наоѓа во непосредна близина на некогo'; *учи'иелка* (...*дајрж'име исиӣи ио б'алѓарски и учи'иелкаӣа ни..... ӣја ни чей'е расказа „Цар Калиђан им'а козји 'уши“ ...*); *ӣтехникум, сӣро'иштелен* 'техничко училиште', 'градежен техничар' (*..се-ойвор'и ӣтехникум в'ав-Банско, сӣро'иштелен ӣтехникум,...и* 'имаше една ӣпаралелка, ѓорно дамско облекло, и ја се-заиис'ах' ӣам.); *йозн'аӣ* 'човек познавик; човек што ни е познат'; *ӣуѓ'ина* (заб. на *кир'ија = на ӣечлаба*) 'непозната земја'; *сӣока* // *йок'уйки* 'тоа што го купуваме во дуќанот со едно име'; *ч'ини* 'вреди' (*Колку ч'ини ӣов'а?*); *друђар, друшка* 'човек што ти е пријател'; *душим'анин* 'човек што не ти е пријател'; *бођаӣ* 'имашлив'; *д'ажен са̄м / борчлија* 'човек што должи некому нешто, пари и сл.'; *раск'ойки* 'археолошки ископувања' (*Се" в-Банско си-има раск'ойки кои'ӣо се-усӣановјава ќе си-имало свей'илишиӣа ӣам, ц'аркви.*).

Обичаи и вера: *ад'еи̃ 'обичај, традиција' (Н'ие си-сме Макед'онци и банскали, и ду*аме-си њор-бански. И 'имаше еден њакоф ад'еи̃ в-Банско, ќе н'ашии̃ ерџени од-мал'аи̃а не-даваја друзи ерџени да-до"жа: од-друџаи̃а мал'а.) // рбичаи̃ (Се" веќе б'аи̃е се-искоренило њов'а сии̃ариии̃е бански рбичаи̃ кои̃и̃о б'аа за-свадбии̃е.) // њрадициии̃ (...не-е веќе ка, њака каи̃о њор-сии̃ари бански њрадициии̃, њо се-б'аи̃е веќе изменило.); ниш'ан 'белег; знак' (И осии̃аја: ниш'ан, к'ии̃ка сас-жаи̃и̃ици и њија ако'о џор-иска з'еме к'ии̃каи̃а и њија њраи̃и ниш'ан и сии̃ане џлав'еш.); њоливо 'веселба заради свршувачка' (...и уи̃иреи̃о мака-ѝ ќе-к'ане сии̃и̃и'е друи̃ки на-ѝоливо. Полив,ои̃о е њов'а ќе-се-е-уџлавила, ќе-наи̃раеја кафе и њор-еден лок'ум и њор-едн'о кафе.); њразник 'ден кога не се работи туку се слави'; Боџ, Б'оже 'господ' (...њам е-р'одена Свеи̃а Варв'ара. И се каи̃'о заи̃очн'ала да-верува в'в-Боџ, в'в-Ис'ус Хриси̃'ос,...); Бож'ик' 'празникот на Христовото раѓање' (..Рождеси̃в'о Хриси̃'ово н'ие си-џор-викаме Бож'ик').; К'оледа 'денот, вечерта пред коледа'; Велиден 'денот кога воскреснал Христос'; Раси̃еи̃ њеи̃'ок/Велик њеи̃'ок 'петокот пред Велигден'; Велика с'абои̃а 'саботата пред Велигден'; Велик чеи̃в'ар'и̃'ок 'четвртокот пред Велигден'; Сиас'овден 'празникот 50 дена по Велигден (кога се задушници)'; Боџор'одица 'денот кога се слави мајката божја (28 август – ..на-ѝ'оа њразник, на-Свеи̃а Боџор'одица њ'адаа њи̃ија дваи̃а д'аба. Падаа, ѝ'очно д'екаи̃о е ц'аркваи̃а сеџа Свеи̃а Боџор'одица...); свеи̃ија 'тој што го посветил својот живот на христијанското учење, а црквата го прогласила за свето лице; светец'; ѝос // ѝоси̃а 'времето пред Божиќ, Велигден, кога не се јаде месо, кога не се мрси'; велиџденски ѝоси̃'ове 'постите пред Велигден'; божиќеви ѝоси̃'ове 'постите пред Божиќ'; ик'она (...ц'аркваи̃а са-з'аи̃алили за-чудои̃в,орнаи̃а ик'она свеи̃а Б'оџор'одица.); ц'арква 'местото (зградата) каде што поповите вршат служба' (..дош'ел њи̃ука сас-двама с'ина за-да-изџрад'и, изџраф'ира ц'аркваи̃а Свеи̃а Тро'ица...; уџлавнициии̃е се-венчаваја ф-ц'арква заи̃и̃'о и̃е се 'оии̃е м'оми, не-се-с'и̃али с-момчеи̃о.); манаси̃'ир 'зградата каде што живеат калуџери' (...ни̃е џи-викаме калуџере, њи̃ија мон'асии̃е, н'ие ѝо-бански викаме калуџере,... вија не-знам ка и-викаи̃е, им'ало бански калуџер њам, ф-*

ио манасийир, и кийо иџосийарел р'екал на-иџумена на-манасийира: ја
'искам да си б'ада иџр'ебан в-Б'анско,..); оли'ар 'предниот дел од
црквата од каде што излегува попот (тука жените не смеат да
влегуваат); свеиш'а 'тоа што се пали во црква'; свеишник 'садот каде
што се палат свеќите или се ставаат запалените свеќи'; џам'ија
'зградата каде се молат муслиманите' (заб. Пом'амени Мак'едонци;
иом'аци и муслимани); ио'и / д'адо ио'ие 'човекот што врши
богослужба во црква'; ио'и'адија / б'аба ио'и'адија 'жената на попот';
влад'ика 'црковен свештеник на поголема област (тој ги запопува
поповите'; гл. и'ае 'кога понот чита од книга и зборува; чати';
иреч'еска (за випото); нафора (за лебот) 'виното и залчесто леб што
им ги дава понот на верниците на крајот на постите'; ма'ри'ов'ец
'умрен човек кога е положен на одарот'; см'ари'и 'умирачка'; ки'ф'ур
'дрвен ковчег во кој се става мртовецот за закопување'; иџгреб'ение
'процесот кога се закопува умрениот'; џроб'иш'и'а 'определено место
каде што се погребуваат мртвите' (...џ'аркваи'а се'а, Свеи'а
Богор'одица д'олу, и'ја е на-џроб'иш'и'аи'а на-Б'анско,..); ра'ј 'местото
каде оди душата на умрениот ако бил добар човек'; иекл'о 'местото
каде оди душата на грешните луѓе'; ма'рин'а/ма'ри'ив'а недел'а
'деновите кога се оди на гробишта и се раздава за душа на умрениите';
вай'ир 'мртовец кој навечер го напушта гробот, ги дави луѓето и им ја
пие крвта' (И иџо'а и'ро'и'ал иеи'ел, иџо'ј бил вай'ир и исчезнал.);
самов'ила (...и'аам се-жив'али самов'или, и'окр'ај езер'и'а.); св'адба
'веселба кога некој се жени, односно мажи' (...и'едес'е-и-седма џод'ина
си-дојд'е в-о'и'и'уска и се-ожен'и'јме. Наи'рав'ејме св'адба.); веселба
'весело расположение, радост'; сабор 'собирање на луѓето во
празничен ден, при што се веселат играат'; оро 'народен танц; танец';
(...џ'аи'о си'ана у'главница, ма'ка-и на-мом'аи'а к'ани иџов'а друш'кии'е-
и, ф-ма:ла'и'а и'аам, на каф'е, и'и'е-се каф'е, ќе мом'аи'а се-у'главила.
'Оро се-и'џра.); џ'ајда 'инструмент за свирење од кожа', и'аи'а'ањ
'инструментот на кој се тапа на веселбите', и'ерем'и'е 'дајре' (...не'маше
и'аи'а'е, се^a е с-и'аи'а'е, ам'а иџо'а б'и'а и'ред'имно џ'ајди. С'ви'реја
Ци'гане с'ас-џ'ајдаи'а, и'а Ци'ганка с-и'ерем'и'еи'о и'умба-л'умба, иџов'а
б'и'ше на-вр'а'емейо.); кав'ал 'дрвена шупелка со која свират овчарите';

Прошка / ѿрошн'а нед'ел'е 'народен празник за празникот спроти почетокот на велигденските пости на кој помладите бараат прошка од постарите'; гл. (се) *кл'ани* 'се клања, се поклонува' (*Ф црква се ч'ини меѿ'ане.*). гл *ар'еса* 'бендиса' (*И н'јкоа мо'а се-к'ачи да-се-л'уле, и к'ој'ио ер'зенин ја... ја-ар'есува, 'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за н'еа.*).

Небесни тела, страни на светот и време: *с'анце* 'тоа што грее дење и ни дава топлина'; *м'јесечина* 'тоа што свети ноќе'; *н'овина* 'месечината кога се раѓа'; *за'ожа м'јесечина'иа* 'месечината кога гине'; *и'јлно'уние* 'месечината кога е исполнета'; *зорн'ица* 'свездата што последна се гаси'; *веч'ерница* 'свездата што прва навечер се јавува'; *кв'ачка* 'најсјајната свезда во група свезди'; *л'јч* 'зрак'; *'изг'реф* 'времето кога изгрева сонцето'; гл. *за'ожа* 'кога сонцето се губи; заоѓа'; *с'уи'рина* 'времето кога пука денот пред зората'; *и'ладне* 'времето кон средината на денот, кога сонцето најмпогу грее'; *мрак* / гл. *мрекнува* (се) 'времето кога настапува ноќ'; *и'олн'ош* 'средината на ноќта'; гл. *ос'јвн'а* (се) / *и'ос'јвн'а* (се) '(се) разденува'; *ј'асен ден* // *в'иден ден* 'денот кога се гледа убаво, јасно, светло'; *и'јевен ден* // *и'јевено* 'спротивно од светло'; *висок'осна* 'годипата што има 366 дена'; *и'ролеи* (*Прес и'ролеи'ија цави'а овошче'ио*); *ж'ор'еш* 'многу топол ден'; *мерол'ија* 'топло летно време без ветер, обично, пред да заврне'; *ж'од'ина* (...*м'јж'е-ми б'јше војн'ик, в'јрн'а-се и'рез-но'ември, а иа н'ија сл'едваи'и'ј'аија ж'од'ина свадбува'јме...*); *м'есец* 'секој од дванаесетте делови на кои е поделена годината' (...и на *к'р'јаја, и'рез-м'есец 'авзус вод'и'ије на... вод'а'ија на-рек'а'ија се-нам'алува.*).

Релјеф и геолошки состав на земјата: *ж'ор'а* 'гушта шума' (*На-меснос'и'а Свеи'и Ар'ангел 'им'ше едн'а ж'ора, и'и'ја б'ја с'ички'ије б'орче'ија едн'акви, н'емаше едн'о и'овис'око, едн'о... б'јше и'јака ж'ор'а'ија, е и'ака, не-м'ож'ше да-се-зам'ине низ-н'еа.*); *ри'и* 'помало возвишепис од планина'; *бил'о* 'срт од планина што не е остар'; *чук'ар* (заб. *д'ека 'има с'и'и'ни камене*); *и'лош* / *и'ол'јана* (*Г'ол'емо и'роси'ј'ранс'и'во -и'лош. На и'ланин'а'ија и'лош'и'а се в'ика и'ол'јана.*); *рек'а, к'ор'и'ио* 'местото низ кое тече реката, како и местото покрај реката' (*Си'аро'ио к'ор'и'ио на-рек'а Глазне е Свеи'и Јо'ан, Свеи'и Г'ор'је,.. ко'ж'а-си над'ојде и и'јаа ж'од'ина и'ије си дојде, и'ја си фан'а к'ор'и'ио'ио.*); *дер'е* 'тесно место

каде што се пробива река меѓу две стрмни страни; клисура‘ (...Ойи, к’ајџо го викам, Добринишиџе, има едно дрџе коејџо џр’одолжува чак од-џор’аџа, ойи-средно дрџе и в’рви над’олу чак до Б’ана.); д’ујка ’вдлабнатиџа во земја‘; џешиџ’ера ’1. голема дупка во карпа; 2. дупка во карпи каде што живеат разни животни‘; рав’нак ’местото меѓу два и повеќе долови‘; џројадн’алојџо ’длабока пенџтера на која не џ се знае дно’то‘; џол’аџа ’место без височини‘; ба’ир ’голо место без шума (...ојџи-џџџа зајџочн’али да-дожаа ма-л’иџе џџ-с’а заселув’али баир’ејџо де,...)‘; сиџен’а ’крај каде што има многу камења‘; скала ’голема карпа‘ (...изв’ира џор’ешиџ’а в’ода. Свеј’а Варвара си-ја-в’икаме месноси’а. Вод’аџа изв’ира ојџи-скал’аџа, џја ври, ам’а да-а-бараџи н’ема... н’ема да-џе-ожеж’е.); џрам’ада ’место со насобрани на куп камења‘; биџор’лиф ’таму (или тоа) што има многу бигор‘; к’амен // мор’ени ’бели камења‘ (Околу езер’ојџо се к’арџли б’али к’амене. Ние си в’икаме к’амене. Некои в’икаа мор’ени, џол’еми б’али.); џлина ’леплива земја (изгледа како мрсна)‘; бл’ајџо (...садејме на-бл’ајџиџо в’ечерно в’р’аме, џџ в’икам ја, кр’екаја ж’аби, сиџрах’ојџиџо мн’оџу ж’аби...); џарв’ена з’емја ’црвена земја‘; н’овинска з’емја ’црна земја‘; мел (заб. Мел е с’ајџиџо кай’о џџмиџи’ир н’ајџиџо, варов’иџа земја, вар’овик; варовник - вар’овик/ варов’иџа земја); с(и)џиџиџа ’вид руда‘ (заб. Сиџиџа и за лек’арсиџво се ујџџџреб’ава); крем’ен ’вид камен‘ (заб. Крем’ен е к’амен ко’јџо џуџиџа оџин.).

Метеорологија: в’ајџер/в’ајџриџиџа ’тоа што дува, што вее надвор, понекогаш дури крџи дрвја‘; веј’авиџа ’силен ветар со снег‘ // ф’ајџи’уна ’невреме со снег‘ // лај’авиџа ’невреме со ветер и снег‘; бурја ’невреме со силен ветер и дожд‘ (...нек’кв’а бурја б’ила џџ-мор’ејџо и нек’кв’а бурја б’ила на-Свеј’а Гор’а, џџам.); свеј’к’авиџа ’светкањето на небото кога врне силен дожд и кога грми‘ / гл. св’ајџиџа; џарм ’тоа што може да удри во дрво или друг објект кога грми; гром‘ (заб. џадн’а џарм); џарм’еж ’силниот звук што се слуша при грмењето или кога удира гром‘; даџ’а ’тоа што се јавува на небото по дождот кога ќе огрее сонце‘; даџд’овна в’ода ’вода од дожд‘; нав’ехки снџк ’навџан снег‘; џ’уџи’уре ’1. смрзната роса што се фака по дрвјата и по тревата; 2. парче мраз што виси по стрџите на куќите‘;

лей̃ 'мраз'; гл. јач'и 'ветрот кога дува силно и се слуша глас'; гл. ѓѣрм'и; и̃р'еска 'кога грми негде и се слуша татнеж'; гл. к'а̃е / в'али 'врне' (К'а̃е снек, даи. Вали снек, даи); дѣждов'и̃и 'денот кога врне дожд'.

Хидрографија: 'извор 'место каде што извира вода'; кладенец 'вода што извира, извор, заграден со камења'; кор'и̃ио 'местото низ кое тече реката и местото покрај реката'; дер'е 'страните на реката, земјата што го граничи речното корито'; с'ува р'ека 'река што нема постојано вода'; водои'а̃и 'местото каде што водата паѓа (скока) од височина'; езер'о // ѓол 'природна или вештачка длабнатина исполнета со вода' (Најѓолемо̃ио езер'о кор'и̃о е ф-Пирин е Па̃иѓѓол.;...езер'о ѓол е, ѓол и ние си-ѓѓ-в'икаме и̃'ука ѓол.); в'ада 'ископан канал низ кој се води вода за наводнување (вадење)'; водовр'и̃еж / вр'и̃еж 'место во реката каде што водата се врти'; б'ана, б'а̃а / ч'учур (заб. 'извор с ѓѓр'еи̃и̃а в'ода); и̃ѣрс'ави̃и̃ке 'подводно земјиште каде што расте трска'; вѣлн'а, вѣлн'и 'издигнат дел водена маса што се движи; бран'; 'извор // кладенец 'место каде што пстојано извира по малку вода' (...изв'ира ѓѓр'еи̃и̃'а в'ода. Свей'а Варв'ара си-ја-в'икаме меснос'и̃а. Вод'а̃и̃а изв'ира ѓи̃-скал'а̃и̃а, и̃ја ври, ам'а да-а-бараи̃и̃ н'ема... н'ема да-и̃е-ожеж'е).; м'окар // в'оден 'спротивно од сув'; диб'око (заб. обратно од: ил'и̃и̃ко).

Лице според занимањето: ма̃јси̃ор 'самостоен занаетчија'; сид'ар 'занаетчија што се занимава со сидање, со градење куќи, згради и др.' (...и̃ој... д'ѣдо-и̃ на-м'ама е-бил ма̃јси̃ор на-и̃олов'ина̃и̃а ѓи̃-ѓѣркв'а̃и̃а Свей'а Тро'и̃ца, сид'ар...); д'ок'и̃ор 'лекар' (...од-в'ина̃и̃ е-било и̃ака, не-е-им'ало ни д'ок'и̃оре ни... ни н'и̃и̃и̃о,...); чобанин 'човек што ја пасе стоката'; ѓовед'ар 'човек што пасе говеда (волови коњи овци); коњ'ар 'човек што чува коњи'; чобанин // офч'ар 'човек што пасе или чува овци' (И на-и̃рѓле̃и̃и̃'а мин'ава ед'ен чобанин и̃ам, св'ири с-кав'ала и едн'о, н'ие му-в'икаме и̃'рч, ј'аре де, м'ладѓ ј'аре, и̃ѣка машк'о, и̃'рч,... А и̃а ј'аренц'е̃и̃ѓ си-ос'и̃ан'ало, и̃а овчар'ино ѓо-извад'ил.); коз'ар 'човек што пасе или чува кози'; млек'ар 'човек што продава млеко'; зла̃и̃'ар 'човек што прави и продава прстење'; ѓајдар 'тој што свири на гајда'; и̃а̃и̃анц'и̃ја 'човек што знае да тапа на тапан';

й'евец / *й'есной'оец* 'човек што знае многу песни и убаво пее'; *иџро'орец* 'добар мајстор на оро, на танец'; *вод'ар, вод'арка* 'човек што носи вода'; *й'есной'ојка* 'жена што знае песни и убаво пее'; *наднич'ар* // *арџ'аиин* 'човек што работи кај неког под надница'; *кас'аиин* // *мес'ар* 'човек што коле животни и го средува месото'; *измеќ'ар, измеќ'арка* 'човек, жена што работи кај неког секаква домашна работа, подолго време'; *џоџив'ар* 'човек што готви'; *ф'урнација* 'човек што меси'; *џлед'ач* 'човек што гледа на нешто и гата'; *ајд'ук* 'тој што краде'; *маж'ач* 'тој што прави маѓии'; *беџ'ачка* 'девојка што побегнала за неког (се омажила без знаење на родителите)'; *везар'ија* 'жена (девојка) што везе'; *дој'ачка* 'жена што дои'; *свин'ар* // *џуд'ар* 'човек што чува свињи'; *иад'ар* 'тој што го чува полето'; *ијкач'ица* (зб.) 'човек што ткае'; *иив'ачка* (*Ја си-сам иив'ачка и ја си-ја-б'аише ии'ила мој'аи'а р'ок'ла*.); *с'ади'ја* 'тој што суди'; *свид'еишел* 'тој што сведочи на суд'; *служ'ишелка* (...*служ'ишелка бех' в'аф-едн'о иреиш'ири'аиш'ие, ии'оа си-б'аише едн'о, ии'е ии'ака „Изџреф“*.).

Од анализираниот материјал можеме да заклучиме дека основниот лексички фонд на банскиот говор има словенски карактер. Така на пр., како и на целиот македонски јазичен ареал, во поголеми или помали дијалектни подрачја (Дрвошанов 2005), така и во разгледуваниов говор, во составот на анатомската лексика за човекот се регистрираат именувања со словенско потекло: *брада, враиј, вежа/вежи џ'арди, џ'лава, џ'рб, џ'рло, венџи, длан, заи, јаз'ик, к'аи'ник, к'ак, лак'и, м'озок, м'ишка, 'обрас//р'браз, 'око, ирс'и, 'рб'еиш, р'ака, р'амо, сл'ис (слезинка), сн'аџа, ии'аме, у'о (уво), уст'и'а, ч'ело, ии'ија, и др.* Кај роднинската терминологија најголемиот дел од речничкиот фонд на банскиот говор, исто како и на целиот македонски дијалектен ареал (Стоевска-Денчова 2009) му припаѓа на основниот словенски фонд, пр.: *баба, браиш, д'едо, деи'е, зеќ, м'аќа, свек'ор, свек'арва, сес'и'р'а, син, ии'ак'у, м'ашчаа, 'очуф, ич'ерка* и др. Анализата на дијалектните именувања од сферата на покуќнината и посатките во македонските дијалекти, покажува дека и овде преовладуваат лексеми од словенски потекло (Давкова-Ѓоргиева 2009). Потврда за ова е и ексцерпираниот материјал од односнава сфера на говорот во

Банско. Сп.: *веџро, вилица, ѓарне, куџел, лоџаџа (џарвена), лажџица, сџиџо, луџ (џарвеноџо на сџиџиџо се вика луџ; на речџоџиџо; на џармоно, ноџ, нџиџуџи (и се меси лебоџи и се чува), оџнџиџе, саџи, солнџица, сџол, џаџилник* (џр. *џаџилницџиџе на врџемиџо са билџи џџи лџенено џлаџиџо*), *џџа* итн. Вакви заклучоци во македонските дијалекти се изведуваат и кај називите од тематските области на земјоделството и обработка на земјата каде основниот речнички фонд е со општословенски карактер (Песев 1976: 121). Во оваа смисла, во банскиот говор регистрираме називи кои се однесуваат на површините што се сеат, односно косат: *бразџа, нџва, 'ораница* и др., на именувањата на орудијата за обработка на земјата: *вџла, лоџаџа, моџиџа, џлуџ, рџало* и сл. И кај именувањата од семантичката сфера на животните – домашни: *овџа, овен, јаџне, уџиџ, дивџи животни, лџиџи и инсекти: вџк, вџџиџа/вџлџиџа, еџи, ж'елџа, змџја, кџриџиџа, лџиџа, џор, џџела, сџрна, смок* (Симјановски 2014 – магистерски труд во ракопис) бележиме голем број именувања од словенско потекло. Кај називите од сферата на облеката и облекувањето, храната и растителниот свет на целиот македонски дијалектен ареал, вклучително и во банскиот говор (*џроџка, џиџа, бџџиџа, џџб, кр'уџа, ј'буџи, кон'оџ, лен* и др.), се забележува фреквентност на општословенскиот лексички слој (Киш 1996; 2010). Меѓу термините со кои се именуваат предметите и поимите од тематското подрачје на сточарството, се нотираат и туѓи лексички елементи што навлегле во првобитно чистиот словенски сточарски речник (*бџчило, буџџин, веџро, колџба, коџлџе, џаџилник*). Ова, секако, било резултат на раните општествени контакти со балканските староседелци, Албанците и Власите, на грчките културни влијанија, а најдоцнежните меѓу нив, турските зборови, се распространувале откако турското владеење се закрепило на Балканот (Голомб 1959: 19–32).

Веќе истакнавме дека промените во општествено-политичкиот и економскиот живот најмногу се одразуваат во лексиката, која како најотворен систем во јазикот е најподложна на влијанија и промени. Новите предмети и поими навлегуваат заедно со називот и како такви се прифаќаат. Анализата на речничкиот фонд од говорот

на Банско покажува дека кај информаторите од постарата генерација сè уште е присутен духот на времето во кое тие живееле. Тие со ненаметливата народна реч го држат вниманието на оној што го проучува нивниот говор, истовремено запознавајќи го со времето на нивното живеење, со традицијата и со нивните обичаи. Во нивниот јазик сè уште живеат зборови кои денес се помалку познати, или воопшто се непознати за помладите генерации, односно се архаизирале и влегле во пасивниот лексички фонд а, за жал, голем дел од нив исчезнале. Меѓутоа, анализираниот материјал укажува и на континуитет во навлегувањето на нови зборови кои означуваат нови поими и предмети и кај постарата генерација говорители. Богатството на речничкиот фонд во банскиот говор, секако, се огледа и во употребата на двојни форми (без разлика дали се работи за постар наспрема понов збор, или пак, за лексема од словенско наспрема збор од несловенско потекло) со кои се именува еден предмет или појава. Сп.: *г'уша* // *и'ија* 'врат'; *рак'а* // *к'ушавица* 'еден од горните екстремитети на човечкото тело, делот од прстите до горниот раменски зглоб'; *сл'енок* // *г'уенца* 'глужд; зглоб кој ги спојува стапалото и потколеничната коска'; *л'ишај* // *кр'асија* 'кожна болест од која пука кожата'; *б'рдавици* // *к'ошии'арн* 'мал изросток на телото'; *ниш'ан* // *'избиф* 'белег, знак'; *бр'ука* // *ч'ирка* 'она што се создава под кожата полно со гној; чир'; гл. *к'ашила* // *р'ака* 'силно и звучно исфрлање на воздух од белите дрбови'; гл. *ил'уе* // *йовр'ашија* 'кога некој ја враќа храната од уста'; *б'арс'ар* // *берберн'ик* 'бербер'; *фам'илиа* // *сем'ејс'иво* 'родителите, децата и најблиските што живеат заедно'; *род'илка* // *леунка* 'родилка за време на првите 40 дена'; *облекл'о* // *др'еа*, *др'еи* 'горната и долната облека со едно име'; *и'а'рл'ак* // *с'и'а'й'ало* '..долна'ија час на чор'ајо...'; *обушча* // *г'уменици* (по старо) 'тоа што служи за обување'; *ч'ехли* (по ново) // *нал'ани* (дрвени влечки) // *конд'уре* (по ново); *н'ожици* (нов збор) // *каракл'изи* (стар збор); *ушници* (постара дума) // *'обеи'ки* (нова дума) 'украсите што ги носат жените на уши'; *о'гн'ишче* // *и'еи"* 'делот од куќата каде што гори оган'; *мес'илник* (стара дума) // *к'ухња* (нова дума) 'просторијата каде што се готви'; *душеме* 'долпиот дел на собата делот на кој

204

скапоцената кожа'; *жабуњак* // *вир* 'место каде што има многу жаби'; *гнџида* // *шин'е* 'јајце од вошките, болвите'; *рџиџка* // *цире* 'рбетник што живее во вода, дише на жабри и се движи со перки; дем. од риба'; *каф'ес* // *џалабарник* 'местото каде што се затвораат гулабите'; *џребла* // *лоџаџа* 'дрвото со кое се весла, со кое се тера чамецот'; *училишџе* // *џаци* (заб. *Сџароџо* *име е џаци, џациџе*); *наднич'ар* // *арџаџин* 'човек што работи кај некого под надница'; *кас'аџин* // *мес'ар* 'човек што коле животни и го средува месото'; *свин'ар* // *џуд'ар* 'човек што чува свињи'.

Туѓи зборови

Карактерот на етполонгвистичката ситуација на Балканот неминовно ни дава поттик за навлегувањето на јужнословенската, односно балканската лексика и на македонскиот јазичен ареал. Меѓусебното влијание на балкапските јазици се огледа во наспоредните особености што се јавуваат во граматиката, но немалубројни се и заедничките особености на полето на лексиката. Имено, секој јазик во помала или поголема мера бил упатен да врши лексички заемања и од другите јазици и тоа главно за означување предмети и поими што дотогаш не биле во употреба во дадената јазична средина (се работи за т.н. нужни заемки), а понекогаш заема и такви зборови за кои постојат адекватни термини од домашно потекло, се работи за т.н. ненужни заемки (Јашар-Настева 1962/63: 109). Заедничките елементи во лексиката на балканските јазици, не може да се исцрпат само со директно заемање од еден јазик во друг, па затоа, честопати точното определување на јазикот кој послужил како непосреден извор за позајмување е невозможно (Конески 1982: 213).

Извесен дел од туѓиот лексички фонд на банскиот говор веќе претставивме во тематскиот дел. Овде ќе се осврнеме само на дел од заемките од несловенско потекло (турцизми и грцизми). Забележливо е поголемо присуство на заемки од турскиот јазик наспрема заемки од грчкиот јазик (во споредба со другите говори од југоисточното македонско наречје овде тие се во помал број).

Турцизми. О. Јашар-Настева (2001: 18-39) констатира дека турските лексички елементи, односно сите оние заемки што во македонскиот јазик почнале да навлегуваат од турскиот јазик по завладувањето на Балканскиот Полуостров од страна на Османлиите, т.е. од XV век наваму, без оглед на нивното етимолошко потекло, арапско, персиско, грчко, латинско, француско и др., се ширеле во насока град → село. Доказ за ова е нивната застапеност во народното творештво, како и застапеноста на голем број зборови од турско потекло кои и денес се во жива употреба во народните говори, кај селското население, отколку во литературниот македонски јазик. Разгледуваните дијалектни зборови од говорот на Банско се уште еден показ за тоа дека заемките од турскиот јазик се застапени речиси во сите сфери на материјалниот и духовниот живот на овие говорители. Сп.: *ба̋брек* (тур. *böbrek*); *к'ораф* 'слеп човек' (тур. *kör*); *беле̋з* 'белег, знак' (тур. *beleg*) // *ниш'ан* 'белег, знак' (тур. *nikşan* < перс.); *мел'ем* 'лекарство што се става на рана за да оздраве, обично тревка или маст' (тур. *mehlem* < арап.); *ерџ'енин* 'машко дете на возраст од 15–20 години' (тур. *erkek*); *сој* 'род' (тур. *soy*); *балд'аза* 'женината сестра' (тур. *baldız*); *баџан'ак* 'маж на женината сестра' (тур. *bacanak*); *јак'а* 'делот од кошулата околу вратот' (тур. *yaka*); *к'ойче* 'метална или пластична направа за закопчување на алиштата' (тур. *körça*); *шалвар'е* – заб. *Дебели ма̋иш'ки г'аш'ки, до кол'ена се ѿошироки.* (тур. *şalvar* < перс.); *ка̋иш* 'тоа со што се опашуваме преку панталоните' (тур. *kâiş, kâjš*); *ел'ек* 'горна облека без ракави' (тур. *yelek*); *фуси'ан* 'горна женска облека' (*fistan* < перс.); *шам'иа* 'тоа што го носат жените на глава' (тур. *şamı* < перс.); *џеи* (тур. *ser*); *р'уба* 'женската облека со едно име' (тур. *ruha* < герм.); *боиш'а* 'подарок на свадба, крштивка' (тур. *bohça*); *чор'аи* 'тоа што се носи на позете под чевлите' (тур. *çorap* < арап.); *нал'ани* 'дрвени влечки' (тур. *nalın* < арап.) // *кондуре* (по ново) 'тоа што служи за обување' (тур. *kundura, kundra*; гр.); *џердан* 'украсите што ги носат жените околу вратот, на градите' (< *gerdan*); *фан'ела* 'волнена блуза' (тур. *fanila* < итал.); *ѿем'ел* 'делот од сидовите што е вкопан в земја и ја држи куќата' (тур. *temel* < гр.); *одаја* 'одделение во куќата каде што се седи, спие' (тур.

odaya); *чард'ак* 'покриена тераса или претсобје на кат, што место сидови, има ограда' (тур. *çardak* < пер.); *басам'ак* 'една штитка на скалите' (тур. *basamak*); *душем'е* 'долниот дел на собата делот на кој стоиме' (тур. *düşeme*); *џам* 'прозорец' (тур. *çat* ; перс.); *керџич* 'непечена т'уфла' (тур. *kerpiç*); *оџек* (тур. *osak*); *риз'е* 'затворац за врата' (тур. *reze* < арап.); *кибр'иџи* (тур. *kibrit*); *к'умбе* (тур. *kümbet*); *мус'андра* 'вдлабпатина во сидот што служи како остава' (тур. *musandıra*); *санд'џк* (тур. *sandık* < арап.); *ч'ерџа* 'волинена простирка' (тур. *çerge*); *филиц'ан* 'садот од кој се пие кафе' (тур. *filcan, fincan* < арап.); *џеџиџа* 'широк бакарен или бронзен сад во кој се нече зелник, баклава и сл.' (тур. *terpsi*); *џиџе* 'стаклен сад за вода и разни течпости' (тур. *şişe*); *казањ* 'голем котел во кој се грее вода за перење' (тур. *kazan* < пер.); *софр'а* 'ниско тркалезно масиче на кое се јаде' (тур. *sofra*); *баркад'а* 'јадење направено од мумурезно брашни' (тур. *bakirdan* < *bakir* = бакар); *џуж'уџи* 'колбаси' (тур. *sucuk*); *шарла'џањ* 'маслиново масло' (тур. *şarlaşan* < пер.); *шек'ер* (тур. *şeker* < пер.); *каф'е* (тур. *kahve*); *шеј'ак* 'вид груба чоја' (тур. *şayak*); *балџиџа* 'секира' (тур. *balta*); *чиџиџи* 'пар' (тур. < *çiği*); *бул'ук* 'собрано на куп; стадо овци' (< *bölük*); *к'усем* 'козел, коч' (тур. *kösem(en)*); *м'андра* 'вид бачило' (тур. *mandıra* < гр.); *каф'ес* (тур. *kafes* < перс.); *џарџа* 'чавка' (тур. *karga*); *џем'иџа* 'поголем брод' (тур. *gemi*); *сам'ар* 'тоа на што се товара теретот врз магарето или коњот' (тур. *semer* < гр.); *џаде* 'друм, државен пат' (тур. *cadde* < арап.); *комиџиџа* (тур. *komşu, konşu*); *џаз'ар* (тур. *pazar* < перс.); *дуџим'анин* (тур. *düşman* < перс.); *ад'еџи* 'обичај, право, закон, традиција' (тур. *adet* < арап.); *џам'иџа* (тур. *camî* < арап.); *оџа* (тур. *hoca*); *џајда* (тур. *kaide* < арап.).

Грцизми. Во банскиот говор, иако во помал обем, нотираме заемки и од грчкиот јазик. Голем дел од нив се опфатени во трудовите на А. Ѓ. Таховски „Грчки зборови во македонскиот народен говор“ (1951) и М. Аргировски „Грцизмите во македонскиот јазик“ (1998). Сп.: *леунка* 'родилка до 40 дена' (стгр. *λεχῶ, οὐς* 'родилка'); *к'окал* 'голем зглоб, коска' (нгр. *κόκκαλο(ν)*); *к'аниџар* (тур. *kantar*, ср.гр. *κεντήριον*, односно лат. *centenarium* (центум = сто); *крив'аџи* 'легло за спиење, кревет' (гр. *κρέββατος, κράββατος*, нгр. *кревб'ати*);

кар'екла 'стол' (пгр. *καρεκλα*); *кил'ер* 'вдлабнати́на во сидот што служи како остава' (гр. *κελλάρι*); *кур'ем* 'стомак, мев' (пгр. *κορμός*); *м'андра* 'вид бачило' (тур. *mandıra* < гр. *μάνδρα*); *мусѿиак'е* 'влакната над горната усна, под носот кај мажот' (пгр. *μουστακι*, мн. *μουστάκια*, стгр. *μούσταξ* 'горната усна' прен, 'мустаци'; *манасѿи'ир* 'црква со згради каде живеат заедно монаси или монахини' (гр. *μονή*); *каѿиинѿар* (гр. пгр. нар. *κατηάρι*); *ѿиѿѿањ* / *ѿиѿѿан'ѿици* 'плиток лимен сад со долга дршка за пржење' (пгр. *τηγάνι*, стгр. *τήγανον*); *ѿѿиѿка* 'специјален леб што се носи за слава и се носи в црква' (гр. *πιττα*); *дѿрм'он* 'ретко решето' (пгр. *δριμόνι*); *ѿир'ун* 'шајка' (во гр. јазик. гл. *πείρω* 'прободува, пробива' и *πεῖρος* 'чеп од бочва, каца, буре'); *киф'ур* 'дрвеп ковчег во кој се става мртовецот за закопување' (пгр. *κιβυρι*); *икона* (пгр. *εἰκόνα*), *ѿ'аврл* 'зол дух' (гр. *διάβολος*); *канд'ило* (гр. *κανδήλι*).

ФОЛКЛОРНО-ЛИТЕРАРНА АНАЛИЗА

Во нашиот народ постоеле, се раскажувале и се пренесувале од колено на колено многубројни преданија и легенди, некои од нив го продолжиле својот живот до нашава современост (Пенушлиски 1981: 489). Легендите и преданијата се специфичен вид на народна раскажувачка проза. Тие спаѓаат меѓу најстарите народни умотворби, кои постигнале евидентен развоен процес и своевиден творечки израз. Самиот термин потекнува од латинскиот збор "legendus", со значење – она што треба да се чита. Употребата на овој термин е неопределена и често противречна. Имено, овој термин во некои случаи се применува исклучиво за народните приказни со библиски, религиозни и црковни мотиви и теми; во други случаи терминот опфаќа значително поширока област на усната народна проза и се однесува на усните приказни со повеќе или помалку измислена содржина (Саздов 1997 : 205). Се чини дека овие народни умотворби се „своина речиси на секој човек. На секоја населба, на секој регион и на народот во целина. Создавани врз некоја вистинска животна случка, врз определени митолошки и религиозни верувања и теми како и врз народните толкувања за потеклото на некои природни појави и предмети, имиња и месности, така и врз историски и други настани и личности, овие видови творештво кружеле меѓу луѓето со децении и векови, се изменувале и се прилагодувале на новите погледи и толкувања, па претставуваат еден вид жива историја што се пренесува од колено на колено (Јакоски 1983 : 49).

Со оглед на класификацијата на легендите на: космогониски, етногенетички, митолошки, верски и легенди за потеклото на растенијата, животните и појавите, материјалот во книгата ни дава можност, од

понудените пет легенди, „Легендата за реката Глазне“ да ја издвоиме како еден вид на етиолошко предание за што ќе стане збор подоцна. Останатите четири легенди се:

Легенда за ленот – верска легенда;

Легенда за Самовилските Езера – митолошка;

Легенда за Света Варвара – верска;

Легенда за чудотворната икона на Света Богородица -- верска.

Првата легенда „Легендата за ленот“ е верска легенда затоа што во неа се појавува едно суштество типично за митологијата -- вампирот. Иако насловот на легендата упатува на ленот како централна матрица во текстот, сепак неговата функција во легендата е секундарна. Примарно е раскажувањето на девојката во доцните ноќни часови на неочекуваниот ноќен гостин кого таа го препознава. Со приказната за одгледувањето и обработката на ленот до готов производ, го надвладува стравот од вампирот и ја дочекува зората кога гостинот исчезнува со доаѓањето на првите сончеви дневни зраци и кукуригањето на петелот кој ја најавувал зората.

Втората легенда „Легенда за Света Варвара“ е исто така верска легенда и во неа се локализира местото на раѓање во Банско и се поврзува со постоењето на една голема круша. Потоа, раскажувачот ја дава биографијата на Света Варвара во хагиографски дух.

Верските легенди се создадени подоцна под влијание на црковната книжевност, конкретно од житијата на светците од христијанската религија. Во нив како јунаци се јавуваат ликовите на најпознатите библски личности – Адам и Ева, Каин и Авел, Богородица и Христос, Архангел Михаил, свети Никола, свети Илија, ангелите и сатаната, кои се претставени како обични луѓе и поставени во секојдневни врски со човекот (Саздов 1997 : 208). Во раскажаната легенда за Света Варвара, Варвара е прикажана како ќерка на некаков владетел, цар кој бил противник на христијанството. Тој не верувал во Исус Христос, па ја принудувал и својата ќерка Варвара да не верува во него, туку во римските богови, и притоа овде, веројатно се мисли на паганските идоли. Татко ѝ дал ветување на својот император, дека кога ќе ја види да се моли на својот Бог, ќе им ја предаде на војниците. Заради нејзината непоколебливост и

нескршливост, кога тоа се случило, тој навистина ја предал својата ќерка. Кога Варвара видела дека војниците ја опколуваат нивната кука, скокнала низ прозорецот и се вдала во бегство. Овде се случува првото чудо, како доказ за нејзината божествена моќ. Имено, во близина на нивната кука имало мала гора, и кога Варвара сфатила дека гората не може да ја сокрие, зад себе го фрлила својот чешел (а имала многу долга коса) извикувајќи ги зборовите: „Господи, спаси ме!“. Заради нејзината голема верба во Бога, молбата веднаш ѝ била услишана и борчињата во гората веднаш израснале и ја сокриле. Но, Варвара се упатила кон реката каде војниците подоцна и ја фатиле и ја заклале. На местото на нејзиното убиство одеднаш се појавува извор со топла, лековита вода која иако е топла, не те гори и не може да се најде секогаш и на лесен начин.

Третата легенда, насловена како „Легенда за чудотворната икона на Света Богородица“ е исто така верска легенда во која се присутни ликовите на Богородица, на Свети Лука, но и историски личности од далечното славно минато на македонскиот народ, како Александар Македонски. Во оваа легенда се спомнува некој безимен калуѓер од Банско, кој бил калуѓер во еден манастир на Света Гора. Таму имало икона на Богородица со младенецот Исус Христос, изработена од Свети Лука, кога Богородица заради бура престојувала на кратко во манастирот. Кога банскиот калуѓер остарел, му ја кажал својата желба на игуменот на манастирот дека сака да биде погребан во Банско, но игуменот му одговорил дека нема да прифатат да го погребат во Банско, бидејќи ништо нема дарувано на тамошниот манастир. Затоа, игуменот му ја дава сликата на Богородица на калуѓерот, пропратена со посвета на задната страна. Станало како што се договориле. Сликата била донесена во долната црква во Банско и долго време го заштитувала тој крај од зло, поточно од Турците. Меѓу народот владеело уверување дека ги штити Богородица. Но црквата била запалена, иконата украдена и продадена во Вашингтон, САД. Раскажувачот ја објаснува необичноста на иконата што се должи на специфичната зографска постапка. Потоа, раскажувачот ја спомнува истата икона која била дадена на манастирот Света Троица, а како резултат на тоа, Банско го нападнале страшни болести. Според раскажувачот, по ова следел гореспоменатиот пожар, кога изгорело сè. Иконата

му се јавила на сон на некој човек со укажување дека таа икона треба да се врати во Банско. По ова, извесно време, чудотворната икона на Света Богородица била и во Рилскиот манастир, во период од три дена.

Четвртата легенда „Легенда за Самовилските Езера“ можеме слободно да ја класифицираме како митолошка легенда, бидејќи во неа е присутен оној познат мотив од митолошките песни и баладите со митолошка содржина, за натпреварот меѓу смртен човек и самовила како еден вид на надмудрување. Иако мошне често самовилите се претставени и како помошници на човекот: им ја бистрат заматената вода, им ги белат и перат облеките на невестите и на жените, лекуваат болни луѓе, им даваат совети на луѓето во неволја, известуваат за заробувањето или загинувањето на некој човек итн., па дури и оживуваат умрени луѓе (Саздов 1997:44), тие често пати знаеле да им се спротивстават и на најголемите јунаци, а на обичните луѓе да им направат големо зло ако им се најдат на патот. Таква е легендата за Самовилските Езера, која е типична митолошка легенда. Во неа, најпрвин се лоцираат самовилите и нивната средина на живеење (покрај езерата), а потоа се опишува оној карактеристичен момент за нив, присутен во фолклорот, поставување прашања на дојденците како услов да преживеат. Самовилите од оваа легенда го поставувале прашањето: „Колку езера има на планината Пирин?“ На тој начин усмртиле многу луѓе, на брегот на езерата дошле двајца браќа близнаци, кои легнале на земјата, еден спроти друг и меѓусебно си ги вплеткале нозете. Кога вечерта дошле самовилите, тие се чудеа какво е тоа суштество, но браќата не се мрдале сè до утредента. Тогаш, во меѓусебниот разговор, самовилите го откриваат одговорот на смртоносното прашање, кој браќата ќе го слушнат и ќе се спасат, а нивниот спас значи смрт за самовилите кои се скаменуваат на брегот на езерата и, според раскажувачот, останале таму до ден-денес.

Преданијата можат да се разграничат на две основни групи: историски (за настани и личности познати во историјата) и етиолошки (што го објаснуваат името или потеклото на некое место, река, езеро, планина, крепост, град итн.).

Иако една од приказните носи наслов „Легенда за реката Глазне“ таа не може да се оквалификува како чиста легенда, бидејќи во неа почетниот

импулс на раскажувачот навистина е за реката Глазне и верувањето поврзано со неа, дека кога двата даба кои се наоѓале на нејзиниот брег ќе паднат, тогаш и реката ќе пресуши. Но, во понатамошниот тек на раскажувањето, всушност, се открива дека како последица на паѓањето на двата даба и пресушувањето на реката Глазне, населението решило во пресушеното корито на реката да го насели Банско. Тоа значи дека оваа легенда всушност, може да се окарактеризира како етиолошко предание за настанокот на Банско. И во оваа легенда раскажувачот не изоставил да ги спомене обичаите кои се одвивале во месец август, крај реката Глазне, каде под двата даба се собирале младите и се лулале на лулки. На самото место каде се наоѓале двата даба подоцна била подигната црквата Света Богородица, за која раскажувачот ни го дава и податокот дека изгорела на 25 август 1958 година.

Приказни и новели:

Приказна за мрзливата жена --- хумористична;

Приказна за Цар Калјан;

Пил гусок на сух песок.

Новелите (познати и како реалистични приказни) го сочинуваат најголемиот дел од вкупниот фонд од македонските народни приказни. Во основата на својата содржина тие имаат некој вистинит, односно можен настан или факт од реалната стварност. Своите мотиви новелите ги црпат од секојдневниот живот, образувајќи ги социјално -- класните и битовите односи меѓу луѓето.

Хронолошки новелите преставуваат понови народни умотворби. Тие настанале во епохата на феудалното општество разоткривајќи ги длабоките внатрешни социјални противречности на тогашната стварност и постојните несправедливи општествени норми. Новелистичката тематика е разновидна: таа се однесува речиси на секоја покарактеристична животна појава, речиси на сите страни на човековата трудова егзистенција. Пред сè, новелите го вообличиле народниот однос кон секојдневниот труд, како врховен животен критериум, па затоа и толку честото жигосување на мрзливоста во овие приказни. Особено популарен е мотивот за мрзливоста кај жените; мрзливоста кај момите е вообличена како најголема нивна грдотија, која им ја попречува и семејната иднина (Саздов 1997).

Нашиот народ ја презира мрзливоста. Таа може да му нанесе на човекот огромна загуба. Во приказната „Ленивата жена“ се разработува оној типичен мотив кој е присутен во сите јужнословенски, балкански средини, па и во македонскиот фолклор, а тоа е мотивот за мрзливата, но многу снаодлива жена. Братот на Марија правел свадба, заради што нејзиниот маж ѝ рекол да си направи фустан. И тогаш, Марија почнала да реди изговори. Најпрвин рекла дека нема материјал за да си сошие фустан, ниту волна, ниту мотовилка ниту, пак, урка. Маж ѝ се упатил во гората за да сече и изработи мотовилка, но таа му се сокрила во шумата и почнала да вика дека кој сече мотовилка, ќе му умре жената и ќе му остави девет сираци, колку што имале и деца. Мажот, исплашен да не го снајде трагедија, се вратил дома. Истото се случило и кога отишол да сече урка и мажот рекол подобро да не одат на свадба отколку да си ја загуби жената. По извесно време, кај нив дошол братот на Марија, и мажот на Марија му кажал за сè што му се случило. Сфаќајќи ја играта на својата итра сестра, братот зел еден стап и ја натепал сестра си.

Легендарно-историска содржина

Приказната „Цар Калојан има козји уши“, според нејзиниот наратор, има историска основа. Во неа станува збор за бугарскиот цар Калојан кога тој управувал со Македонија. Кога Калојан сакал да го заземе Солун, вечерта, додека војската логорувала во предградието на Солун, неговиот братучед и телохранител, го задушил. Истовремено, и убиецот се поместува од умот и почнал да зборува дека е свети Димитар. Останатите поверувале дека во неговото тело се отелотворил светецот и како заштитник на градот Солун, го натерал да го убие оној кој сакал да му наштети, т.е. царот Калојан. Со убиството и смртта на цар Калојан завршило владеењето на Бугарите во Македонија.

Имајќи го животното за прв придружник во своето неизмерно чекорење низ животот, поранешниот човек го имал него и како своја постојана преокупација: „Него тој го демнел со часови и дни, за да се нахрани со неговото месо и да се облече со неговата кожа, или пак го гонел за да ја осигури безбедноста на своите блиски; пак го боготворел животното и се стремел да го омилистави со магија и клетви, гледајќи во него свој прадедо и покровител“ (Каралийчев, Вълчев 1963: 13). Природ-

но е тогаш што на животните човекот им ги посветил и првите свои творби. Инаку, во македонските народни приказни за животни и басни како јунаци најчесто се јавуваат лисицата, мечката, волкот, зајакот, песот, арсланот и глушецот. Покрај нив се застапени и мачката, јазовецот, магарето, петелот и врапчето како и ликовите на другите животни и птици.

Ликот на лисицата е најзастапен во нашите народни приказни. Тој е мошне погоден за илустрирање на идејно-тематската еволуција на пооделни животински ликови во приказните за нив, во сообразност со издиференцирањето на социјално-класните односи во општеството. Така, додека во хронолошки поранешните народни приказни за животни кај нас лисицата е олицетворение речиси исклучиво на користољубивоста и себичноста — за што уверлив пример е популарната приказна „Лисицата и волкот“ (Шапк; бр. 34) во која лисицата ќе го надитри недосетливиот волк, изедувајќи му го заедничкиот мед, во подоцнежните приказни за животни и басни народниот раскажувач ги користи итроштините на лисицата за да изрази посложени, поделикатни општествени појави, како што е судството. Таа е врховен итрец и интригант меѓу сите постојани животни, иако официјално лавот (арсланот) е цар на животинскиот свет. Во улога на судија лисицата не се јавува само кон човекот туку и помеѓу самите животни; во тој случај таа нив секогаш ги измамува и ги искористува за свои цели. Покрај приказните за животни во кои се опфатени елементи од судството, мошне забележливи се и басните во кои лисицата е помошник на човекот. Во тие народни умотворби анонимниот раскажувач го користи ликот на лисицата како необично погодно изразно средство, обдарувајќи ја со неисцрпни способности за досетливост и снаодливост.

Волкот исто како и лисицата, е редовен актер во народните приказни за животни и басните; тој е најчестиот компањон на лисицата. И неговиот лик е мошне алегоричен и речиси тотално типизиран. Имено, тој речиси секогаш е олицетворение на готовност за ограбување. За овчарот и неговото стадо волкот преставува постојано вознемирување. Ликот на волкот најчесто му служи на народниот раскажувач за да ги вообличи угнетувачите на работниот народ, па затоа е видлив стремежот за свое-

видна одмазда кон нив со тоа што волкот е преставен како мошне глупаво, ограничено животно, што многу сликовито може да се види во приказната „Волкот“ (СкСт, стр.210-213), според која него го прелажуваат овните, маската, магарето, свињата и лисицата.

Мечката многупати се јавува во слична улога како волкот. И неа нашиот народ ја окарактеризирал како физички силно, но глупаво животно. Всушност, ликот на мечката во народните приказни за животни и басни симболизира неразумна употреба на физичката сила. Сличноста на намената на ликовите на волкот и мечката во нашите народни приказни е толкава што понекогаш доаѓа до заменување на едниот со другиот. Инаку, и мечката е надуена, сурова и не избира средства за остварувањето на своите желби (Саздов 1997).

Приказната „Пил гусок на сух песок“ нараторот ни ја дава и со поинаков наслов „Срал гусок на сух песок“. Станува збор за оној познат мотив од приказните за животни басни за патување (еден вид бегство од некое зло) кое започнува со еден учесник, а потоа во текот на патувањето им се придружуваат сè повеќе учесници, односно животни. Патувањето-бегство го започнува гусокот на кој најпрвин му се придружува петелот, бидејќи, според образложението на гусокот доаѓала опасноста, т.е. Турците. Набргу им се придружуваат зајакот, лисицата, мечката и волкот. Бегајќи од опасноста, се сокриваат во една дупка од која потоа не можеле да излезат. Немајќи што да јадат, бргу изгладнеле и лисицата, врвниот итромаан меѓу животните, смислува план – оној чиешто име е грдо, да биде изеден. Во првите наврати, многу тактички, лисицата ги избегнува волкот и мечката, почнувајќи од петелот, па потоа на ред дошол зајакот, па гусокот, и на крај волкот. Кога на крајот останале само лисицата и мечката, лисицата смислила нова итроштина. Глумејќи дека скришно веди храна од некаде и јаде, на зачудената мечка ѝ рекла дека самата се распарала и си ги јаде сопствените црева, на што мечката веднаш побарала и на неа да ѝ ги распара цревата. Се разбира, дека по тоа, мечката веднаш умрела и лисицата се најала од нејзиното месо. Кога месото од мечката завршило, веќе дошла пролетта и покрај дупката минувал некој овчар свирејќи на кавал со едно јаре. Лисицата го намамила јаренцето во дупката, а потоа качувајќи се на него, излегла од заробеништвото. Насамаре-

ното јаренце било спасено од овчарот. На крај следи заклучокот од нараторот дека се работи за „стара приказка“.

Инаку, и во македонскиот фолклор постои овој мотив или слична варијанта од него. Така, кај Џепенков, во групата (АТ 100-149), припаѓаат мотивите поврзани со приказни за лисицата и нејзините доживувања со другите животни (Џепенков 1997: 21). Тие приказни, од една страна, се поврзани со итрините и триковите на лисицата да обезбеди храна за себе и својот окот, а во други приказни, таа ќе биде изедена. На пример, во приказната „Лисицата, петелот, гусакот и штркот“ (АТ 20 Д), лисицата пред своите идни жртви се исповеда дека се покајала за сторените зла и дека наумила да оди на ацилак, па успева да ги прелаже петелот, гусокот и штркот и тие да одат со неа на ацилак на нејзина сметка! Се разбира, на божемниот пат лисицата ги изела наивните птици.

Во минатото овие народни умотворби имале огромно значење, бидејќи извршувале несомнена општествено-национална функција: чувајќи го споменот за значајните пресудни историски настани, проткаени со борби и противставување на поробувачите-туѓинци, легендите и преданијата го освежувале и одржувале сознанието за националната самобитност (Саздов 1997:219).

Кратките народни умотворби, особено пословиците и поговорките се најчесто употребуваните, интерпретираните народни умотворби, што ја документира нивната популарност и користеност. Тие одразуваат и изразуваат некое животно искуство и ја олицетворуваат народната мудрост. Зборот „пословица“ кај нас дошол од рускиот јазик, означувајќи нешто што доаѓа по словото, а ако се знае дека порано „слово“ значело она што денес значи „збор“, тогаш пословицата означува нешто што доаѓа по некое кажување, некој зчлучок по одредена содржина. Оттаму, пословицата содржи одреден заклучок, резиме по некое прашање. Пословицата се дефинира како кратка говорна формула, најчесто двоен израз во кој е одразено некое животно искуство, некој суд за животно прашање или животна појава. Со оглед на тоа дека пословицата ја одразува народната мудрост, таа ги содржи сфаќањата не на поединецот, туку на средината, што значи дека таа не е искажан личен став, туку исказ на колективната реакција на разновидните текови на стварноста.

Поговорките се пократки и се јавуваат во форма на кратка изрека или израз, за разлика од пословицата, која речиси секогаш содржи некоја универзална порака, односно заокружена мисла со поопшто значење, поговорката претежно претставува споредба и се карактеризира со локализми. Поговорката и пословицата обично се во согласност со народните сфаќања и критериуми и најчесто се употребуваат во нивното преносно значење. Меѓу македонските пословици и поговорки има и такви што се преземени од фондовите на другите соседни и подалечни народи и земји. Тоа пренесување, преземање и адаптирање на туѓите пословици и поговорки во фондот кај еден народ најчесто се извршувало по устен пат, преку патувања, трговски врски, одење на печалба, војни, заедничко живеење и сл. Во однос на тематиката застапена во народните пословици и поговорки треба да се истакне дека речиси нема област од човековиот и општествениот живот која не е застапена во овие кратки народни умотворби. Така, во нив се застапени и ликовите и мотивите кои се однесуваат на патријархалните односи и форми на живеење во рамките на семејството, на различните занимања, на моралните сфаќања и критериуми, на претставите кај народот за убавото и грдото, чесното и нечесното кај човекот, на пооделни грди и штетни постапки и склоности, како мрзливоста, пијанството, лицемерноста, некадарноста, нестрпливоста, суеверието и сл. (Саздов 1997: 223-229). Во дадениот текст се присутни две вакви кратки народни умотворби. Во текстот со банскиот говор, првата кратка народна умотворба „Пред кум се вода не гази“ асоцира на улогата на кумот во колективната меморија на народот, на кумот како божји пратеник и заштитник, па оттука во народната меморија, согласно патријархалниот начин на живеење, не е морално да се оди пред кумот, во смисла на почит кон неговата заштитничка улога. Веројатно ова верување е поврзано со улогата на кумот при најважните настани во животот на човекот, како раѓањето и свадбата, особено при свадбата, кога улогата на кумовиот благослов е примарна. И во македонските свадбени обичаи зачувани до ден-денес, сè уште е жив обичајот на канење на кумот за свадба, а доколку кумот го одбие кумството, задолжително се барало благослов од него за да се покани друг човек за кум. Се смета дека непобараниот и недобиен благослов од „стариот кум“

ќе им донесе несреќа на младите. Според народното верување, кумовата и татковата клетва се сметале за најтешки. „Ваквиот третман на кумовата клетва е во врска со верувањето дека кумот е божји претставник, врска со Богот-заштитник. Во народот се верува дека сето она што како желба ќе го искаже кумот, Господ ќе го оствари“ (Саздов 1997: 238). Во верувањата на македонскиот народ, оваа народна умотворба „Пред кум се вода не гази“ подразбира дека на денот на свадбата кумот има клучна улога, неговите зборови никако не смеат да не се послушаат, т.е. „подгизат“. Втората кратка умотворба во анализираниот текст, „Думам ти ќерко, сети се снао“, е поврзана со народните обичаи и начин на однесување на младата невеста во рамките на патријархалното македонско семејство. Поточно, со оваа умотворба се глорификува патријархалниот начин на живот и се повикува на негово зачувување, почитување на традицијата, се глорификува вреднотијата и скромноста на младата невеста.

Еден огромен дел од фолклорот на секој народ го сочинуваат свадбените песни кои го опеваат целиот свадбен церемонијал, вклучувајќи ги и свадбените обреди. „Различни во своите детали, но со еднаква или слична цел, свадбените обреди и обичаи се континуиран и сложен процес чии корења несомнено водат потекло уште од нашата стара словенска татковина; подоцна во нив навлегуваат и црковни, христијански елементи (често позајмени од Грците), потем и детали од турската свадба (капење, боење и сл). Поради оваа зависност, ако се откинат од обредот што ги осмислува, голем дел од свадбените песни би биле неразбирливи. Сите тие обреди ја отсликуваат вербата во магијата, односно во верувањето на човекот дека сличното произведува слично, според проста аналогија, односно дека сите предмети што биле или ќе се доведат во заемна врска продолжуваат да дејствуваат еден на друг и тогаш кога таа врска ќе се прекине“. Во анализираниот текст од Банско е присугна една свадбена песна со текст: *Марко ков'е к'оно за-гр'ади, ем го-ков'е, ем го-у'мтро 'учи: Ког'а ст'игнеш к'оне до-м'оминита к'ола, д'игај гл'ава вис'око до-неб'ото три стр'опни*. Ваквиот текст кој се пее на пат кон домот на невестата поставува аналогија меѓу горделивиот, достоинствен изглед на младоженецот и има за цел со убавината на коњот да се истакне и убавината на младоженецот.

Во анализирапиот текст се даваат и некои обичаи во Банско поврзани со бендисувањето на младите. Имено, имало адет, младите да се бендисуваат само од сопственото маало, значи од поблиската околина, па дури имало и ривалитет и теначки меѓу момчињата кои не сакале нивните моми да одат во друго маало. „Најчесто момчињата и девојките се запознавале и бендисувале на заседнички веселби, на празници, на ора, на заеднички работи во полето и сл.“ (Фрејзер 1937: 31). Откако момчето ќе бендисало некоја мома, тој во куќата на девојката испраќал „згодјатици“. Тие доаѓале во доцните ноќни часови, и откако ќе кажеле за која мома се дојдени (ако во семејството има повеќе ќерки), оставале нишан – китка цвеќе. Ако момата ја прифатела китката, се сметало дека таа ја прифаќа свршувачката. Според изворите од македонската народна книжевност, при барањето на девојката, „се гледало девојката да е здрава и способна за работа, бидејќи таа претставувала и работна сила во семејството.“ (Китевски 1997: 128).

Во чест на тоа, утредента, мајката на девојката приготвувала „поливо“, кое се состоело во тоа што мајката ги поканувала другарките на својата ќерка на гости, на локум и кафе од препечено и сомелено жито. Целта на оваа активност била да се прошири убавата вест, а на некој начин да им се посака на младите девојки и кај нив да се случи истото. Понатаму, нараторот зборува за обичаите при венчавката. Венчавките задолжително се одржувале во црквата, а претходно, во придружба на гајди и музика се одело кај невестата со кола на која имало овен кој бил украсен и бојосан во разни живи, ведри бои. Притоа се пеела песната „Марко“ и со нејзипите стихови се пристигнувало пред портите на куќата кај невестата. Старосватот го држел овенот на колата и со себе носел котле со вино, а кога невестата ќе излезела од дома, имало обичај таа да се прекрсти пред овенот, да направи метанија пред него, т.е. да се поклони пред него, да го помилува и бакне, а потоа ја преземал младоженецот. По ова следувала венчавката во црквата. Ако ги споредиме свадбените обичаи за кои сведочат и записите на браќата Миладинови во „Зборникот на народни песни“, за свадбените обичаи од Струга, и на овој регион бендисувањето на младите обично се случувало на големите празници (Велигден, Петровден, Спасовден) или на оро, по што момчето

пушта стројници кај девојката, на денот на свадбата, најнапред 'оди „бајрактарот, зетовски роднина, кој ја предводи свадбената поворка кон куќата на невестата. Понатаму, обичаите се слични како и оние во Банско. Во свадбените обичаи од Кукуш, пак, по венчавката, во новиот дом, младата невеста ја пречекува свекорот кој ја воведува во домот: „Свекоро ја слегвит од коњот; а таја му целуват р'ка и му дават риза; ...Пред да слезит од коњот је даваат две м'шки деца на кои образот гладит со плочата, им целуват р'ка, и им дават од овошките... по тоа је даваат под мишка два сомунa хлеб и бардачето со водата со која зетот беше си измил лицето..." (Миладиновци 2009: 563).

Според нараторот, во Банско, по доаѓањето дома, најпрвин, невестата требало да се поклони пред свекрвата која ја пречекува со локум, вино... Свекрвата била облечена во црвен прегач, скутина, со што симболично се воведувала младата невеста во секојдневната работа во куќата, а од друга страна, сето тоа симболично има магиска функција. „Во составот на женската носија во минатото, значајна улога играла скутината (прегачот, фугата). Најчесто била изработена од волнена ткаенина, при ткаењето различно украсувана. Најзастапената боја на скутините била црвената. Освен при ткаењето скутините ги украсувале со разни апликации, реси, низи со пари и др. Во некои предели се опашувале и по две скутини – предна и задна.“ (Балабанов и др. 1998). Во македонскиот фолклор, во новиот дом невестата исто така ја пречекува свекрвата „којашто на главата носи сито со погача, а во десната рака бокал со вино. Ситото е опашано со црвен копринен конец и со едно париче. Ваквите магиски дејствија се среќаваат и во Дебарца, каде по слегувањето на невестата од коњот или од колата во дворот на куќата на момчето, свекрвата со запалена 'ржана слама завртува трипати околу невестата, што има за цел да ја заштити од магии, уроци и други нечисти сили. Ваквите магиски дејствија кои се изведуваат на свадбата и кои врз принципот на имитативната или преносна магија имаат цел не само да обезбедат заштита, туку и среќен и долг живот, слога во бракот и особено броен и здрав пород што значи и продолжување на семејната лоза“ (Китевски 1997: 175, 191). Како што истакнува Кирил Пенушлиски „овие обреди и песни се резултат повеќе или помалку на некогашните магиски претстави и верувања чии корења

треба да се бараат во прастарата натуралистичка религија“ (Пенушлиски 1981 : 60), но истовремено, овие обреди „го изразуваат и погледот на светот кај нашето патријархално семејство формиран врз многугодишна трудова дејност.“ (Саздов 1966: 60). Во таа смисла, Петар Влаховиќ ја истакнува конзерваторската улога на овој вид фоклор, кој очигледно е присутен во многу варијанти кај сите балкански народи, како „ризница во која се чува, како бесценет камен, исклучително значајната фактографија, од која со научна анализа се добива уверлива претстава за погледите на свет и живот во различни временски, општествени и просторни рамки.“ (Влаховиќ 1984).

Во анализираниот текст од Банско, нараторот дава и мошне детални, сликовити описи на начинот на живот, начинот на приготвување на храната и сл. Така, се дава податокот дека уште од мала, седумгодишна возраст девојчињата почнувале активно да работат и помагаат во секојдневните домашни работи, поточно во предењето на памукот, потоа се дава и податок кој говори за сиромаштијата во која живееле, бидејќи сите невести од едно маало се венчавале со еден фустан.

Од пишаните извори кои ни се на располагање и говорат за начинот на живот во Македонија (а немаме причина да се сомневаме дека така било и во Бугарија), познати се и некои начини на приготвување на храната или начини на лекување.

Што се однесува до првото, познато е дека во минатото исхраната на населението долготрајно била несоодветна, што оставило траги и врз здравјето на луѓето. Врз нивното здравје лошо се одразувале и постите во средите и во петоците, а особено оние во текот на исцрпувачките седум седмични пости пред велигденските празници. И разните обичаи и предрасуди имале влијание исхраната да биде под нормалните критериуми. Така, никој не колел пиле сè додека не пропеело првото истовремено испилено петле, ниту пак колеле јагне пред Ѓурѓовден. Лебот се месел на два одамна познати начина: со квасец или без него, т.е. пресни погачи. Освен лебот и бакрданот, луѓето готвеле и други видови јадења од разни брашна. Готовите јадења се делеле на посни и мрсни. Во посните јадења спаѓале и разновидни чорби. Најпопуларна меѓу нив бил булмачот, т.е. еден вид погуста чорба од брашно со додаток на сирење. Инаку, чорбите

се готвеле од киселец, кромид, коприви, компири, пиперки, репка и од други видови самоникнати или градинарски култури. Во категоријата на посни јадења влегувала и рибата. Мрсните јадења биле варени, печени или пржени. Се готвеле со месо и „мрс“ (најразновидни маснотии од животинско потекло). Од месото најупотребувано било свинското, па овчето и козјото, во помал обем говедското и биволското, а само во исклучителни случаи јунешкото и телешкото. Јагнешкото и јарешкото месо се печеле на ражен, а по повод на некоја семејна веселба или одбележување на некој поголем празник. Во почеста употреба било месото од живината (гуски, мисирки, пајки, но најмногу кокошки), повремено и од уловен дивеч (диви свињи, зајаци, срни и др.) или од диви птици (гулаби, еребици, сколовранци, шатки и др.). Храната со месо, во секој случај, се готвела ретко. За потребите на зимската исхрана луѓето на различни начини конзервирале зеленчук, месо, овошје и друго. Најзастапено меѓу нив било конзервирањето со сол и солило (Балабанов и др. 1998). Во дадениот текст, нараторот ни опишува како се прави едно карактеристично јадење за тој крај „банска капама“ која обично се приготвувала за време на големите празници како Божиќ, Велигден, Христовото раѓање. Ова јадење се приготвувало со зелка, цвекло, ориз и месо (свинско, зајачко, телешко) кое претходно се откиснувало од солта, бидејќи на тој начин се конзервирало. Откако сето тоа ќе се ставело во садот за готвење, капакот се запечатувал со тесто направено од брашно и се печело околу шест часа.

Во текстот ни се дадени и начини на лекување од билки потопени во ракија кои се оставале да отстојат. Таквите напитоци, според зборовите на раскажувачот, се пиеле трипати на ден со мешање во чаша вода, а биле добри за имунолошкиот систем. Потоа, ни се даваат и билки за приготвување на чаеви, како кантарион. Всушност, и во минатото такви биле знаењата од народната медицина. Во природот кон болестите и нивното лекување народната медицина била оптоварена со суеверни дејства. Народот одамна распознавал поголем број болести. Најпознати меѓу нив биле апежот, баба-шарката (малата сипаница), беснилото, бодежот, главоболката, дамлата, забоболката, заушките, капсот, кашлицата, мајасилот, настинката, офтиката, сарлакот (жолтицата), треската, црвеницата, чумата итн. Независно од тоа што народот верувал дека сите овие и други

болести „доаѓале од Бога" и дека никој не може да ја избегне умирачката дури и под камен да се скрие, луѓето настојувале да се излекуваат. А тоа се изведувало главно на четири основни начини: со пиење на лекови подготвени од разни лековити растенија; со мачкање на болните места со разни мелеми; со мesteње на скршени коски и масажа на шинатите места и со најразновидни магиски дејства. Постоеле и други начини на лекување. Полнокрвноста, односно притисокот, го лекувале со ставање пијавици, а полната импотенција на мажите со лекови направени од полните органи на бикот, биволот, јарецот, овенот и др. Рецептите за овие лекови се чувале во тајност, како и оние со кои се лекувала фригидноста на жените. Треварите, односно лицата кои подготвувале разни лекови од растително и од друго потекло, биле почитувани луѓе. Слично било и со местачите, чиј авторитет зависел од успехот во интервенциите. Меѓутоа, со оглед на големата неразвиеност на хуманата медицина, во оваа сфера бил уфрлен исклучително голем број на разновидни надрилекари. Тие грубо го злоупотребувале неукото и неупатеното население. Во оваа категорија посебно биле бројни бајачите и др. (Балабанов и др. 1998).

Врз основа на понудениот материјал којшто е собран на терен и е изворен, можеме да констатираме дека и во Банско се негува македонската народна традиција во сите сегменти на општественото живеење.

ЗАКЛУЧОК

„Банскиот говор“ е резултат од истражувањата врз материјалот што беше собран во текот на 2010 година и во текот на 2013 година во рамките на проектот *Македонскиите дијалектни надвор од границите на Република Македонија*, одобрен и поддржан од Министерството за образование и наука.

Банско е старо населено место, сместено на двата брега од реката Глазне во Разлошката котлина, во подножјето на планината Пирин. Некои археолошки испитувања потврдуваат дека ова место е населено уште пред појавата на христијанството. Поради местоположбата и изолираноста Банско е слабо подложен на процесот на романизација.

Во повеќето трудови (Караџиќ, Алексиев, Стојков, Славски, Полепаковиќ, Видоески и др.) банскиот говор се смета како составен дел на разлошкиот говор, односно негов јужен дел со свои специфики.

На планот на фонетиката и фонологијата можеме да констатираме дека банскиот говор се одликува со седум вокали во акцентирани позиција, а во неакцентирани позиција бројот на вокалните фонеме се сведува на 6. Ова се должи на неутрализацијата на вокалот /ä/ со фонемата /e/.

Во консонантскиот систем на банскиот говор се јавуваат 7 сонанти и 19 основни фонеме кои се од редот на опструентите.

Од историскиот извод овде ќе ги дадеме најважните особености во развојот на вокалниот систем на банскиот говор.

Како специфика за банскиот говор се изделува тоа што *ѣ најчесто се заменува со *е* во некацентриран слог, додека пак, под акцент преминува во *ѣ*. Таков е случајот најчесто во коренот на зборот: *в'ѣѣер*, *л'ѣѣ*, *мл'ѣко*, *н'ѣшчу*, *ѣѣме*, во императивните форми: *зем'ѣѣе!* *фан'ѣѣе!* итн.

Од морфолошките особености овде ќе паведеме само некои:

Членската морфема за м.р. еднина во банскиот говор е *-о*: *бреѣ'о*, *в'ѣ'о*, *снеѣ'о*.

Кај именките од м.р. множина се јавува наставката *-е*: *друѣ'ар'е*, *чубан'е*, *ерѣ'ене* итн.

Кај имепките од м.р. множина се јавува членската морфема *-ѣо*, односно *-тѣ/-ту*: *кокал'еѣѣу*, *ѣенѣур'еѣѣу*, *дворув'еѣѣу* итн.

На планот на синтаксата, напоменаваме дека ја разгледуваме именската синтагма, основната реченична конструкција и сложената реченица. Во рамките на именската синтагма ги опфативме ситуациите во кои како конститутивен елемент на именската синтагма се јавува: 1) **именка** која, иако се јавува како конститутивен елемент, од семантичка гледна точка не може самостојно да ја претставува именската синтагма, па затоа бара задолжителна определба, 2) супстантивизирана **придавка** и 3) состави од типот *ѣѣо ѣѣѣо...*, *кој ѣѣѣо...* и сл. Во рамките на именската синтагма се задржавме и на дополнителните елементи на именската синтагма, а ја разгледавме и референцијалната и количествепата карактеристика.

Кај основната реченична конструкција, дадовме неколку воведни белешки во врска со нашето поимање на семантичките, граматичките и морфолошките категории, а во продолжение се задржавме на глаголската синтагма, односно на категориите вид, начин и време. Категоријата вид носи информација за временската организација (распоредот во времето) на глаголското дејство. Оваа информација е независна од односот на глаголското дејство кон апсолутната временска оска. Несвршениот вид носи информација за процесуалноста на глаголското дејство, а свршениот вид – за измена, за пресврт, за поминување од едно дејство кон некое друго (сп. Тополињска 1995: 176-177). На формален план, во словенскиот глаголски систем,

експонентите на видската карактеристика спаѓаат меѓу морфолошките форманти на глаголската лексема (*доаѓа, дојде*) додека експонентите на временската карактеристика спаѓаат во рамките на глаголската флексија (*доаѓам, доаѓаш, доаѓа / (да) дојдам, (да) дојдеш, (да) дојде*). Во говорот на Банско, сè уште, се чуваат старите видски разлики, па презентот, аористот и имперфектот се образнуваат и од несвршени и од свршени глаголски форми. Она по што се диференцираат е податокот дека презентот и имперфектот од свршени глаголи не се употребуваат во основната употреба на посочените темпорални форми, односно, не се употребуваат за означување на настан актуелен во сегашноста, односно, настан што се претставува во неговото траење во определен конкретизиран простор во минатото.

Категоријата начин носи информација за тоа дали искажаните настани се или не се дел од реалноста. Настаните што се дел од објективната стварност му припаѓаат на индикативот: презент, имперфект, аорист, перфект, плусквамперфект; а настаните што немаат потврда во реалниот свет се модално маркирани: кондиционал, потенцијал, имперцептив, императив, прохибитив, субјунктив. Во рамките на категоријата време се анализирани конструкциите на индикативот.

Во делот посветен на валенцијата се разгледани падежните односи, а како такви ги разбираме односите на граматичка зависност во рамките на една реченица, односно граматичките начини на кои се приспособуваат именските синтагми коишто ги бара фипитната глаголска форма што ја конституира основната реченична конструкција (ОРК), или пак се побарувани од страна на друга именска синтагма (Тополињска 1995: 42). Во рамките на сложената реченична конструкција се опфатени во банскиот говор ги разгледаваме речениците чиј конститутивен член претставува сврзнички предикат и нивните кондензирани варијанти т.е. просто-проширените реченици кои се изградени од два реченични аргументи од кои едниот е изразен со матрична реченица конституирана од финитен глаголски

облик, а другиот со трансформа која најчесто се состои од некој нефинитен глаголски облик.

Една од спецификите на банскиот говор во поглед на линеаризацијата е тоа што во одречните конструкции кратките форми на личните заменки стојат пред негацијата и пред формите на глаголот сум (односно дијалектно сам): *ja-џу не з'нам d'ека-е; ja-му сам каж'ал*.

На планот на лексиката се опфатени голем број дијалектни лексеми, коишто се систематизирани по тематски области.

Речничкиот материјал на банскиот говор, односно лексичките дијалектизми (зборообразувачките, семантичките, многузначните зборови, дијалектните зборови со јасна мотивираност, архаизмите како и туѓите зборови) коишто побудуваат интерес како на семантички така и на деривациски план, претставуваат вистински предизвик во дијалектолошките истражувања.

Фонетските дијалектизми се јавуваат како резултат на фонетските специфичности на одделни дијалекти. Дијалектизмите опфатени од фонетските промени се видоизменети и наштрбени, па затоа тие на прв поглед изгледаат непознати и неразбирливи и притоа создаваат лажна претстава за бројот на дијалектните зборови во одделниот говор, како во однос на другите дијалекти така и во однос на стандардниот јазик. Сп.: *h'окук* 'нокт'; *v'аиш* 'вешт'; *сp'ешии'a* 'среќа' итн.

Зборообразувачките дијалектизми имаат ист корен со соодветните зборови во литературниот јазик, а се разликуваат само по зборообразувачките елементи (префикси или суфикси). Во банскиот говор зборообразувачките дијалектизми не се малубројни, такви се на пр.: *слей'оочие* 'делот од челото до увото'; *й'aⁱⁱⁱч'е* 'разделеното во косата; патец' итн.

Семантичките дијалектизми се оние дијалектни зборови што по формата односно образувањето се совпаѓаат со соодветните лексеми во литературниот јазик, но со преосмислување, развиле поинакво значење или пак презентираат постара состојба. Сп.: *д'уйка*, *д'уйки* 'еден од отворите на носот; ноздра'; гл. *с'еде* 'живее'; *б'уза* 'образ' (*Дај*

да ѿе шѿиѿинам на б'узайѿа!); 'обрас // обр'ас 'лице'; чов'ече 'црнката во окото' итн.

Во делот посветен на фолкорно-литерарната анализа е направена класификација на изворниот материјал, па така, како верски легенди се класификувани легендата за ленот и легендата за Света Варвара, а како митолошка е класификувана легендата за Самовилските Езера. Како еден вид етиолошко предание овде е третирана легендата за реката Глазне. Во материјалот собран од Банско има и неколку приказни и новели: приказната за мрзливата жена, приказната за Цар Калојан, како и приказната за животните „Пил гасок на сух песок“.

Еден огромен дел од фолклорот го сочинуваат и обичаите, па така и во овој материјал има автобиграфски кажувања во кои се предадени обичаите и обредите во Банско.

Целокупната анализа на изворно собраниот материјал се надеваме дека ќе побуди интерес за натамошно проучување на нашите говори надвор од границите на Република Македонија.

ТЕКСТОВИ

Автобиографско кажување на баба Лена

Вовед

Еми, презимето ми е..., по-баптино, ел'и по-дек се сам-ожен'ила?

Баптиното е Елена 'ели с'а, по бански се-вика Лена Вел'ан, Вел'анова.

И се сам-ожен'ила, па си в'ав-Банско, за Борис Кадев и сег'а се-викам Елена, ел'и Лена Вел'ан Кадева.

И дв'ате фамилии са-стари бански фамилии. Родена-сам в-илјада девест'отин тр'есе и шеста година.

В'ав-Банско-си, в'ав-Банско-си. Најнапр'ади сам-живела, сам-родена на-една ма'шка, по-банско се-вика Коста и Блата. То'ва е најбујната, најмакедонската ма'ла там.

На-та'ку-ми, оти н'ие за бапт'а викаме та'ку, не викаме татко, викаме та'ку. По-бански се вика та'ку. За ма'ка си-се-вика маму, за сестра се-вика к'аку, погол'ама, за брат се-вика ба'ку.

Жив'име де, сам жив'ала в'аф, бапт'а-ми е бил зек' от-ма'ка-ми к'апчата. И тја се, и до дан'еска се на'ожа на Коста и Блата, се е застр'осно, но пред'и б'аше раскошна работа, блато.

Та'ку се-вика Вел'ан Милошов Вел'анов. Н'осиме името, фамилиното им'е н'осиме на-Вел'ан 'Ог'нов којто-е од-Дебар, дош'ел тука са-с-двама с'ина за-да-изград'и, изграф'ира ц'арквата Свет'а Троица и от-там си-н'осиме фамилиното им'е, Вел'ан, Вел'анова.

Ма'ка-ми се-вика Сара. Тја-е Кајова. Тја си-е ч'исто банска л'ика. Нејните, ма'ка-и Еск'абрина, тој... д'адо-и на-мама е-бил мајстор

на-половината от-църквата Свет'а Троица, сид'ар, а тја... од-в'инаги е-било так'а, не-е-им'ало ни д'окторе ни... ни н'ишто, т'ија с'а-бил'и 'осам деца, с'ичките се-измр'ели, сам тја е остан'ала ж'ива. Д'адо-ми М'арко К'ај'ов, з'аедно с'ас-б'раќата-му, Ј'анката и К'оле и М'итар и башча-им В'ане, Јов'ан, Јов'ан се-в'ика башч'а им, с'а-бил'и н'ајг'ол'аѓамите бл'иски на Ј'ане Санд'ански, Ј'ане Санд'ански, те-с'а и бил'и в чет'а на Ј'ане Санд'ански. Ког'а-е дож'ал Ј'ане Санд'ански в-Б'анско, то: е К'оста и Бл'ата, от-там наг'оре от-н'ашта к'ашча н'емаше н'икакви к'ашчи, се 'има де, тој-е там с'ас-чет'а сејдув'ал, с'енга се-е там запир'ал, н'ијната к'ашча.

* * *

Н'ие-сме чет'ири д'аца, ја-сам тр'еќата, три с'естри и ед'ен брат.

Ем'и... сестр'а-ми Рајна, слет-т'ов'а Ш'ана, та ја, та брат-ми 'Анѓел. А, брат-ми 'Анѓел н'оси 'името на т'в'а, на ед'ин от-с'инов'ето на д'адо Вел'ан. Д'адо Вел'ан дош'ел в-Б'анско с'ас-двама с'ина, М'итар и 'Анѓел. Мојо брат н'оси 'името на... од Деб'ар ше-е-дош'ел де, н'али, од-Дебар, од-Дебар ше-е-дош'ел. Брат-ми н'оси 'името, а па башч'а-ми, т'аку де, н'оси 'името на д'адо Вел'ан 'Огњов.

* * *

Е, тов'а ли ќе ме попиташ?

Мајко! Ем'и м'ога да-ти-к'ажа ќе. 'опште от-чет'ири г'одини сам-почн'ала да-р'абота. Д'адо-ми М'илош, нижејме т'ут'ун и так'а ни-обешк'аваше, кој нап'иже п'арф н'изата ќе-из'де едн'а гл'ава кром'ит. И н'ие б'арзајме да-нап'ижеме н'ајнапреди 'оти тја којато нап'иже н'ајнапред, ќе-изед'е тја гл'авата кром'ит.

И од-мал'ечка с'е се-раб'оти п'о-земј'ата, п'о едн'о-д'руго, т'ука мн'огу к'асно одима н'ашто претприј'атија. За-тов'а...

* * *

Та 'одејме, та как ќе да-н'е 'одиме. Виш, мама е-учила до-вт'оро оддел'ение, а т'аку до-четв'арто оддел'ение, а па н'ие си-в'еќе ф-тов'а училишче т'ука, тр'иес-ш'еста г'одина е-гор'ало, слет-т'ов'а се-нап'раи

ново училишче и си-одејме. Ние не-викаме училишче, ние викаме
ѓаци. По-бански се-вика ѓациите.

И шо-стан'а?! Ние си-сме Македонци и банскали, и ду'аме-си
по-бански. Се^а н'ема толку ад'ет, ам'а на-ст'аро вр'аме имаше мн'огу.

* * *

Не, не, н'ајнапреди за-дец'ата си-думајме. За-дец'ата си-думајме
и сам-родена на К'оста и Бл'ата.

И б'ајме дван'аесе друшќи, сè еден н'абор, сè триес-шеста
година родени и кат'о си-думајме бански и бански си-и-нисувајме, и
се^а по-ст'аро тр'еки клас, се^а с'едми клас, д'рж'име испит по б'алгарски
и учителк'ата ни..., д'рж'име испит по-б'алгарски и т'ја ни чет'е
р'аскаса „Цар Калиј'ан им'а к'озји 'уши“ и н'ие да-г'о прераск'ажеме. И
н'ие го-прераск'ажваме с'ичко з-бански д'уми. И т'ја з'еме и наштр'ака
на с'ишт'е двојќи, м'ене п'иса тр'ојка. И т'ија повеќе не-учија, не-з'еја и
третокласно образов'ание, п'алноначално образов'ание, замом'ија-се.
Па, ја кат'о ми-писа тр'ојка и друзите такв'о, се-записах' т'ехникума.
Техникум. Тога се-отвори т'ехникум в'ав-Банско, строителен
т'ехникум и имаше едн'а паралелка, г'орно д'амско облекл'о, и ја се-
записах' там. Напраи см'атка ќе од-дван'аесе друшќи само ја тр'ебаше
да-зав'рша средно образов'ание. Па т'ија б'аа мн'огу способни, т'ија
б'аа толку ак'ал'ии, но ето ќе писувајме-си на-бански то: р'аскас и... ѝ
ликвидир'а.

А п'иташ ме с'ас-м'аж'е, от н'ие не-викаме сапр'уг, викаме маш,
сме в'арсници, едн'а година сме р'азделни и с-него се-позн'аваме 'оште
от-п'арво оддел'ение. Сè ф-еден клас сме бил'и. До... до седми клас
ел'и по-ст'аро тр'еки клас сме бил'и седем г'один ф-еден клас с-него и
от-тога си-се-позн'аваме. Ам'и кат'о се-позн'аеме 'одеме на попрелка,
кат'о зав'рших' веќе т'ехникум 'одеме на-попрелка там по-мал'ата. И
'имаше еден так'оф ад'ет в-Банско, ќе н'аште ер'ени од-мал'ата не-
д'аваја друзи ер'ени да-до'жа: од-другата мал'а. И тов'а си-
прод'алж'аваше так'а, от-крај-вр'аме. Ето на-пример, моите там т'ети
шо-се, на-мама братушч'етк'ите, с'ичките се-са-ожен'или ф-мал'ата. И
едн'аш н'итам от-так'а, па т'ија р'екоа, так'а м'аж'ето - от си дадеме т'ија

убави м'оми па в-д'олна ма-л'а? Ќе-с'и се-ж'ена: ф-н'ашта ма-л'а, в-г'орна, на К'оста и Бл'ата. Та и ја с'имах кандидати от-ма-л'ата от-К'оста и Бл'ата, но и т'ија започнаа да д'ожаа на попрелка там, с'ас-дружина, та так'а се-биеја, се^а се-не-бија т'олка, ам'а тог'ава, ер'енето, н'ие не в'икаме млад'ежите, ам'а ер'ене по-б'анско, а па за-тов'а в'икаме па м'оми. Б'иеја-се и ф-них' 'имаше ед'ен мн'огу п'алав, извар'едно мн'огу п'алав 'имаше ф-них' ед'ен. И тој з'еде испу'ал с'иште там др'у'зте од-н'аша ма-л'а ер'енето и р'екал, н'ејке да-ожаме, в'ика, мо'о маш се-в'ика Б'оре де, Бор'ис, 'оти, в'ика, Б'оре си-ја-арес'ал Ленчето, от по-б'ански Ленче зов'и ме, и тр'аба да д'ожаме тука на попрелка, код н'еа, и дожаа тука на попрелка, тој от'иде вој'ник, но пред'и да-от'иде вој'ник н'ие двамата с'ас-н'его с'и-се-углав'ијме, не-се-в'ика год'и-ме, а по-б'ански се-в'ика углав'ијме. Углав'ијме-си-се с-н'его, ја му-д'адух' ед'на к'итка ж'а'тици, тој ми-даде ед'на к'итка ж'а'тици и тој от'иде вој'ник. Тој служи две г'одини и половина, но през-тов'а вр'аме се-ожен'ијме, педесе-и-седма година си-дојде в-отпуска и се-ожен'ијме. Направ'ејме св'адба. Се^а в'еке б'аше се-искорен'ило тов'а ст'арите б'ански об'ичаи ко'ито б'аа за-св'адбите.

Ст'арите б'ански об'ичаи б'аа так'а:

Ар'еса некој ер'енин некоа мом'а и пр'ати-й згод'јатици. И за м'ене се-дож'али згод'јатици. Ношно вр'аме ка-си-сам-легн'ала ч'укаа на портата – дошли-сме ако м'оже, в'ика, Ленчето да-се-ож'ени за-едик'ојси. Па, ја веке си-бех'-арес'ала маже, не-сам... Ако м'оже, в'ика, да-се-ож'ени за-едик'ојси, 'ако м'оже да-се-ож'ени за-едик'ојси. Так'а и за-сестр'ите-ми д'ожеа непрек'аснато. И... кат'о, да-ти-к'ажа за-ст'арите б'ански. Се^а, пр'атаа згод'јатици за-мом'ата и тја ак'о ар'еса такв'о, реч'е – ем'и убаво. И остај'а: ниш'ан, к'итка с'ас-ж'а'тици и тја ак'о го-иска з'еме к'итката и тја пр'ати ниш'ан и ст'ане глав'еш. Глав'еш е, 'идеа да-се-главаа, 'идеа у-мом'ата, н'осаа й веке ед'но-друго там и се-главаа. Тја си-даде сагл'асијето, углаваа-се и 'утрето мака-й ке-к'ане с'ишт'е др'ушк'и на-поливо. Поливото е тов'а ке-се-е-углав'ила, ке-напраеја каф'е и по-ед'ен лок'ум и по-ед'но каф'е. Каф'ето б'аше от-смелено ж'ито, ж'ито преп'ечено та смелено, так'а се-направ'еше каф'е. И мом'ите дојдеа веке на-каф'е в-ма-л'ата, там се-собираја на-

кафе ќе-се-е-углавила. И през-вр'амето до-кат'о ст'ане св'адбата да-от'идеа за-да-се-в'анчаа, углавниците се-венч'аваја ф-ц'арква зашто те се 'оште м'оми, пе-се-сп'али с-момч'ето. Углавниците се-венч'аваја ф-ц'арква и в'еке догов'ореа ког'а ќе-е-св'адбата и б'аа так'а, од-маж'е, од-момч'ето, од-ерг'енино де, башч'ата тр'аба да-прем'ине у-т'ак'ото с-кар'уца, на-кар'уцата ов'еп, д-идеа: за-мом'ата. Тураше-сс на-ов'ено окол'ушки, т'ука на-тов'а, бојадисаја ов'ено, се-бојадисаше ц'алио ов'ен с-најразлични ш'арки по-н'его и то такв'ија ш'арки, св'атли, ц'арв'ено, с-такв'ија работи, и т'урија окол'ушки т'ука, и сег'а в'инаги, с'енга ког'а 'одеа в'еке, н'емаше тапан'е, се^а е с-тапан'е, ам'а тог'а б'аа пред'имно г'ајди. Св'иреја Цигане с'ас-г'ајдата, па Циганка с-теремп'ето тумба-л'умба, тов'а б'аше па-вр'амето. 'Идеа за-мом'ата св'аки и свекор'о, и момч'ето и кум'о. 'Идеа за-мом'ата, с'енга се-п'аеше песент'а „Марко ков'е к'оно за-гр'ади, ем го-ков'е, ем го-итро учи: Ког'а стигнеш к'оне до-м'оминц'ита кола, д'игај г'лава високо до-неб'ото три стр'опни“. Таа п'асен се с'енга п'аеше прет-варт'ата, прет-п'ортата на-мом'ата. И сег'а, тов'а 'имаше св'атове и старосв'ат. Старосв'ато д'арж'аше ов'ено на-кар'уцата, а па св'ато н'о'ше па котл'анка с'ас..., котл'е с'ас-в'ино и с'ашто од-мом'ата изл'азеја тов'а с'ас-котл'е с'ас-в'ино и си-м'анеја, и си-м'анеја котл'етта, а па кум'о н'о'ше па ч'аша с-в'ино и с'ашто от-т'ија од-мом'ата такв'о з'емеја ч'ашта на-кум'о с'ас-вин'ото и се-м'анеше, и слезеше мом'ата д'олу на-дв'оро извед'еа-ја, ам'а извед'еа-ја н'ијните, не на-момч'ето. И тја веке се-прекр'сти пред-ов'ено, ч'ини мет'ане, ув'ажаму окол'ушките, па се-прекр'сти, цал'ува ов'ено, и тог'ава ког'а цал'уваше ов'ено, тог'а ја-ф'анеше момч'ето за-рак'ата, маж'е-й, дс. И си-ја-завед'еа ф-ц'рква и там б'аше венч'авката. Ти вид'е какв'а ц'арква 'имаме, в'аф-сред'ата в'аф-ц'арквата б'аше венч'авката и слет-тов'а си-ја-в'одеја ф-к'ашти, кланеше-й-се на-свек'арвата до-зем'јата. Свек'арвата ја постав'еше с-три колака л'ап, с-едн'а к'ана в'ино и с'ас-едн'а кутија лок'ум. Дад'еше па-момч'ето п'ајнап'ради от-вин'ото да-п'ијне, слет-тов'а па н'еи, слет-тов'а дад'еше-им по-ед'ен лок'ум, тја се-прек'арствеше, нев'астата де. Свек'арвата б'аше в'инаги наредена с-'ален преск'утник, оп'ашена с-'ален-преск'утник. Требаше да-се-оп'аше да-поср'ешне нев'астата с-'ален преск'утник. А, па, нев'астите б'аа

прости к'олкото 'искаш. Немаше таквија в'ала как се шо-има, ам'и б'аа... едно б'ало перде там на-глав'ата, се-тур^аше на-глав'ата, тука т'урајме вињок, з'имно вр'аме кошар'инки, се-наредеа кошар'инки т'о'ва, а па л'атно вр'аме па различни цвет'ја наредеа. А па редовно ког'ато е 'оште углавница 'одаа др'ушките-й да-й-плет'а окол'ушки. Окол'ушки се, от-тука почва к'осмето так'а подред, подред, подред и на краја т'ураа тука на-сред'ата на-окол'ушката, т'ураа ж'а'тици, е тука. Т'о'ва й-е-пр'атено от-свек'арвата, а па др'ушките й-плет'еа окол'ушките. И така, флезеа в'атре. В'атре б'аа св'адбите ф-одаите. Ф-една одаја б'аа и свек'арвата и младоженците сп'аа ф-една одаја... ам'а, так'а б'аше, так'а б'аше... н'ама кво, едно на пример, тр'ица браќа се, н'ајмалечкијо кат'о се-ожени н'ама за-него одаја, ќе спи код-маќата и башч'ата. Но, се^а се многу измени. Се веќе е сем друго, се е веќе сем друго. Та и так'а и с'с-мене като маж'е-ми б'аше војник, в'арна-се през-но'ември, а па н'ија следвашт'ата год'ина свадбувајме. Свадбува-се ф-к'ашти, дојде попо, венч'а-не. Дојде попо венч'а-не и при-нас им^аше веќе, то си-е веќе ф-к'ашти де, не-е веќе ка, так'а като по-стари бански традиции, то се-б'аше веќе изменило. И ја си-бех' ушила една р'окл'а 'оти 'одех' на-борчета кат'о мом'а, 'одех' на-борчета оти немаше дек да-се-работи като се^а. 'Одох' па-борчета и некако си-бех' искар'ала пар'и и си-куп'их' от-кит'ајскија шант'унк една р'окл'а, сиња, многу убава сиња р'окл'а, си-б'ах' направила, сошила и едно перде од-еден човек ми б'аше в'алото, перде, и с-таа р'окл'а се-венч'ах' и слет-тов'а с'ичките шо свадбуваа по-наша ма'а, сиште се-венч'аа с-мој'ата р'окл'а. Не-е кат'о сеа. С'ичките до-една, дестина нев'асти, с'ичките се-венч'аа с-мој'ата р'окл'а.

Ја си-сам шив'ачка и ја си-ја-б'аше шила, с'ичките б'аме еднакво дебели и с'ичките се-венч'аа с-тов'а перде и с'с-мој'ата р'окл'а. Ам'а напремено си-опашув'ајме ј'авен п'арслук, шо-сме нев'асти. И так'а веќе почн'а да-се-мене жив'от, д'аца, туј-оп'уј!

Ја 'иам две д'аца, а д'екато се ожени б'аа пет. Н'ие б'аме чет'ири, декто се ожени б'аа пет. Маж'е-ми е п'етивник, тој е еден, а 'има чет'ири сестри.

Ем'и се-прае, е ле ти каж'ах'. Б'аа такв'а миз'ерија ф-едн'а одај'а сп'аја з'олвите, свекор'о и свек'арвата, 'им'аше и баба ст'ара, па в-др'угата одај'а б'аме па н'ија с-м'аже. Ш'о ќе-праиш?

Едн'а н'ова сп'аа ш'о тр'еба да-работи? Ш'о-й-рек'а! 'Има едн'а банска пог'оворка „Дуам-ти ш'черко, с'ешт'ај-се сп'ао“. А свек'арвата д'ума на-ш'черката-й ш'о да работи, ам'а тр'аба да-се-с'ешта сн'аата, тр'аба т'ја да-работи.

Та н'ема ш'о да такв'о и тр'еба да-работиш. Ем'и ја се-фан'а и многу брже на работа, служителка бех' в'аф-едн'о претприј'атие, т'оа си-б'аше едн'о, те так'а „Изгреф“. Там се-фапах' служителка и дод'ек се-пенсион'ирам се сам-бил'а служителка, се сам-била служителка. И с-тов'а ц'ало Банско ме-знае. Не-е само от-тов'а, ц'ало Банско си-ме-знае, се ми в'икаа корењ'ачна Макед'онка.

Може в'ика с'ичко, едн'а мој'а друшка ми-в'ика, само, в'ика, макед'онското с'азн'ание и христиј'анското с'азн'ание за-ц'арквата, оти т'ука н'ие 'иаме и протест'антска ц'арква де, ја му-в'икам ќе тов'а не-се христиј'ани. Само на-тов'а не-може да-изневериш, на-макед'онското с'азн'ание и на-христиј'анството, ц'арквата.

Ем'и да-ти-к'ажа ш'о сме-работили... Ја 'оште од-дет'е, од-дет'е, 'оште од-мал'ечка де, од-мал'ечка, с'ичко е-бил'о, ја т'ија реснач'е, тов'а реснач'ето, бл'усчета, ч'ер'гите по-одај'ата, 'оти н'ие за-ст'аја в'икаме одај'а, с'ичко тов'а си-сме направели н'ија, да-предеш. 'Оште от-седем г'одини, кад-сам-бил'а на-седем г'одини, башч'а-ми б'аше војн'ик уф-Грција, на-фр'онта и дон'есе многу пам'ук. И т'оа пам'ук на-такв'ија едн'и... ти дал'и па знаеш бе Ристо, не-зн'ам... на-кво се-предеше пам'уко... На-едн'и мал'ечки 'ур'ки, т'уриш так'а рак'ата в'атре, изд'лабено, т'уриш и наг'оре 'имаше едн'о изд'адено и зав'учиш кад'елата, и предеш. И ја на-седем г'один сам-пр'ела пам'ук. А па, там в'еке кад'елите в'аа, едн'о-др'уго, тов'а че'ис, тов'а с'ичкото, н'емаше н'иту плет'ачки н'иту..., с'ичко б'аше, ф-к'ашти си-се-произведваше.

Т'оа е бил'о насекаде, не само Банско. Т'оа е било може и ф-Макед'онија.

Ем'и... Е ш'о г'отвиме н'ие в-Банско ле? Ја и ден'ес си-г'отва банските ј'астја. Ем'и осн'овната рап'а на-банскалии се: кост'урета и

зап'арженце с-др'опка, а н'ие на фасул в'икаме кост'урета. П'ие в'икаме кост'урета, так'а, кост'урета, тов'а г'отвејме и капам'а к'о'аг'о-е Бож'иќ, Вел'иден, Рождеств'о Христово н'ие си-г'о-в'икаме Бож'иќ. И в'ие г'о-в'икате Бож'иќ? За-Вел'иден си-в'икаме Вел'идеп. Се-направ'е по-едн'а капам'а там и тов'а капам'ата, б'анска капам'а, т'ја е веќе на многу изв'есна.

Б'анската капам'а, ле?

Б'анската капам'а се-направ'е от-чскане и од-з'еле, к'ажел г'о-в'икаме п'ие, а не з'еле, к'ажел г'о-в'икаме по-б'ански, иначе литературно се-в'ика з'еле, п'ие г'о-в'икаме к'ажел и чекане, тов'а е цв'екло, в'икаме чекане. Ѓ'ми кат'о веќе к'испе тов'а к'ажело, изв'ажаме, т'ураме да-иск'испе от-солт'а, с'апто иск'иснуваме и чекането и се-направ'е капам'а, ф-капам'ави тенцури. Тоа с..., капам'авите тенцури, сл'ага-се веќе з'елето н'ајоддолу се-сл'ожи з'елето, тов'а к'ажело и м'алку чскане и нар'едиме. Предимно 'рб'есто на-г'уесто. На-прас'ста в'икаме г'уета. 'Рб'есто од-г'уесто, т'ураме к'арвавица, т'ураме и м'есо, од-г'удешко де, од-м'есото, т'уреме и от-т'еле н'ашчо ак'о има на. Туреме и з'ајак, к'оа с б'анска ст'ара капам'а, непрем'ено тр'еба да-има и з'ајак. Сичко тов'а се-нар'еди с'ас-к'ажело и с-чскането, полупиме од-г'оре, запеч'етиме кап'ако, запеч'етиме с'ас, направ'аме тест'о од-бр'ашно, запеч'атиме, т'ураме да-се печ'е. Т'ја се-печ'е нај... повеќе от-шес ч'аса, а с'а б'анската капам'а се-печ'е повеќе. Се кат'о ш'о е направ'аме, н'ие сл'агаме и... т'ураме и ор'ис. Се кат'о ш'о а д'аваа, тов'а не-е б'анска капам'а. Ја и до-ден'еск'е си-ј'а так'а направ'ава. И веќе и к'омбари, за карт'оф в'икаме к'омбари. Ја не знам Макед'онците ка в'икаа, а н'ие в'икаме к'омбари. К'омпири. И в'ие в'икате к'омпири? Н'ие си в'икаме к'омбари. К'омбари г'отвиме, в'икам кост'урета с'ас-к'ажел и тов'а ни е осн'овната хран'а.

* * *

Преди г'одини де, и с'е си-се-н'оси так'оф лаф по-Б'анско -- рек'ата ни Г'лазне ќе-си-ф'ане ст'арите кор'ита. Ст'арото кор'ито нар'ек'а Г'лазне е Свет'и Јо'ан, Свет'и Ѓ'орге, месноста Свет'и Јо'ан и Свет'и Ѓ'орге, и Пал'игуден. На Пал'игуден 'иаме н'ие манастирче,

тов'а е старото кор'ито на-рек'а Глазне и тја, ког'а-си над'ојде и т'аа година ште си дојд'е, тја си фан'а кор'итото. Ког'а си-над'ојде тја си-става та от-кор'итото. И нам не-ни-е... не-се... не-н'и-е чудно то'ва ќе Глазне ќе-над'ојде и ќе-н-однесе. Старото кор'ито на-Глазне е било так'а. И с-тов'а н'аште б'анскали по-фам'илии, по-р'одове се-жив'ели на-различни места: Свет'и Јо'ан, Свет'и Димитар, Свет'и Ник'ола. Се^а в-Банско си-'има раскопки ко'ито се-установ'ава ќе си-им'ало светилишта там, ц'аркви. И с-там... Стајчовец, е таквија м'асности, и на кр'аја, през-м'есец 'авгус вод'ите на... вод'ата на-рек'ата се-нам'алува. И д'екато н'и-е ц'арквата сег'а, Свет'а Богор'одица долу, тја е на-гроб'иштата на-Банско, там е им'ало два д'аба и там си-са-запознав'али од-мал'ите, мом'ите и ер'енето, на Свет'а Богор'одица. А тја се^а, сег'а по-н'овио календар ја-честваме на-петн'ајсти 'авгус, но тја не-с-бил'а на-петн'ајсти, на-тринаесе д'ена. Се^а, са-собир'али мом'ите и ер'енето и с'ичките од-мал'ите ко'ито жив'али, р'одове де, се-са-собир'али на-т'ие д'абове. И там кат'о са-бил'и д'абов'сто еден с'ашто друг са-направ'ени л'ул'ки. И н'акоа мом'а се-к'ачи да-се-л'уле, и ко'јто ер'енин ја... ја-ар'есува, 'оди да-а-зал'ула и се-ж'ена: за неа. И на-тоа пр'азник, на-Свет'а Богор'одица падаа т'ија дв'ата д'аба. Падаа, т'очно д'екато е ц'арквата сег'а Свет'а Богор'одица, падаа т'ија. И 'има претсказ'ание, нам'ират претсказ'ание ќе ког'а паднаа д'абето, т'ија са-бил'и ф-сред'ата на-рек'ата, от-тог'а ќе прес'екне рек'ата, н'сма веќе да-ф'ашка 'исто ка и Свет'и Ѓорѓи и с-там Пал'игуден. И от-тог'а започн'али да-дожаа мал'ите ш'о-са заселув'али баир'ето де, 'оти вод'ата е многу, се-започнув'али да... и п'арвата раб'ота им е бил'о да-напраеја ц'арква и 'оти се е случило то'ва на ден ѝ на Свет'а Богор'одица, ц'арквата ни н'оси Свет'а Богор'одица, а то'ва са-прикаски ќе Банско н'оси 'името на Бејле, та то'ва, та онов'а, е так'а се-образув'ал н'ашија град Банско. Кат'о ут'ича рек'ата. И другарите мо'ите кат'о садејме там на бл'атто де, и в'ие мож го-в'икате бл'ато, садејме на-бл'атто в'ечерно вр'аме, ш'о в'икам ја, кр'екаја ж'аби, страх'отно многу ж'аби и м'и-са-расправ'али так'а: Свет'а Варв'ара е-р'одена в'ав-Банско, месност'а Свет'и Ар'анѓел. И'ие не-в'икаме Свет'и Ар'ханѓел, в'икаме Свет'и Ар'анѓел. И'аме м'асност, на-т'аа м'асност

има една голѝма кр'уша, тѝа не-р'ажа, не-зн'ам џт-ког'а-с, и там е-р'одена Свет'а Варв'ара. И се кат'о зап'очн'ала да-вер'ува вѝв-Бог, вѝв-Исус Христ'ос, башт'а-ѝ е бил нѝшто кат'о... нѝшто кат'о... кат'о цар т'ука на-тов'а и тоѝ не-ѝ-е дав'ал. Тов'а сам ја ч'ула џт-м'оѝте б'аби. И тоѝ не-ѝ-е дав'ал да вер'ува уф... вѝф-Исус Христ'ос и а-тер'ал да-вер'ува в-р'имските богов'е, дал'и, не-зн'ам какв'и. И тоѝ ја-пред'ал, пред'ал-ја на... на-вој'ниците. Тоѝ обешт'ал там на-некојси импер'атор, обешт'ал ке... кат'о в'иди ке-се-м'оли на-Б'ога, ке-ја-предад'е. И ја-пред'ал. И тѝа ког'ато видѝла ке к'аштата-им е бил'а обг'радена џд-вој'ници, се-реш'ила. Бил'а сѝс-мн'огу дѝлга кос'а, мн'огу дѝлго к'осме в'икаме н'ие по-б'ански, к'осме, мн'огу к'осме. И се-реш'ила и кат'о видѝла, искоч'ила ис-н'енцуро. Прескоч'ила, бег'ала ис-н'енцуро. И сег'а, кој наред'и т'аа гор'ичка да-се-исече'? На-месност'а Свет'и Ар'ангел им'аше една г'ора, т'иѝа б'ѝа с'ичките б'орчета едн'акви, н'емаше едн'о повис'око, едн'о... б'ѝше так'а гор'ата, е так'а, не-м'ож'ше да-се-зам'ине низ-н'еа. И тѝа кат'о видѝла ке вој'ниците набл'иж'аваа код-н'еа, фѝрл'ила гр'ебено зад-н'еа и рекл'а: „Г'осподи, з'анази-ме! Н'ека месност'а ст'ане г'ора!“ И ведн'ага изр'аснува, тов'а сам-ч'ула и ја џд-мо'ите, и ја! изр'асла т'аа г'ора там. Т'иѝа б'ѝа к'олко два-три мет'ра вис'оки, с'иште едн'акво, т'олку деб'ели. И ја 'убаво, ам'а тѝа бег'ала кѝм... кѝм-М'еста над'олу, кѝм-рек'ата и д'ожаа в'еке, раскажув'али, д'ожаа вој'ници, на џд-другата стр'ана и ја ф'ашт'аа. И 'ошт'е тог'а, там ја-зак'олуваа де, ведн'ага а-убиваа и изв'ира гор'ешт'а в'ода. Свет'а Варв'ара си-ја-в'икаме месност'а. Вод'ата изв'ира џт-скал'ата, тѝа ври, ам'а да-а-б'араш н'ема... н'ема да-те-ожеж'е. И Свет'а Варв'ара си-зн'аеме н'ие, си-е-р'одена в-Б'анско.

То е нѝшто кат'о... кат'о лег'енда за-лен'о 'оти н'ошно врѝме те т'ука, мн'огу лен се-с'адеше, мн'огу лен, мн'огу. Ленени ч'ерг'и, л'енени кош'ули, с'ичко б'ѝше л'енено, 'имаме мн'огу лен. Секо: к'ашт'а им'аше лен да-с'ѝе. И си-б'ѝме џд-н'аште б'аби, си б'ејме измисл'или и пр'икаска за-лен'о. Тѝа е ист'ориѝата на-лен'о.

Мом'а бил'а пред огништ'ето и си-пр'ела. И прес-тов'а вр'аме ѝ се-почук'ало на варт'ата, и тја рекл'а:

(Тов'а си-е 'асал б'анско.)

- Чук-чук м'оме, да-фл'еза ле?

- Ѓеми, фл'ези ст'арче маг'арче! С'ас-кросн'о сам-потпр'ела, сл'амка сам-з'аппала. Бутни та фл'ези.

Тој бутн'ал и фл'егол.

- Шо работиш м'оме?

- Ѓеми... т'епам лен.

- Ѓеми ка-го-т'епате т'оа, ка-го-работите?

- Ѓеми так'а! Ор'ејме, с'аеме-го на-лен'ишт'ето (от, н'ие за-н'ива в'икаме лен'ишт'е), с'аеме-го на-лен'ишт'ето, те изр'астува мн'огу биле, те го-пл'евиме, те го-в'адиме (пол'иваме в'икаме в'адиме), та го-в'адиме, пл'евиме-го, та с'етпе го-скуб'ејме, та го-в'арз'уваме на-г'арсници, та го-чукаме от-с'амето, та го-топиме ф-топ'илната (нат-К'оста и Бл'ата од-декто сам ја, 'имаше едн'о мн'огу гол'ема топ'ила, там се-т'онеше лен'о на-б'анскал'ите), та го-сушиме, та го-чукаме, та го-мл'аме, та го-р'асиме на-гр'ебецецо, та го-пред'еме, та го-ч'еме, та го-снов'еме, сукаме-го, та го-ч'еме, та се кат'о го-исч'еме, изб'алуваме платн'ото на трев'ата по-бл'атто, ш'иеме-го на-кош'ули, напр'аеме чер'ги л'енени... И тог'а проп'ал петел, тој бил вап'ир и исчезн'ал. Тов'а си е ст'ара б'анска прикаска.

Белешка: Текстот е снимен на првото теренско истражување во Банско во рамките на проектот „Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија“ во 2010 година од главниот истражувач д-р Гоце Цветановски.

Лен'ива жен'а

Некоа жен'а била мн'огу лен'ива. Ожен'ил-се бр'ат-ѝ и одиш'ел да-ја-к'ани на-св'адба. Па, тја т'олко бил'а лен'ива к'е-е-нем'ала шо да-се-облече, не-е-им'ала фуст'ане шо-да-облече. И реш'ил маж'е дод'ека свадбува тов'а, ш'урето-му, жен'ата-му да-си-напр'ај фуст'ан. И р'екал: „Ајде М'арија, 'ајде да-си-сош'иеш н'ешчо.“ - „Шчо да-си-сошија ка:

н'ема от-шо да-го-с'ошија!“ - „Еми, тов'а от-шо се-напр'аве?“ - „Еми, напр'аве-се от-в'ана. Ама н'ема, в'ика, н'ито мотов'илка, н'ито 'урка.“ „Еми, ја ќе-ти-'отсека в-гор'ата и мотов'илка и 'урка.“ Одиш'ел тој да-сече мотов'илка, н'ајнапр'еди 'урка. И тја го-извард'ила и отиш'ла в-гор'ата. И тој започн'ал да-сече. Ма, им'али д'евет д'еца. И тја започн'ала да-р'ука: „уууу! 'урка-прот'урка! Кој сече 'урка, жен'ата му ум'ира, д'евет д'еца сир'аци ост'ава!“ Брее, тој в'ика: жен'ата да-умр'е и да-ост'ај т'ија сир'аци - в'арн'ал-се. 'Убаво ма, па едн'а комш'ика рекл'а там: „Ја ште-ти-дам 'урка мар'и, ја ште-ти-дам 'урка да-пред'еш.“ - „Ем, па мотов'илка нем'а.“ И тој одиш'ел па да-сече мотов'илка там в-гор'ата и тја му-се-скр'ила н'екаде там в-гор'ата и тој започн'ал да-сече. И тја започн'ала да-р'ука: „Мотов'ила – в'ила! Кој сече мотов'илка, жен'ата му ум'ира, д'евет д'еца сир'аци ост'ава!“ Тој ост'ил, ост'ил да-не-сече, в'арн'ал-се. - „Кам бре мотов'илката, дека-е мотов'илката?“ - „Еми, так'а мар'и ж'ено, гор'ата започн'а да-р'ука по-мене ќе... мотов'ила – в'ила, кој сече мотов'ила, жен'ата му ум'ира! Поубаво да-не-'одиме на-св'адбата, ама нејк'а да-умр'еш. Дош'ел бр'ат-и да-в'иди ше-е-стан'ало. Тој започн'ал да-му-каж'ува ше-е-работ'ил, ќе-е-сек'ал 'урка, 'урка-прот'урка, мотов'ила-в'ила... Па, тој гр'абне ед'ен лост, та по неа: „Ќе-ти-кажа ја која-е 'урка-прот'урка!“ И... лен'ивата - 'итра. Зн'аеш ка: в'икаа: Не-к'арај лен'ивија да-работе, а да-те-научи на-ак'ал!

Белешка: Текстот е снимен на првото теренско истражување во Банско во рамките на проектот „Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија“ во 2010 година од главниот истражувач д-р Гоце Цветановски.

Легенда за Самовилските Езера

Иама легенда н'ие за-Самовилските Езера. Т'евното Езеро. Ако сте одили ф-Т'евното Езеро, н'ајвисокото езеро на... Не сте одили там? От Демјаница... Е блиско-е, не-е-дал'ако. Три-часа од Демјаница, за-х'ижа Демјаница до-Т'евното Езеро.

И от-таму се-преф'арлаш за-хижа Безбок'. И мин'аваш прес-Самодишките Езер'а, Самодишките де. Самовилските Езер'а. Самовили се-в'ика т'ука в-Банско. Самовила.

Легендата е: Се^а там се-жив'али самовили, покрај езер'ата. И којто прем'ине так'а чов'ек и се^а тија му-се-задавали то: в'прос: 'Ами, да к'аже к'олку езер'а има ф-Пир'ин. К'олку езер'а има ф-Пир'ин. Кој не-зн'ае ведн'ага го-ф'арла: ф-езер'ото на-р'ибите.

И так'а се-уништожили фногу нар'от. И дв'амата бр'аќа близн'аци, одиш'ли и тија и легн'али не так'а, ед'ен так'а и с-ноз'ете ед'ен ис-т'ука... и си-спл'ели ноз'ете и легн'али там до-езер'ата. И самодивите кат'о се-препр'авили вечерт'а: гл'едај м'ајко т'акво неш'чо не-сме-видув'али, чов'ек ле-е, тов'а неш'чо е падн'ало от-н'ескаде. И сутр'нта гат'о се-разбудили ама тија не-са-м'ард'али. И рекли. Едн'а од-них' рекла: Пир'ин в'икаш има сто с'едамдесе и ч'етири езер'а в'ика, н'икаде не-сам вид'ела такв'ија работи. И т'ие ч'ули к'олку 'езера има ф-Пир'ин. И стан'али сутринт'а да-дава: в'прос: Каж'сте к'олку 'езера има ф-Пир'ин! И тие и дв'амата: сто с'едамдесе и ч'етири. И от тог'а самовилите исчезн'али. Там се-б'али к'амене. Тија се два езер'а. Околу езер'ото се к'аргли б'али к'амене.

Так'а ле? Ами тие мн'огу до-жа т'ука, Маќидонци. Ваш'те колеги мож да-ни-са-видув'али. Ние си в'икаме к'амепе. Некои в'икаа мор'ени, гол'еми б'али. Са-стан'али на-камене, и езер'ата си се-оста'нали. И там, Тевн'ото Езер'о се-мин'ава за Безбок', за Пап'аз'гол. Најголем'ото езер'о к'дет'о е ф-Пирин е Пап'аз'гол. Од нег'о се-мин'ава за-Безбок' и за-Добриништ'е, за с'ело Добриништ'е. Ами Безбок' има и в'арх и езер'о и хижа има там. А м'ежду Безбок' и Тевн'ото Езер'о се-намира тов'а, Пап'аз'гол, ели поповите го-прек'арстија сеа Поп'ово Езер'о. Оти поп'аз, поп, езер'о, гол е, гол и ние си-го-в'икаме т'ука гол. Пап'аз'гол е турско назв'ание. Па сеа му-турија христијанско назв'ание. Ама не-мож'еа в'архов'ете, не-мож'еа...

Ја иам к'арта шо б'еа смен'или в'арх'овете, имен'ата иам. Турците не-д'адоа. Такв'ија работи по н'ашија крај. Шо в'икам ја дошл'и Турците к'олку да-ни-уништ'ожа:...

Турци не-им'ало Б'анско. Турци не-им'ало Б'анско. Еми, еми т'ја си била Турска, тоа е пот Турска Имп'ерија... т'ија си са-влад'али г'ор'ата. Си пот Турска Имп'ерија, пест'отини г'одини, смен'или са имен'ата и т'о'ва-е.

Пост'и џанг'ала. Џанг'ала, џанг'ала, тоа е т'урско 'име де, на б'алгарски зн'ачи фес. Фес. Џанг'ала. К'ое как? Еми фес. Не-сте-видув'али Турците с'ас-фес, так'а. Еми сигурно б'аше в'инепа, не-зи'ам. В'инена б'аше, з'абор'ила-сам. Ели с'ина. Тие ф-џарв'енот'о не верува:, Турците. Тие не-веруваа, ф-џарв'енот'о.

Не-мога да-се-с'ета. Не-мога да-се-с'ета.

Сеа изл'аза к'ошаринк'ите ели кок'ичет'ата. К'ошаринк'ите. Кок'ичет'ата, вие н'емате, тов'а белот'о. Ние му в'икаме к'ошаринки. К'ошаринки ги-в'икаме ние. К'ошаринки. Сеа т'ија н'ајнапреди излаза:.

'Иаме кукурек, да. 'Иаме. Да, 'иаме.

Сеа излаза: кок'ичет'ата, к'ошаринк'ите де. По б'ански е к'ошаринк'ите.

Слет-т'ав'а веке, лет'от'о, султан'ет'о. Тие веке так'ова, султа'ан. Едн'о огромно так'а цв'ете, н'ели висул'ки так'а, нан'ижани так'ова. Султан'ет'о, златов'арх, 'имаше на-вр'емот'о ф'ногу. Еми тоа си-е златов'арх, си-е. И златов'арх си-е. И по-г'ор'ата вирее 'околу езер'ата и по-г'ардинет'о се-с'ади. Златов'арх си-е-тов'а. Во г'ор'ата си-е так'а, на-н'иско. Златов'арх на-ниско. Корен'ите се-к'опат. Тоа е страх'отно леч'иво раст'ение. Страх'отно. Тов'а за имуната сист'ема е страх'отна работа. Ние го-п'иеме с-рак'ија. И тоа по дв'аесе к'апки. Жилите, ж'илите, през но'ември.

Р'ано през ноември се-кона: гор'ата. Тој вир'ее п'окрај езер'ата, раст'е. И там се-копа: ж'илите, нрез но'ември, суша:-се, и слет-т'ова се-стрива на-ринд'е. И т'уреш сто гр'ама ж'или, к'орене де, сто гр'ама к'орене, 'едно к'ило ра'к'ија. Еми сед'е к'олку петнаесе д'ена и слет т'ова, ја ке-ви-к'ажа, тоа стан'ува ц'арвен. Ја сеа ке-ви-донеса ра'к'ија, ке ја в'идите. Ето то'ва. Кат'о г'о-т'уриш ф-л'ажичк'ата с ц'арвен'о. То'ва се к'орите, да. То'ва се к'оренците. То'ва се. Так'а сам-их-здробила. Еми, каж'ах ви бе. За им'уната система. Зашт'ита на ор'ганизмот, забол'евања некои. Н'ели ти каж'ах де. Ја т'аа лаж'ичка. Таа лаж'ичка, точно. Тури т'ука так'ов. Точно таа лаж'ичка, сл'агаш ва'ф-ч'аша вод'а, сл'агаш разб'аркваиш и п'иеш. Тр'и п'ати на ден през ј'адене. Тр'и п'ати на ден.

Никаде н'ема да-се-прод'ава. Не-зи'ам д'али се-прод'ава ама,... ама т'ија што вир'е'а по езер'ата са-забранени да-са-бера п'арво и п'арво...Тија се зашт'итени.

А па в'ашите езер'а, т'ова Д'ојранск'ото, 'Охридск'ото, т'ова Пр'еспанск'ото т'ија са-н'иски, околу н'их' н'ема скал'и, к'акви то шо има по н'ашите, вија не сте од'или, т'ја е од'ила. По езер'ата ни е сам'о скал'и. И там вир'е'а.

Е, то'ва му-е-жилата. К'оренот, то'ва е. Н'ие так'а му-в'икаме на-ж'илите.

А и к'орен му в'икаме, ама и ж'или му в'икаме. Ж'или, да. К'орене и ж'ил'и. Па ж'или, па ж'или, му в'икаме ж'или. Тој 'има м'ирис на... Ја тој е пр'есен мир'ис, мир'иса. Н'ема-г'о, н'ема-г'о, н'ема-г'о, н'ема-г'о...то си е по езер'ата раст'е, а па в'ашите езер'а не-зи'ам по, ка-б'еше, ка-б'еше в'ашите г'ори там, Гал'ачица и то'ва, дали имате наг'оре, не-сам-од'ила. Е там, там не-сам-од'ила.

Бил-ле-си на Рилските Езер'а? На кои, на с'ед'амте ле? Чекај де, ама Б'убрекот так'ова. На кр'ајните, г'орните езер'а, С'ал'зица и ко'е беше друг'о? Б'убреко е п'одолу, п'одолу. Так'а ле? Не-вид'е с'едумте езер'а? Пет в'иде, с'едум не-си-вид'ел.

По планините, кантарион, жът кантарион. Чај, чај прѣиме. И рѣгин. Рѣгино си е па назвѣние, по бѣлгарски се вика рѣгин. И кѣнтарион, жѣт кѣнтарион, цѣрвѣн кѣнтарион. Бронхитите, кѣквѣ, се друго лекѣва.

Не сам јѣко здѣрава. Пија, пија ѣнчета, пија ѣнчета.

Шѣтам, шѣтам ѣа сеа вѣке по-не-мога да шѣтам толку, оти, оти не-можа, ме-чѣкаа. Полѣка, лѣка, да лѣка. ѣа по вѣрховѣте, не вѣке. По езерѣата. Такѣ ле? От-кѣе езеро си-оѣила? ѣа де, ѣа до-којѣ хѣжа си-оѣишлѣ? ѣа ис-то: крај ели ис-то: крај? Ис-то:, Демјѣница, из-Демјѣница си оѣила, на-хѣжа Демјѣница си оѣила, и си-оѣила на-Вѣсилѣашките Езерѣа. Двете. Тија, Вѣсилѣашките Езерѣа. ѣ, не-отѣиде? ѣми, то: си-ѣма и зѣоре пѣтичка до-езерѣата. Пѣтичка. ѣ такѣа. Е не, фѣјѣко уѣава. Пѣтичка в-горѣата. ѣ на прѣава ѣко фѣанеш от хѣжѣта по скѣѣлите може да се ѣоди.

Шѣѣки, шѣѣки ги-вѣикаме, шѣѣки. Не-е бѣстѣуѣ, ка-бѣше, ѣиска да-пѣта мѣжѣе. Кралѣук, кралѣук. Такѣ де, кралѣук се на..., за то и дѣк такѣа кралѣук, ѣоти ѣако бѣага нѣкое јѣгнѣ да-го-фѣанеш. Е шѣѣка де, шѣѣка, шѣѣка, тоѣа се шѣѣки, шѣѣки.

Лѣтно врѣме е-убаво по-гора...ѣа и зѣимно врѣме. Вѣја качувѣах ле стѣ сегѣа? ѣОти е фѣногу скап билето. Мѣногу е скап. Сеа да се кѣачиш го-ре на Тоѣорка, ис-тѣука, ис-тѣука, којѣ красѣота е да глѣдаш, цѣалѣта горѣа, цѣалѣта горѣа, глѣдаш. ѣОвде красѣота си-вѣикаме, красѣота си-вѣикаме и тоа е красѣота страхѣотна раѣота, да-глѣдаш.

Цар Калѣјѣан ѣма кѣозѣи ѣуши

ѣ бе Калѣјѣан је уѣѣпан там де, вѣф Солун. Бѣлгарскијѣ цар Калѣјѣан. Не знѣете кѣе ... Тука, ја не-знѣам, не-сам-обѣрнала внимѣание, по вѣашите цѣркѣи там, декѣто сам-оѣила мѣногу по-вѣашите цѣркѣи, ѣа не-сам-обѣрнала внимѣание. Нѣашија крај тѣука изографѣируѣа: светѣи Дѣмитар Солунски как убѣивѣа цар Калѣјѣан. Сегѣа изографѣируѣа: по-нѣовите цѣркѣи, на-рѣмски војѣник. Такѣа е светѣи Ѓорѣги на рѣмски војѣник. ѣ тогѣа си-е-светѣец, сѣс-копѣјето убѣивѣа цар

Кал'јан. Таа ик'она ја-има и т'ука, таа ик'она ја-има и в'аф-дружител
 так'ова, ц'аркви, по н'ашија крај. 'Ама сеа веќе, то си-е так'а де, то си-е
 так'а, ако зн'аете цар Кал'јан как е убит. Не зн'аете? За-четирисе
 год'ини секое едн'о дете тр'ебало да-се-кршч'ав'а Кал'јан. Кал'јан је
 п'овија Ив'ан, и 'иска да-фл'езе в'аф-Солун. Преград'ето на-Солун,
 негов'ија т'елохранител и то којто му-е-бил братуф'ет,
 т'елохранител, вечерт'а го-убива, го-удушува и пол'удеа. И го-п'ита
 в'с'ке там т'ак'ова, а тој само т'о'ва знае: Ја сам свет'и Дим'итар. Ја сам
 свет'и Дим'итар, др'уго н'ишт'о. Свет'и Дим'итар се-фил'атил в'аф-не'го,
 за-да-убие цар Кал'јан. Вие т'о'ва не знаете, т'о'ва е ист'орија,
 макидонска ист'орија е т'о'ва. Т'о'ва е макидонска ист'орија. И с'ас-т'о'ва
 се-сврш'ава с'ас-госп'отството на-Б'алгарите на-Макидонија. С'ас-
 убиството на-цар Кал'јан којто е убит од-свети Дим'итар. Тој умр'ел
 од'амна, свет'и Дим'итар, но се-фил'атил во-негов'ија т'елохранител, и
 тој кат'о го-удуш'ава и п'очнува да-р'ука: „ја сам свет'и Дим'итар, ја сам
 свет'и Дим'итар Солунски.“ Да, има ик'они. 'Има ик'они, свет'и
 Дим'итар как убива цар Кал'јан. Тој цар е веќе т'ука с'ас-златна
 бр'ол'а, т'ука с'ас-злато, т'ак'а, и тој с'ас-коп'ето. Ама сеа, па сеа па го-
 изографирува:, па римски војник, ц'ал. То ти м'ена, ист'оријата м'ена,
 шо да-и-пр'аиш.

Пил гас'ок на сух пес'ок!

Мене фп'огу ми кажуваја за „Пил гас'ок на сух пес'ок“. А на тие
 не-в'икаја „Пил гас'ок на сух пес'ок“, еми вика'а „Срал гас'ок на сух
 пес'ок“.

Уплаш'ил-се и бег'ал. Трч'ал, трч'ал, трч'ал, срешн'ал пет'ело.
 Пет'ело го-питал: Каде гас'ју бегаш? – Б'агај п'етл'у да-бегаме, ќе
 изд'ојдат Турци-кукударци, ц'арвени нав'арт'алци... Вие т'аја
 прик'аска не-ја-зн'аете, не-ја-зн'аете?

Дв'ам'ата тргн'али, па трч'али, трч'али, срешн'али з'ајак'о. – Каде
 бр'атја б'агате? – Б'агај З'ају-бају да б'агаме, ќе изд'ојдат Турци-
 кукударци, ц'арвени нав'арт'алци...

И тој се-уплашил и тој бегал. Тја и за-Турците. Так'а, срешнали веќе и лѣсицата, и м'ечката, и вако. Срешнали-ги сичките. И т'ва е било: „Б'агај бабо Мецо да-б'агаме, б'агај кумчо Волчо да-б'агаме, б'агај Лисо да-б'агаме, беш Лисо да-б'агаме!“. Трч'али, трч'али, стигнали до-гор'ата и требало да-се-скрија от-Турците-кукударци, вид'али една проп'ас и: хоп! се-намет'али там, еден по еден намет'али-се там. Ма, нем'ало шо-да-јада и изгладнели. И ли'сицата била фн'огу итра. Тја си-е так'а и по-прикаските, итра де лѣсицата. – Знасте што бре братја?! Ја ќе-зема да-ви-врачувам и на кој му-е-лошо името ќе-го-изе'ме. И почн'ала: „Мецо-м'еценце, 'уубаво 'именце!, Лисо-л'исенце, 'уубаво 'именце!, Вол'у-воленце, 'уубаво 'именце!, Зају-з'ајенце, 'уубаво 'именце!, Петл'у-петлиште, лошо именишт'е, д'арште да го изе'ме! – Изели-го. Ама па изгладнели. Тја па: „ја па ќе-врачувам, не-ќе-гладув'ме, дај да-видиме кој ќе-му-е-лошо името да-го-изе'ме.“ И почн'ала па, и'ајнапреди от м'ечката – М'цо-м'еценце, 'уубаво 'именце!, Вол'у-воленце, 'уубаво 'именце!, Лисо-л'исенце, 'уубаво 'именце!, Зају-з'аиште, лошо именишт'е, д'арште да-го-изе'ме! И так'а почн'ала веќе тја, па изгладнели, ајде па, почн'ала па да-врачува... Мечката не-може тја да јаде: Мецо-м'еценце, 'уубаво 'именце!, Лисо-л'исенце, 'убаво 'именце!, Г'асу-г'асовк'ју, лошо именишт'е, д'арште да-го-изе'ме! – Изели и него. И с-него се-свршило. Па изгладнели, па почн'ала, па да-врачува, бре. – Братја, па треба да-се-врачува, не-може да-се-не-врачува. И па почн'ала: Мецо-м'еценце, 'ууба'о 'именце!, Вол'у-волишт'е, лошо именишт'е, д'арште да-го-изе'ме!

Тја си-е-лѣсица, де. Сички народни приказки се-говори ќе лѣсицата си-е-лѣсица. Тја си-е-најитра.

Прес-т'ва време гањали од-животните. Тја си-крила зад-неа. Тја си-крила зад-неа. И си-останали веќе с-м'ечката дв'ете. Бре, тја н'ема, н'ема, па си-изваде и си-јаде. Па н'ема, н'ема, па си-изваде и си-јаде. Мечката р'екла: „М'ари лисице, сестрице, м'ари к'ажи от-дека јаде'ш, м'ари толку, та не си г'ладна, ја огладн'ех.“ – Еми бабо Мецо от-црев'ата си-јам, от-црев'ата. Е так'а, распр'ала-си-сам црев'ата и одз'ади з'иам от-них' и си-јам. – Ми, р'аспори и мене! – И тја р'аспоре

куремо на-м'ечкѡ'та, м'ечкѡта н'ема шо-да-праи и умр'ала. Тја си в'еке понај,ала с-м'ечето м'есо. Знаете, м'ечката се-јад'е. М'ечката се-јад'е от-т'ука над'олу, не озг'оре, не г'ѡрд'ите. 'Ама тја из'ела с'ичкѡ от-м'ечката. Бре, изгладн'ела!

И на-пролетт'а мин'ава ед'ен чоб'анин там, свири с-кав'ала и едн'о, н'ие му-в'икаме п'ѡрч, ј'аре де, мл'адѡ ј'аре, тѡк'а машк'о, п'ѡрч, тѡп, тѡп, 'истѡпилѡ там на-д'упката. И тја кѡт'ѡ гѡ-вид'ела р'екла: „Козл'енце-б'ѡрсл'енце, сл'ези д'олу. Д'олу има зел'ена тр'ева, студ'ена в'ода, да-се-нап'иеш, да-се-пајад'еш, сл'ези б'ѡрсл'енце.“ И то нем'ало шо да праи... и тја стап'ила на руг'ата и... цом!, и бег'ала. А па ј'аренцетѡ си-остан'алѡ, па овчар'ино гѡ-извадил. Та так'а таа прикѡска ни сѡ-ра'ѡкажували. Тѡв'а си-е-ст'ара прикѡска.

– За зет како викаете?

Зек си-гѡ-в'икаме, зек, зек. Таку, за башт'ата в'икаме т'аку.

– А за мајка како викаете?

Мама, мама, мајка, мајко.

– А на свекрвата?

Еми на-свек'ѡрвата си-в'икаме мамѡ. Мамѡ си-в'икаме на-свек'ѡрвата. Н'ема в'еке м'амѡ, н'ема н'ишт'ѡ. Сеа се-изр'оди сичкѡ. Ја гѡтѡ сам-дошл'а ф-таа мала т'ука... ког'а сам-дошл'а т'ука, т'ие с'ичките ст'ари шо-б'или пред-м'ене, де, на-пример, м'оже две-три г'одини да-се-ожен'ила пред-м'ене, ама ја-сам завар'ила, ја ѡ-в'икам н'ецѡ, н'ецѡ. Тја си-е нев'ѡста, мене-ми-с п'ецѡ, а за-другите нев'ѡста.

Ја на-друзите, којтѡ се прет-м'ене дошл'и в'икам н'ецѡ. К'ако, којтѡ се па неженени, па како. Н'ецѡ, н'анѡ... На стр'ипка в'икам н'анѡ. И тѡк'а си продајаваме, си в'икаме н'апѡ. Сеа в'еке н'ишто не вика.

– Значи ако си најмала тие ти викаат невестѡ?

Тѡк'а е.

– А тие тебе како ти викаат?

Н'ецѡ.

– А за вујко како се вика?

'Уќу. В'ија 'ујчу ли гo в'икате? По б'алгарски в'икаат 'ујчу, ние викаме 'уќу. Тоа е т'ешко 'име. На секој не-се в'ика 'уќу.

– А за сватови како се вика?

Еми, св'атo си-е св'ат, св'атo си-е св'ат, св'атo си-е св'ат. Т'очно так'а, тоа сме св'атoве, де. И ја-сам св'аќа и тја-е св'аќа. И св'атo е св'ат и мојo маш е св'ат.

А кум и пунко?

Кум си-'иае. Кум, кум.

– А обратно, тој што не е кум туку што си му ти кума, тоа што го крстиш, што ти е тебе?

Ами кум, тов'а си-е кум. Кум, тоа ми-е кум.

„Прет-кум се в'ода не-г'ази“. 'Има едн'а нар'одна п'огов'орка. И т'оа е нар'одна п'огов'орка „Прет кум се в'ода не-г'ази“. Тр'еба да се уваж'ава.

'Имаме т'ука ст'ари обич'аи, ф'ногу за-св'адбите. Но сег'а веќе н'икој нит се-ж'ени, н'иту брак потп'исва, ниту ништ'о, е тов'а-е. Д'ожа: от-ц'ала Б'алгарија, д'аже од-Г'арција, д'ожа: т'ука се-венчува:, тука ф-и'ашата ц'арква Свет'а Троица. 'Ама с'ичкo се-измен'и, с'ичкo се-измен'и.

Пр'еди беше ф'ногу 'интер'есно, ф'ногу. 'Оште пред'и, ја веќе 'ајде так'а, се сме жен'или по-сем друк' н'ачин, де. Ама пред'и мојте т'ети ка се-жен'ија.

Уг'лавници. Знаете шо се тов'а уг'лавници?

Ние в'икаме уг'лавница. Уг'лавник и уг'лавница.

Оти, н'ајнапр'еди се-н'осеше на-мом'ата и на-мом'чето, се-н'осеше к'итка, к'итка. И катo си веќе мом'ата земе к'итката, тја е-уг'лавница. Ама си-е-мом'а 'оште. Тја си-е-мом'а. И тог'а г'атo ст'ана уг'лавница, м'аќа-й на-мом'ата к'ани тов'а друшк'ите-й, ф-ма-л'ата там, на каф'е, п'ие-се каф'е, ќе мом'ата се-уг'лавила. 'Оро се-'игра.

– А за стрoјник, или наводација, ако ти на некого му местиш некоја невеста, како се вика бабо Лено?

Згод'јаци, згод'јаци, згод'уваш му, згод'јаци си се вика.

– Бабо Лено ти ми рече вчера дека розова боја немаш. Каква е оваа боја?

Џунџулиена. Џунџулиено, т'урунџиено. Т'амното е џунџулиено. Е другото, там, мр'ажата. Е т'ова е џунџулиено. Е там има цв'ате џунџулиено. Ја, зат-тебе, зат-тебе, ја зат-тебе има цв'ате, зат-г'рбо-ти. Е т'ова е џунџулиено. В'икаме-му џунџулиено.

А па другото му-в'икаме розово, е т'ова е р'озово. Бл'едо роз'ово. А па другото с џунџулиено. А па ја на ш'ало ти в'икаше т'урунџиено.

– А за портокалово?

Еми си е портокалово. Тоа си е портокалово. Т'ова с'а в'осни...

Там ваф-Р'есен ле беше т'ова, тов'а грат б'лизу до Охрит, там е п'ано с'ас-јабуки, насадени сега. Сеа едни гол'ами, се т'ова исфрлаа ваф-Пр'еспанското Езеро, пролетно враме не-можеш да-зам'инеш от-јабуки там. Ја сам минув'ала. Минув'ала сам често.

Тов'а е џиганка. К'исела е. Џиганка. Има и по-св'етли има и по... Так'вија... џиганка, џиганка е т'ова. Та си и по-св'етли так'а има де, ц'арв'ени с'а. Ког'а с'а бр'ани има и зел'ано м'ежду них'.

Легенда за свет'а Варв'ара

Б'анска ле? Е т'ова шо-ви-кажув'ах ја, так'вија прикаски ни-кажуваја, лег'енди де. В'чера ви-каж'ах за т'ова, за-свет'а Варв'ара. То е там. Си има т'ука. От-камено изв'ира вод'а дека е зак'онана. До-рек'а М'аста. Нели, вија не-зи'асте дека е М'аста, де? М'аста и Стр'ум'а уградова Пир'ин. Ис-таа стр'ана с Струма, ис-другата стр'ана е М'аста. И т'ја кат'о пре'ф'арл'ила рек'ата веке, пр'епловала, т'ја е гол'ама рек'ата М'аста, одиш'ла там из-Ел'ешница и там ја фан'али р'имските војски, закл'али, зак'оп'али и ведн'ага п'очва да-теч'е от-скал'ата в'ода. Гор'ешт'а в'ода. Т'ја гор'и вод'а. Ама да-ја-б'араш, не. Не-п'ари, не-жеж'е, не-жеж'е. Мн'огу леков'ита. Страх'отно леков'ита вод'а е. Ами от-т'ука до-Б'ана е ч'етири к'илом'етра, там шес-с'ед'ам к'илом'етра, т'ова е зн'ачи к'ам дван'аесет к'илом'етра е до Свет'а Варв'ара.

Легенда за рек'ата Г'лазне

Еми, нел'и ви почнах' т'аја легенда за-рек'ата, за-Г'лазне. Т'ова си-било цалото корито. Двете дер'ета.

От, к'ато го в'икам, Добриниште, има едно дер'е което продолжава чак од-гор'ата, от-средно дер'е и в'рви над'олу чак до Б'ана. Стига до Б'ана. А ис-тука, дер'ето ни-е от-пештерите. В'ија знаете дека са п'ештерите, одили сте нагоре по ски-пат'еката? Има там дека мин'ава гол'емија м'ост веќе така, се в'икаа' п'ештери. От п'ештерите почва едно дер'е, пок'рај Б'анско. И излази чак... тов'а дер'е 'оди чак до-Пал'игоден, шо в'икам ја, там на-манастирчето. Тоа е до-рек'ата. От-там до-там.

И им'ало легенда ќе г'ато се-пресуши рек'ата... Декато е ц'рквата Свет'а Богор'ојца долу, декато се-к'опаме ние, гр'обишч'ата д'ска-ни-са, там е им'ало два д'аба. Два д'аба, огр'омни. И сег'а ис-там са-жив'али, зат-таа стр'ана са-жив'ели мал'и, ис-таа стр'ана са-жив'али мал'и. И г'ато се-отсече рек'ата през 'авгус се с'обирали там, нешт'о кат'о на сабор, на курбањ. А мом'ите и ер'енето се лул'ели на тие дабов'е. И тога си са-аресув'али едн'ата мал'а да се жени так'а мом'ите и ер'енето, тога се с'рештали да са-аресуваа. На дв'ата д'аба, са-тур'ели л'ул'ки от-важ'ета, т'а'к'а напра'ени да се лула.

И прес- т'ова време г'ато са-се-лул'ели, рек'ата ист'екла, от'екла веќе де, дабов'ете падн'али.

И т'ова е било легендата. Кога дабовето ќе паднаа тога рек'ата ќе-пресекне, ќе-тече многу малку.

И х'ората кат'о вид'ели са-с-год'ини нар'ет ќе н'ема веќе в'ода, е кат'о сеа шо нема в'ода ф-рек'ата, и от-таа мал'а ис-тука, и ис-тука мал'ите започнали да-саз'дава: к'ашти и да се заселува Банско.

Так'а е заселено Банско. И тов'а се-гов'ори... сеа дали-е пред'и раждане Исус Христос, дали-е слет-раждане Исус Христос?! Ама там са-били декато-е ц'рквата Свет'а Богор'одица, там са-били дабов'ето. И там е построена п'рвата ц'рква на-Банско. Тја преди не-знам, к'акв'а е-била и ше-е-била, 'ама ц'рквата ни-е са-с-т'акв'а резба! Видувала ли-си? Тја изгор'ела. Тја изгор'ела, резбата но си-

седи. Сеа 'иконост,аса ше, 'иконост,аса ше нешт'о го па ист'р'ија т'к'а, го н'ам'дија, т'о'ва к'рст едно д'руго, не-знам шо-ке-направа, тоа си-е на-ц'рквата работа.

Ама таа час' ако си-забележила, ис-т'ука одрежана. В'ија малку забележувате. Таа час' на резбата се-нам'ира ваф-Лондон. На-времето са-прод'али.

А па, ц'рквата са-запалили за-ч'удотворната ик'она свет'а Б'огородица. Ц'рквата е-запалена на-дваесе и п'ети 'авгус, педес-и-'осма год'ина, педесе-и-'осма год'ина. Е па, т'ја си-седи. 'Ама с'ичко в'атре е 'обгорено, вагл'осано-е. Ама в'аглен, шо се-в'ика, педесе години не-п'ада, не-п'ада. Резбата, так'ва резба н'ема н'икаде! Таа резба ф-ц'рквата тој којто изографирува Свет'а Троица и с'ичките ц'ркви т'ука ф-н'ашија крај, т'о'ва ф-Ел'ешница, т'о'ва ваф-Тешево (шо викам ид'ете и там да-в'идите к'во нешт'о е там ц'рквата), ф-'Осец'ово т'ука, ф-'Осец'ово едн'а ц'рква 'има па так'ва ст'ара, таа резба изографирува м'ојот д'едо, м'ојот пред'едо, Вел'ан Огњов, којто е дошел од-Дебар. М'арино П'оле, от-М'арино П'оле. И на-м'ене, за-т'о'ва ми-викаа арнаутко! Арнаути т'к'ово пл'еме си-се, има так'ав нар'от, н'ели. Ч'ета и по 'историјата едно, д'руго и т'ука на-ск'оро писуваше ваф-един в'есник ќе к'олку отмастително е т'о'ва пл'еме. На п'римср, ед'ен чов'ек да уб'ие некој от д'руго так'ово, т'о'ва тр'еба да се дад'е см'рт. И до днес си-се прод'алжава.

Т'о'ва 'арнаутско пл'еме което си-се в'оди так'а, жест'ок'о пл'еме де, жест'ок нар'от, 'отмастителен.

Та, мојте д'едофци са от-там. От-там са мојте д'едофци.

Б'анскалии си-се, кат'о д'ожа, зас'елува-си-се. А, тој сип'ат-му на-д'едо Вел'ан, 'Ан'ел, којто сме н'ија нег'ови, тој си-се-ож'енува за-б'анскалика. На-Х'ацив'алчо в'иука, Х'ацив'ачова. И ние сме н'ејно п'ок'оление. Сто-и-пед'есе, сто-и-ос'амдесе год'ини. Ја-сам п'ст'то п'ок'оление, чев'рт'о п'ок'оление сам-ја на-д'едо Вел'ан. За-то сме Вел'анови. Вел'ан 'Огњоф е. Вел'ан 'Огњоф е. Тој е изографирал ц'рквата, т'о'ва с'ичко тој е го направ'ел. Долната ц'рква, ц'алата резба е направ'ел тој.

Тој дожа тука сã-двaмãтa-мy сина 'Ангел и Митар. 'Амa гãтo н'ештo прãват там, 'иконостасã, Митар пãдa и умира, син'o-мy. И тој ф-пãмет на-син'o-мy, ф-пãмет на-син'o-мy, папрãве резбãтã, д'олу, в-д'олнãтã ц'рквa.

Лег'енда за ч'удотвoрната ик'она свет'а Б'огорoдица

Та, так'а за-д'олната ц'рквa.

Се^а кe-ви-к'ажa лег'ендaтa за-ч'удотвoрната ик'она свет'а Б'огорoдица, зãштo не-сã-дож'али в-Б'анскo Т'урци. Тãа ик'она свет'а Б'огорoдица пe-сe-зн'ae прес-кој-век, но јa нa, не-зн'ам и Свет'а Г'ор'a прес-кој-век e-напp'авeнa там, Г'рцијa дe. Свет'а Г'ор'a, зн'аетe кãд'e-e?

Тоa e сeг'a тãк'a по-библ'eјски тãк'oвa. Свет'а Б'огорoдцa, м'ajкãтa на-Исус Христос... н'ек'ãквa бурјa билa пo-мop'етo и н'ек'ãквa бурјa билa на-Свет'а Г'ор'a, там.

И там им'алo ц'рквa дe, там e-бил свет'и Лук'a. Свет'и Лук'a гo-зн'аетe кој-e. Тој изoгpафирал н'ajнaпpеди ик'онãтa на-свет'а Б'огорoдица c-млãдeнцã. И тјa сyтpигтa си-зãбopилa п'oјaco. Кãчилa-сe вeкe на-л'откa лe билo, кoрaб, не-зн'ам, oти aкo з'емeш дa-гo-чит'еш Алeксaндap Мaкeдoнски, тãкв'ијa п'apaxoди нeмa днeскa, тãкв'ијa cт'eнoбитни мaш'ини н'eмa н'икãдe кã сã-сe-н'aпpãвeли пe-сe-зн'ae, aкo з'емeш дa-гo-чит'еш. И тјa си-зãбopилa п'oјaco и вeкe нe-сe-в'рн'алa. И тoг'a вeкe, там св'eштeнциитe рeш'ãвaт дa-'oбpãзyвaт Свет'а Г'op'a. Там дp'yгa жeп'a 'ocвeн тјa нa-т'oв'a м'ãстo нe-смee... Там сe зãбpãнãвa ж'ени дa-фл'eзaт. Сaмo м'ажe.

И тãк'a, им'алo там, ние ги-в'икãмe кaлyг'epe, тијa мoн'acитe, н'ие пo-б'ански в'икãмe кaлyг'epe, вијa нe-зн'ам кã и-в'икãтe, им'алo б'апски кaлyг'ep там, ф-тo мaнãстир, и кãтo п'фocтapел р'eкaл нa-игyмeнa пa-м'анãстирã: јa 'искaм дa си б'ãдa пoгp'eбaн в-Б'анскo, кoт м'ãмa, в'икa, и кoт т'ãкy. Амã н'иштo в'икa нe-сaм-дaл ф-Б'анскo. Пa, тијa, в'икa, н'eмa дa-мe-пoгp'eбa. Пa, тој oткãчил ик'она свет'а Б'огорoдица и пис'ал oдз'adi: Дãвa Свет'а Г'op'a м'анãстирã, д'ãвa, нa тãк'oв, нa ч'pкoвeн eзик дe, д'ãвa ик'онãтa нa-'eди-кој- си, б'анскãдии дa-гo-пp'eимã, дa-гo-пoгp'eбã кãтo шo тp'eбã, 'yбaвo. И тој јa-дoн'oшa тaa ик'она тука и јa

т'ураа в-долната ц'рква и так'а ми'ава-се вр'аме едно-друго, ц'рквата заштитава Б'анско от-Турците, ик'оната. И н'ашите б'анскалди в'икаа так'а: ик'оната, појасо, ф'рлала појасо и н'ик'коф Турчин не-е-смејал да-прест'апи от-ц'рквата на-г'оре. Н'ик'коф Турчин не-е-смејал да-прест'апи от-т'ва. Пашите б'анскалди в'икаа так'а: Ик'оната не-пази, до-като б'аше там, де. Ик'оната, за т'ва и са-з'апалели ц'рквата, да-ја-з'ема и е-продадена ваф-'Америка, Вашингтон. Тија ик'они шо-са, ик'оните, ч'удотворните ик'они, тие не-се-слагаа ваф-ста'на. Тие са так'а.

Ик'оната беше... из-дека и да-идеш, тја те-гледаше. Тја гледаше ваф-тебе. Ис-која и стр'ана да-заст'анеш на-ц'рквата, тја те-гледаше, тја гледаше ваф-тебе.

И тја ни-била пазителка на-Б'анско. Тја с'аштата ик'она кога са-направели ц'рквата Свет'а Троица, тја са-дал'и зал'ожница ваф-Рилскија Манастир.

Тја е-била зал'ожница. От-там да-дојда калуѓери да-работа тука ф-ц'рквата. То е так'ва легенда ќе на-свет'а Б'огородица ик'оната си-е-дож'ала сама си, си-е-дож'ала сама си ваф-долната ц'рква.

Кога'то са-направели тука таа ц'рква Свет'а Троица, Б'анско го-нападнало так'вија болести, малку ч'умата..., то страх'отно било.

Сичко, сичко изгор'ело. И тја се-прикаж'ала ик'оната, на-некој чов'ек. И на-Свет'а Троица три д'ена треба да-се-в'рти в-Банско с-таа ик'она.

И тија са-зим'али, тја била зал'ожница ваф-Рилскија манастир тука три дена са-в'ртели. И за-т'ва ние на-Свет'а Троица в'ртиме три дена ф-ц'рквата. Но, без веќе, таа ик'она.

Белешка: Материјалот е снимен на теренското истражување во Банско реализирано во јануари 2013 година од страна на главниот истражувач д-р Гоце Цветановски и соработниците на проектот: д-р Убавка Гајдова, д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева и д-р Веселинка Лаброска.

ДОДАТОК

Во овој дел е даден поголемиот дел од дијалектниот материјал што се собираше според Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас од акад. Видоески.

I

Делови на човечкото тело

1. гл'ава, глав'ата; гл'ави; глав'и-чка; глав'иште	24. јаз'ик; јаз'ици
2. ч'ереп, ч'ерепо	25. член'е, член'ета
3. т'аме, т'амето	26. г'арло
4. м'озок; м'озоци	27.-28. /
5. 'обрас//о'брас	29. г'уша, п'ија
6. ч'ело	30. врат
7. /	31. 'у:о; 'уши
8. б'уза, б'узата; б'узи, б'узите	31а. ушл'енце; ушл'енца
9. /	32. к'осме
10. с'лепо, очие	33. влакн'о;
11. 'око; 'очи	34. п'а'ч'е
11а. оч'ички, оч'ичките	35. /
12. чов'ече	36. к'адрава
13. пул'епка	37. в'ежа; в'ежи
14. нос	38. п'улепка, пул'сп'ки
14а. носл'енце, носл'енцето	39. мустаќ'е; мустаќ'ета
15. д'уп'ки	40. бр'ада
16. уст'а, уст'ата	41. к'окал; к'окале, к'окалето
16а. уст'ичка	41а. к'окалче; к'окалчето
17. б'ар'на; б'ар'ни	42. сн'ага;
18. зап, з'аби	43. г'арб
19. к'атник; к'атници	44. /
20. 'умник; 'умници, 'умниците	45. г'арди/гр'ади; г'ардите
21. к'учеш'ки зап; к'учеш'ките заби	46. кур'ем, кур'емо
22. неб'о, неб'ото	47. /
23. венц'и; венц'ите	48. слабин'и, слабин'ите
	49. /
	50. к'арст; к'арсто

51. к'ак, к'ак'о; к'акове, к'аков'ето
 52. 'рб'ет, 'рб'ето
 53. р'упкавец
 54. рак'а/к'утавица, р'ак'ата, р'ац'е,
 р'ац'ете/к'утавици
 54б. рач'ичка
 55. м'ишка, м'ишката
 56. лакт'
 57. р'аме/р'ам'о, р'амот'о, рамен'ите
 58. /
 59. к'итка, к'итката
 60. длан, длант'а
 61. хрушт'ал, хрушт'алите
 62. крив'ач, ш'апа
 63. п'арст, п'арст'о; п'арсти, п'ар-
 стите
 64. н'окук', нокти
 64а. нокут'е
 65.-66. /
 67. п'алец
 67а. показ'алец, ср'еден, без'имен,
 кутл'ето
 68. н'ога, ног'ата; ноз'ете
 68а. ноз'ички, ноз'ичкит'е
 69. б'ард'ак/бедр'о, б'ард'аци
 70. /
 71. кол'ено
 72. /
 73. сл'енок
 74. стап'ало, стапал'а, стапал'ата
 75. д'ира
 76. пет'а, пет'ата; пет'и, пет'ите
 77.- 78. /
 79. к'ожа
 80. /
 81. к'арв
 82. с'арце, с'арц'ето
 83. б'абрек, б'абреко, б'абрези,
 б'абрезите

84. црев'о, црев'ото, црева, цре-
 вата
 85. ц'арн друп
 86. б'ал друп
 87. утр'оба, утр'обата
 88. ж'ачка, ж'ачката
 89. ст'арец, ст'арец'о
 90. сл'ас
 91. гл'еда; гл'едам, гл'едаш, гл'еда,
 гл'едаме, гл'едате, гл'едаа;
 гл'ед'ах', гл'ед'а, гл'едаше,
 гл'едејме, гл'едехте, гл'е-
 даја
 92. вид'ех', видејме се'
 93. с'а'за, с'а'зи
 117.-120. /
 121. м'исли: м'исла, м'ислиш,
 м'исли, м'ислиме, м'исли-
 те, м'ислат; м'ислех', м'и-
 слеше, м'ислеше, м'ислеј-
 ме, м'ислех'те, м'ислеја;
 122. д'ума: д'умах', д'умаше, д'ума-
 ше, д'умајме, д'умах'те,
 д'умаја
 123. д'ума (им.)
 124. стрижене/ стриже: стр'ига,
 стриж'еш, стриже, стри-
 жеме, стрижете, стриг'аа;
 стр'игух', стриже, стриже,
 стр'игујме, стр'игух'те,
 стр'игуа
 125. /
 127. жв'ака: жв'акам, жв'акаш,
 жв'ака, жв'акаме, жв'а-
 кате, жв'акаа; жвак'ах',
 жвак'а, жв'акаше, жв'а-
 кајме, жв'аках'те, жв'акаја
 128.- 129. /

II
Физички и психички особини
на човекот

1. кăдрок'ос	37. 'убаф
2. /	38. /
3. плесн'иф	39. лош
4. слăп, к'ораф	40. лошот'ија
5. кривогл'ет	41. милост'иф
6. штăрп	42. /
7. глух	43. неч'ис
8. /	44. гн'асен; гнасот'ија
8а..нăм	45. гр'озен
9. црно'ок	46. бăрс
10. бăлџб'ас	47. лăн'иф, к'алпаф
11. /	48. здр'аф
12. г'ăрбаф, г'ăрбава, г'ăрбаво	49. нем'ошен
13.-15. /	50. болен
16. бăрнзџб'ур	50а. болезл'иф
17. /	51. нам'ăрштен
18.брад'ат	52. вăш
19. широкопл'ештес	52а. нев'ăш
20. куц	53. гл'аден
21. мал'игаф	54. ж'аден
22. /	55. 'итар
23. левиќ'ар; лев'ак	56. итр'оштина
24. мл'ат	57. м'удар//м'ăдар; акăллија
25. мал	58. /
25а. /	59. работл'иф
25б. мал'счок	60. калпаз'анин
26. гџл'ам	61.-62. /
27. вис'ок	63. вр'ăден
28. п'исок	64. ламапд'арип
29. /	65. кăскапџија
30. слап	66. дебел'ан
31. тв'ăрт	67. клеветник
32. деб'ел	68. јастел'ит; л'акџм
33. т'анок	69. ф'алација
34. /	70. /
35. 'убаф	72. бог'ат; бџгат'аш
36. гр'озен	73. бџгатство

74. сиром'ах
 75. пѣбѣл'ел
 76. ин'етин
 77.-80. /
 81. лажм'анин
 82. л'аже
 83. л'ага
 84. 'истина
 85. п'олза
 86. оглуш'ева: оглуш'евам, оглу-
 ш'еваш, оглуш'ева
 87. оздр'аве; (да) оздрав'еам, (да)
 оздрав'ееш, (да) оздра-
 в'ее; (да) оздрав'есме, (да)
 оздрав'еете, (да) оздра-
 в'еја;
 88. осл'епе; (да) ослеп'еа, (да)
 ослеп'ееш, (да) ослеп'ее;
 (да) ослеп'ееме, (да) осле-
 п'еете, (да) ослеп'еја;
 ослеп'ех', ослеп'е, ослеп'е;
 ослеп'ејме, ослеп'ех'те,
 ослеп'еја
 89. /
 90. наб'еди; набед'и, набед'и; на-
 бед'ија
 91.-92. /
 93. руг'ае: руг'а, руг'аеш, руг'ае:
 руг'аеме, руг'аете, руг'а-

јат; руг'ах', руг'а, руг'а;
 руг'ајме, руг'ах'те, руг'аа
 94. /
 95. (се) с'ърди
 96. се см'е: се смеа, см'ееш,
 см'ее; см'ееме, см'ех'те,
 см'еа; се смех', см'е, см'е;
 см'ејме, см'ех'те, см'еја; се
 насм'ех', насм'е, насм'е;
 насм'ејме, насм'ех'те,
 насм'еја
 97. /
 98. п'еда
 99. ч'епарок
 100. ч'екор
 101. /
 102. п'ора
 103. /
 104. н'абор, н'аборе
 105. н'аборка
 106. ф'али (се): се ф'ала, ф'алиш,
 ф'али; ф'алиме, ф'алите,
 ф'алат; се фал'их', фал'и,
 фал'а; фал'ијме, фал'их'те,
 фал'ија
 107.-109. /
 111. кут

III

Болести и лекување

1. /
 2. б'олес
 3. нев'олја
 4. в'олја
 5. здр'аве
 6. ср'ешт'а
 7. л'оша ср'ешт'а

8. м'ака
 9. ечем'ен
 10. мр'ежа, перд'е
 11. премр'ежис
 12. л'ишај, кр'аста
 13. б'ърдавици, к'ошит'арн
 14. ниш'ан, 'избиф

15. бр'ука, ч'ирка
16. пришка
17. гоен'ица; гоен'ици
18. бел'ек
19. син'еец
20. л'упи
21. пот
22. гној
23. супул'е
24. наст'инка
25. тр'еска; жеж'ец
26. /
27. ки'јавица
28. к'ашл'а; к'ашлица
29. маг'арешк'а к'ашлица
30. ^аркул'е; ур'игване/ур'ижане
31. к'иселин'а
32. з'адух
33. 'офтика, офтич'еф
34. /
35. ж'атн'ица
36. /
37. ш'арка; сипан'ица
38. врт'огл'авица
- 39.-40. /
41. бол'ан; болн'ува
42. здр'аф
43. кр'астаф
44. кашл'иф
45. /
46. болн'аф
47. лек'арство
48. мел'ем
49. очил'а; з'арцала
50. д'октор
51. /
52. бај'ачка
53. болпица
54. к'ашле: р'ака; к'ашлем; р'акам,
к'ашлеш; р'акаш, к'ашле;
р'ака, к'ашлеме; р'акаме,
к'ашлете; р'акате, к'аш-
- лаа; р'акаа; кашл'ах'; ра-
к'ах', кашл'а; рак'а, кашл'а;
рак'а, к'ашлајме; р'акајме,
кашл'ах'те; рак'ах'те, к'ап-
лаја
55. к'ија: к'ијам, к'ијаш, к'ија,
к'ијаме, к'ијате, к'ијаа
- 55а. (да) к'ијна, к'ијнеш, к'ијне,
к'ијнеме, к'ијнете, к'ијнат
56. пл'уе: повр'ашта; пл'уа,
пл'уеш, пл'уе, пл'уеме,
пл'уετε, пл'уеја; повр'а-
штам. повр'ашташ, повр'а-
шта, повр'аштаме, повр'а-
штате, повр'аштаа; пл'ух',
пл'у, пл'у, пл'ујме, пл'ух'-
те, пл'уа; пов'арн'ах',
пов'арн'а, пов'арна, пов'ар-
н'ајме, пов'арн'ах'те,
пов'арнаа
57. /
58. зар'ипне: (да) зар'ипна, зар'ип-
неш, зар'ипне, зар'ипнеме,
зар'ипнете, зар'ипнат
59. 'аца: 'ацам, 'ацаш, 'аца, 'ацаме,
'ацате, 'ацат; 'ацн'ах', 'ацн'а,
'ацн'а, 'ацн'ајме, 'ацн'ах'те,
'ацп'аа
60. бол'и
61. 'охка: 'охкам, 'охкаш, 'охка,
'охкаме, 'охкате, 'охкат;
охн'ах', охн'а, охн'а, ох-
п'ајме, охн'ах'те, охн'аа
62. орижа
63. балн'ува: балн'увам, бал-
н'уваш, балн'ува, балн'ува-
ме, балн'увате, балн'уват
64. бод'еш
65. с'арб'еж
66. гп'ах, б'ас
67. /
68. луп'еж

69.-71. /

72. пон'уда;

73. (да) пон'уда, пон'удиш, пон'-
ди, пон'удиме, пон'удите,
пон'удаа

74. р'аат

75. стр'ах'

76. н'ужда

77. /

IV

Хигиена

1. м'ие (се): (се) м'ија, м'иеш, м'ие,
м'иеме, м'иете, мија; се
миј! се м'ијте!: (се) из-
м'их', изм'и, изм'и, изм'иј-
ме, изм'их'те, изм'ија;

2. сап'уњ// сапун'е

3. п'ана

4. б'арше (се)/ изб'арше (се): б'ар-
ша, б'аршеш, б'арше, б'ар-
шеме, б'аршете, б'аршаа;
изб'арш'ах', изб'арш'а, из-
б'арш'а, изб'арш'ајме, из-
б'арш'ах'те, изб'арш'аа;

5. тр'ие: тр'ија, тр'иеш, тр'ие,
тр'ијме, тр'ијте, тр'ијаа

6. б'арсалник

7. р'еши: р'еша, р'ешиш, р'еши,
р'ешиме, р'ешите, р'ешаа;
реш'их', реш'и, реш'и, ре-
ш'ијме, реш'их'те, реш'ија

8. гр'ебен

9. стриже': стр'ига, стриже'ш,
стриже', стрижеме, стри-
жете, стр'ижаа; стр'игух',
стриже, стр'иже, стр'игуј-
ме, стр'игух'те, стр'игуа;
постр'игух', постр'иже, по-
стр'игујме, постр'игух'те,
постр'игуа; постр'иг'ал

10. б'арсне: б'арсна, б'арснеш,
б'арсне, б'арснеме, б'ар-
снете, б'арснаа;

10а. (ќе се) б'арсна, б'арснеш,
б'арсне, б'арснеме, б'ар-
снете, б'арспат; (се) б'ар-
снах', б'арсна, б'арсна,
б'арспајме, б'арснах'те,
б'арснаа;

11. б'арсначка

12. пер'е: п'ера, пер'еш, пер'е, пе-
реме, пер'ете, пер'а; прах',
пра, пра, пр'ајмс, пр'ах'те,
п'ераа; испр'а: испр'ах',
испр'а, испр'а, испр'ајме,
испр'ах'те, испр'аа; испр'ан
/испр'ани

13. пер'ал'к'а

14. /

15. пл'ави: пл'ава, пл'авиш, пл'ави,
пл'авиме, пл'авите, пл'а-
ваа; исплав'их', исплав'и,
исплав'и, исплав'ијме,
исплав'их'те, исплав'ија

16. прах (пр. Дига се прах.)

17. с'уште/ с'уштето

18.-20. /

21. брл'ога

22. /

23. мет'е: м'ета, мет'еш, мет'е,
мет'еме, мет'ете, м'ета;
метух', мете, мете,
метујме, метух'те, метоа;
изм'етух', измете, измете,
изм'етујме, изм'етух'те,
изм'етуа

V

Роднински односи

1. ма́ка	33. шче́рка, шче́рк'и; шче́рко!
1а. ма́мо	34. шче́рка (на ма́ка ѝ)
2. та́ку	35. чел'ет
3. род'ители	36. че́до
4. ма́шчаа	37. де́до
5. /	38. ба́ба
6. дете́, де́ца	39. ста́ра ба́ба и ста́ра ма́ка;
6а. дете́нце	преба́ба
7. /	40. ста́р де́до и преде́до
8. пе́тивник	41. фну́к
9. ер'ени́н	42. фну́чка
10. ер'ени́н	43. префну́к, префну́чка,
11. ер'ени́н	префну́чки
12. маш	44. бра́т, бра́ка
13. де́ду	45. /
14. чо́век; чо́вечи	46. да́вер
15. /	47. сестра́, сестри́
16. мо́миче	48. сестра́
17. мо́ма, мо́мата	49. фну́че от бра́т; фну́к от бра́т;
18. нева́ста	пла́меник
19. жена́ и нева́ста	50. фну́че от сестра́; фну́к от
20. /	сестра́
21. близна́к; близна́ци; близна-
че́та; близна́чки	51. пле́меник (= фну́к, фну́че от
22. ко́пеле	бра́т)
23. сира́к, сира́че	52. пле́мница (= фну́к, фну́че
24. вдов'ец	от сестра́)
25. вдов'ица	53. чи́чо
26. же́ни се; оже́ни се	54. те́та
27. фами́лиа и семе́јство	55. братуф'че́т, братуф'че́де
28. ро́т, родни́на	56. те́та, те́ти
29. родни́на	57. те́тин
30. сој и по́ра	58. у́ку
31. син, сине́	59. учин'аа
31а. синче́, синче́сто ми	60. сна́а
32. дове́дено дете́ 'ели дове́ден
син	61. зе́к
	62. зе́к
	63. свек'ор

64. свек'арва
 65. б'аба
 66. д'едо
 67. ш'ура
 68. балд'аза, балд'ази
 69. д'авер
 70. з'олва, з'олви
 71. ет'арва, ет'арви
 72. бацап'ак, бацап'аци
 73. кум и кум'ица
 74. /
 75. старосв'ат
 76. сват
 77. св'ака
 78. угл'авник
 79. угл'авница
 79а. згуд'ј'ак'
 80. младож'енец
 81. домак'ин
 82. домак'инка
 83. старосв'ат
 84. трудн'а
 85. (да) р'оди: (да) р'ода, р'одиш,
 р'оди, р'одиме, р'одите,
 р'одаат; р'оди, р'оди, р'оди,
 род'ијме, род'ихте, род'ија;
 род'ила; (с'ам) род'ен, ро-
 д'ена, род'ено, род'ени

85а. р'ажа
 86. род'илка
 87. до'илка
 88. род'илка; леунка
 89. к'арст'их, к'арст'и, к'арст'и;
 к'арст'име, к'арст'ите, к'ар-
 ст'ија
 89а. к'арш'чава (го): к'арш'чавам,
 к'арш'чаваш, к'арш'чава;
 к'арш'чаваме, к'арш'чава-
 те, к'арш'чаваа
 90. та'куф
 91. д'едуф
 92. /
 93. /
 94. иска
 95. 'искам, 'искаш, 'иска, 'искаме,
 'искате, 'искаа; иск'ах, ис-
 к'а, иск'а, иск'ајме, иск'ах-
 те, иск'аа
 96. цел'ува: цел'увам, цел'уваш,
 цел'ува, цел'уваме, цел'у-
 вате, цел'уваа
 97. к'ан'е: к'ан'а, к'ан'еш, к'ан'е, к'ан-
 н'еме, к'ан'ете, к'ан'ат
 98.-101. /
 102. гос, г'осте
 103. /

VI

Облека и облекување

1. кош'ул'а
 1а. кош'ул'ка
 2. рак'аф, рак'аве
 3. шеф, шев'о, ш'евове
 4. /
 5. јак'а, јак'ата
 6. к'онче, к'опчета

7. гаш'ки
 8. ма'ш'ки г'аш'ки
 9. флокуз'он, флокуз'е
 10. разг'аштен
 11. ћ'еци, ћ'ецове и шалвар'е
 12.-13. /
 14. пишчим'ал' и преск'утник

14а. мал и голем п'ојас
 15. лашн'ица, лашн'ици
 16. ка'иш, каиш'е
 17. чепр'из, чепризе и чепр'изи
 18. ел'ек (м'ашко); ел'ече (ж'ен-ско)
 19. /
 20. кабан'ица
 21. фуст'ањ, фустан'ела
 22. клашн'ик
 23. 'алена (везена) фустан'ела
 24. потпл'ата
 25. комбилиз'оњ
 26. /
 27. рак'адници
 28. шам'иа, шам'ии
 28а. мала шам'иа, в'анена, бела шам'иа
 29. к'арпа
 30. фуст'ан, фустан'ела, фустан'ели
 31. џеп, џебове
 32. п'елени
 33. пов'ој
 34. кож'ух
 34а. кож'ухче
 35. /
 36. о'блекл'о и др'еа, др'еи
 37. /
 38. р'уба
 39. бош'ча
 40. чор'ап, чорапе, и г'ети
 41. т'арл'ак; и стап'ало
 42. нав'ушча
 43. в'арски
 44. обу'шча; и г'уменица, г'уменици; ч'ехла, ч'ехли
 45. бот'уши, џарв'ул', џарвул'е
 46. оп'инци

46а. џарв'ул', џарвул'е
 48. нал'ани
 49. в'арски
 50. /
 51. з'акрпка, з'акрпки
 52. носија; и ст'ара носија
 53. (се) обл'аче; (се) обл'ачем, обл'ачеш, обл'аче; обл'ачеме, обл'ачете, бл'ачат; (се) обл'еку^х, обл'ече, обл'ече; (се) обл'екуј^хме; обл'екуј^хте; обл'екоа
 54. (се) 'опаша; оп'ашеш; оп'аше; (се) оп'ашеме; оп'ашете; оп'ашат; (се) опаш'ах; опаш'а; опаш'а; (се) опаш'ај^хме; опаш'ајхте; опаш'аа; се бех опаш'ала; опаш'ал; опашали
 55. обува се; (се) обув'а^х; обув'а; обув'а; (се) обув'ај^хте; обув'ај^хме; обув'аа; (се) обувам; обуваш; обува; обуваме; обувате; обуват; (се) обух; обу; обу; (се) обуюме; обухте; обуа; обую, обуюте (се)
 55а. собува се
 56. ш'евна маш'ина
 57. егл'а, 'егли, еглите
 58. ш'евна егл'а
 59. плет'ачка егл'а; ш'иш, ш'ишове
 60. кон'ец, к'онци
 61. (да) вд'ене, да ист'егли кон'ецу
 62. нап'арсник
 63. н'ожица, н'ожици; каракл'ик, каракл'изи

64. (з)дер'еш ели расп'ореш;
 расп'орувам; расп'оруваш;
 расп'орува; расп'оруваме;
 расп'орувате; расп'оруваа;
 д'ера(м); дер'еш, дер'е;
 дер'еме, дер'ете, дер'а;
 (з)др'ах, (з)др'а, (з)др'а;
 (з)др'а'ме, (з)драјхте,
 (з)др'аа; распр'ах, распр'а,
 распр'а; распр'а'ме, рас-
 пр'ајхте, распр'аа
65. п'арстеп, п'арстене
66. гр'ивна
67. 'ушници и 'обетќи
68. ģерд'ан; ģердане; п'аниз
69. /
70. зак'аpќи

71. фес, ф'есове
72. фан'ела
73. крој'ач, крој'ачи; крој'ачка;
 кр'оа; кр'оиш; кр'ое; кр'о-
 име; кро'ите, кр'оја; кро-
 'их; кро'и; кро'и: кро'име;
 кро'ихте; кро'ија; скро'их;
 скро'и; скро'и; скро'име;
 скро'ите; скро'ија
74. плет'е; пл'ета; плет'еш; плет'е;
 плет'еме; плет'ете; плет'а;
 пл'ету^x; пл'ете; пл'ете;
 пл'ете'ме; пл'етеј^xте; пл'е-
 туа; упл'етух; упл'ете;
 упл'ете; упл'етиме; упле-
 тујхте; упл'етуа

VII

Стап (куќа и нејзините делови)

1. к'ашча, к'ашчи
- 1а. мала к'ашча; к'ашчичка
2. д'ома
3. двор, дв'орѣ; дв'орѣве
4. ѣгр'ада
5. тем'ел, тем'ели
6. сит, сид'о; с'идове
- 6а. мал'ечок сит
7. п'окриф, п'окриве
8. /
9. стр'еа, стр'еи
10. гр'еда, гр'еди
11. /
12. огн'ишче
13. мес'илник
14. 'изба, 'избата

15. 'изба
16. одај'а; ода'и
- 16а. м'ала, мал'ечка одај'а
17. б'ана, б'ани
18. чард'ак, чард'аци
19. /
20. с'аба, с'аби, с'абите
21. басам'ак, басам'аци
22. басам'ак, басам'аци
23. тав'ан, тав'ане; пот'оњ
24. душем'е, душем'ето
25. душем'е
26. /
27. куш'е, куш'ета
28. в'арта, варт'ата, в'арти, вар-
 т'ите

28а. варт'ичка, варт'ичката
 29. п'енџур
 30. џам; стакл'о
 31. к'амен, к'амене;
 32. т'уфла
 33. кърп'ич (непечапа т'уфла)
 34. кърп'ич
 35. потп'ора, потп'ори и дер'ек,
 дер'еци
 36. оџ'ек, оџ'еко
 37. вар
 38. кл'уч, кл'уч'арка
 39. риз'е, риз'ето; риз'ета; кати-
 н'ар, катин'аре; кат'анец,
 кат'анци
 40. /
 41. с'ажн
 42. 'огин
 42а. ог'инче
 43. ж'ар, жарт'а; ж'арове
 44. п'епел, пепелт'а
 45. пла'мен, пла'мене
 46. дим

47. в'аглен, в'аглене, в'аглиш'ка
 48. главн'а, главн'и, главн'ите
 49. /
 50. кибрит
 51.-53. /
 54. склат
 55. /
 56. пл'евна, пл'евни
 57. отвори: отвор'их, отвор'и,
 отвор'и, отвор'име, отво-
 р'ите, отвор'иа; (ке) 'отво-
 ра, отвор'иш, отвор'и; (ке)
 отвор'име, отвор'ете, от-
 вора
 58. /
 59. 'искра, 'искри
 60. тл'ее
 61. /
 62. кăд'еш; кăд'и ели дим; дим'и
 63. /
 64. сăп, сăбове
 65. кол, к'олове

VIII

Уредување на куќата и посатки

1. п'ечка, п'ечката ели к'умбе,
 к'умбето
 2. /
 3. крив'ат, криват'е, криват'ето;
 'одер
 4. рог'оска
 5. зглавница, зглавници
 6. ресн'ак, ресн'аки
 7. ресн'ак
 8. /
 9. л'ул'ка

10. софр'а, софр'ата
 11. стол, ст'олове, (два) ст'ола;
 кар'екла, кар'екли
 11а. ст'олче
 12. санд'ак, санд'аци, (два) сан-
 д'ака
 13. черга
 14. мус'андра, мус'андри
 15. кил'ер
 16. р'акла
 17. оглед'ало

17а. пок'ашпина
 18. метла, метли; раќ'итувица
 19. ст'омна, чишч'ар
 20. к'анче; ч'еша, ч'еши
 21. бук'ол
 22. к'уп
 23. /
 24. к'утел, к'утело
 24а. к'аца (к'ацаме го луко)
 24б. к'утел
 25. /
 26. кафел'ик, кафел'ак
 27. филиц'ан, филицап'е; (два)
 филц'ани
 28. цив'ек; пан'ица; чин'ија
 29. /
 30. лаж'ица, лаж'ици
 31. в'илица
 32. пош, н'ожове; (два) н'ожа,
 мал'ечки н'ошчета
 33. залуп'ач
 34. д'аршка и црен
 35. г'арн'е, г'арн'ета
 36. полупка, полупки
 37. т'енцура; т'енцури

38. тепц'иа, тепц'ии
 38а. тепц'иче
 39. тиг'ањ
 40. соли'ица
 41. шиш'е
 42. к'от'ел, к'от'ело; к'отли,
 к'отлите; (два) к'от'ела
 42а. к'отл'е, к'отл'ето
 43. каза'њ
 44. пушчуви
 45. нушчуви
 46. /
 47. пешч'а, пеш
 48. лог'ата
 49. точ'илка и крак
 50.-51. /
 52. софр'а
 53.-54. /
 55. с'ито, с'ита
 55а. луп; лубо
 56. канд'ило; феп'ер, фен'ере
 57. /
 58. /фит'ил, фит'или
 59. к'утел
 60. сат, с'адове

IX

Приготвување храна

1. л'ап, л'аба, л'абове
 1а. /
 2. /
 3. бр'ашно
 4. тест'о, тест'ото
 5. квас
 6. /

7. разм'асува (се); размес'е: р'аз-
 меса, размес'еш, размес'е;
 размес'еме, размес'ете,
 размес'ат; размес'их', раз-
 мес'и, размес'и; размес'и-
 ме, размес'ите, размес'ија
 8. к'исне / ст'асува
 9. тр'ици

10. кр'аишт'е, кр'аишт'а
11. тро'а
- 11а. трош'ичка
12. /
13. пог'ача, пог'ачата
16. /
17. з'алак
18. /
15. п'итка, пог'ача
14. мур'узннк
19. глибаф
20. 'ърж'ен, 'р'ажен
21. мур'узен
22. ечем'еноф
- 23-24. /
25. б'аркад'а
26. б'ајнца
- 27.-29. /
30. тиган'ици; фуд'ули
31. поп'ара, поп'арата
32. сул'овра
- 33.-37. /
38. сол', сол'т'а
39. сол'ен / бессолен
40. м'есо
- 40а. месц'е
41. слан'ина / др'опка
42. кр'ешк'ина
45. мас, ма'ст'а
44. кул'ак
43. /
46. жл'абурина, жл'абурини
47. шуж'уци, к'арвадици, баб'ур-ки, поб'оч'ук
48. топ'и: т'опа, т'опиш, топ'и; т'опиме, т'опите, т'опаа
49. гов'ежо
50. тел'ешк'о
51. п'илешк'о
52. ј'агнешк'о
53. м'есо от к'ок'ошка
54. м'есо от г'аска
55. з'ајашк'о
56. вар'иво / м'анца
57. м'асло
58. зејт'ин; шарлаг'ань
59. ј'ајца, јајц'ето
60. ж'ачка, ж'ачката
61. белк'а
62. чер'упка
63. мл'ак'о
64. к'исело мл'ак'о, кв'асено мл'ак'о
65. /
66. кр'авјо
67. 'овч'о
68. к'озјо
69. б'иволск'о
70. с'ара
71. /
72. к'ожур'ец, к'ожур'ец'о
73. шек'ер, шек'ере
74. каф'е
- 75а. рак'ијка
76. сливова, џ'анкова
77. цер'ешова
78. в'ино, вин'ото
- 78а. винц'е, винц'ето
79. оц'ет
80. /
81. рас'ол', рас'олева в'ода
82. јас'т'е
83. пит'е
- 83а. блак
84. горч'ил
85. к'исел
86. зак'уска
87. руч'ок

88. 'ужи́па
89. ве́че'ра
90. ја́д'сме
91. ру́ч'ајме
92. ве́че'рајме
93. ма́си (го): ма́са. ма́сиш, ма́си;
ма́симе, ма́сите, ма́са; ме-
с'их', мес'и, мес'и; мес'и́ме,
мес'их'те, мес'и́ја
94. пе́че (го): п'ска, пе́ч'еш, пе́че;
пе́ч'сме, пе́ч'ете, п'сча;
п'скух', п'че, п'че; не́ч'еј-
ме, пе́ч'ех'те, пе́ч'са; п'е-
кал, п'екла, п'скле; исп'е-
кух', исп'ече, исп'ече; ис-
п'еку́јме, исп'екух'те, ис-
п'екоа
95. пасо́ли. со́ли: со́ла, со́лиш,
со́ли; со́лиме, со́лите.
со́ла; Посо́ли ја́ст'ето!
Посо́лите ја́ст'ето!
96. /
97. п'ис: п'и́ја, п'исш, п'ис; п'иеме,
п'исте, п'и́јат; пих', пи, пи;
п'и́јме, п'их'те, п'и́ја; ис-
п'их', исп'и, исп'и; исп'и́јме,
исп'их'те, исп'и́ја; Пи́ј!
Пи́јте!
97а. (да се) на́п'ие: на́пија, на-
пи́еш, на́п'ие; на́пијаме,
па́пиете, на́пијаа
98. пи́јан, пи́јана, пи́јано
99. црп'е: ц'а́рпа, ц'а́рп'еш, ц'а́рп'е;
ц'а́рп'еме, ц'а́рп'ете, ц'а́р-
п'еа; ц'а́рпах', ц'а́рп'а, ц'а́р-
п'а; ц'а́рп'ајме, ц'а́рпах'те,
ц'а́рп'аа
99а. на́па́н'их'
99б. к'анчс; ч'а́рп'ак
100. в'ари: в'а́ра, в'ариш, в'ари;
в'ариме, в'арите, в'ара;
нава́р'их', нава́р'и, нава́р'и;
нава́р'и́ме, нава́р'ихте,
нава́р'ија
101. кл'опа / вр'ис
102. п'а́на, п'а́ната
103. п'ара
104. вр'а́л/гор'еш, горешта,
горешто
105. /
106. б'а́лиме, б'а́ли: б'а́ла, б'а́лиш,
б'а́ли; б'а́лиме, б'а́лите, б'а́-
ла; обел'их, обел'и, обел'и;
обсл'и́ме, обел'ихте,
обел'ија
107. м'ута
108. мут'асал ла́бо
109. ри́бена
110. па́ча, па́чи
111. ф'а́рла, ф'а́рлаш, ф'а́рла;
ф'а́рламе, ф'а́рлате, ф'а́р-
ла; ф'а́рл'их', ф'а́рл'и, ф'а́р-
л'и; ф'а́рл'и́ме, ф'а́рл'их'те,
ф'а́рл'ија

X

Обработка на земјата

<p>1. н'ива, н'иви
 1а. слок, сл'огове
 2. /
 3. из'орана н'ива
 4. 'орница
 5.-6. /
 7. трап
 8. /
 9. 'орница
 10. лeн'ишт'е
 11.-12. /
 13. нас'ана н'ива
 14. м'сжник
 15. мeж'а
 16. /
 17. бразд'а, бразд'и, бразд'ите
 18. г'убре
 19. бун'иште
 20. /
 21. со'а, со'ата
 22. плук, пл'угове
 23. р'ало, р'ала
 24. /
 25. дамал'ук
 26. пг'ица
 27. пал'ешник
 28.-29. /
 30. јар'ем, јар'еми
 31. ж'егла, ж'егли
 32.-33. /
 34. гр'ана
 35. о'ст'ен, о'ст'ени
 36. с'арп, с'арнове, (два) с'арпа
 37. в'арп'ачка
 38. к'ос'а
 39. ра'коф'атка</p> | <p>40. /
 41. сноп, сн'опове
 42.- 43. /
 44. арм'енка
 45. р'етче, рет
 46. арман'е, арман'есто
 47. с'ан, с'анове
 48. /
 49. в'ила, в'или
 50. за'штите, за'бите
 51. лоп'ата
 52. рeшк'о, рeшк'а, рeшк'а
 53. д'арм'он', д'арм'он'а, д'арм'они
 54. к'утел, к'утли
 55. пл'свел
 56. ор'е: 'ора, ор'еш, ор'е; ор'еме,
 ор'ете, ор'ат; ор'ах', ор'а,
 ор'а; ор'ајме, ор'ах'те,
 ор'аа
 57. с'ае: с'аја, с'аеш, с'ае; с'аеме,
 с'аете, с'ајаа; с'ах', с'а, с'а;
 с'ајме, с'ах'те, с'аја; с'ај!
 'с'ајте!
 58. жне: жпа, жнеш, жне;
 жн'ејме, жн'ејте, жнат;
 жнах', жна, жна; жн'ајме,
 жн'ах'те, жн'аа; о'жн'ах',
 о'жн'а, о'жп'а; о'жн'ајме,
 о'жн'ах'те, о'жн'аа
 59. пож'атва
 60. в'арп'идба, пов'арш'идба
 в'арши: в'арша, в'аршиш, в'арши;
 в'аршиме, в'аршите, в'ар-
 шат; в'арш'их', в'арш'и,
 в'арш'и: в'арш'име,
 в'арш'их'те,
 в'арш'ија; в'арши!
 в'арш'ете!</p> |
|---|---|

62. /
 63. чука (се)
 64. /
 65. кол', к'ол'че
 66.-70. /
 71. лос, л'остове, л'оста
 72. /
 73. кор'ито / н'опі́қи
 74.-75. /
 76. чув'ал, чувал'е
 76а. чув'алче
 77. /
 78. ко'са
 79. д'аршка
 80. р'ачка
 81. /
 82. наков'ална
 83. остр'ило
 84. /
 85. гребл'о
 86. с'сно
 87. повтор'ак
 88. к'упка

89. /
 90. над'еното
 91. /
 93. лив'ада
 94. /
 95. сенок'ос
 96. к'оси: к'оса, к'осиш, к'оси;
 к'осиме, к'осите, к'осаа;
 окос'их', окос'и, окос'и;
 окос'ијме, окос'их'те, око-
 сија
 97. 'остри / кл'епа
 'остри: 'остра, 'остриш, 'остри;
 'остриме, 'острите, 'ос-
 трат; наостр'их', наостри,
 наостр'и; наостр'ијме, на-
 остр'их'те, наостр'ија; ос-
 тр'их, остр'и, остр'и; ост-
 тр'ијме, остр'ихте, остр'ија
 99. /
 100. мот'ика
 101.-102. /
 103. краг

XI

Занаети

1. дер'ак
 2. /
 3. 'урка, 'урката
 4. верт'сно, верт'еното
 5. пр'ешлен
 6. /
 7. мотов'илка, мотов'илката
 8. разб'ој, разб'ое
 9. кросн'о, кросн'ото, кросн'а
 10. руд'ањ

11. б'ардо
 12. наб'ардило
 13. н'ишк'алк'и, н'ишк'алк'ите
 14.-15. /
 16. зап'ци, зап'ците
 17.-18. /
 19. ц'ави, масур'е
 20. суф'ал'ка
 21.-22. /
 23. лен

24. /
25. кад'ела, кад'ели, кад'елите
26. кад'елка
27. клаб'о
- 28.-29. /
30. ват'ок
- 31.-32. /
33. вал'евица, вал'евицата
34. /
35. прежа
36. в'анен, в'анено
37. л'енен
- 38.-39. /
40. пред'е: пред'а, пред'еш, пред'е,
пред'еме, пред'ете, пред'а;
пред'ух, пред'е, пред'е,
пред'име, пред'ихте, пре-
дува; напред'ух, напред'е,
папред'е, напред'име, на-
пред'ихте, напред'ува
41. че: ча, чеш, че; ч'еме, ч'ете,
ча; тках, натк'а, натк'а;
натк'аїме, натк'ахте, нат-
к'а; иск'ах, иск'а, иск'а,
искаїме, иск'ахте, иск'аа
42. снов'е: сн'ова, снов'еш, снов'е,
снов'еме, снов'ете, спов'а;
снов'ах, снов'а, снов'а, сно-
ваїме, снов'ахте, снов'аа;
основ'ах, основ'а, основ'а,
основаїме, основ'аа, осно-
ваа
43. балт'ија
44. /
45. д'аршка
46. балт'ија
47. тесла
- 47а. тесличка
- 48.-49. /
50. три'он
- 50а. ц'ага
51. руг'ањ
52. /
53. св'ардел'
- 53а. св'арделче
54. глет'о
55. чарк
56. д'аска, д'аски
57. /
- 57а. ц'апи: ц'апа, ц'апиш, ц'апи,
ц'апиме, ц'апите, ц'апаа;
нацап'их, нацап'и, нацап'и,
нацап'име, нацап'ихте,
нацап'ија; цап'их, цап'и,
цап'и, цап'име, цап'ихте,
цап'ија
58. ск'еле
59. сече: сека, сеч'еш, сеч'е,
сеч'сме, сеч'ете, сек'а;
секу'х', сече, сече,
секвиме, секвите, секуа;
насеку'х', насече, насечс,
насеквиме, насеквите,
насскуа
60. ст'арже: ст'арга, ст'арж'еш,
ст'арже, ст'аржеме, ст'ар-
жете, ст'арж'а; наст'аргу'х',
наст'арже, наст'арже, на-
ст'аргуме, наст'аргу'х'те,
настргуа; ст'арж'ех', ст'ар-
же, ст'арже, ст'аржеме,
ст'арж'ехте, ст'аржеа
61. б'ачва, б'ачвата
62. буренце
63. к'аца
64. дно
65. л'етви
66. 'обрач, 'обраче

- 67.-69. /
 70. п'иро
 71. ков'ачница
 72. огн'ишче
 73. мех', м'сх'ове
 74. жел'езо
 75. жел'езен, жел'езна
 76. чук, ч'укове
 77. наков'ална
 78. кл'ешки
 79. ѿр'а
 80. ѿр'осано
 81. /
82. ков'е: к'ова, ков'еш, ков'е,
 ков'еме, ков'ете, ков'а; ко-
 в'ах', ков'а, ков'а, кова'јмс,
 ковах'те, ков'а:
 83. остр'ило, шм'ергил
 84. пл'очи
 85. пир'ун, пирун'е
 86. п'ака, ш'аки
 86а. з'амба
 87-90. /
 91. сребр'о
 92. злат'о
 93.-94. /

ХП

Домашни животни

1. коњ/кон, к'оне; коњ'е/кон'е;
 к'онче
 2.-3. /
 4. коб'ила
 5. ждре'бе, ждреб'ове, ждр'еп-
 чета, ждреб'ета
 6. ждре'бе
 7. маг'аре, кат'ар, м'уле
 8. маг'арица
 9.-10. /
 11. вол, в'оле; вол'овс; (два) в'ола
 13. чифт; ч'ифтов,ето
 14. бик, б'икове
 15. кр'ава
 16. тел'е
 17. ј'алова
 18. бич'е
 19. /
 20. параск'ина
 21. гов'едо, гов'еда, гов'едата
 22. б'ивол
23. биволи'ца
 24. доб'итак
 25. офц'а, офц'ата
 26. ов'ен
 27. ј'агне, ш'иле
 28. коз'а, коз'ите
 29. п'арч, п'арчове
 30. ј'аре, ј'арета
 31. г'уде ели свињ'а
 32. к'арвн'ик, к'арвн'ици
 33. нер'ез
 34. м'атори'ца
 35. г'уде, г'уенца
 36. к'уче, к'учета
 37. к'учка
 38. ловд'иско к'уче; п'але, пал'ета
 39. к'отка
 40. котар'ак
 41. к'оте
 41а. кот'енце
 42. гр'ива

43. оп'ашка	77. /
44. коп'ито, коп'ита	78. кош!
45. рок, р'огове, р'огов,ето, (два) р'ога	79. уш!
45а. рокче	80. чукш!
46. 'име, 'името	81. ујс!
47. б'оскі, б'оските	82. гуш!
48. в'ана	83.-84. /
49. /	85. их'!
50. д'урла	86. мац-мац!
51. н'окти	87. /
52. /	88. п'одник
53. бул'ук	89. јасл'и
54. пас'е	90.-91. /
55. бод'е	92. к'очина, к'очини
57. бл'ае	93.-94. /
58. цвич'и	95. к'арми: к'арма, к'армиш, к'ар- ми, к'армиме, к'армите, к'армат
59. к'опа	96. /
60. лае	97. преж'ива
61. ждр'еби се	98. рев'е, р'ука, муч'и
62. ј'агни се	99. мј'уче
64. ст'елена	100.-101. /
65. сигм'ална	102. коп'ито
66. сигм'ална	103. лин'ее (се)
67. спр'асна	104. к'озина
68. ум'ира, умре	105. зоп
69.-74. /	106.-107. /
75. ај, ај!	
76. ди!	

ХІІІ

Сточарство

1. ш'иле	6. овн'е
2. сигм'ална	7. ш'иле
3. коч'; к'очове	8. ј'алова
4. /	9. /
5. к'ус'ем	10. параск'ина/ п'арвк'ина

11. рогуша/рог'аша
12. шу́та
13. в'акла
14. р'уда
- 15.-16. /
17. /
18. егр'ек
- 18а. д'арв'арник
- 19.-21. /
22. ко́либа
23. стр'ага
24. /
25. ко́либа
26. на́д'арница
- 27.-29. /
30. м'андра, м'андри
31. овч'ар, чоб'ан
32. /
33. ма́ндрати́ја
34. /
35. ведр'о
36. котл'е; котл'ета
37. чу́рилка
- 38.-39. /
40. поткв'аса
41. м'атени́ца
42. с'ирене
43. цв'ика
44. 'урда
45. /
46. ца́д'илник; ца́д'илници, ца́д'ил-
ни́ците
- 46а. ца́ди: ца́да, ца́диш, ца́ди, ца́-
диме, ца́дите, ца́д'аа;
47. ко́жер'ец
48. кра́л'ук, кра́л'уци
49. ча́нта
50. ма́з'е: ма́за, ма́з'еш, ма́з'е,
ма́з'еме, ма́з'ете, ма́з'аа;
изма́з'их', изма́з'е, изма́з'е,
изма́зиме, изма́зите,
изма́з'уа; ма́з'ех', ма́з'е,
ма́з'е, ма́з'сїме, ма́з'ех'те,
ма́з'са
- 51.-52. /

XIV

Диви животни, лазачи, инсекти

1. ва́к, ва́ци
- 1а. ва́лч'е
2. ва́чи́ца/ва́лчи́ца
3. ме́чка, ме́чки
4. ме́чок
5. лис'и́ца
6. /
7. пла́х
8. за́јек, за́јци; за́јчи́ца; за́јче
9. са́рна, срн'енце
- 10.-11. /
12. ел'ен, ел'ени
13. ка́теричка
14. /
15. пор; грама́д'у́јка
16. невест'у́лка/ невест'у́лки; бе́л-
ка
17. еш, 'ежове
- 17а. 'ешче
18. же́лка
19. /
20. пр'илеп, пр'илепе

21. кър'тица; кър'тици
 22. /
 23. миш'ок, миш'оци
 24. плăх
 25. д'ивјеч
 26. /
 27. д'ивјеч
 28. вие
 29.-32. /
 33. змиј'а
 33а. змич'с
 33б. пăзи
 34. смок
 35. /
 36. г'ушчер
 37. пăж'ок
 38. дăжд'овпик
 39. ж'аба, ж'аби
 40. /
 41. жаб'уњак
 42. змиј'арник
 43. к'ăца, кăцне
 44. пăзи
 45.-46. /
 47. отр'оф
 48. в'ашка/ в'ашкѝ
 49. б'ăа, б'ăи
 50. гн'ида, гн'иди; шин'е, шин'ета
 51. /
 52. к'ърлеш
 53. шкăрпј'а

54. стон'онка, стон'онкѝ
 55. п'ајак, п'ајази
 56. п'аужипа
 57. /
 58. ц'ървјак, ц'ърве
 59. /
 60. пиј'авица
 61. мр'афка; мр'афкѝ
 62. т'одорче
 63. мара'уњак
 64. /
 65. ск'ачка
 66. /
 67. м'уа, м'уи
 68. 'оса, 'оси
 69. ком'ар, комар'е
 70. /
 71. пепер'уда, пепер'уди
 72. ш'еле, ш'слетѝ
 73. /
 74. пчел'а, пч'елите
 75. цар'ица, цар'ицата
 76. т'ъртер, т'ъртери
 77. рој'ак
 78. к'ошара
 79. пчел'арник
 80. п'иги
 81.-82. /

XV

Риби

1. р'иба, р'иби
 1а. р'ипка; цир'е, цир'ета
 2. паст'ърва
 3. /
 4. јаг'ула
 5. л'успи

6. ајв'ер
 7.-8. /
 9. риб'ар, рибар'е
 10. в'адица
 11.-12. /

XVI

Птици

<p>1. кок'ошка
 2. /
 3. пет'ел; п'етли
 4. гребен'ец
 5. п'иленце; п'илета
 6. г'аска; г'ас'ки
 7. гас'ок; гас'оци
 8. /
 9. п'атица, п'атици
 10. пат'ок
 11. мис'урка; мис'ур'ки
 12. мис'ур
 13. /
 14. г'алап; г'алабе
 15. јајце, јајца
 15а. черупка
 16. ж'ачка
 17. белт'ак
 18.-19. /
 20. п'оси
 20а. сн'есе
 21. п'ае; кукур'ига: п'аа, п'аеш,
 п'ае, п'аеме, п'аете, п'ја;
 п'ах', п'а, п'а, п'ајме, п'ах'те,
 п'аа;
 22. старец
 23. к'аца
 24. кр'ека
 25. кр'ека
 26. греб'е
 27. /
 28. т'а'к'а-т'а'к'а</p> | <p>29. т'а'к'а-т'а'к'а
 30. /
 31. иш!
 32. п'одник, п'однико
 33. каф'ес, каф'езо; галаб'арник
 34. пт'ици, пт'иците; п'илета
 35.-38. /
 39. к'алв'ач
 40. слав'еј; слав'ејчета
 41. л'астовица
 42.-43. /
 44. шт'аркул'; шт'аркале; шт'ар-
 калче
 45.-47. /
 48. г'арга; г'ар'ги
 49. б'ухал
 50. кукум'јавка
 51. ор'ел; 'орли; орл'ета
 52. јастреп
 53.-60. /
 61. к'офка; к'оф'ки
 62. крил'о; крил'а
 63. п'ерушина; п'ерушинка; пер'а
 64. /
 65. н'окти
 66. г'аскино јајце
 67. јајце од ор'ел
 69. лет'и: лет'а, лет'иш, лет'и,
 лет'име, лет'ите, лет'ат
 70. /
 71. гр'аче
 72.-76. /</p> |
|--|---|

XVIII

Транспорт и комуникација

1. паќ; п'аќишќа; паќове, два
 п'аќа
- 1а. п'атичка
- 2.-3. /
4. раск'јрсница
5. /
6. зав'иен паќ
7. мос'; м'остове
м'ошче
- 8.-11. /
12. гребл'а; лоп'ати
13. г'ем'ија
14. к'орап; к'ораби; корапч'ета
15. кол'а
16. двок'олка
17. кол'а
18. кар'уца
19. в'олска кол'а
20. /
21. стран'ица, стран'ици
22. с'ап, д'аѓи
- 23.-24. /
25. т'јрк'ало, т'јрк'ала
- 26.-30. /
31. сањ'а
32. н'озе
33. /
34. сед'ало, сед'алото
- 35.-36. /
37. влак; влаковс; влакче
38. самол'ет
39. кол'а; кол'и
40. бенс'ин; бенс'ине
41. велосип'ет
- 42.-43. /
44. пат'ува
45. п'атник; п'атници
46. в'јрв'и по п'ате пеш
47. /
48. т'јрч'и: т'јрча, т'јрчиш, т'јрч'и,
 т'јрч'име, т'јрч'ите, т'јрча;
 т'јрч'ех', т'јрч'е, т'јрч'е,
 т'јрч'ејме, т'јрч'ех'те, т'јр-
 ч'еа
49. /
50. (да) поч'ине: (да) п'очина,
 поч'иниш, поч'ине, поч'и-
 неме, поч'инете, поч'ина;
 почин'ах', почин'а, почи-
 н'а, почин'ајме, почин'ах'-
 те, почин'аа
51. ч'ека: ч'екам, ч'екаш, ч'ека,
 ч'екаме, ч'екате, чек'аа
52. /
53. сам'ар, самар'е
- 54.-59. /
60. в'јж'е
67. ј'аа: ј'аам, ј'ааш, ј'аа, ј'ааме,
 ја'ате, јај'а; јај'ах', јај'а, јај'а,
 јај'аме, јај'ах'те, јај'аа
68. /

XIX

Општествено-политички живот

1. гр'ат, градов'е
2. сел'о, сел'ото; сел'а, сел'ата
3. дър'жава
- 4.-5. /
6. сѣт, сѣд'о; сѣд'илишкѣ
7. затв'ор, затв'ори
8. пресѣда, пресѣдата
9. /
10. крад'е: крада, крад'еш, крад'е,
 крад'еме, крад'ете, крад'а;
 кр'адех', кр'аде, кр'аде,
 кр'адејме, кр'адех'те, кр'а-
 дова
- 10а. уткр'ал; уткр'аде
11. /
- 11а. војн'ик; војн'ици
12. пишт'оф
13. б'омба
14. пушка
15. с'абја; с'абји
- 15а. к'опјс; к'опја
16. стрел'а; стрел'и
17. ор'ажје
18. траб'а
- 19.-23. /
24. војн'а, војн'ата; војн'и, војн'ите
25. /
26. свобод'а
27. мир
28. /
29. пр'авдина
30. кр'ивдина
31. мош
- 31а. п'омош
32. гр'аница; гр'аниците; меж'а,
 меж'ата
33. уч'илишкѣ; г'аци, г'аците
34. писм'о; писм'а
- 34а. к'артичка
35. кн'ига, кн'иги; кн'иже
36. /
- 36а. пис'увам, пис'уваш, пис'ува
37. чит'е: чит'а, чит'еш, чит'е, чи-
 теме, чит'ете, чит'а;
38. комш'ија
39. комш'ијка
40. позн'ат човек
41. /
41. туѓ'ина
42. паз'ар; паз'ари
43. паз'арен ден
- 44.-45. /
46. ст'ока; пок'упќи
47. ч'ини (К'олку ч'ини тов'а?)
48. 'ефтинџ
49. ск'апо
50. таѓров'ија; таѓр'овец
51. /
52. друг'ар; друшка; друж'ина
53. душм'анин
54. /
55. бог'ат
56. /
57. д'ажен сѣм; борчл'ија

XX

Обичаи и вера

1. пр'азник; пр'азници	36. /
2. Бок; Б'оже	37. ма́ртов'ец; ма́ртовци
3.-6. /	38. ма́ртав
7. г'авол	39. умр'ел
8. /	40. смарт
9. Бож'иќ	41. жив'от
10. Коледа	42. киф'ур
11. Велиден	43. гроп
12. Распет пет'ок/ Велик пет'ок	44. гр'обишќа; гр'обишќ'ата
13. Велика с'абота	45. погреб'ение
14. /	46. /
15. Велик четварт'ок	47. рај, раје
16. Спасовден	48. пекл'о, пекл'ото
17. Богор'одица	49. грех'
18. свет'ија	50. /
19. пос; п'остове; п'оста	51. ма́ртн'а/ма́ртв'а недел'а
20. велигд'енски п'остове	52. жал
21. божик'еви п'остове	53. вап'ир; вапир'е
22. ц'арква	54. /
23. манастир; манастири; мана-
стирче	55. змеј; змејове
23а. храм	55а. змејче
24. олтар; олтари	56. /
25. /	57. св'адба
26. св'ешти; свешт'ите	58. ад'ет, ад'ети; обич'ај, обич'аи
27. свешник; свешници	59. вен'ец; венци; венче; венчета
28. цам'ија; цам'ии	60. дар; дарове
29. поп; д'адо попе; попове,
поповете	61. сабор
30. попадија; б'аба попадија	62. тапањ, тапање; теремпе
31. влад'ика	63. /
32. 'оца, 'оцата; 'оците	64. г'ајда
33. /	65. кав'ал; кав'али
34. п'ае	66. 'оро
35. преч'еска (за виното); н'афо-
ра (за лебот)	67. п'асна; п'асни
	68. /
	69. веселба
	70. р'адос; р'адосна

71. ж'алос; ж'ал; м'ака
72. /
73. ж'али
74. /
75. пр'ошка; проши'а недел'е
76. таг'а

77. таг'ува, тажеп
78. (се) кл'ани
79. /

XXI

Небесни тела, страни на светот и време

1. земј'а, земј'ата
2. с'анце
3. м'асеч,ипа, м'асеч,ината
4. свезд'а; св'езди
5. н'овина
6. /
7. п'алнол'уние
8. /
9. зорн'ица
10. веч'ерница, веч'ерницата
11. кв'ачка; кв'ачката
12. /
13. неб'о, неб'ото
14. л'ач, л'ач'и
15. 'исток
16. з'апат
17. с'утрина; изгреф
18. с'анцето изгре
19. за'ожа, зајде
20. вр'аме
21. ден, ден'е; денове, дни
22. нош; н'ошти
23. с'утрина
24.-25. /
26. пл'адне
27. мрак (мрекнува се)
28. /
29. в'ечер

30. поли'ош
31. тевн'ица; т'евно
32. ос'авн'а (се); пос'авн'а (се)
33. (да) ос'авне; (да) пос'авне
34. ј'асен ден; в'иден ден
35. т'евен ден, т'евна, т'евно
36. нед'ал'е
37. м'есец
38. год'ина
39. висок'осна
40. /
41. понед'елник
42. в'торник
43. ср'ада
44. четв'рт'ок
45. не'ток
46. с'абота/с'абота
47. јану'ари
48. февру'ари
49. март
50. април
51. мај
52. ј'уни
53. ј'ули
54. 'авгус
55. сеп'тември
56. окт'омври
57. но'ември

58. дек'ември
 59. с'аат; саат'е
 60.-62. /
 63. пр'олет, пролетт'а
 64. л'ете
 65. 'есен; есепт'а

66. з'име
 67. гор'еш'
 68. гор'еш'
 69.-70. /
 71. мерол'ија

XXII

Релјеф и геолошки состав на земјата

1. плапип'а, плапип'ата, плапип'и;
 гор'а
 2. /
 3. в'арх, в'архов'е
 3а. ба'ир, баир'е
 4.-7. /
 8. рит, р'итов'е; стен'а
 9. /
 10. бил'о
 11. сл'аме
 12. чук'ар
 13.-14. /
 15. площ; пол'ана
 16. /
 17. р'авница
 18. дер'е
 19. /
 20. прол'ука
 21. /
 22. д'упка
 23. тр'ап, тр'анове
 24. ј'ама
 25. п'ешт'ери
 26. дол
 26б. д'олче
 26в. дер'е
 27.-28. /
 29. равн'ак

30. /
 31. п'ешт'ера
 32. пропадн'алото
 33. /
 34. пол'ана
 35. /
 36. ба'ир
 37. камен'есто; камен'ит
 38. стен'а, ст'ен'ата, ст'ен'ите;
 к'арпа
 39. /
 40. к'амен, к'амене; к'аменето
 41. /
 42. грам'ада
 43.-44. /
 45. бигор
 46. /
 47. пес'ок, пес'око
 48. песочл'ив, песочл'ива
 49. мр'амор
 50. гл'ина
 51. ц'арв'ена з'емја
 52. н'овинска з'емја
 53. /
 54. мел
 55. /
 56. ст'ипца, шт'ипца
 57. крем'ен

XXIII

Метеорологија

1. в'äter, в'äтришќа	19. снeк, снeго
1а. в'äterчe	20.-23. /
2. вeј'авицa	24. нaв'eхќи снeк
3. ф'ärt'упa	25. рoс'a
5. б'урјa; лaп'авицa	26. ц'унцурe
6. вeтpов'ит	27. слaн'a
7. 'oблaк, 'oблaци	28. лeт
8. мaгл'a, мaгл'и	29. ц'унцурe
9. мaгл'иф	30. јaч'и
10. свeтк'авицa	31. г'ärm'и; тp'ескa
11. св'ätкa	32. к'aпe дaш. вaли дaш;(дa) к'a-
пe; (дa) зaк'aпe
11а. г'ärm	33. /
12. г'ärm'eж	34. д'äждов'ит
13. д'äг'a	35. св'етäl дeн; ј'аснa нoш; вeдaр
14. дaш	36. /
15.-16. /	37. д'äждов'ит
17. д'äжд'овнa в'одa	
18. гpaт	

XXIV

Хидрографија

1. 'извop	18. вир, вир'o; в'ирoвe
2. кл'адeнeц	19.-22. /
3. рeк'a, рeк'атa; рeк'итe	23. 'oстрoф, 'oстрoвe, 'oстрoфчe
4. кop'итo, кop'иттo	24. /
5. дeр'e, дeр'eтo, дeр'eтa	25. тeч'e: тeк'a, тeч'eш, тeч'e,
тeч'eмe, тeч'eтe, тeк'a; т'e-
кyх', т'eчe, т'eчe, т'eкyјмe,
т'eкyх'тe, т'eкyхa
6. с'увa р'eкa	26. б'анa/б'aњa, б'ани/б'aњи
7.-11. /	27. в'ирoвe; ч'учурe (c гop'eнтa
в'одa)
12. вoдoп'ат, вoдoп'aди	28. блaтo, т'äрс'aвишќe
13. /	29. блaтo
14. пoт'ок, пoт'oкo; пoт'очe (дeм.)	
15. в'адa	
16. јac, јaз'o; јaзoв'e	
17. вoдoвpт'eж / вpт'eж	

30. езер'о, езер'а	41. м'атен, м'атна, м'атно
31. мор'е, мор'ета	42. б'истар, б'истра, б'истро
32. в'алн'а, в'алн'и	43. сух
33. бл'ато	44. м'окар; в'оден
33а. кал, калт'а	45. дибоко (обратно: плитко)
34. т'иња	46. д'албочин'а
35.-36. /	47. м'ати: м'ата, м'атиш, м'ати,
37. 'извор; кл'аденец; кл'аденче	м'атиме, м'атите, м'ата
38.-40. /	

XXV

Жител на населба и народност

1. Макед'онец, Макед'онка	11.-14. /
2. С'арбин, С'арпк'ина	15. охриц'анин
3. Б'алгарин, Б'алгарка	16.-19. /
4. Русињ'ак, Руск'ина	20. тетов'енец
5. Франц'уз, Француз'ојка	21.-26. /
6. Турчин, Турк'ина	27. гр'ажданин
7. Грк, Грк'ина	28. гр'ажданка
8. Влах	29. с'ел'анин
9. Влах'ина	30. с'ел'анка
10. скоп'јане	31.-34. /

XXVI

Лице според занимањето

1. чоб'анин, чоб'ане	14. тапанц'ија
2. говед'ар, говед'аре	15. песноп'оец
3. говед'арка	16. игро'орец
4. /	17. вод'ар, вод'арка
5. коњ'ар	18. песноп'ојка
6. чоб'анин, офч'ар, коз'ар	19.-20. /
7.-10. /	21. наднич'ар; арг'атин
11. млек'ар	22. мес'ар; кас'апин
12. злат'ар	23. измеќ'ар
13. гајд'ар	24. измеќ'арка

25. ков'ач, ковач'ето
 26. готв'ар
 27. фурниација
 28. /
 29. глед'ач
 30. ајд'ук, ајд'уци
 31. лови'ија
 32. п'евец
 33. /
 34. готв'ачка
 35. /
 36. работник, работници
 37.-38. /
 39. грешник, гр'апници; гр'ашен
 40. гр'апница
 41.-43. /
 44. бег'ачка
 45. везар'ија
 46. дој'ачка
 47. род'илка
 48. свин'ар; гуд'ар

49. пад'ар
 49а. п'ади: п'ада, п'адин, п'ади,
 п'адиме, п'адите, п'адаа
 49б. испад'их', испад'и, испад'и,
 испад'име, испад'их'те,
 испад'ија
 50. /
 51. тка'чица
 52. глед'ач
 53. уч'ител, уч'ителу
 54. с'ади'ја
 55. свид'етел, свид'етеле
 56. к'упец, купув'ачи
 57. сид'ар, сид'аре; дограмац'ија
 друг'ерин, дуг'ере
 57а. s'ида: s'идам, s'идаш, s'ида,
 s'идаме, s'идате, s'идаа;
 сид'ах', сид'а, сид'а, сид'ај-
 ме, сид'ах'те, сид'аа; иси-
 д'ах', исид'а, исид'а, исид'ај-
 ме, исид'ах'те, исид'аа

ЛИТЕРАТУРА

Кирилица

- Алексиев 1931: Алексиев Никола, Разложкият говор, *Македонски преглед*, VI, кн. 2, София.
- Аргировски 1998: Аргировски Мито, *Грцизмиите во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Асенова 1989: Асенова Петя, „Основни проблеми на балканския езиков съюз“, *Балканско езикознание*, София.
- Балабанов и др. 1998: Коста Балабанов, Славко Димевски, Блаже Конески, Милош Константинов, Александар Матковски, Драгослав Ортаков, Александар Стојановски, Вера Стојчевска-Антиќ, Крум Томовски, *Историја на македонскиот народ*, том 2, Институт за национална историја, Скопје.
- Белиќ 1925: Белиќ Александар, „Аорист имперфективних глагола“, *Јужнословенски филолог В*, Београд, 171-182.
- Белиќ 1935: Белиќ Александар, *Галички дијалекти*, Српска краљевска академија, Београд - Срем. Карловци.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, I, II, III, IV, БАН, София, 1971, 1979, 1986, 1995.
- Бернштејн, Клепикова 1989: Бернштейн, С.Б., Клепикова, Г. П. „Восточнороманское влияние в лексико-семантической сфере внутри и вне балканского языкового союза (БЯС)“, *Материалы к VI Международному конгрессу по изучению стран Юго-восточной Европы*, Москва.
- Бетински 2013: Бетински Илија, *Беровскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Бојковска 2003: Бојковска Стојка, *Радовишкиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Бојковска 2006: Бојковска Стојка, *Мегленскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

- Бондарко, Булапин 1967: Бондарко А.В., Буланин Л. Л., *Русский глагол*, Ленинград.
- Бондарко 1971: Бондарко А.В., *Грамматическая категория и контекст*, Ленинград.
- Бондарко 1976: Бондарко А.В., *Теория морфологических категорий*, Ленинград.
- Бондарко 1978: Бондарко А.В., *Грамматическое значение и смысл*, Ленинград.
- Бондарко 1984: Бондарко А.В., *Функциональная грамматика*, Ленинград.
- Бунина 1959: Бунина И.К. *Система времен старославянского глагола*, Москва.
- Велјапова 1997: Велянова Борисова Даниела, *Ти оѝ Банско ле си? Лексика от говора в Банско с нар. тълкуване*, Банско.
- Велковска 1998: Велковска Снежана, *Изразување на резултативността во македонскиот стандарден јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Велковска 2011: Велковска Снежана, *Системи од македонската лексикологија и лексикографија*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Видоески 1950: Видоески Божидар, *Поречкиот говор*, Скопје.
- Видоески 1957: Видоески Божидар, „Кичевскиот говор“, *МЈ*, VIII, стр. 31-90.
- Видоески 1958: Видоески Божидар, „Говорот и топонимијата на кичевските села од тајмишката група. - I: Говор; II: Топонимија“. *МЈ*, IX, 1-2, стр. 17-65: 1 к.
- Видоески 1962: Видоески Божидар, *Кумановскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Видоески 1973: Видоески Божидар, „Дијалектната база на македонскиот литературен јазик“, - *Предавања - VI семинар*, стр. 1-10.
- Видоески 1978: Видоески Божидар, „Вокалните системи на македонскиот литературен и дијалектен јазик“, *Прилози*, III, 1, МАНУ, Скопје, стр. 79-98.
- Видоески 1988: Божидар Видоески, *Разлошкиот говор во Вуковите записи и денеска*, ПрилОЛIII, МАНУ; XIII, 2, стр. 11-30.
- Видоески 1988: Божидар Видоески, *Петричкиот говор*, ПрилОЛIV, МАНУ; XIV, 1, стр. 5-42.

- Видоески 1992: Видоески Божидар, „Говорот на селата Плевна и Горно Броди, Драмско“, ПрилОЛЛН, МАНУ, XVII, 2, Скопје, стр. 5–89.
- Видоески 1995: Видоески Божидар, „Централните говори (општа карактеристика и внатрешна диференцијација)“, ПрилОЛЛН, XX, 1–2, МАНУ, Скопје.
- Видоески 1998: Видоески Божидар, *Дијалектните на македонскиот јазик, том 1*, МАНУ, Скопје.
- Видоески 1999а: Видоески Божидар, *Дијалектните на македонскиот јазик, том 2*, МАНУ, Скопје.
- Видоески 1999б: Видоески Божидар, *Дијалектните на македонскиот јазик, том 3*, МАНУ, Скопје.
- Видоески 1999в: Видоески Божидар, *Географската терминологија во дијалектните на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје.
- Видоески 2000а: Видоески Божидар, *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ, Скопје.
- Видоески 2000б: Видоески Божидар, *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје.
- Видоески 2000в: Видоески Божидар, *Текстови од дијалектните на македонскиот јазик*, ИМЈ, Скопје.
- Видоески и др. 1998: Б., Димитровски Т., Угринова-Скаловска Р и Конески К. *Правони на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Влаховиќ 1984: Петар Влаховиќ, Промени и континуитет у нашим свадбеним народним обичајима, Зборник од XXXI конгрес на Сојузот на здруженијата на фолклористите на Југославија, Радовиш, Скопје.
- Гајдова, Лаброска 2000: Гајдова Убавка, Лаброска Веселинка, „Ареалите на членската морфема кај именките од машки род во еднина што завршуваат на консонант (според картотеката на МДА)“, *XXVI научна дискусија*, Скопје, стр. 203–216.
- Гајдова 2002: Гајдова Убавка, *Темпоралната карактеристика на финишните гласовски конструкции во јужноисточните македонски говори*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Гајдова 2008: Гајдова Убавка, *Условниот период во дијалектните на македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- ГБР 1994: *Грчко-български речник*, БАН, Институт за български език, София.
- Георгиев 1982: Георгиев Вл., „Възникване на палаталните съгласни к' и г' от ш'т', ж'д' в югозападни български говори. – Бълг. ез., 1982, № 5, 398–404.

- 288

- Иванова 1999: Иванова Олга, *Смудии од ѝоѝономијаѝа и аниѝроѝономијаѝа*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Илиевски 1988: Илиевски Петар, *Балканолошки лингвистички смудии*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- ИСРМГ 1992–2001: *Инѝенцијално-синѝаксички речник на македонскиѝе ѝлаѝоли*, I -VI, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Јакоски 1983: Воислав Јакоски, *Фоклорот во македонската драма*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонска книга, Скопје.
- Јашар-Настева 1962/63: Јашар-Настева Оливера, „Македопските калки од турскиот јазик“, *МЈ*, XIII-XIV, Скопје, стр. 109-172.
- Јашар-Настева 2001: Јашар-Настева Оливера, *Турскиѝе лексички елементиѝи во македонскиоѝ јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Каралийчев, Вълчев 1963: А. Каралийчев, В. Вълчев, *Българско народно творчество*, София, том IX.
- Китевски 1997: Марко Китевски, *Македонска народна лирика (обредни песни)*, Институт за македонска литература, Култура, Скопје.
- Киш 1996: Киш Маријапа, *Дијалекѝнаѝа лексика од обласѝа на расѝиѝелниоѝи свеѝи*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Киш 2005: Киш Маријана, *Морфолошкаѝа сѝрукѝура на ѝридавкиѝе во македонскиоѝи лиѝератѝурен и дијалекѝен јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Киш 2010: Киш Маријана, *Лексички, зборообразувачки и морфоѝакѝички особеносѝи на македонскиѝе дијалекѝи*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Копески 1954: Копески Блаже, *Грамаѝика на македонскиоѝи лиѝератѝурен јазик, дел II*, „Просветно дело“, Скопје.
- Копески 1981: Конески Блаже, *Грамаѝика на македонскиоѝи лиѝератѝурен јазик*, Култура, Македонска книга, Скопје.
- Конески 1982: Конески Блаже, *Исѝорија на македонскиоѝи јазик*, Култура, Скопје.
- Конески 1993: Конески Блаже, „Ономастичко-митолошки теми“, *Прилози на МАНУ XVIII*, 1, Скопје, 5-23.
- Конески 2004: Конески Блаже, *Грамаѝика на македонскиоѝи лиѝератѝурен јазик*, Скопје.
- Конески 1995: Конески Кирил, *Зборообразуваѝео во современиоѝи македонски јазик*, „Бона“, Скопје.

- Корубин 1986: Корубин Благоја, *Јазикот наш денешен*, книга четврта, „Огледало“, Скопје.
- Корубин 1990: Корубин Благоја, *На македонскограмајнички ѝеми*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Корубин 1994: Корубин Благоја, *Македонски исџорио-соџолинџ-висџички ѝеми*, „Матица македонска“, Скопје.
- Лаброска 1999: Лаброска Веселинка, „Употребата на збирната и избројаната множина во македонскиот дијалектен јазик“ *Придонесот на Блаже Конески за македонската култура*, Скопје, стр.125–129.
- Лаброска 2002: Лаброска Веселинка, „Градскиот кичевски говор (генерациски разлики)“, *Македонски соџолинџвисџички и филолошки ѝеми*, Совет за македонски јазик на Република Македонија, Скопје, стр.137–144.
- Лаброска 2004: Лаброска Веселинка, „Од падежниот систем на македонскиот кичевски говор“, *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich, 4, Opis, konfrontacja, przekład*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Лаброска 2008: Лаброска Веселинка, *Кичевскиот џовор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Лаброска, Гајдова 2010: Лаброска Веселинка, Гајдова Убавка, *Искажување на акузативот во дијалектот на македонскиот јазик*, Скопје, XXXV научна конференција на XLII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 221–232.
- Лаброска, Томовски 2011: Лаброска Веселинка, Томовски Дарко, *Фонема /в/ во санди во долнојолошкиот џовор*, МЈ, Скопје, 87–94.
- Лаброска и др. 2008: Лаброска Веселинка, Гајдова Убавка, Давкова Ѓоргиева Светлана, Цветановски Гоце, Томовски Дарко, *Врајничко-јолошкиот џовор – духовна ризница*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Маленко 2012: Маленко Билјана, *Шџијскиот џовор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Марковиќ 2007: Марковиќ Марјан, *Ароманскиот и македонскиот џовор од охридско-сџирушкиот регион во балкански контекст*, МАНУ.

- Маслов 1984: Маслов Юрий Сергеевич, *Очерки по аспектологи*, Ленинград.
- Миладиновци 2009: Браќа Димитрија и Константин Миладиновци, *Зборник од народни песни*, Култура, Скопје.
- Минова-Ѓуркова 1991: Минова-Ѓуркова Лилјана, „За разговорниот јазик на македонските родени говорители“, *Лингвистички збор*, бр.1–2, Скопје, стр. 31–43.
- Минова-Ѓуркова 1992: Минова-Ѓуркова Лилјана, „Релативната реченица во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и Јужна Албанија“, *Прилози*, XVII, 1, МАНУ, Скопје.
- Минова-Ѓуркова 1994: Минова-Ѓуркова Лилјана, *Синтаксис на македонскиот стандарден јазик*, Радинг, Скопје.
- Младенов, Умленски 1988: Младенов, М. Сл., Ив. Умленски. *Говори (диалекти) в Кюстендилско*, Енциклопедичен речник. Кюстендил. А–Я, София, 134–138.
- Мошин 1975: Мошин Владимир, *Споменици за средновековната и њеновата историја на Македонија*, том I, Архив на Македонија, Скопје.
- Облак 1894: Облак В., *Принос към българската граматика*, СБНУ, XI, София.
- Облак 1994: Облак Ватрослав, *Македонски јазик*, Заедница на македонските културни друштва во Словенија, Љубљана.
- Пеев 1970: Пеев Коста, *За македонскиот дијалектен лексикон*, МЈ, XXI, стр. 123-136.
- Пеев 1976: Пеев Коста, *Земјоделскиот терминологија во македонскиот дијалект*, МЈ, XXVII, стр. 121-143.
- Пеев 1979: Пеев Коста. *Дојранскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Пеев 1987: Пеев Коста, *Кукушкиот говор*, „Студентски збор“, Скопје.
- Пенушлиски 1981: Кирил Пенушлиски, *Македонскиот фолклор*, Мисла, Скопје.
- Пенушлиски 1988: Кирил Пенушлиски, *Одбрани фолклористички трудови* 2, Скопје.
- Пенушлиски 1997: Кирил Пенушлиски, *Приказни за лисицата*, (извор: Цепенков, приказна 8), Матица Македонска, Мелбурн.
- Петроска, Тофовска 2010: Петроска Елена, Тофовска Станислава-

Сташа, Синтеза 1. Основни средства за изразување сегашност во словенските и во балканските јазици, *Сегашноста како лингвистички поим*, ИЦАЛ МАНУ, Скопје, 165–178.

Пипер 1997: Пипер Предраг, *Оглед српске морфосинтаксе (у поређењу са македонском)*, Сеул.

Пољоска 1998: Пољоска Агим, *Лексичка интерференција на македонскиот и албанскиот дијалектен јазик*, „Менора“ Скопје.

Поновски 1959: Поповски Аритон, „Рекапскиот говор“, *Македонски јазик*, X, Скопје.

Поповски 1970: Поповски Аритон, *Македонскиот говор во гостиварскиот крај*; Собрание на општина Гостивар, Гостивар.

РМЈ – *Речник на македонскиот јазик 1,2,3*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 1961.

Савицка, Спасов 1997: Савицка Ирена, Спасов Људмил, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Детска Радост, Скопје.

Саздов 1966: Саздов Томе, Македонска народна поезија, Скопје.

Саздов 1997: Саздов Томе, Усна народна книжевност, Детска радост, Скопје.

Селишчев 1933: Селищев А. М., *Македонские кодичи XVI-XVIII веков*, Издание македонского научного института, София.

Симјановски 2011: Симјановски Влатко, *Називите на дивни животини, лазачи и инсекти во македонскиот дијалект* (магистерски труд во ракопис, одбранет 2011 во ИМЈ „Крсте Мисирков“).

СМР – *Српскохрватско-македонски речник*, „Македонска книга, Просветно дело“ Скопје, 1989.

СРЈ – *Современный русский язык, лексика*, „Просвещение“, Москва, 1977.

Стаматоски 1956: Стаматоски Трајко, *Градскиот џејовски говор*, МЈ, VII, Скопје, 210-242.

Стаматоски 1957: Стаматоски Трајко, *Градскиот џејовски говор*, МЈ, VIII, Скопје, 91-115.

Стаматоски 1959: Стаматоски Трајко, *Од лексиката на Тејовскиот говор*, МЈ, X, кн. 1-2, Скопје.

Станков 1966: Станков В., *Имперфектот в съвременния български книжовен език*, София.

Стапковска 1995: Станковска Љубица, *Македонска ојконимија*, книга прва, *Метаморфоза*, Скопје.

- Стоевска-Денчова 2004: Стоевска-Денчова Еленка, *Кривојаланечкиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Стоевска-Денчова 2009: Стоевска-Денчова Еленка, *Именување на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и балканистички аспекти*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Стоичовски 1992: Стоичовски Благој, *Македонски народни умотворби од Кичевско*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ Скопје, Собрание на општината Кичево, Кичево.
- Стојановски, Ѓоргиев 2001: Стојановски Александар, Ѓоргиев Драги, *Населби и население во Македонија XV и XVI век*, ИНИ, ДАРМ, Скопје, 2001.
- Стојков 1952, 1955, 1962: Стојков Стојко, *Българска дијалектологија*, Софија.
- Сухачев 1987: Сухачев, Н.Л., *Вопросы адаптации латинского языкового элемента в балканском ареале*, Ленинград.
- Таховски 1951: Таховски Ѓ. Атапас, *Грчки зборови во македонскиот народен говор*, Прилог кон етимолошкиот речник на македонскиот јазик, *МЈ*, кн. 1, Скопје.
- ТБР - *Турско-български речник*, Държавно издателство „Наука и изкуство“, Софија, 1962.
- Тополињска 1960/61: Тополињска Зузана, „За словенскиот слободен и неподвижен акцент“, *Македонски јазик*, XI - XII, бр. 1-2, Скопје, 73-79.
- Тополињска 1974: Тополињска Зузана, *Грамматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска 1979: Тополињска Зузана, „Кон дефиницијата на членот“, *Присвојни предавања, прилози и библиографија на новите членови на МАНУ*, Скопје.
- Тополињска 1995: Тополињска Зузана, *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*, кн. I, *Синтакса I*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска 1996: Тополињска Зузана, „Нека-конструкциите и нивниот статус во словенските глаголски системи“, *Прилози*, XXI, 1, МАНУ, Скопје.
- Тополињска 1997: Тополињска Зузана, *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*, кн. I, *Синтакса II*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска 2000: Тополињска Зузана, *Односот гепитив-датив во*

- балканските падежни системи, *Јужнословенски филолог* LVI / 3-4, Београд.
- Тополињска 2003: Тополињска Зузана, *Полски ~ македонски, грамаѓичка конфронтација*. 6. Синтаксичка деривација, МАНУ, Скопје.
- Тополињска 2010: Тополињска Зузана, „Синтеза 3. Секундарни функции на парадигмите чија основна функција е изразување сегашност“ *‘Сегашност’ како лингвистички поим*, ИЦАЛ МАНУ, Скопје, 199-208.
- Тошев 1979: Тошев Крум, *Српскиот говор (според некои материјали од XIX век)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Трајковски 2000: Трајковски Кирил, *Битолскиот градски говор со посебен осврт на лексиката*, докторска дисертација, ракопис.
- ТРМЈ - *Толковен речник на македонскиот јазик 1,2,3,4,5*, ИМЈ „Крсте Мисирков“ Скопје 2003.
- ТРС - *Турецко-рускиот словарь*, Издателство „Русский язык“, Москва, 1977.
- Турски документи за историјата на македонскиот народ*, Опишан пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година, Архив на Македонија, Скопје, 1988.
- Угринова-Скаловска 1979: Угринова-Скаловска Радмила, *Српословенски јазик*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
- Умленски 1965: Умленски Ив., *Кюстендилскиот говор*, София, 282 стр.
- Усикова 1995: Усикова Рина, „Замечания о значении и функционировании аориста в македонском литературном языке“ *МЈ, XL -XLI*, Скопје, 623–631.
- Фрејзер 1937: Џејмс Џорџ Фрејзер, *Златна грана – студија маѓије и религије*, Београд.
- Фридман 1980: Фридман В., „Адмиративност во балканските јазици: категорија против употреба“, *Македонски јазик*, XXXI, Скопје.
- Фридман 1988: Фридман Виктор, „За сложените минати времиња во диховскиот говор“, *Јазичниот појав во Битола и Битолско, денеска и во минатото*, МАНУ, Скопје.
- Цветановски 2001: Цветановски Гоце, *Местото на перфектот во империјално-модалниот систем на каршијачкиот говор*, Македонскиот глагол: синхронија и дијахронија, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

- Цветановски 2001: Цветановски Гоце 2001, *Глаголиите со значење менување влакно кај добииокоии во дијалектиите на македонскиот јазик*, Македонската лексикологија и лексикографија, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски 2003: Цветановски Гоце, *За граматичката зависност на именската синтагма од глаголската синтагма во каршијачкиот говор*, Македонскиот јазик - минато, сегашност, иднина, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски 2003: Цветановски Гоце, *Конструктивниот елемент на именската синтагма во каршијачкиот говор*, Теории и методи во ареалната лингвистика, МАНУ, Скопје.
- Цветановски 2004а: Цветановски Гоце, *Каршијачкиот говор - Скопско (со посебен осврт на синтаксата)*, ИМЈ Крсте Мисирков, Скопје.
- Цветановски 2004б: Цветановски Гоце, *Општествените промени и дијалектиите на македонскиот јазик*, Општествените промени и јазикот, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски 2005: Цветановски Гоце, *Формална и функционална анализа на сложените глаголски форми (перифразични конструкции) врз примери од скопскоблатскиот говор*, Литературен збор, ЛП/4-6, Скопје.
- Цветановски 2007: Цветановски Гоце, *Албанскиот јазичен елемент во западнопреспанскиот говор*, Јазичите во контакт, Денови на Благоја Корубин, Скопје.
- Цветановски 2008: Цветановски Гоце, *Типови plusquamperfectum во скопскоблатскиот и западнопреспанскиот говор (формален и функционален аспект)*, XXXV научна конференција, Охрид.
- Цветановски 2009: Цветановски Гоце, *Од лексиката на западнопреспанскиот говор (во Р Албанија)*, Зборник во чест на К. Конески, Скопје.
- Цветановски 2010: Цветановски Гоце, *Говорот на Македонците во Мала Пресија (западнопреспански говор)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски 2010: Цветановски Гоце, *Карактеристики на фонолошките бази во граничните зони на западното македонско наречје (врз примери од скопскоблатскиот и западнопреспанскиот говор)*,

Конференција и заседание на Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет, Скопје 2010.

Цветановски 2010: Цветановски Гоце, *Јазичите во контакт и нивното меѓусебно влијание на планот на лексиката (врз примери од западно-преспанскиот говор)*, Филолошки студии, Скопје-Перм-Љубљана-Загреб.

Цветановски 2012: Цветановски Гоце, *Карактѝеристички на збороредот на македонскиот одредба во карактеристичниот говор*, Филолошки студии, Скопје-Перм-Љубљана-Загреб.

Цветковски 1994: Цветковски Живко, „За некои покарактеристични промени во синтаксата на стандардниот македонски јазик (со посебен осврт врз сврзничките средства)“ *Лингвистички збор*, 1–3, Скопје. 53-59.

Чашуле 1989: Чашуле Илија, *Синтакса на македонскиот глагола именка*, НИО Студентски збор, Скопје.

Латиница

Divković 1980: Divković Mirko, *Latinsko hrvatski rječnik*, Zagreb.

Friedman 1977: Friedman Viktor, *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*, Columbus.

Friedman 1992: Friedman Viktor, *An Outline of Macedonian Grammar*, in: *Handbook of the Slavonic Languages*, Routledge.

Friedman 1986: Friedman Viktor, "Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian, and Albanian", *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, ed. W Chafe and J. Nichols, 168-189. Norwood, N.J.

Galton 1976: Galton H. *The Main Functions Of the Slavic Verbal Aspect*, Skopje.

Gołąb 1964: Gołąb Zbigniew, *Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowosłowiańskich*, Kraków.

Naselenie po narodnost i naselbi vo SRM (spored administrativno-teritorijalnata podelba od 9-II-1962 godina), Zavod za statistika, Skopje, 1964.

Simeon 1969: Simeon Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb.

Skok 1971-74: Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb.

Sławski 1962: Sławski Franciszek, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej*, Warszawa.

Škaljić 1965: Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, "Svjetlost", Sarajevo.

Извори:

ДКМ = Молерови, Д. и К., Народописни материали од Разложко, *Сборник за народни умотворения и народопис*, к. XLVIII, БАН, Софија 1954.

Картотека на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

За издавачот:
д-р Веселинка Лаброска, в.д. директор
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Компјутерска и техничка подготовка:
д-р Гоце Цветановски

Лектура:
Авторите

Коректура:
Авторите

Корица:
Винсент-графика

Печат:
Винсент-графика

Тираж:
300 примероци